

oikos

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.31>

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

oikos

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2021 Nr. 1 (31)

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS, vyriausiasis redaktorius

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Dalia KUIZINIENĖ, redaktoriaus pavaduotoja

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Kristīne BEĶERE

(Latvijos mokslų akademija)

Ingrida CELEŠIŪTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Halina BERESNEVIČIŪTĖ-NOSÁLOVÁ

(Masaryko universitetas, Brno, Čekija)

Daiva DAPKUTĖ

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Beata KALĘBA

(Krokvos Jogailaičių universitetas, Lenkija)

Violeta KELERTIENĖ

(Vašingtono universitetas, Sietlas, JAV)

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS

(Tenesio universitetas, JAV)

Violetta PARUTIS

(Esekso universitetas, Jungtinė Karalystė)

Juozas SKIRIUS

(Vytauto Didžiojo universitetas)

Giedrius SUBAČIUS

(Ilinojaus universitetas, Čikaga, JAV)

Žurnalo leidybą remia Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinės lituanistinių tyrimų sklaidos 2016–2024 m. programą (projekto Nr. P-LIP-19-54).

Lietuvos
mokslo
taryba

Lietuvių išeivijos institutas

S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, Lietuva

TURINYS

CONTENTS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Giedrius JANAUSKAS	Žvilgsnis į darbdavį: migracijos ir pasitenkinimo darbo santykiais bei darbdaviais Lietuvoje ir užsienyje sąsajos 7 Looking at Employers: The Relationship Between Migration and Satisfaction with Relations at Work and with Employers in Lithuania and Abroad 45
Ilona STRUMICKIENĖ	Seeds on Rocky Ground: Returning Migrants and Their Influence on the Realm of Religion in Lithuania 47 Sėklos uolėtoje dirvoje: grįžtamosios migracijos poveikis religingumui Lietuvoje 57

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Vincas BARTUSEVIČIUS	Vokietijos lietuvių jaunimo sąjungos (VLJS) susikūrimas ir veikla 59 The Creation and Activities of the Lithuanian Youth Community in Germany. 71
Juozas SKIRIUS	Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo kūrimo 1943–1944 metais peripetijos 73 The Circumstances Surrounding the Creation in 1943–1945 of the United Lithuanian Relief Fund of America (BALF). 90
Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ	Permainos Lietuvos Respublikos generaliniame konsulate Čikagoje (1970–1971). 91 Changes in the Lithuanian Consulate General in Chicago (1970–1971). 108

Akvilė KABAŠINSKAITĖ	Algirdo Juliaus Greimo (auto)portretas Prancūzijos žiniasklaidoje 109 The Portrait of Algirdas Julien Greimas in the French Media 117
Aurelija MYKOLAITYTĖ	Kultūrinė atmintis Juliaus Kaupo literatūrinėse pasakose 119 Cultural Memory in Julius Kaupas' Literary Tales... 126
Laimutė ADOMAVIČIENĖ	Velnias Rudolfo Blaumanio ir Juliaus Kaupo pasakose..... 127 The Devil in the Literary Fairytales of Julius Kaupas and Rudolfs Blaumanis 136
Ramūnas ČIČELIS	Kazys Bradūnas – kultūros kritikas ir viešasis intelektualas 137 Kazys Bradūnas: Cultural Critic and Public Intellectual 146
IŠ ARCHYVŲ FROM THE ARCHIVES	
Zenonas BUTKUS, Alfonsas EIDINTAS, Kęstutis KILINSKAS	Lietuvos gyventojų protestai, rezoliucijos ir pareiškimai diplomatinėje kovoje 1919 m..... 147 Protests, Resolutions and Declarations by Lithuanians in the Diplomatic Struggle of 1919
RECENZIJOS BOOK REVIEWS	
Marija NAVICKAITĖ	Dvi Didžiosios Britanijos lietuvių praeities retrospektyvos 169 Two Retrospectives of the Past of Great Britain's Lithuanians
Eugenija VALIENĖ	Kokie buvo broliai? Arba – „Iš ilgesio visa tai“ 175 What Were the Brothers Like? Or “It Is All from Nostalgia”
KRONIKA EVENTS	 181
APIE AUTORIUS ABOUT THE AUTHORS	 197
REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS SUBMISSION GUIDELINES	 199 203

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Giedrius JANAUSKAS
Vytauto Didžiojo universitetas

Žvilgsnis į darbdavį: migracijos ir pasitenkinimo darbo santykiais bei darbdaviais Lietuvoje ir užsienyje sąsajos

Santrauka. Darbdavių ir darbuotojų santykiai migracijos kontekste lig šiol taip ir nebuvo tapę reikšmingu tyrimo objektu Lietuvoje. Apskritai pabrėžtina, kad tyrimus šia tema inicijuojant darbdavių atstovams darbuotojų poreikiai ir vertinimai likdavo neišgirsti. Lietuvos pramoninių konfederacijos inicijuoti tyrimai, bendradarbiavimas su Lietuvos Respublikos Vyriausybe, šalies universitetais, tyrimus vykdančiomis (ne)vyriausybiniėmis organizacijomis siekiant suvokti migraciją kaip reiškinį Lietuvoje ir užsitikrinti sklandų verslo įmonių veikimą Lietuvoje itin ryškūs viešojoje erdvėje.

Bendradarbių tarpusavio santykiai ir darbuotojo požiūris į darbo santykius ir darbdavį šiuo atveju yra maža tokio tyrimo šerdies dalis. Vis dėlto norint geriau suprasti lietuvių migravimo priežastis tai tampa viena iš kertinių tyrimo temų. Pasitenkinimas darbo santykiais bei darbdaviais Lietuvoje išplečia ekonominį priežastingumą, dažniausiai siejamą su atlygiu, iki socialinio priežastingumo, susijusio su žmonių savijauta darbe, darbo sąlygomis, požiūriu į darbdavį vertinant pagal darbo krūvio pasiskirstymą, pagarbą darbuotojui, streso lygį darbe, darbdavių / vadovų jautrumą asmeninėms darbuotojų problemoms, karjeros galimybes, santykius tarp bendradarbių ir juodosios buhalterijos egzistavimą. Toks platus tyrimo temų laukas įgalina išsamiau ir visapusiškiau aptarti ir analizuoti darbo santykius ir požiūrį į darbdavius Lietuvoje, supažindinti skaitytojus su tyrimo išvadomis.

Raktažodžiai: darbdaviai, darbo santykiai, empatija, stresas darbe, Lietuva, (e)migrantai, kokybinis.

Lietuvių migracija nėra tik XXI a. pradžioje išryškėjęs fenomenas. Pirmosios migracijos bangos fiksuojamos dar XVIII–XIX a. Tad kalbėti apie lietuvių migravimo įpročius kaip visiškai naujus, neatpažįstamus ir sunkiai įvertinamus neturėtume. Juolab kad šandien Lietuvoje veikia daug institucijų, tiriančių ir analizuojančių tiek ankstesnės, tiek dabartinės migracijos tendencijas. Darbdavių ir darbuotojų santykiai migracijos kontekste lig šiol

taip ir nebuvo tapę tyrimo objektu Lietuvoje. Apskritai pabrėžtina, kad tyrimus šia tema inicijuojant darbdavių atstovams darbuotojų poreikiai ir vertinimai likdavo neišgirsti. Lietuvos pramonininkų konfederacijos inicijuoti tyrimai, bendradarbiavimas su Lietuvos Respublikos Vyriausybe, šalies universitetais, tyrimus vykdančiomis (ne)vyriausybėmis organizacijomis siekiant suvokti migraciją kaip reiškinį Lietuvoje ir užsitikrinti sklandų verslo įmonių veikimą Lietuvoje itin ryškūs viešojoje erdvėje. Net galima būtų teigti, kad verslo interesai yra bene labiausiai girdimi įvairiose Lietuvos institucijose, kai kalba ima suktis apie Lietuvos piliečių emigravimo ir reemigravimo tendencijas.

Tyrimų apie lietuvių migracijos priežastis ir darbo migraciją gausa¹ aplenkdamas santykinai siaurą darbdavių ir darbuotojų požiūrio vieni į kitus temą. Karolis Žibas ir Vita Petrušauskaitė, teigdami, kad „darbo jėgos migracijos procesus įprasta analizuoti vertinant Vakarų Europos darbo rinkos situaciją – šios šalys yra pajėgios pritraukti ir išlaikyti kvalifikuotą darbo jėgą ne tik iš kitų Europos Sąjungos (ES) šalių, bet ir konkuruoti platesnėje pasaulinėje darbo jėgos rinkoje“², liudija tyrėjų dėmesio sutelktumą į rinkos situacijos analizę. Tačiau pabrėžtina, kad bendradarbių tarpusavio santykiai ir darbuotojo požiūris į darbdavį šiuo atveju yra maža tokio tyrimo šerdies dalis. Vis dėlto norint geriau suprasti lietuvių migravimo priežastis tai tampa viena iš kertinių tyrimo temų. Pasitenkinimas darbo santykiais bei darbdaviais Lietuvoje išplečia ekonominį priežastingumą, dažniausiai siejamą su atlygiu, iki socialinio priežastingumo, susijusio su žmonių savijauta darbe, darbo sąlygomis, požiūriu į darbdavį vertinant pagal darbo krūvio pasiskirstymą, pagarbą darbuotojui, streso lygį darbe, darbdavių (vadovų) jautrumą asmeninėms darbuotojų problemoms, karjeros galimybes, santykius tarp bendradarbių ir juodosios buhalterijos egzistavimą. Toks platus tyrimo temų laukas įgalina išsamiau ir visapusiškiau aptarti darbo santykius ir požiūrį į darbdavius Lietuvoje.

Reikėtų pritarti Ilonos Strumickienės minčiai, kad „ilgą laiką šiuolaikinė emigracija iš Lietuvos buvo aiškinama ekonominėmis priežastimis (nedarbo lygiu, mažesniais atlyginimais ar pragyvenimo lygiu ect.), tačiau ilgainiui suvokta, kad tik ekonominiais kriterijais šiuolaikinės masinės emigracijos iš Lietuvos paaiškinti nepavyksta.“³ Migracija pradėta vis

¹ Servetkienė, Vaida, „Gyvenimo kokybė Lietuvoje: subjektyvus situacijos vertinimas ir realybė“, *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 4 (28) (2012), 20–35; Celešūtė, Ingrida, *Transnacionalus mobilumas kaip moterų (pra)gyvenimo būdas: Lietuvos slaugytojos Norvegijoje*: daktaro disertacija, socialiniai mokslai, sociologija (05 S). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2013; Woolfson, Charles, Juska, Arunas and Genelyte, Indre, „Crisis, Social Trust and Migratory Exit from Lithuania“, in 26th Conference of the Nordic Sociological Association, *Trust and Social Change*, 17 August. Reykjavik: University of Iceland, 2012; Laurinavicius, Antanas and Laurinavicius, Algimantas, „Emigration: A Price of Inequality or a Breach of Social Contract?“, in *Contemporary Issues in Business, Management and Education* 2017: 5th International Scientific Conference, 11–12 May. Vilnius: Technika, 2017, 1–8; Genys, Dainius ir Krikštolaitis, Ričardas, „Išvykusių lietuvių požiūris į Lietuvą skirtumai“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (25) (2018), 7–24; Genelytė, Indrė, „(In)equality of Life: Lithuanian Labor Migration to Sweden During the Economic Crisis and Its Aftermath, 2008–2013“, *Journal of Baltic Studies*, 2019, vol. 50, no. 1, 79–104; Genelytė, Indrė, *Lost in Mobility? Labour Migration from Baltic Lithuania to Sweden*: dissertation. Linköping: Linköping University Electronic Press, 2018; Bremner, Austra, *Impact of Migration to the UK on Lithuanian Migrant Family Relationships*: dissertation. De Montfort University, 2017.

² Žibas, Karolis ir Petrušauskaitė, Vita, „Darbo migrantai Europoje ir Lietuvoje: gyvenimo ir darbo sąlygų problematika“, *Etniškumo studijos* 1 (2015), 11.

³ Strumickienė, Ilona, *Migracijos ir pasitenkinimo Lietuvos valdžia bei viešosiomis paslaugomis sąsajos*. Vilnius: Vilniaus politikos analizės institutas, 2020, 3, https://vilniusinstitute.lt/wp-content/uploads/2020/02/Migracijos-ir-pasitenkinimo-Lietuvos-valdzia-bei-viesosiomis-paslaugomis-sasajos-_12-19_FINAL_true.pdf.

labiau suvokti kaip sudėtingas daugelio reiškinių nulemtas procesas, susijęs su žmonių apsisprendimu⁴. Indrė Genelytė, tvirtindama, kad socioekonominis veiksnys migracijos kontekste suvoktinas kaip socialinių ir darbo teisių visuma⁵, vedė mintį prie to, kad vienareikšmio atsakymo paieškos tyrinėtojus ir politinių sprendimų priėmėjus nuves į akligatvį.

2018 m. atliktas „Lietuvių migracijos priežasčių tyrimas“⁶ taip pat paliudijo, kad ekonominės priežastys (per mažos pajamos, gaunamos Lietuvoje) yra tik viena iš sudėtingo komplekso dedamųjų, kuriame prie noro emigruoti sustiprinimo, vėliau ir jo įgyvendinimo, prisidėjo ir darbdavių Lietuvoje elgsenos bei gyventojų darbo santykių lūkesčių neatitiktis.

Lietuvių migracijos priežasčių kompleksinis suvokimas įgalina pristatyti migracijos keliamus iššūkius Lietuvoje ir apie juos diskutuoti, vėliau priimti pagrįstus sprendimus įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės srityse. Šis straipsnis yra dalis kartu su Dainiumi Geniu⁷ ir Ilona Strumickiene⁸ plėtotos idėjos, kurios tikslas – ištirti įvairialypes lietuvių migracijos proceso dilemas, leidžiančias tiksliau įvertinti žmonių pasirinkimus, grįstus jų mąstymu. Siekiant susidaryti migracijos proceso suvokimo visuminį vaizdą, šiame tyrime susitelkiama į darbo santykių sritį ir darbuotojų požiūrį į darbdavius Lietuvoje ir užsienyje.⁹

Šio tyrimo objektas – darbo santykiai Lietuvoje arba užsienyje ir požiūris į juos bei darbdavius kaita išvykusių lietuvių migrantų akimis.

⁴ Sarvutyte, Migle and Streimikiene, Dalia, “New Concepts and Approaches of Migration”, *Ekonomika ir vadyba* 15 (2010), 226–233.

⁵ Genelyte, *Lost in Mobility?*, 102.

⁶ Tyrimas atliktas LR Vyriausybės kanceliarijos užsakymu, finansavo LR Vyriausybės kanceliarija, Užsienio reikalų ministerija ir Vytauto Didžiojo universitetas. Tyrimo sumanymo autoriai ir įgyvendintojai – dr. Dainius Genys, dr. I. Strumickienė ir doc. dr. Giedrius Janauskas. Tyrimas parengtas remiantis 2018 m. sausį–vasarį vykdyta lietuvių išeivių apklausa, kurią atliko viešosios nuomonės tyrimo kompanija „Vilmorus“. Buvo apklausta 1 500 respondentų, ne jaunesnių nei 18 metų, kurie ne trumpiau nei 6 mėnesius buvo išvykę iš Lietuvos. Renkant duomenis naudotas mišrus apklausos būdas – savipilda ir akivaizdinis interviu, naudojant iš anksto parengtą klausimyną. Respondentai buvo atrinkami taikant daugiapakopės tikimybinės atrankos metodą. Ieškant respondentų kreiptasi į užsienio lietuvių bendruomenes ir autoritetingus jų atstovus, naudotos socialinių tinklų („Facebook“) paskyros, emigrantų kontaktų paieškai buvo pasitelkti „Vilmorus“ apklausų atlikėjai. Apklausos taip pat vykdytos Vilniaus ir Kauno oro uostuose. Daroma prielaida, kad imtis – tikimybinė, statistinė paklaida – 2,6 proc., patikimumas – 95 proc.

Nors tyrimo tikslas buvo nustatyti pagrindines emigracijos iš Lietuvos priežastis, vis dėlto išsamus klausimynas atvėrė galimybes ir platesnėms interpretacijoms, pvz., išsiaiškinti santykį tarp emigracijos ir pasitenkinimo valdžia bei viešosiomis paslaugomis. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad respondentai tyrime dalyvavo jau turėdami gyvenimo kitoje šalyje patirties. Ji, be abejo, veikė jų nuostatas vertinant padėtį ir patirtis Lietuvoje iki išvykimo.

Pirminės duomenų analizės metu, stebint koreliacijas tarp tam tikrų reiškinių, išryškėjo skirtumai šiais aspektais: išsilavinimo, užsiėmimo, turtinės padėties, amžiaus išvykimo iš Lietuvos metu ir darbo patirties.

⁷ Genys ir Krikštolaitis, „Išvykusių lietuvių požiūris į Lietuvą skirtumai“, 7–24; Genys Dainius, „Emocijų kartografija: subjektyvios lietuvių emigrantų patirtys“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (27) (2019), 45–59; Genys Dainius, „Laisvėjimo strategijos: lietuvių emigrantų racionalumas ir emocinės būsenos dinamika“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (30) (2020), p. 7–23.

⁸ Genys Dainius, Strumickienė, Ilona ir Krikštolaitis, Ričardas, “Emotional Inequality among Lithuanian Emigrants”, *Electronic Journal of Folklore*, 2020, vol. 78, 81–104; Strumickienė, *Migracijos ir pasitenkinimo Lietuvos valdžia bei viešosiomis paslaugomis sąsajos*, 1–53; Strumickienė, Ilona, „Lietuvių grįžtamoji migracija: tarp nesėkmės, nostalgijos ir noro tobulinti Lietuvą“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (28) (2019), 7–19.

⁹ Už pagalbą susisteminti statistinius duomenis rengiant šį tyrimą dėkoju VDU prof. Ričardui Krikštolaičiui.

Tyrimas remiasi hipoteze, kad egzistuoja ryšys tarp (ne)pasitenkinimo darbo santykiais, požiūrio į darbdavį vertinant pagal darbo krūvio pasiskirstymą, pagarbą darbuotojui, streso lygį darbe, darbdavių / vadovų jautrumą asmeninėms darbuotojų problemoms, atlyginimo dydį, karjeros galimybes, santykius tarp bendradarbių ir juodosios buhalterijos egzistavimą bei (e)migracijos, t. y. sprendimo išvykti iš Lietuvos.

Vykdamas tyrimą vadovautasi šiomis nuostatomis:

- išvykusieji iš Lietuvos traktuotini kaip mobili Lietuvos visuomenės dalis, kuri gali padėti geriau suprasti ne tik šiuolaikinių migrantų, bet ir Lietuvos gyventojų jausenas bei nuostatas darbo santykių srityje, taip pat prisidėti prie darbo santykių kaitos Lietuvoje.
- valstybės ir visuomenės gerovė priklauso nuo politinės arba kultūrinės sistemos dalyvių (narių) aktyvaus dalyvavimo ir rūpesčio bendra gerove.

Šio tyrimo tikslas – ištirti išvykusiųjų (migrantų) nuostatas Lietuvos darbo santykių ir darbdavių atžvilgiu, šias gretinant su užsienyje įgautomis patirtimis darbe, ir atskleisti jas formuojančius veiksnius.

Uždaviniai:

- atskleisti migrantų požiūrį į darbdavius Lietuvoje ir užsienyje;
- išryškinti išvykusiųjų požiūrį formuojančius veiksnius;
- išnagrinėti (ne)pasitenkinimo darbo santykiais, požiūrio į darbdavį vertinant pagal darbo krūvio pasiskirstymą, pagarbą darbuotojui, streso lygį darbe, darbdavių / vadovų) jautrumą asmeninėms darbuotojų problemoms, atlyginimo dydį, karjeros galimybes, santykius tarp bendradarbių ir juodosios buhalterijos egzistavimą svarbą respondentams įvardijant darbo santykių detales Lietuvoje ir užsienyje;
- išryškinti sąsajas tarp Lietuvos darbdavių bei darbo santykių vertinimo.

Migracijos priežastys ir darbo santykių Lietuvoje patirtys

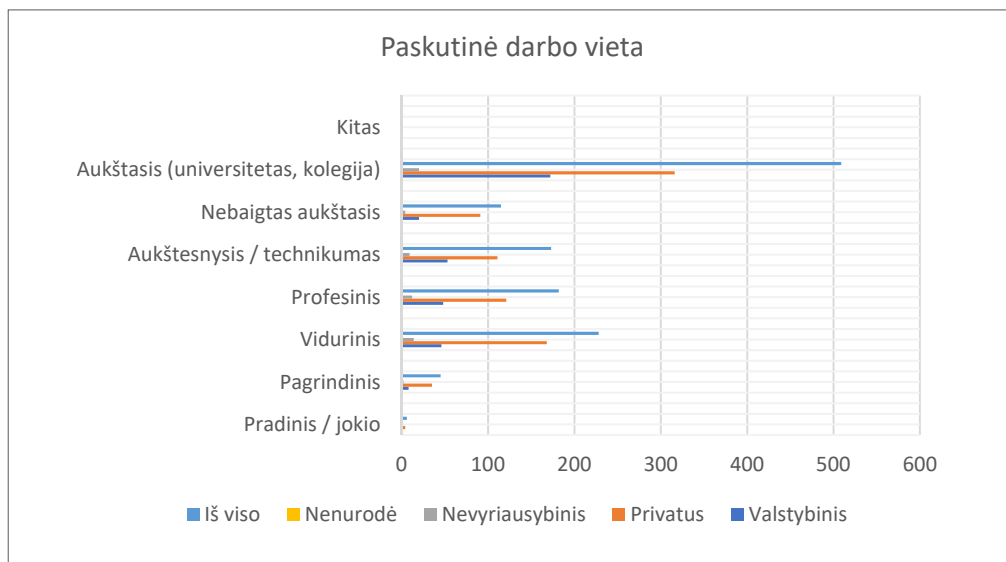
Respondentai, siekdami atsakyti į jiems iškeltą klausimą „Kokie buvo Jūsų išvykimo tikslai?“, galėjo pasirinkti keletą variantų. Svarbu pabrėžti, kad šiame tyrime išskirtinos trys ryšios respondentų grupės, susijusios su darbo santykiais: siekiantys užsidirbti ir padėti šeimai finansiškai (850 respondentų ir 202 respondentai); ieškantys geresnės darbovietės (196 respondentai); trokštantys turėti didesnes karjeros galimybes (119 respondentų).

Vis dėlto tai, kad daugiau nei pusė apklaustųjų turėjo motyvą užsidirbti, negali būti apibendrinta tik kaip ekonominių poreikių patenkinimas, mat atsakydami į klausimus, susijusius su darbo santykiais, dauguma respondentų dažnai blogai (neigiamai) atsiliepdavo apie asmenines patirtis darbe Lietuvoje. Be to, žvelgiant į turimus duomenis aiškėja, kad ekonominiai poreikiai yra itin susiję ir su respondentų sociopsichologine būseną.

Iš 1 500 respondentų tik 241 buvo neturėję darbo Lietuvoje patirties; tai sudaro tik 16,06 proc. visų tyrimo dalyvių. Iš 1 259 išvykusiųjų, kurie turėjo darbo Lietuvoje patirties, net 867 respondentai išvykimo metu buvo 18–33 metų amžiaus. 747 darbo patirties turėję respondentai paliko Lietuvą 2010–2018 m. Pabrėžtina ir tai, kad 846 apklaustieji išvykimo metu dirbo privačiame sektoriuje, 349 – valstybiniame ir 62 – nevyriausybiname.

1 lentelė. *Emigracijos tikslai*

Teiginys	N	%
Išbandyti save	310	20,7
Užsidirbti	850	56,7
Padėti šeimai (gyvenančiai Lietuvoje)	202	13,5
Dėl šeimos (pas užsienyje gyvenančius šeimos narius, mylimą žmogų, išvykau į užsienį kartu su kitais šeimos nariais)	388	25,9
Susirasti geresnę darbovietę	196	13,1
Ieškoti geresnės valstybės	181	12,1
Pasisemti patirties	214	14,3
Daryti karjeros	119	7,9
Pabėgti nuo lietuviško valdymo	305	20,3
Nes ten didesnės socialinės išmokos	29	1,9
Nes Lietuvoje negalėjau savęs realizuoti	186	12,4
Išvykau studijuoti	119	7,9
Kita*	76	5,1
Nenurodė	2	0,1
Iš viso	1 500	211,8

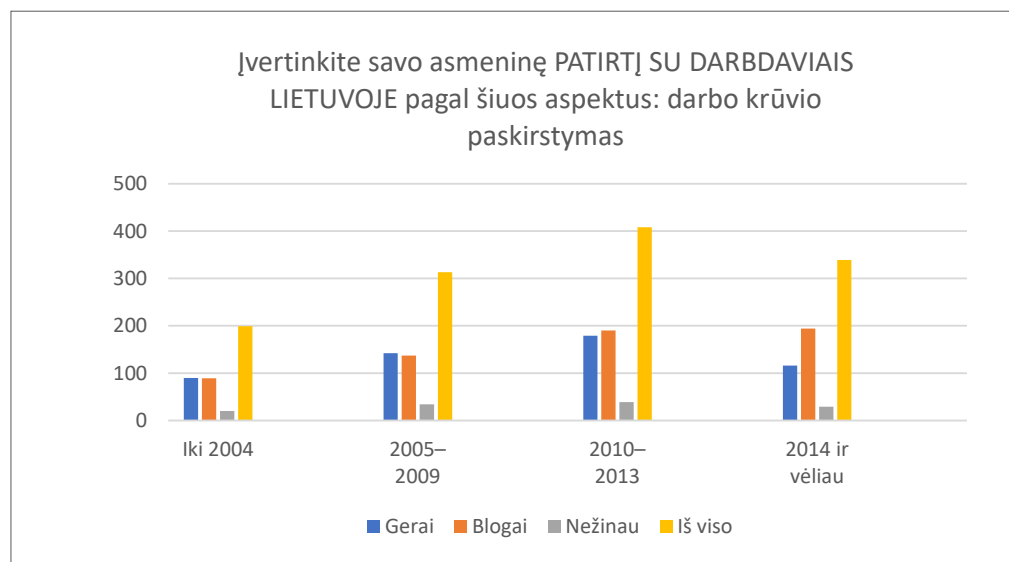
1 pav. Respondentų paskutinė darbo vieta Lietuvoje, susijusi su išsilavinimu (N=1 259)

Šie skaičiai liudija didesnę žmonių, dirbančių privačiame sektoriuje, migracinį aktyvumą, tad Lietuvos pramonininkų konfederacijos pozicija dėl būtinybės sudaryti sąlygas atvykti dirbti trečiųjų šalių piliečiams turi tik dalinį pagrindą, mat nėra tinkamai išnaudoti

vidiniai ištekliai. Šiuo metu, LR statistikos departamento 2021 m. kovo duomenimis, nedarbo lygis Lietuvoje siekė 8,7 proc. tarp 15–74 metų amžiaus Lietuvos piliečių¹⁰. Svarbu pabrėžti, kad socialinių darbuotojų, verslo ir Užimtumo tarnybos glaudesnis bendradarbiavimas įgalintų mažinti bedarbių skaičių Lietuvoje.

Požiūris į darbo krūvio paskirstymą Lietuvoje ir užsienyje

Respondentų, turinčių darbo Lietuvoje patirties, darbo krūvio paskirstymo įvertinimas yra veik tolygus. Beveik 42 proc. apklaustųjų tvirtino, kad šis yra tinkamas (geras), o 48,5 proc. jų manė, kad darbo krūvis blogai paskirstomas. Pažymėtina, kad darbo krūvio netolygumai ypač išryškėjo tarp išvykusiųjų po 2014 m.

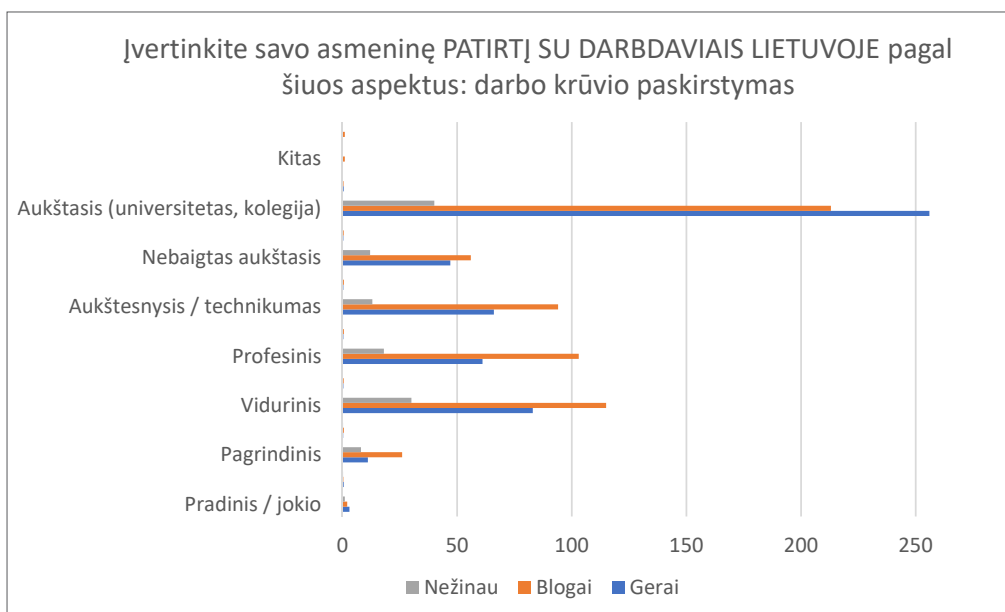

2 pav. Respondentų darbo krūvio paskirstymo Lietuvoje įvertinimas pagal išvykimo metus (N=1 259)

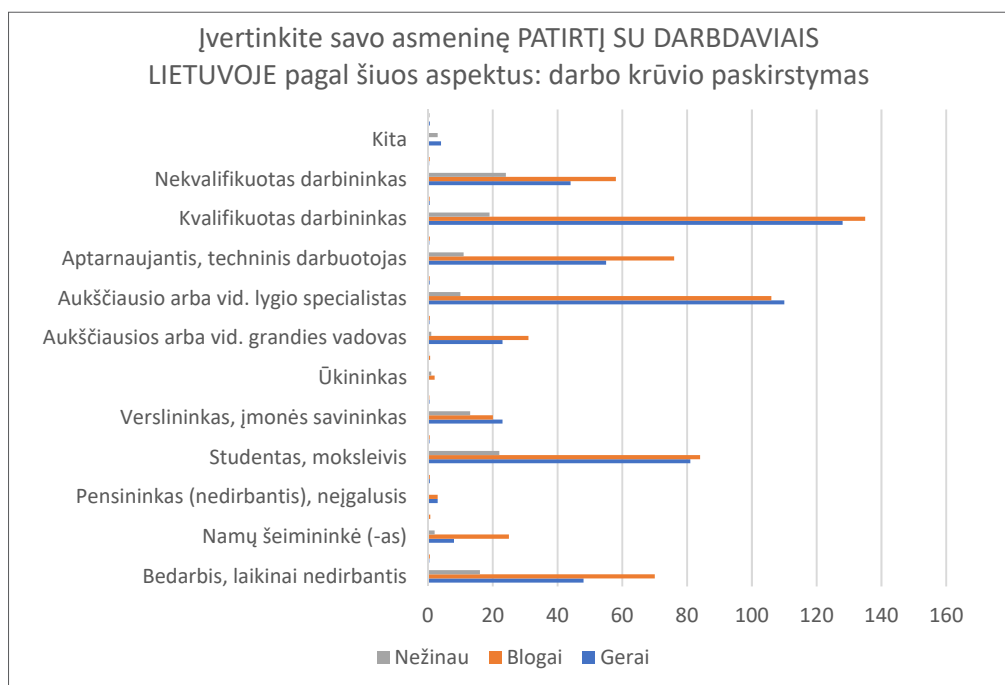
Po 2014 m. daugumos išvykusių respondentų lūkesčiai buvo nepateisinti darbo krūvio paskirstymo atžvilgiu. Tačiau jeigu pažvelgtume į darbo krūvio įvertinimą pagal respondentų išsilavinimą, paaiškėtų, kad 50,3 proc. aukštąjį išsilavinimą įgijusių piliečių krūvio paskirstymą laikė geru (tolygiu). Tai yra aukščiausias teigiamas įvertinimas darant palyginimą pagal išsimokslinimo lygį.

Vis dėlto vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad geriausiu atveju tik kas antras darbo patirties Lietuvoje turintis žmogus yra patenkintas darbo krūvio paskirstymu.

¹⁰ 2021 m. pirmąjį ketvirtį Lietuvoje užfiksuotas 108,8 tūkst. 15–74 metų amžiaus bedarbių skaičius. 2020 m. pirmąjį ketvirtį buvo užfiksuotas 106,3 tūkst. 15–74 metų amžiaus bedarbių skaičius, tad lyginant šiuos duomenis dabar bedarbių yra 2,5 tūkstančio daugiau nei 2020 m. <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=3a95e7e1-a66b-4e1a-96da-3fee8c5420dd#/>.

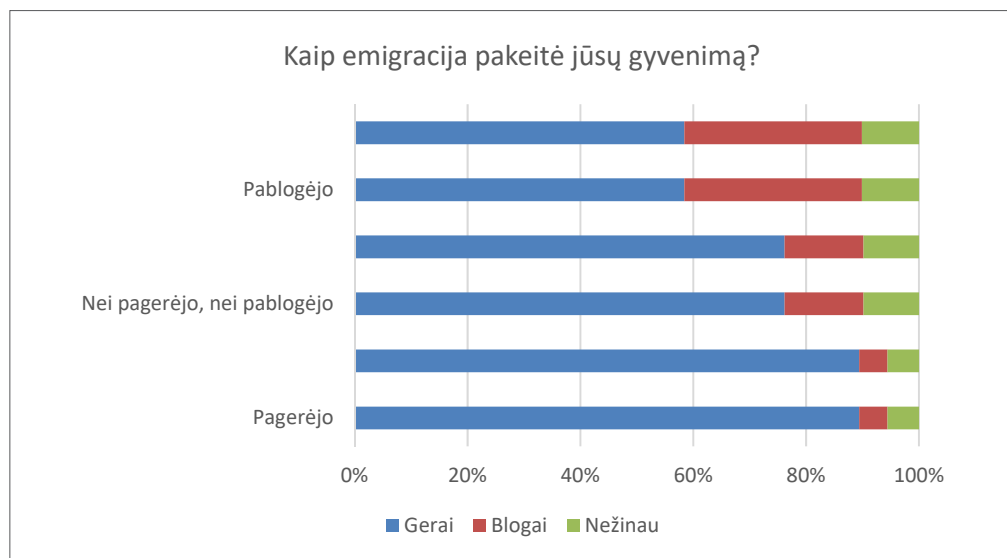
3 pav. Respondentų darbo krūvio paskirstymo Lietuvoje įvertinimas pagal išsilavinimą (N=1 259)

4 pav. Respondentų darbo krūvio paskirstymo Lietuvoje įvertinimas pagal darbo (veiklos) sritį (N=1 259)

Kaip matyti iš 4 pav., bene blogiausiai darbo krūvio paskirstymą įvertino bedarbiai, laikinai nedirbantys asmenys, aptarnavimo sferoje dirbantys asmenys ir darbininkai. Net aukščiausios arba vidurinės grandies vadovai 56,4 proc. darbo krūvio paskirstymą Lietuvoje įvertino neigiamai; tai iš tiesų kelia nerimą ir neleidžia vienareikšmiškai teigti, kad susidariusia padėtimi yra nepatenkinti tik dirbantieji mažiau kvalifikacijos reikalaujančius darbus.

Požiūris į darbo krūvio paskirstymą užsienyje itin rezonuoja su anksčiau pateiktais duomenimis. Paklausus respondentų, kaip emigracija pakeitė jų gyvenimą, net tie, kurių gyvenimas emigracijoje pablogėjo, 58,4 proc. pareiškė, kad darbo krūvio paskirstymas užsienyje yra geras (tinkamas). Kitaip tariant, net nepatenkintieji savo padėtimi emigracijoje kur kas optimistiškiau vertina padėtį pagal minėtąjį parametą.

5 pav. Respondentų darbo krūvio paskirstymo užsienyje įvertinimas pagal požiūrį į gyvenimo pokyčius emigracijoje (N=1 259)

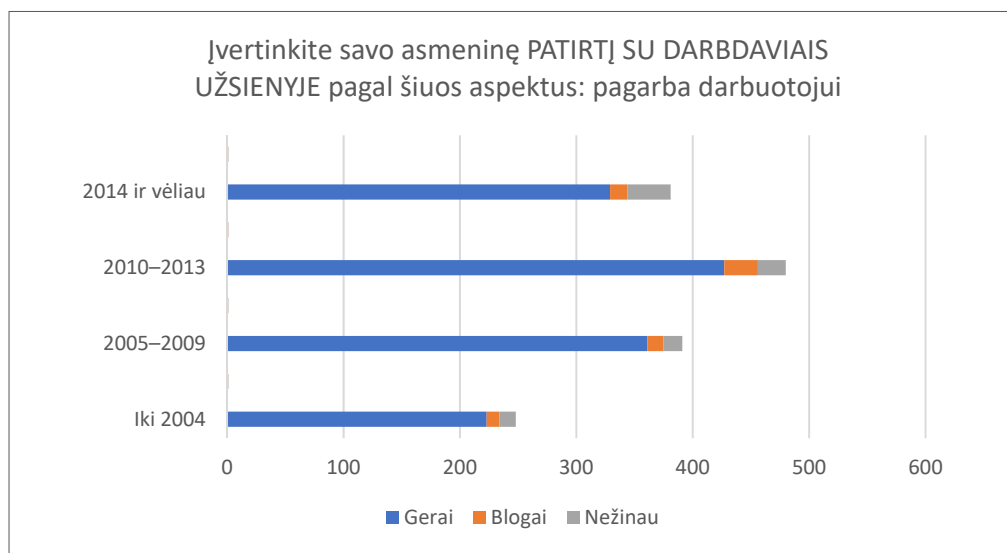
Didžiausią migracijos srautą sudarė dirbantieji privačiame sektoriuje. Daugiau nei pusei apklaustųjų itin svarbu užsidirbti daugiau pinigų (tai juos paskatino emigruoti). Darbo krūvio paskirstymo netolygumais labiausiai nepatenkinti išvykusieji 2014–2018 m., o atsižvelgus į turimus duomenis paaiškėjo, kad iš esmės kas antras respondentas buvo nepatenkintas darbo krūvio paskirstymu Lietuvoje.

Nors darbo krūvio paskirstymą Lietuvoje blogiausiai vertino besimokantys arba darbo karjerą baigę ir kvalifikuoti bei nekvalifikuoti darbininkai, aukščiausios arba vidurinės grandies vadovai taip pat buvo linkę darbo krūvio paskirstymą Lietuvoje labiau vertinti neigiamai nei teigiamai.

Gauti duomenys apie darbo krūvio paskirstymą užsienyje leidžia tvirtinti, kad pokytis išvykus tapo itin ženklus. Net 83,5 proc. visų išvykusiųjų gerai įvertino darbo krūvio paskirstymą užsienyje, remdamiesi asmenine patirtimi.

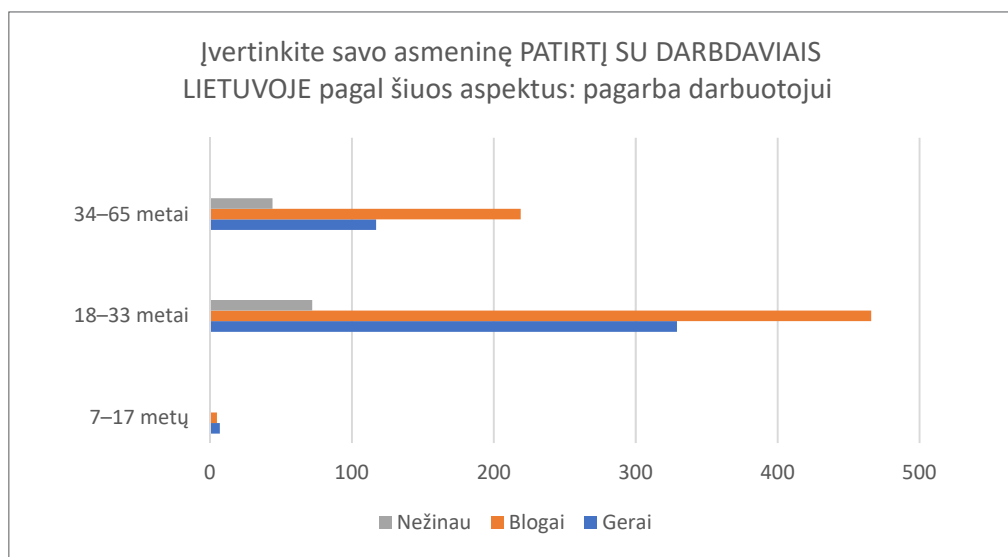
Darbo santykių formavimo kultūra: pagarba darbuotojui

Verslo etikos, pagarbos darbe, žmogiškųjų išteklių valdymo, išpareigojimo darbe, verslo organizavimo, viešojo administravimo teorijose ypač daug dėmesio skiriama darbo santykių stiprinimui ir tinkamų sprendimų priėmimui darbe. Pagarba žmogui darbo aplinkoje yra visuotinai pripažinta kaip viena svarbiųjų detalių siekiant, kad organizacija veiktų sėkmingai. Todėl šiame tyrime skirta dėmesio ir šiam aspektui. 36 proc. apklaustųjų (453 respondentai) buvo patenkinti požiūriu į žmogų darbo vietoje, 54,8 proc. (690 respondentų) tvirtino, kad padėtis yra bloga, ir darbdavių elgsenas vertino kaip blogas, o 9,2 proc. (116 respondentų) apie tai anksčiau nebuvo susimąstę ir anketoje pasakė nežiną, kurią poziciją reiktų palaikyti. Svarbiu parametru šiame tyrime laikytinas požiūrio pokytis užsienyje, ypač vertinant pagal respondentų išvykimo metus. Gerai vertinančių šį rodiklį apklaustųjų bendrasis skaičius yra itin aukštas: net 89,3 proc. jų džiaugiasi geru darbdavio užsienyje požiūriu į savo darbuotojus. Tačiau reikia pažymėti, kad, Lietuvai įstojus į ES, nuo 2005–2009 m. 92,3 proc. taip vertinusiųjų savo darbdavius skaičius nukrito iki 86,4 proc. tarp išvykusiųjų 2014–2018 m. Toks procentinis pokytis liudija mažėjantį atotrūkį tarp darbdavių Lietuvoje ir užsienyje pagarbos darbuotojui aspektu.

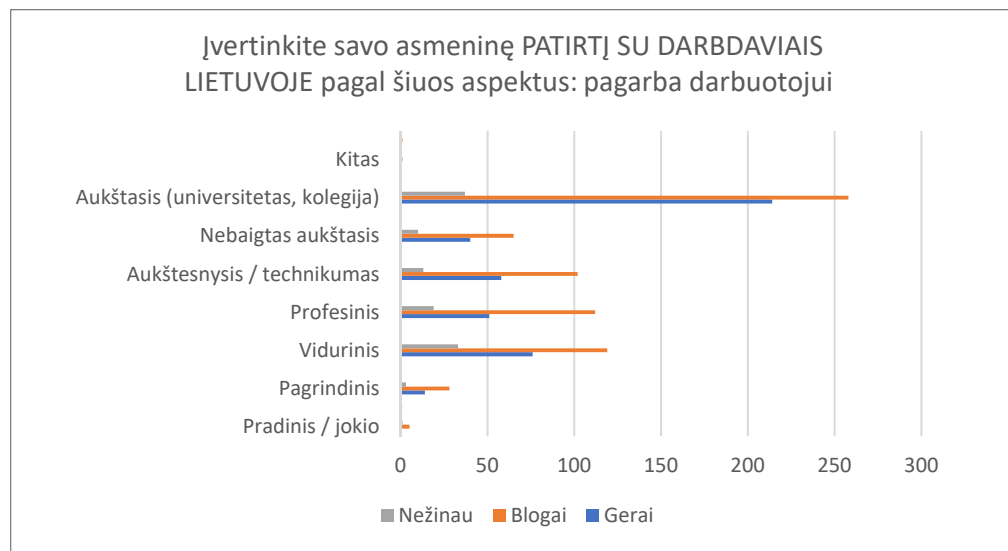
6 pav. Respondentų pagarbos darbuotojui užsienyje įvertinimas pagal išvykimo metus (N=1 259)

Mažiausiai pagarbos iš darbdavio sulaukdavo vyriausi – 34–65 m. amžiaus respondentai: tik 30,8 proc. jų šį aspektą įvertino gerai, o 57,6 proc. – blogai. Iš jaunesniųjų 37,9 proc., pildydami anketą apie darbdavio pagarbą darbuotojui, šį aspektą įvertino gerai, o 53,7 proc. – blogai. Optimistiškiausi buvo 7–17 m. amžiaus respondentai: 58,3 proc. jų gerai vertino šią sritį, 41,7 proc. – blogai.

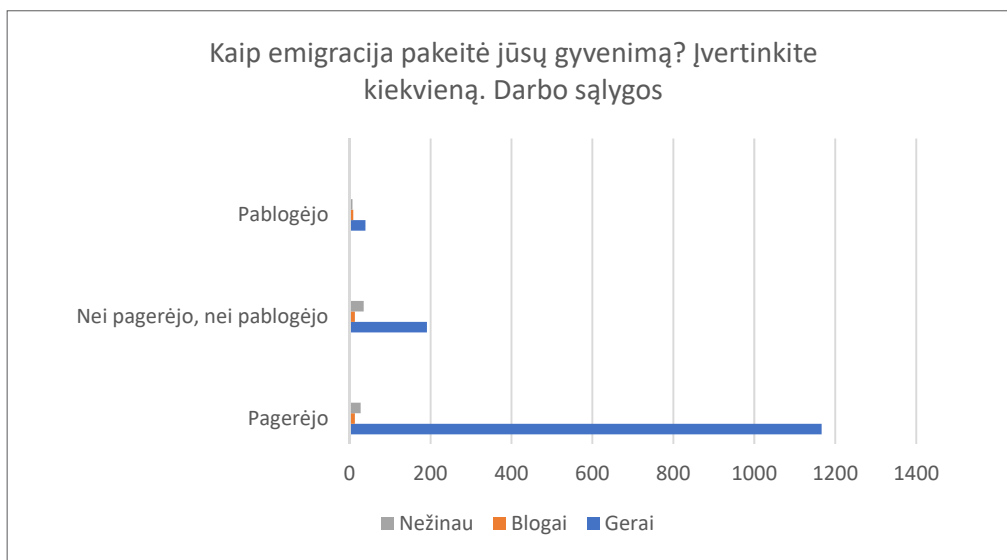
7 pav. Respondentų pagarbos darbuotojui užsienyje įvertinimas pagal išvykimo metus (N=1 259)

Lietuvoje prasčiausiai darbdavius – gerai – įvertino profesinį išsilavinimą įgiję respondentai – vos 28 proc., o turintieji aukštąjį išsilavinimą santykinai palankiai: 42 proc. teigė jautę darbdavio pagarbą jiems.

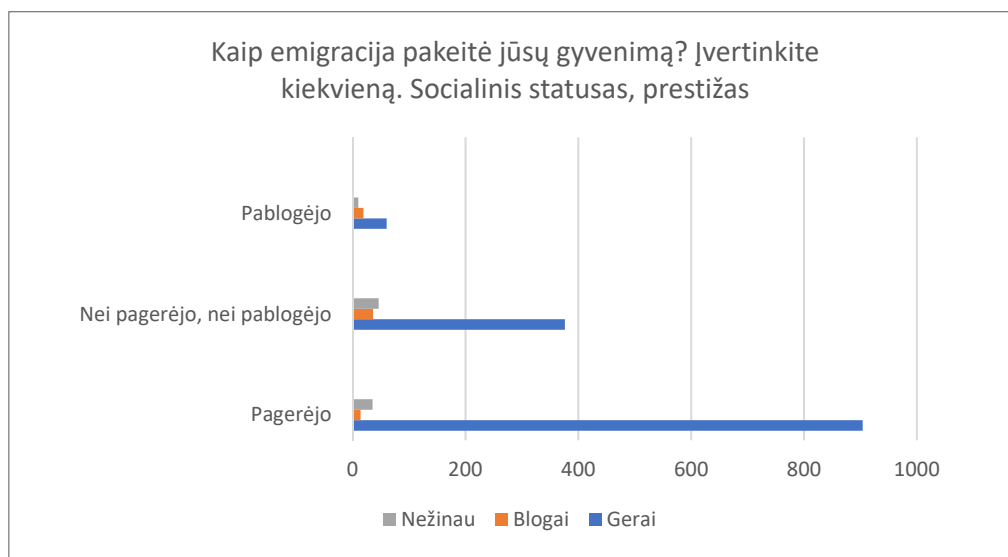
8 pav. Respondentų pagarbos darbuotojui Lietuvoje įvertinimas pagal išsilavinimą (N=1 259)

Dirbdami užsienyje, net 89,3 proc. visų respondentų tvirtino, kad darbdarbio pagarba darbuotojui vertintina gerai. Apskritai pabrėžtinai gana ryškus skirtumas vertinant šią sritį pagal darbo patirtį. Į klausimą „Ar gyvendamas (-a) Lietuvoje kada nors dirbote / turėjote darbinės patirties?“ teigiamai atsakę respondentai 84,5 proc. atvejų minėjo gerai vertinantys darbdavius, o neturėjusieji darbo patirties Lietuvoje užsienio darbdavius gerai įvertino net 93,4 proc. atvejų. Toks skirtumas rodo, kad besikeičiantys įstatymai ir darbo patirtis Lietuvoje leidžia realistiškiau įvertinti ir darbdavius užsienyje bei mažina lig tol vyrausią atskirtį tarp Lietuvos ir užsienio darbdavių. Darbo sąlygų pablogėjimą užsienyje išskyrė 55 respondentai iš 1 500 ir 25,5 proc. jų santykius su savo darbdaviais įvertino kaip blogus, o 61,8 proc. tvirtino, kad pagarba darbuotojui yra gera, nepaisant blogesnių nei Lietuvoje darbo sąlygų. Vis dėlto pažymėtina, kad net šio ženkliai nedidelio skaičiaus (palyginti su bendru apklaustųjų skaičiumi) respondentų nuomonė apie darbdavių pagarbą darbuotojui yra kur kas palankesnė nei aukščiausias – geras – įvertinimas Lietuvoje.

9 pav. Respondentų gyvenimo pokyčių užsienyje įvertinimas pagal darbo sąlygų ir pagarbos darbuotojui sąsajas (N=1 453)

Vertindami savo socialinį statusą ir prestižą, respondentai buvo ne tokie optimistiški pagarbos darbuotojui klausimu. Daugiau nei trečdalis jų, tvirtindami, kad jų socialinis statusas bei prestižas nei pagerėjo, nei pablogėjo arba pablogėjo, kur kas prasčiau vertino ir darbdavio elgseną. Žmonės, savo būseną apibrėžę kaip nei pagerėjusią, nei pablogėjusią, 82,1 proc. atvejų darbdavius vertino gerai, o tie, kurie pabrėžė situacijos pokytį kaip prasčiau nei Lietuvoje, gerai darbdavį įvertino 67,4 proc. atvejų. Iš esmės tai yra itin ryškus skirtumas lyginant su tais, kurių padėtis socialinio statuso ir prestižo atvejais pagerėjo, mat jie darbdavio pagarbos darbuotojui lygi gerai įvertino net 94,9 proc. atvejų.

10 pav. Respondentų pagarbos darbuotojui užsienyje įvertinimas pagal socialinio statuso ir prestižo bei pagarbos darbuotojui sąsajas (N=1 453)

Kvalifikuoti ir nekvalifikuoti darbininkai pesimistiškiausiai įvertino darbdavio pagarbą darbuotojui Lietuvoje.

Jaunimas yra optimistiškiausias darbdavio elgsenų Lietuvoje atžvilgiu, tačiau darbo karjerą baigę piliečiai, kurių pajamos gana tolygiai pasiskirsčiusios į tris žemesnių ir vidutinių pajamų grupes, vyresnio amžiaus gaunantieji mažesnes pajamas – kur kas pesimistiškesni.

Nepaisant padėties Lietuvoje ir užsienyje itin ryškių skirtumų, šiame poskyryje atliktos analizės metu gauti duomenys ženklina augančią toleranciją ir pakantumą bei pagarbą žmogui Lietuvoje.

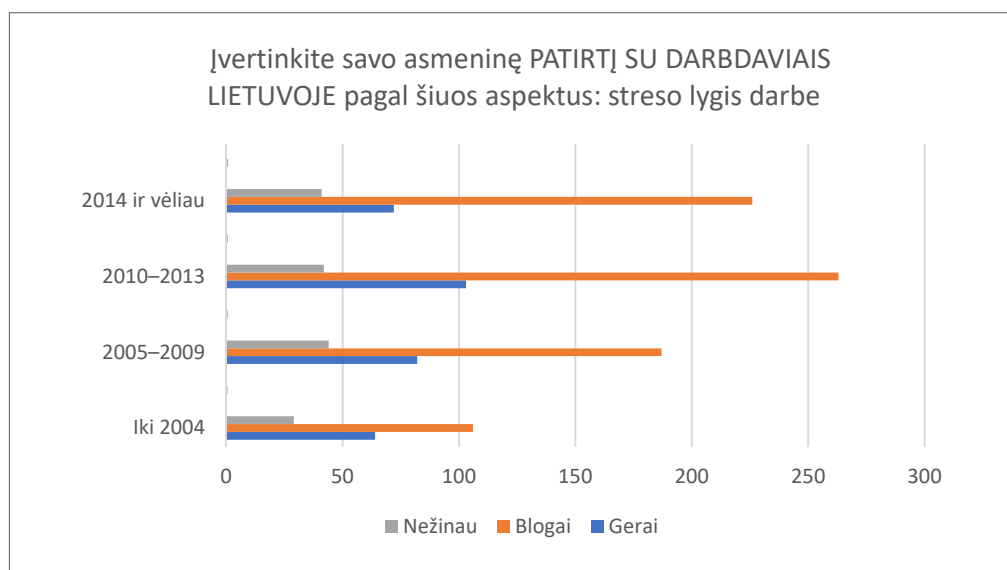
Streso pojūtis darbe kaip viena kertinių priežasčių migruoti

Lietuvoje atlikti streso lygio darbe tyrimai liudija esant didelę problemą.

Profesionalų socialinis tinklas „LinkedIn“ apklausė 2.843 darbuotojus ir išsiaiškino, kad 49% jų savo darbe jaučia stresą. 7 iš 10 stresą patiriančių žmonių teigia, kad viena iš priežasčių – darbo krūvis ir darbo bei asmeninio gyvenimo balansas. Užduočių gausa slegia be išimties visas amžiaus, lyčių ir pareigybių grupes.¹¹

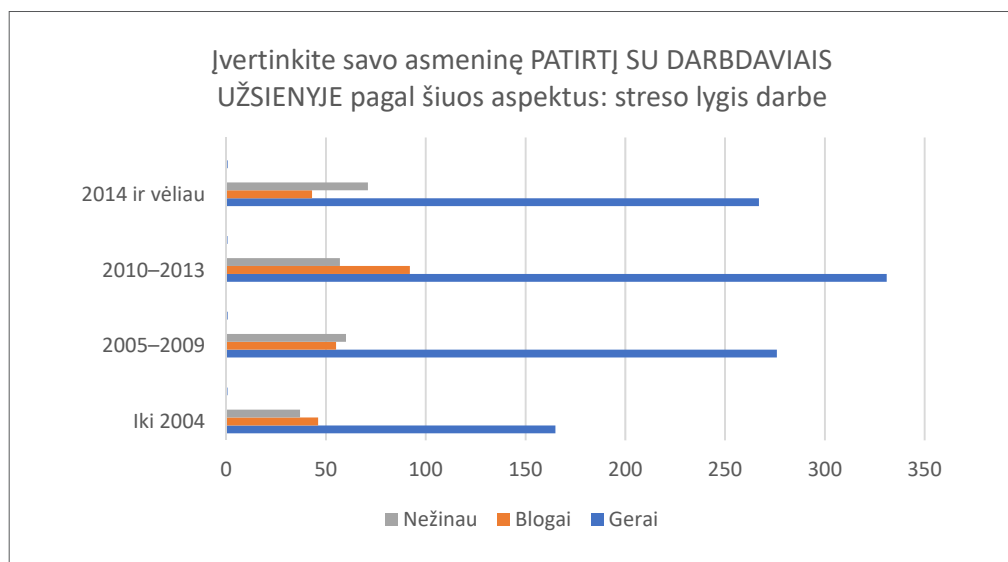
¹¹ Jankaitytė, Greta, „Stresas darbe: pagrindiniai kaltininkai“, *Verslo žinios*, 2019 balandžio 20, <https://www.vz.lt/verslo-valdymas/personalo-valdymas/2019/04/20/stresas-darbe-pagrindiniai-kaltininkai#ixzz5x885KeZH>.

Pagrindinės streso priežastys – darbo krūvis ir nesurastas gyvenimo balansas, nerimas dėl ateities, kolegos bei darbo aplinkos politika. Stresas darbe itin pavojingas dėl perdegimo sindromo, kuris siejamas su emociniu išsekimu ir darbingumo sumažėjimu bei apatija. Šiame tyrime streso darbe veiksnys yra vienas svarbiausių tiriant darbo santykius. Streso lygis darbe yra vienas aukščiausių neigiamą vertinimą atspindinčių rodiklių. Respondentai Lietuvoje buvo labiau nepatenkinti tik atlyginimo dydžiu. Net 62,1 proc. apklaustųjų streso lygį darbe vertino blogai, o kas 4 žmogus buvo patenkintas padėtimi. Lentelėje pateikiami duomenys liudija, kad išvykusieji iki 2004 m. 53,3 proc. atvejų pabrėžė streso lygį buvus blogą, o šis procentas vėlesniais laikotarpiais vis labiau kilo ir po 2014 m. jau 66,7 proc. respondentų buvo nepatenkinti esamu streso lygiu darbe. Identiška situacija ir tarp padėtį vertinusiųjų gerai: procentine išraiška pokytis ryškus – nuo 32,2 proc. (iki 2004 m.) nukrito iki 21,2 proc. tarp išvykusiųjų po 2014 m.

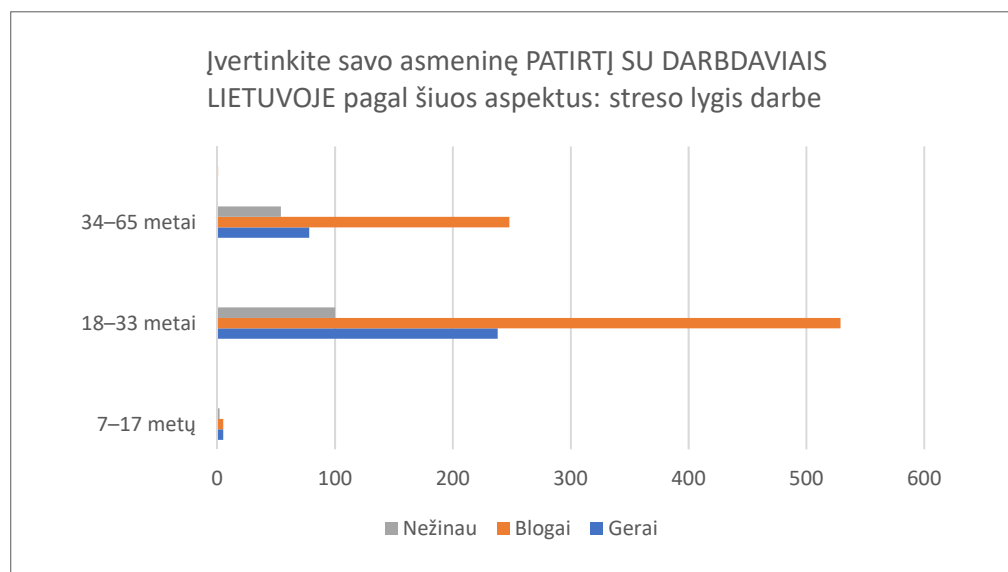
11 pav. Respondentų streso lygio darbe Lietuvoje įvertinimas pagal išvykimo metus (N=1 259)

Nors užsienio darbdavius pagal streso lygį darbe gerai vertino 69,3 proc. respondentų, ypač pabrėžtina, kad, pateikdami savo asmeninę nuomonę apie darbdavius užsienyje, jie buvo labiausiai nusivylę būtent streso lygiu darbe. Blogai padėtį vertino 15,7 proc. lietuvių. Taigi stresas darbe užsienyje vertintinas kaip didžiausia dilema. Prasčiausiai streso lygį darbe įvertino po 2008 m. pasaulinės krizės išvykę lietuviai – 19,2 proc.; jie ir sudarė didžiausią bangą išvykusių lietuvių.

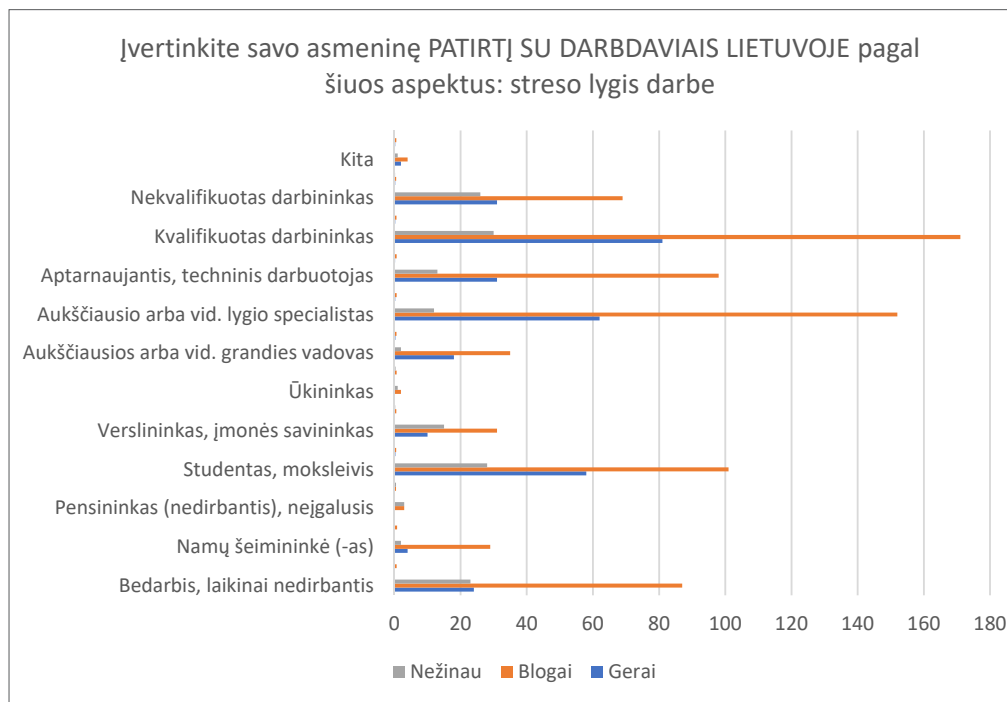
12 pav. Respondentų streso lygio darbe užsienyje įvertinimas pagal išvykimo metus (N=1 453)

Diskomforto dėl streso lygio darbe Lietuvoje procentinė išraiška augo ir pagal amžių. Jauniausieji respondentai šį aspektą vertino tolygiai – po 41,7 proc., o vyriausieji – 65,3 proc. visų apklaustųjų tvirtino situaciją buvus blogą. Išvykus gyventi į užsienį situacija vertinama kardinaliai priešingai – 69,3 proc. visų apklaustųjų šį aspektą įvertino gerai.

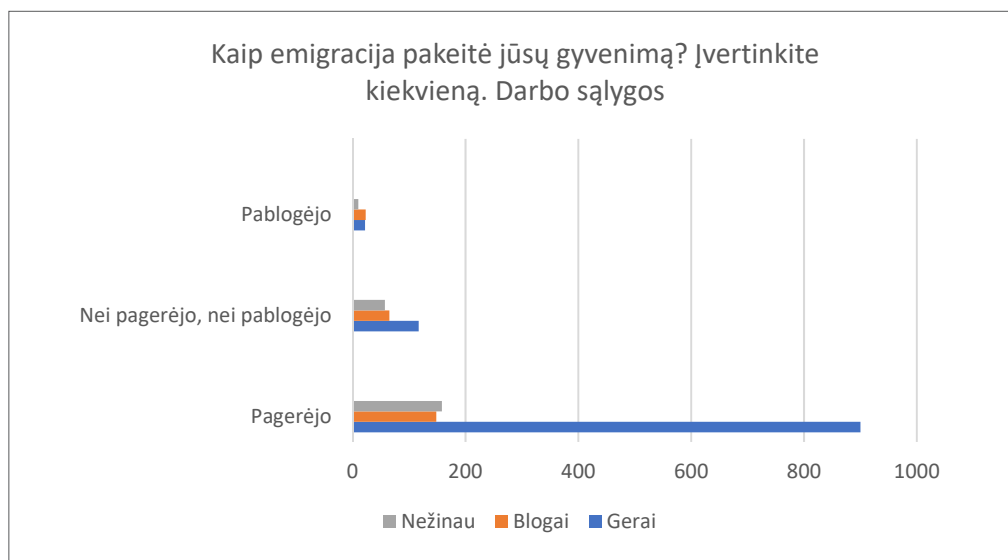
13 pav. Respondentų streso lygio darbe Lietuvoje įvertinimas pagal amžių (N=1 259)

Streso lygį darbe Lietuvoje geriausiai įvertino aukščiausios arba vidurinės grandies vadovai, aukščiausio arba vidutinio lygio specialistai, studentai, moksleiviai ir kvalifikuoti darbininkai. Jie situaciją šiuo klausimu įvertino gerai – nuo 32,7 proc. iki 27,4 proc. Prasčiausiai ją įvertino bedarbiai arba laikinai nedirbantys respondentai, namų šeimininkai (-ės) ir verslininkai, įmonių savininkai. Šiuo atveju negalima išskirti klasterių, tačiau pažymėtina, kad aukštos kvalifikacijos žmonės, dirbdami Lietuvoje, jautė mažiau streso nei turintieji žemesnę kvalifikaciją. Paradoksalu, kad iš verslininkų arba įmonių savininkų, kurie patiria didžiausią stresą, net 26,8 proc. negalėjo įvardyti situacijos tiksliai ir į anketoje užduotą klausimą atsakė, kad nežino, kuriai iš pozicijų save priskirti.

14 pav. Respondentų streso lygio darbe Lietuvoje įvertinimas pagal darbo (veiklos) sritį (N=1 259)

Pažymėtina, kad net iš tų, kurie buvo nusivylę darbo sąlygomis užsienyje ir savo padėtį vertino kaip pablogėjusią, 40 proc. respondentų streso darbe lygiu buvo patenkinti ir jį vertino gerai. Šis procentas yra aukštesnis nei geriausiai dėl streso darbe lygio besijaučiančiųjų Lietuvoje. Pagerėjus darbo sąlygoms užsienyje, 74,6 proc. respondentų teigė, kad streso lygis darbe buvo geras. Pabrėžtina, kad net ir sunkesnėmis nei Lietuvoje darbo sąlygomis užsienyje darbdaviai sukelia kur kas mažiau streso savo darbuotojams.

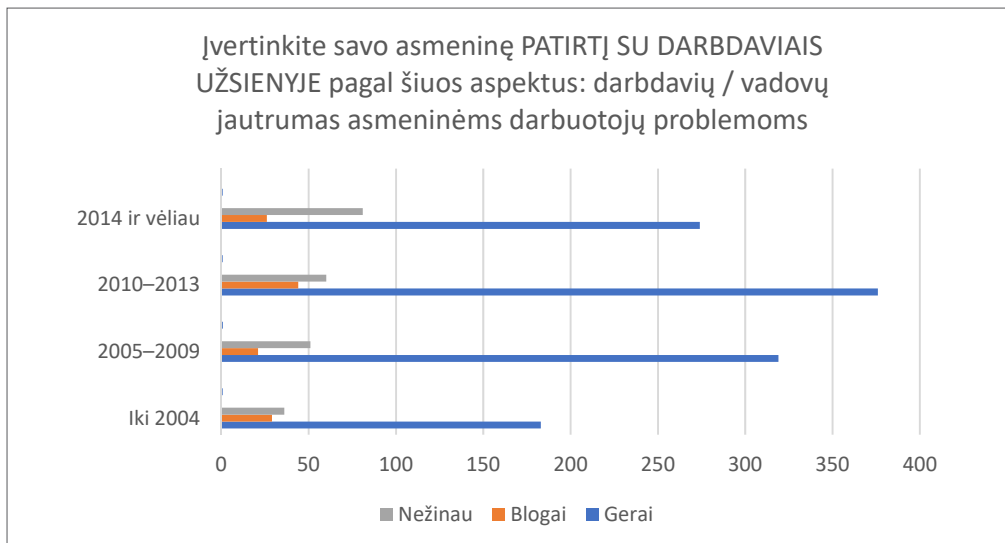

15 pav. Respondentų gyvenimo pokyčių užsienyje įvertinimas pagal darbo sąlygų ir streso lygio darbe sąsajas (N=1 453)

Pablogėjęs socialinis statusas ir prestižas gyvenant užsienyje stresą darbe kėlė 37,9 proc. respondentų, o 49,4 proc. jų streso lygį darbe vadino geru. Iš 953 apklaustųjų, įvertinusių socialinio statuso ir prestižo pakilimą užsienyje, 75,3 proc. gerai įvertino patirtį su darbdaviais streso darbe klausimu.

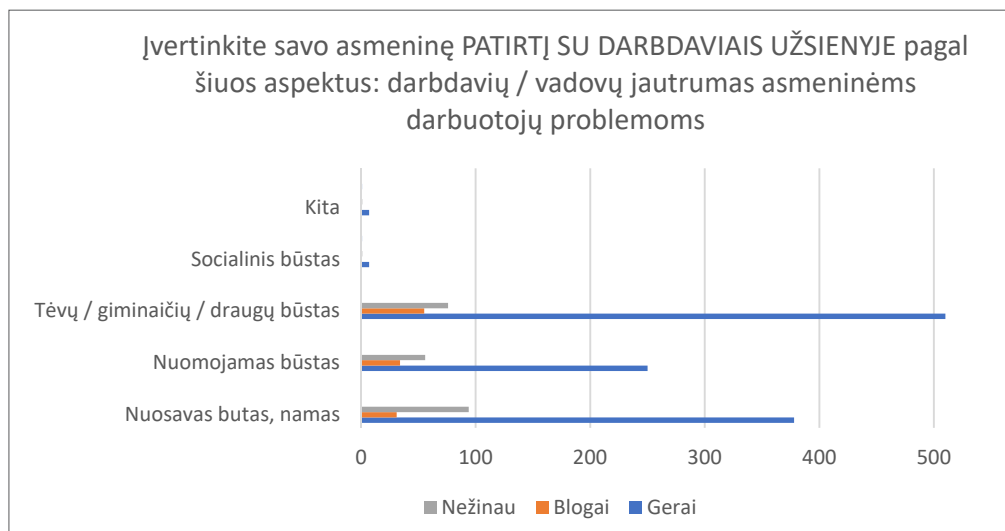
Empatija: darbdavių / vadovų jautrumas asmeninėms darbuotojų problemoms

Darbdavių atjautos dėl asmeninių darbuotojų problemų trūkumas yra patiriamo streso darbe vienas iš svarbių aspektų. Iš 1 259 žmonių, turėjusių darbo patirties, 17,6 proc., t. y. 221 respondentas, negalėjo įvardyti, ar nebuvo susidūręs nei su teigiamomis, nei su neigiamomis patirtimis. 29,5 proc. respondentų tvirtino gerai vertinantys šį darbo santykių aspektą, o 53 proc. – blogai. Padėtį dirbant Lietuvoje šiuo klausimu geriau vertino iš Lietuvos išvykusieji po 2014 m. Jie taip pat kritiškiausiai vertino darbdavius užsienyje. Išvykusieji po 2014 m. 71,9 proc. atvejų teigiamai įvertino savo darbdavius užsienyje; tai yra ženkliai mažesnis procentas žmonių, palyginti su 2005–2008 m. laikotarpiu, kuriuo išvykusieji net 81,6 proc. atvejų darbdavius vertino gerai – tai aukščiausias procentas per visą tyrimo laikotarpį. Tokį ženklų pokytį nulėmė vis mažėjanti skirtis nuo ES rodiklių vidurkio.

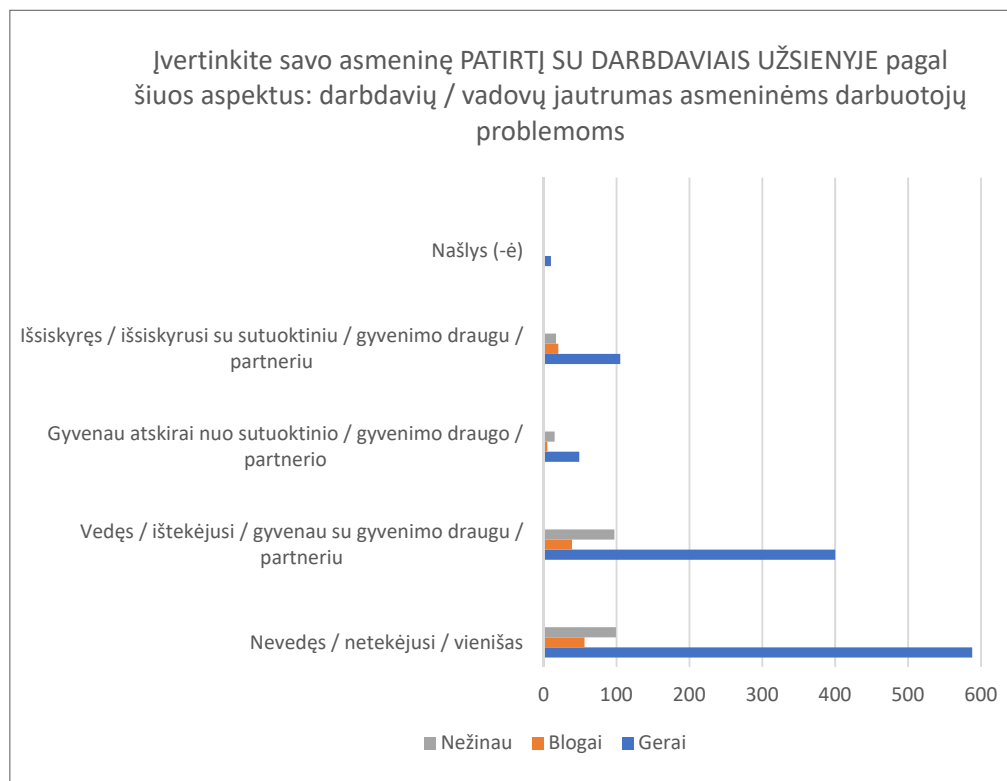
16 pav. Respondentų išreikštas darbdavių / vadovų jautrumo asmeninėms darbuotojų problemoms užsienyje įvertinimas pagal išvykimo metus (N=1 453)

Lietuvoje gyvenusių respondentų atsakymai nepriklausė nuo gyvenamosios vietos, bet išvykus užsienin didžiausias pokytis pastebimas tarp gyvenusiųjų socialiniame būste: 87,5 proc. išvykusiųjų gerai įvertino darbdavių jautrumą jų problemoms, ir tai ženkliai skiriasi nuo žmonių, turėjusių nuosavą, nuomojamą būstą, – 74 proc.

17 pav. Respondentų išreikštas darbdavių / vadovų jautrumo asmeninėms darbuotojų problemoms užsienyje įvertinimas pagal gyvenamąjį būstą Lietuvoje (N=1 453)

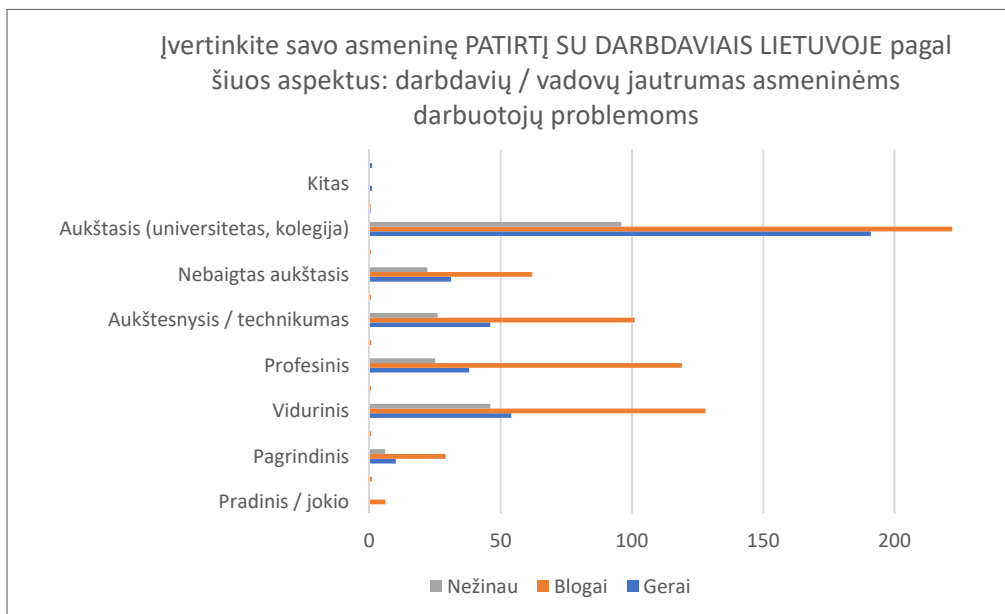
Vertėtų išskirti dar vieną svarbų rodiklį: našliai (-ės) vienu balsu tvirtino, kad darbdaviai / vadovai užsienyje buvo itin jautrūs jų asmeninėms problemoms ir padėjo jas įveikti. To šie respondentai nesulaukė Lietuvoje; tik 10 proc. našlių gerai įvertino darbdavio / vadovo jautrumą šiuo aspektu.

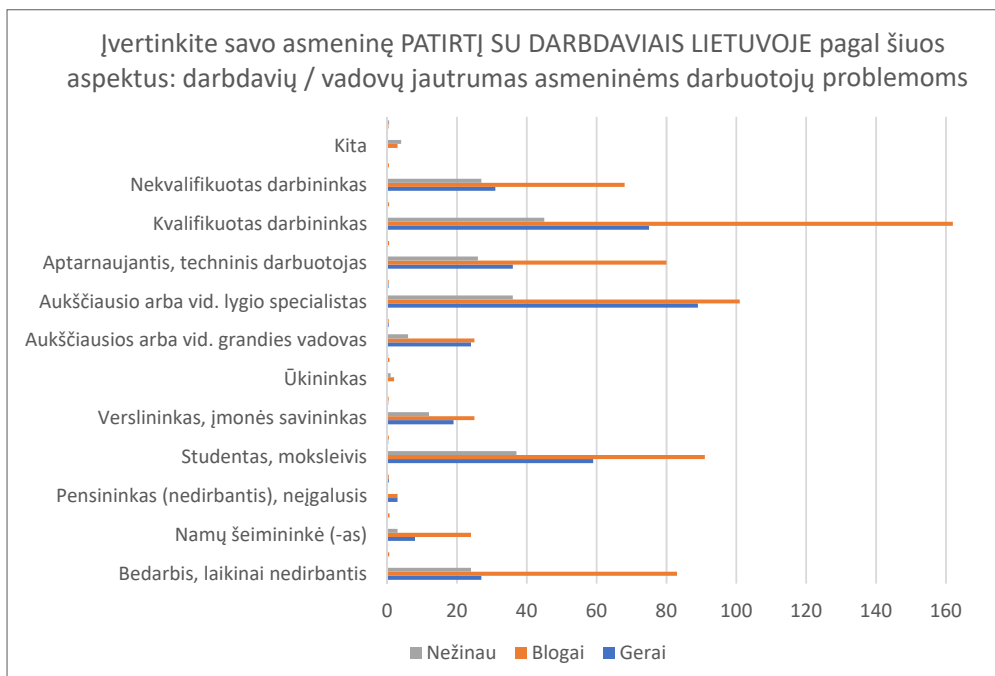
18 pav. Respondentų išreikštas darbdavių / vadovų jautrumo asmeninėms darbuotojų problemoms užsienyje įvertinimas pagal šeiminingą padėtį Lietuvoje (N=1 453)

Aukštesnįjį / technikumą, nebaigtą aukštąjį ir aukštąjį išsilavinimą Lietuvoje turėję respondentai jautė kur kas daugiau darbdavių empatijos nei asmenys, įgiję pagrindinį, vidurinį arba profesinį išsilavinimą. Tai liudija ir 19 pav. pateikti duomenys.

Darbdavių jautrumas darbuotojų asmeninėms bėdoms Lietuvoje geriausiai vertintas aukščiausios arba vidurinės grandies vadovų, studentų, moksleivių, verslininkų, įmonių savininkų ir aukščiausio arba vidutinio lygio specialistų – nuo 31,6 proc. (studentai, moksleiviai) iki 43,6 proc. (aukščiausios arba vidurinės grandies vadovai). Labiausiai atjautos trūko darbininkams, aptarnaujantiems techniniams darbuotojams, laikinai nedirbantiems asmenims, bedarbiams, namų šeimininkams (-ėms) – nuo 20,1 proc. (bedarbiai, laikinai nedirbantys) iki 26,6 proc. (kvalifikuoti darbininkai) tvirtinusiųjų, kad padėtis Lietuvoje šiuo aspektu yra gera.

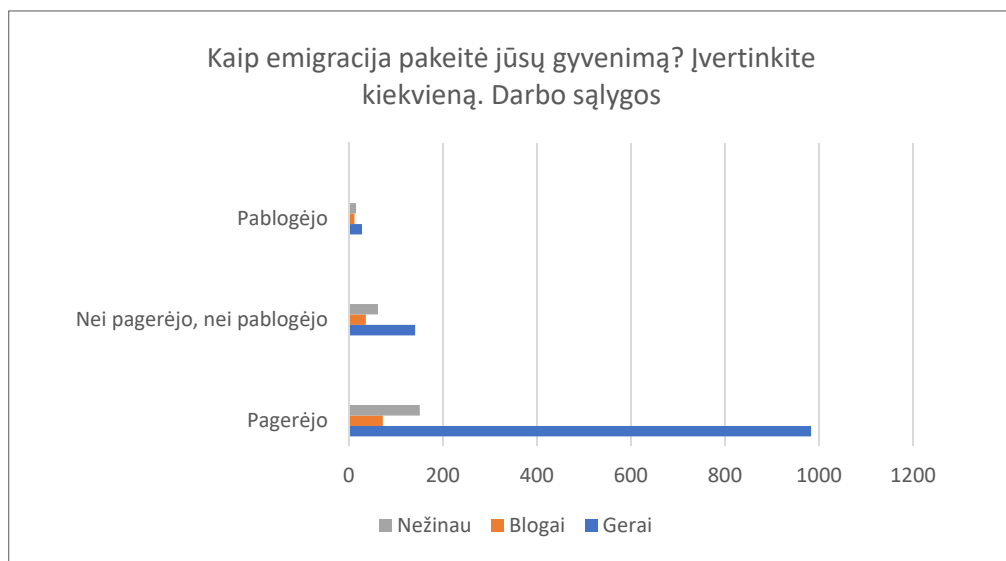

19 pav. Respondentų išreikštas darbdavių / vadovų jautrumo asmeninėms darbuotojų problemoms Lietuvoje įvertinimas pagal išsilavinimą (N=1 259)

20 pav. Respondentų išreikštas darbdavių / vadovų jautrumo asmeninėms darbuotojų problemoms Lietuvoje įvertinimas pagal darbo (veiklos) sritį (N=1 259)

Pažymėtina, kad net iš tų, kurie buvo nusivylę darbo sąlygomis užsienyje ir savo padėtį vertino kaip pablogėjusią, 50,9 proc. respondentų darbdavių jautrumu jų problemoms buvo patenkinti ir jį vertino gerai. Šis procentas yra aukštesnis nei geriausiai besijaučiųjų Lietuvoje. Pagerėjus darbo sąlygoms užsienyje, 81,5 proc. respondentų teigė, kad vadovų jautrumas darbe buvo geras. Pabrėžtina, kad net ir sunkesnėmis nei Lietuvoje darbo sąlygomis užsienyje darbdaviai labiau atjaucia savo darbuotojus dėl patiriamų problemų.

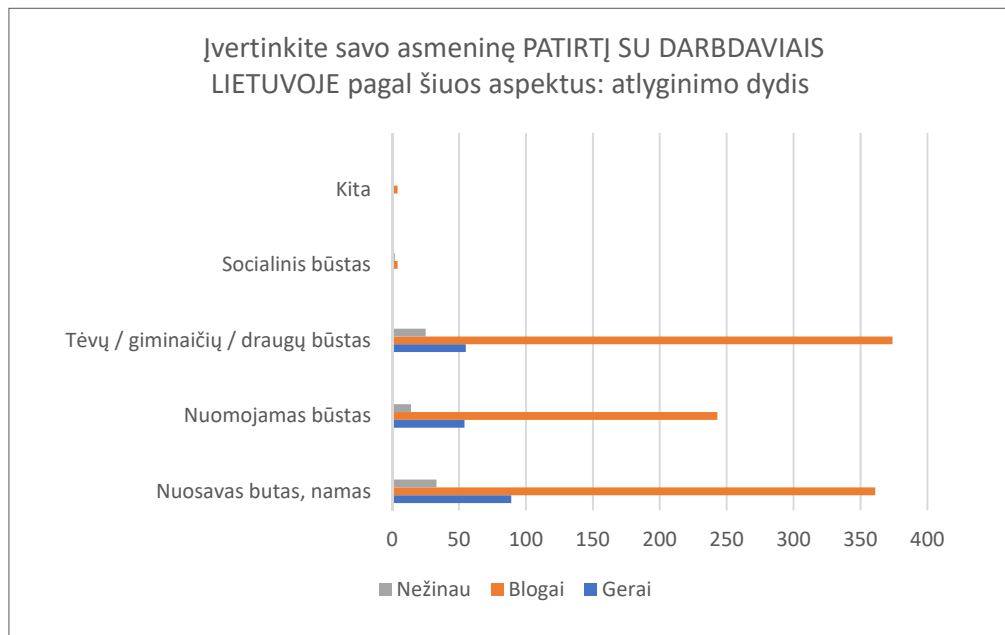
21 pav. Respondentų gyvenimo pokyčių užsienyje įvertinimas pagal darbo sąlygų ir darbdavių / vadovų jautrumo asmeninėms darbuotojų problemoms sąsajas (N=1 453)

Pablogėjus socialiniam statusui ir prestižui gyvenant užsienyje, darbdavių jautrumą kaip blogą įvardijo 21,3 proc. respondentų, o 56,2 proc. jų padėtį vadino gera. Iš 953 apklaustųjų, įvertinusių socialinio statuso ir prestižo pakilimą užsienyje, 83,7 proc. darbdavių atjautą darbe vertino gerai.

Lietuvių išvykimo priežasčių ieškant: atlyginimo dydis

Nepaisant pastaruoju metu nuolatos kylančio atlyginimo dydžio tiek privačiame, tiek valstybiniame sektoriuose, atlikus tyrimą paaiškėjo, kad respondentų lūkesčiai keičiasi neženkiai. Ir toliau nepakankamas atlyginimo dydis yra svarbiausias nepasitenkinimo šaltinis. Dirbusiųjų Lietuvoje nepasitenkinimas ryškiausias vertinant būtent savo asmeninę patirtį su darbdaviais dėl atlyginimo dydžio. Vos 15,8 proc. tvirtino turėję geros patirties, o 78,3 proc. apklaustųjų šį aspektą įvertino blogai. Trečdalis visų darbo patirties Lietuvoje turinčių žmonių disponavo nuosavu būstu. Ši žmonių grupė labiausiai iš kitų

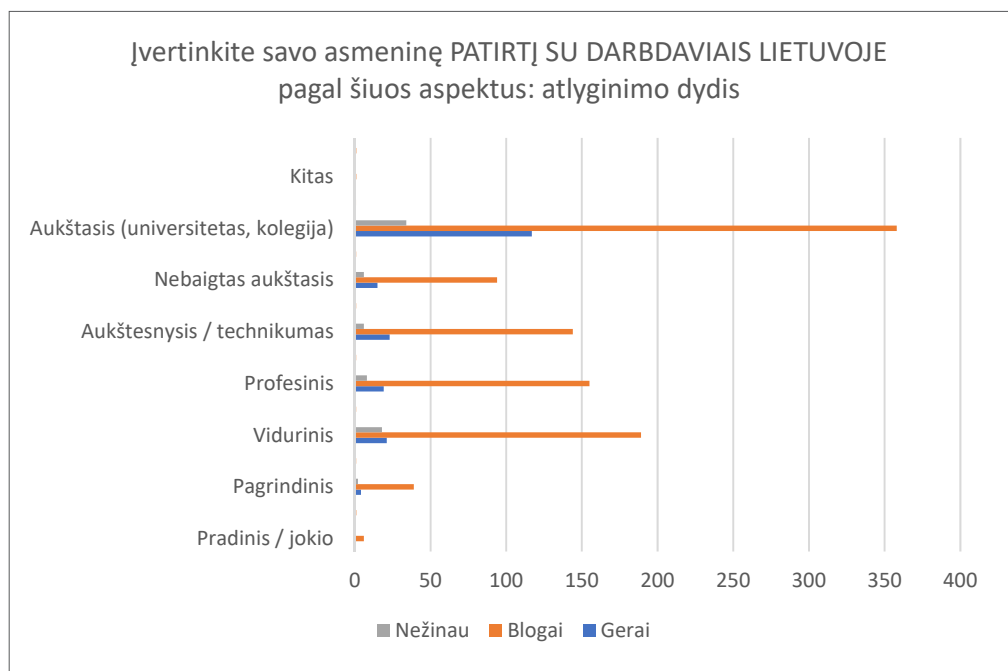
išsiskyrė teigdami, kad patirtis atlyginimo dydžio aspektu gera, – 18,4 proc. Suprantama, tai – tik santykinai didelis skaičius, jeigu lygintume su kitomis grupėmis (žr. 22 pav.), nes net 74,7 proc. padėtį vertino blogai. Daugiausiai nusivylusiųjų – 82,4 proc. gyveno tėvų / giminaičių / draugų būste. Iš jų tik 12,1 proc. gerai apibūdino savo patirtį su darbdaviais, vertindami gautą atlyginimą. Gyvenant užsienyje, Lietuvoje išryškėjusios tendencijos išnyko: nepriklausomai nuo gyvenamosios vietos, pasitenkinimo ir nepasitenkinimo atlyginimu svyravimas buvo per mažas, kad išryškėtų kokie nors skirtumai.

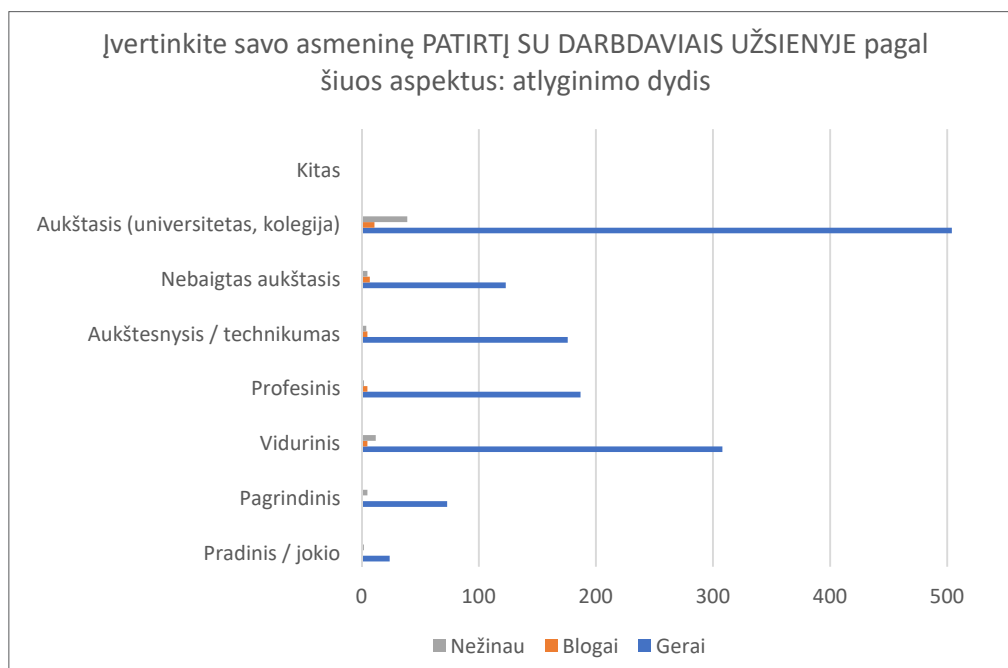
22 pav. Respondentų atlyginimo dydžio Lietuvoje įvertinimas pagal gyvenamąjį būstą Lietuvoje (N=1 259)

Iš 509 aukštąjį išsilavinimą įgijusių, darbo patirties turėjusių ir apklausoje dalyvavusių žmonių atlyginimo dydžiu Lietuvoje buvo patenkinti 23 proc. Šie respondentai buvo linkę savo patirtį vertinti kur kas teigiamiau nei neturintieji tokio išsilavinimo. Visi kiti šią patirtį gerai vertino kur kas mažesniu procentu – vos nuo 13,3 proc. iki 8,9 proc. Tokia ryški takoskyra liudija, kad aukštąjį išsilavinimą įgiję žmonės kur kas ženkliu teigiamai vertina gautą atlyginimą. Vis dėlto pabrėžtina, kad itin prastai šią patirtį vertina labai daug apklaustųjų – 986 iš 1 259.

Vertindami savo atlyginimo dydį užsienyje, labiausiai patenkinti buvo profesinį išsilavinimą Lietuvoje įgiję asmenys – net 96,4 proc. Mažiausias procentas gerai šią patirtį įvertinusiųjų buvo tarp pradinį / jokio išsilavinimo neįgijusių / neturinčių asmenų – 88,9 proc. ir aukštąjį išsilavinimą įgijusių – 91 proc. Iš 1 500 respondentų tik 35 blogai įvertino šią patirtį su darbdaviais užsienyje, – tai sudarė 2,3 proc. visų apklausos dalyvių.

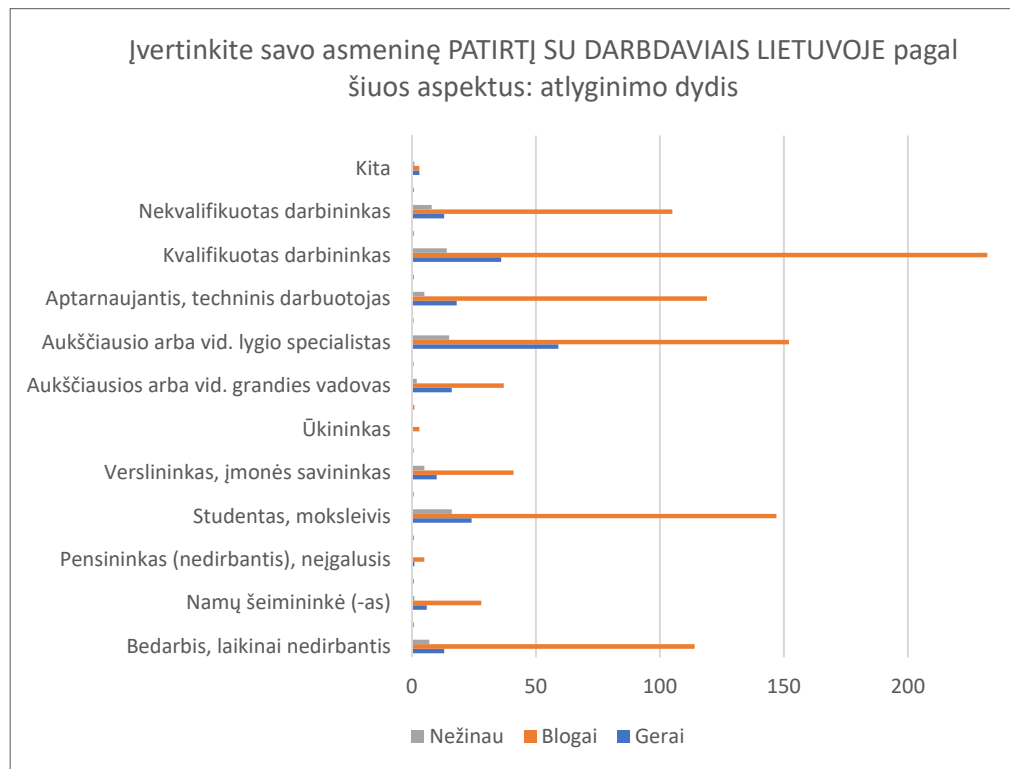

23 pav. Respondentų atlyginimo dydžio Lietuvoje įvertinimas pagal išsilavinimą (N=1 259)

24 pav. Respondentų atlyginimo dydžio užsienyje įvertinimas pagal išsilavinimą (N=1 453)

Atlyginimo dydį Lietuvoje geriausiai įvertino aukščiausios arba vidurinės grandies vadovai ir aukščiausio arba vidutinio lygio specialistai – nuo 26,1 proc. (aukščiausio arba vidutinio lygio specialistai) ir 29,1 proc. (aukščiausios arba vidurinės grandies vadovai). Atlyginimo dydį prasčiausiai įvertino darbininkai, aptarnaujantys techniniai darbuotojai, laikinai nedirbantys asmenys, bedarbiai, studentai ir moksleiviai – nuo 9,7 proc. (bedarbiai, laikinai nedirbantys asmenys) iki 12,8 proc. (kvalifikuoti darbininkai), tvirtinę, kad padėtis Lietuvoje šiuo aspektu yra gera. Vidurio pozicijai priskirtini namų šeimininkai (-ės), verslininkai, įmonių savininkai, pensininkai, neįgalūs asmenys – nuo 16,7 proc. (pensininkai, neįgalūs asmenys) iki 17,9 proc. (verslininkai, įmonių savininkai).

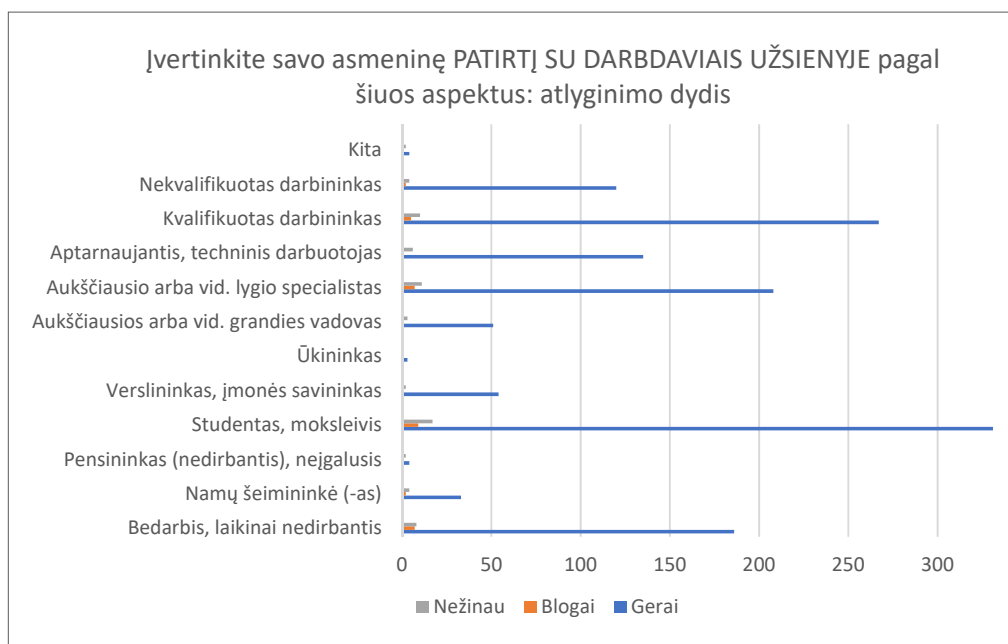

25 pav. Respondentų atlyginimo dydžio Lietuvoje įvertinimas pagal darbo (veiklos) sritį (N=1 259)

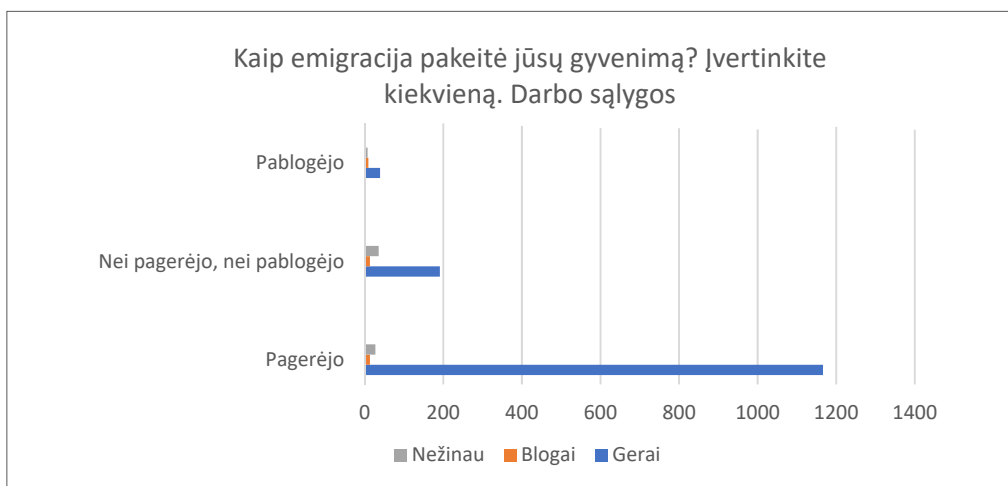
Išvykę užsienin, tik namų šeimininkai (-ės) (84,6 proc.) ir pensininkai, neįgalūs asmenys (66,7 proc.) kiek mažesniu procentu gerai įvertino patirtį atlyginimo dydžio aspektu. Visų kitų profesijų atstovai gerai įvertino šį aspektą aukštesniu nei 92 proc.

Pažymėtina, kad net iš tų, kurie buvo nusivylę darbo sąlygomis užsienyje ir savo padėtį vertino kaip pablogėjusią, 70,9 proc. respondentų atlyginimo dydžiu buvo patenkinti ir jį vertino gerai. Šis procentas yra kartais aukštesnis nei geriausiai besijaučiančiųjų Lietuvoje. Pagerėjus darbo sąlygoms užsienyje, 96,7 proc. respondentų teigė, kad atlyginimo dydis

darbe buvo geras. Pabrėžtina, kad net ir sunkesnėmis nei Lietuvoje darbo sąlygomis užsienyje darbuotojai labiau patenkinti savo atlyginimų dydžiu.

26 pav. Respondentų atlyginimo dydžio užsienyje įvertinimas pagal darbo (veiklos) sritį (N=1 453)

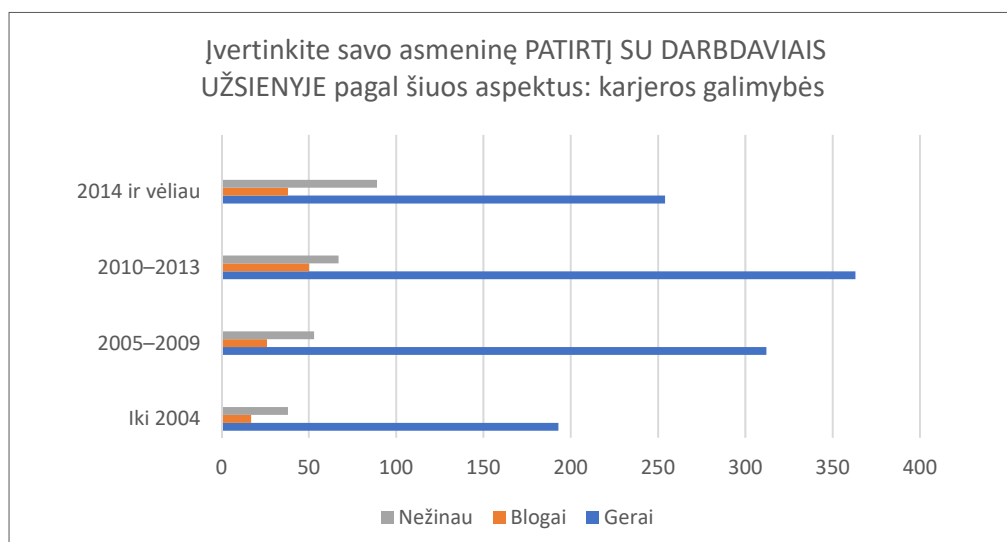

27 pav. Respondentų gyvenimo pokyčių užsienyje įvertinimas pagal darbo sąlygų ir atlyginimo dydžio užsienyje sąsajas (N=1 453)

Pablogėjus socialiniam statusui ir prestižui gyvenant užsienyje, atlyginimo dydį kaip blogą įvardijo 11,2 proc. respondentų, o 79,8 proc. jų padėtį vadino gera. Iš 953 apklaustųjų, įvertinusių socialinio statuso ir prestižo pakilimą užsienyje, 96,7 proc. gerai įvertino atlyginimo dydį.

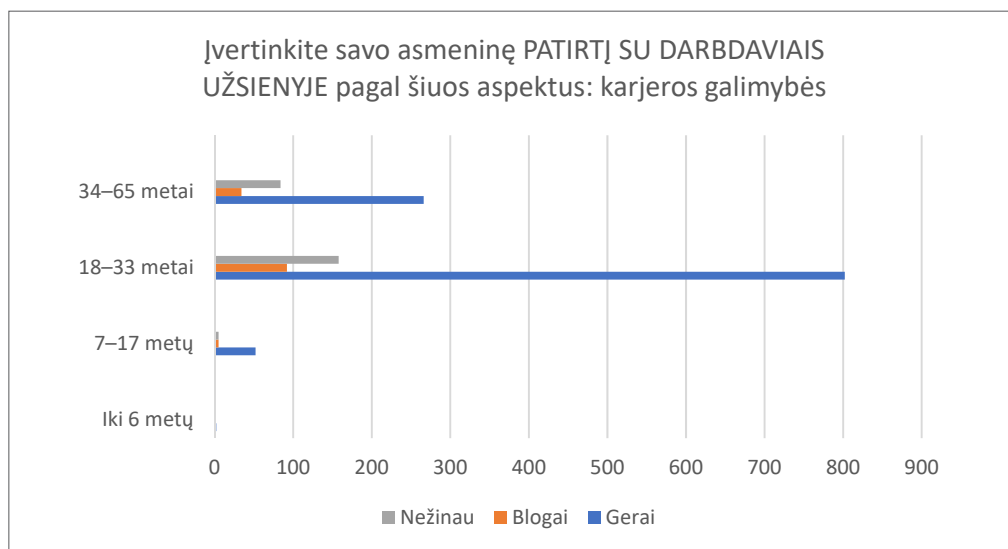
Karjeros galimybės kaip akstinas išvykti iš Lietuvos?

Tiek verslo sektoriuje veikiančios įmonės, tiek samdomi darbuotojai yra linkę pabrėžti sąlyginį Lietuvos rinkos mažumą, kuris tarytum automatiškai suponuoja mintį, kad norint padaryti karjerą reikia peržengti vietos rinkos ribas. Darbuotojų požiūriu, šis aspektas yra toks svarbus, kad tyrimo metu gauti rezultatai liudija šią problemą esant antrą po atlyginimo dydžio ir tolygią streso lygiui darbe. Vos 19,1 proc. visų apklaustųjų teigė turėję geros asmeninės patirties su darbdaviais, vertindami karjeros galimybes Lietuvoje. Kaip blogą šią patirtį įvardijo 61,7 proc. respondentų. Vis dėlto pažymėtina nuo 2005 m. vyraujanti tendencija, kad vis mažiau išvykusiųjų gerai vertina karjeros galimybes dirbdami darbovietėje užsienyje. Tokių gerai vertinančių procentine išraiška sumažėjo nuo 79,8 proc. 2005–2009 m. laikotarpiu iki 66,7 proc. išvykusiųjų po 2014 m. Darytina prielaida, kad patirtis su darbdaviais Lietuvoje ima mažiau skirtis nuo esamos padėties užsienyje. Tiesa, tai vis tiek liudija esant labai ženkliai takoskyrą.

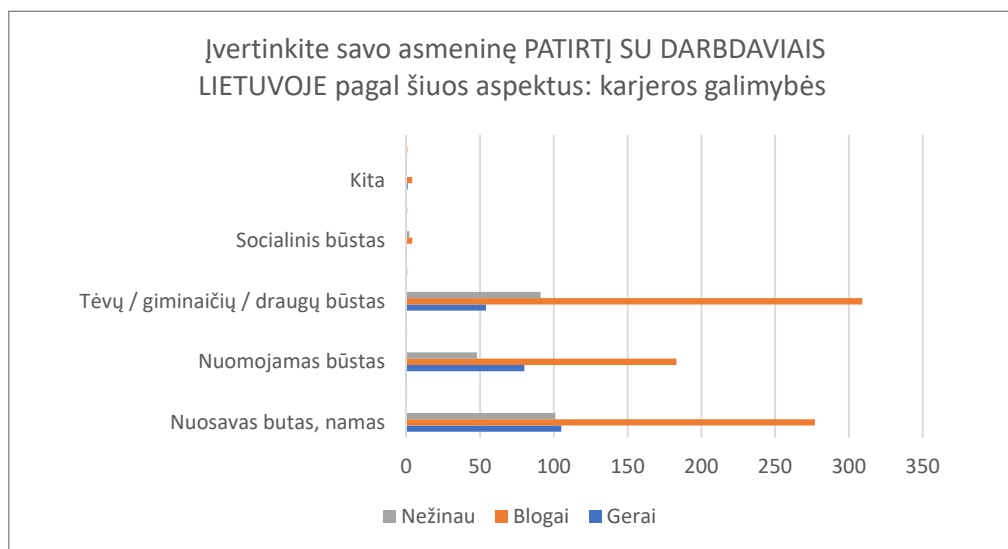
28 pav. Respondentų karjeros galimybių užsienyje įvertinimas pagal išvykimo metus (N=1 453)

34–65 m. išvykusieji iš Lietuvos 69,3 proc. atvejų buvo linkę gerai įvertinti savo patirtį su darbdaviais per karjeros galimybių prizmę. Keturi iš penkių jaunesnio amžiaus išvykusių lietuvių teigiamai vertino savo karjeros galimybes.

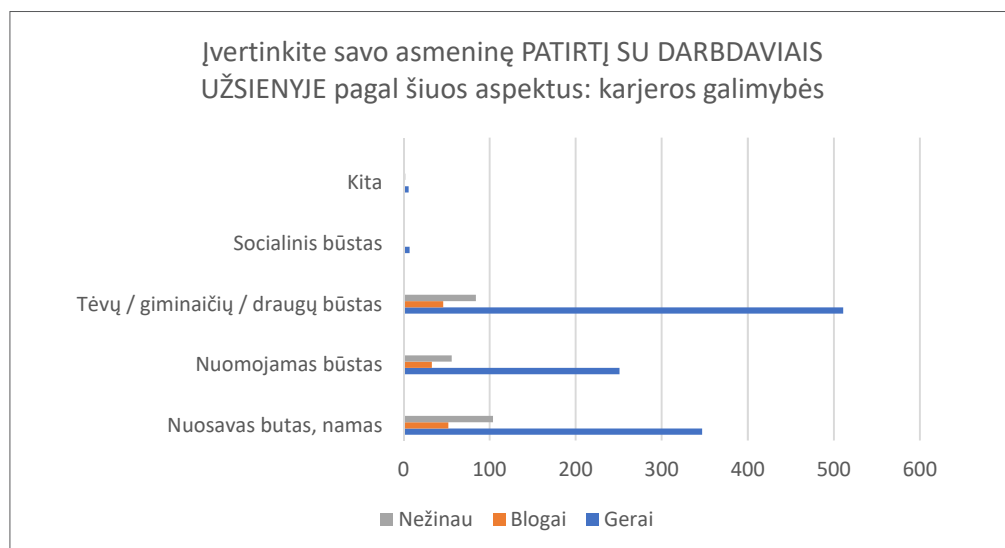
29 pav. Respondentų karjeros galimybių užsienyje įvertinimas pagal amžių (N=1 453)

Iš socialiniame būste gyvenusiųjų iki išvykimo iš Lietuvos respondentų nė vienas nebuvo linkęs patirties su darbdaviais Lietuvoje sieti su galimomis karjeros galimybėmis. Jie tokių tiesiog nematė. Geriausiai savąsias galimybes darbe ir patirtis su darbdaviais vertino nuomojamame būste gyvenę lietuviai – 25,7 proc. Iš gyvenusiųjų tėvų / giminaičių / draugų būste Lietuvoje vos 11,9 proc. buvo gerai įvertinę savo patirtis.

30 pav. Respondentų karjeros galimybių Lietuvoje įvertinimas pagal gyvenamąją būstą Lietuvoje (N=1 259)

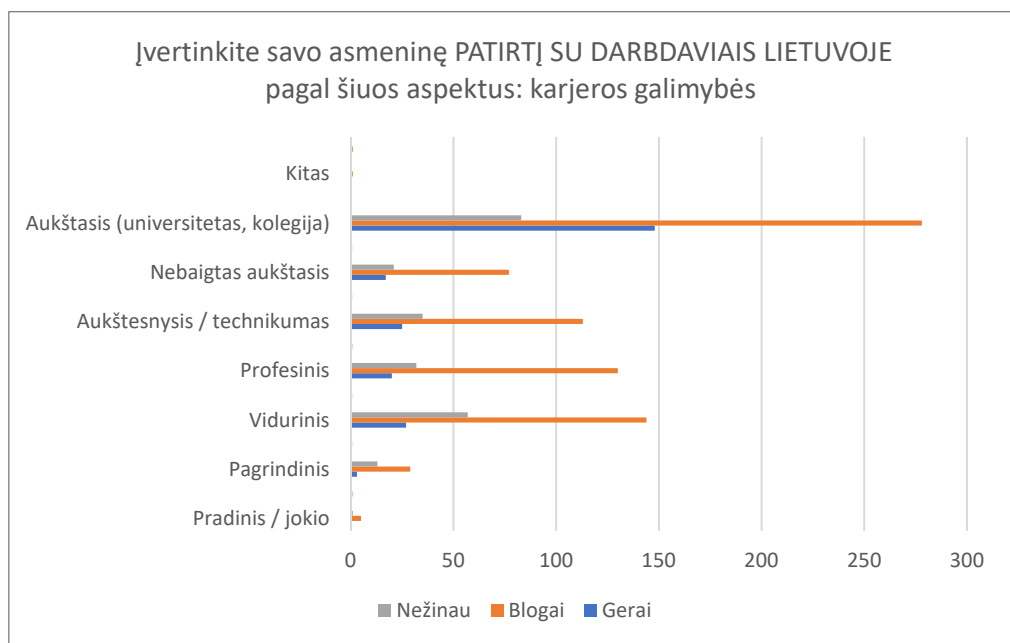
Kardinaliai priešingi duomenys aiškėja įvertinus lietuvių patirtis užsienyje ir karjeros galimybes. Socialiniame būste gyvenusieji iki išvykimo iš Lietuvos geriausiai vertino savąsias patirtis su darbdaviais, žvelgdami į karjeros galimybes, – net 87,5 proc. Tiesa, nuo jų ne tiek ženkliai atsiliko gyvenusieji tėvų / giminaičių / draugų būste – 79,7 proc. 69 proc. nuosavu namu / butu disponavusių lietuvių šiuo atveju savo patirtį ir galimybes įvertino gerai. Šie duomenys leidžia tvirtinti, kad nuosavą būstą turėję lietuviai jautė mažesnę skirtumą tarp darbdavių užsienyje ir Lietuvoje pagal jiems sudarytas karjeros galimybes.

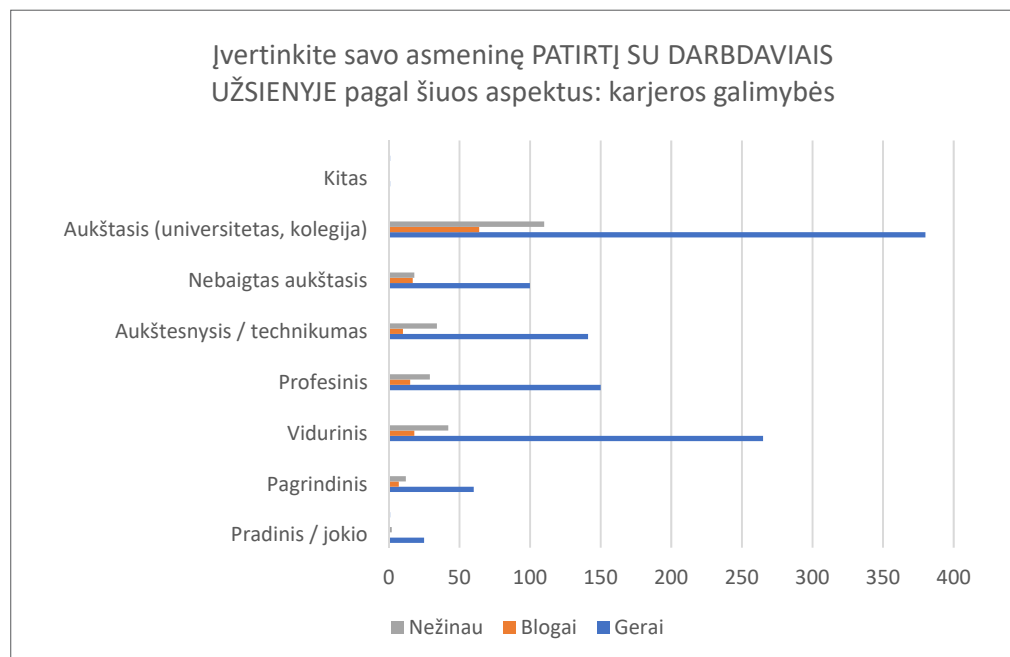
31 pav. Respondentų karjeros galimybių užsienyje įvertinimas pagal gyvenamąjį būstą Lietuvoje (N=1 453)

Tiriant gautus duomenis ryškėja, kad karjeros galimybes ir patirtį su darbdaviais Lietuvoje geriausiai įvertino aukštąjį išsilavinimą įgiję žmonės – 29,1 proc. Kitaip tariant, respondento (-ės) išsilavinimas yra tiesiogiai sietinas ne tik su jo(s) matomomis karjeros galimybėmis, bet ir su apklaustųjų santykių su darbdaviu įvertinimu. Užbaigę aukštojo mokslo studijas, jie daugiau nei dvigubai geriau įvertino tiek karjeros galimybes, tiek patirtį su darbdaviais Lietuvoje. Toks ženklus skirtumas liudija, kad aukštojo išsilavinimo neįgiję žmonės jautėsi ypač blogai dirbdami Lietuvos darbo rinkoje. Net studentija ir pradėję, bet studijų nebaigę žmonės vos 14,8 proc. atvejų tvirtino gerai jautėsi dėl karjeros galimybių ir turį geros patirties su darbdaviais Lietuvoje. Jau atsідūrę darbo rinkoje ir santykinai jauni, tik pradėdą karjerą, žmonės buvo linkę itin neigiamai vertinti situaciją. Dar blogesni duomenys gauti iš įgijusių profesinį ir vidurinį išsilavinimą – tik kas devintas iš jų įvertino padėtį gerai.

Vidurinį išsilavinimą įgiję respondentai karjeros galimybes ir patirtį su darbdaviais užsienyje įvertino geriausiai iš visų respondentų – net 81,5 proc. Savo ruožtu iš aukštojo mokslo diplomą turinčiųjų gerai įvertino minėtą aspektą 68,8 proc. apklaustųjų. Labiausiai nepatenkinti savo padėtimi buvo nebaigusieji aukštojo mokslo studijų Lietuvoje – 12,9 proc.

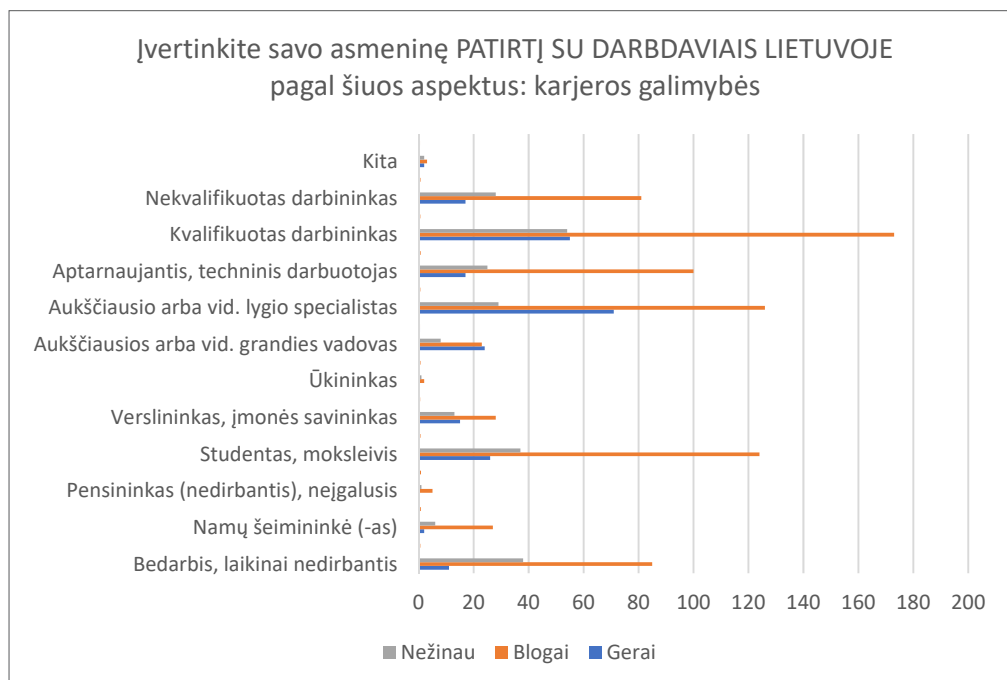

32 pav. Respondentų karjeros galimybių Lietuvoje įvertinimas pagal išsilavinimą (N=1 453)

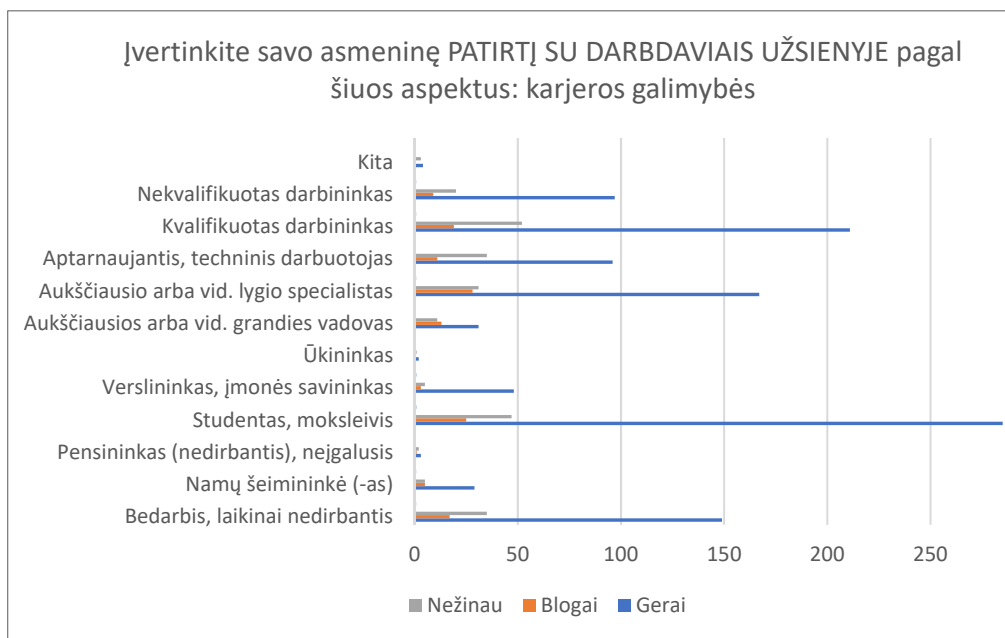
33 pav. Respondentų karjeros galimybių užsienyje įvertinimas pagal išsilavinimą (N=1 453)

Verslininkai, įmonių savininkai (26,8 proc.), aukščiausios arba vidurinės grandies vadovai (43,6 proc.) bei aukščiausio arba vidutinio lygio specialistai (31,4 proc.) kur kas geriau nei kiti įvertino patirtį su darbdaviais Lietuvoje pagal buvusias karjeros galimybes. Lietuvoje eidami aukštesnes pareigas darbe, jie išvelgė perspektyvų, tačiau net ir palankiausiai nusiteikusieji – tik 4 iš 10 – situaciją įvertino gerai. Taip pat pažymėtina, kad jaunimas, t. y. studentai ir moksleiviai, itin prastai įvertino savo karjeros galimybes, šias gretindami su darbdavių patirtimi. Vos 13,9 proc. jų buvo linkę gerai įvertinti susiklosčiusią situaciją Lietuvoje. Pabrėžtina ir tai, kad aukščiausios arba vidurinės grandies vadovai buvo vieninteliai, kurie padėtį Lietuvoje įvertino didesne procentine išraiška gerai nei blogai.

34 pav. Respondentų karjeros galimybių Lietuvoje įvertinimas pagal darbo (veiklos) sritį (N=1 259)

Pokytis itin ryškus, kai duomenys buvo gauti siekiant išsiaiškinti padėtį užsienyje. Išskyrus aukščiausios arba vidurinės grandies vadovus, kurie padėtį gerai įvertino 56,4 proc. atvejų, t. y. santykinai labai nedideliu skirtumu nuo sąlygų Lietuvoje, visi kiti savąsias patirtis apibūdino ženkliai priešingai – nuo aptarnaujančių, techninių darbuotojų (67,6 proc.), įvertinusių gerai, iki verslininkų, įmonių savininkų (85,7 proc.). Atsižvelgiant į Pasaulio banko grupės / Tarptautinio rekonstrukcijos ir plėtros banko parengtą ataskaitą „Doing Business 2019“, Lietuva pagal sąlygas plėtoti verslą 2018 m. užėmė 14 vietą pasaulyje. Nepaisant to, Lietuva, reitinge nusileisdama Danijai (3), Norvegijai (7), Jungtinei Karalystei (9) ir Švedijai (12), t. y. daugumai šalių – 2 iš 3 tiriamų regionų, neįtikino respondentų apie esamas geras karjeros galimybes Lietuvoje.

35 pav. Respondentų karjeros galimybių užsienyje įvertinimas pagal darbo (veiklos) sritį (N=1 259)

Lietuvoje dirbę / darbo patirties turėję respondentai, kurie drauge turėjo galimybę palyginti darbdavius Lietuvoje ir užsienyje, prасčiau vertino karjeros galimybes pagal patirtį su darbdaviais užsienyje nei tie, kurie neturėjo darbo patirties Lietuvoje.

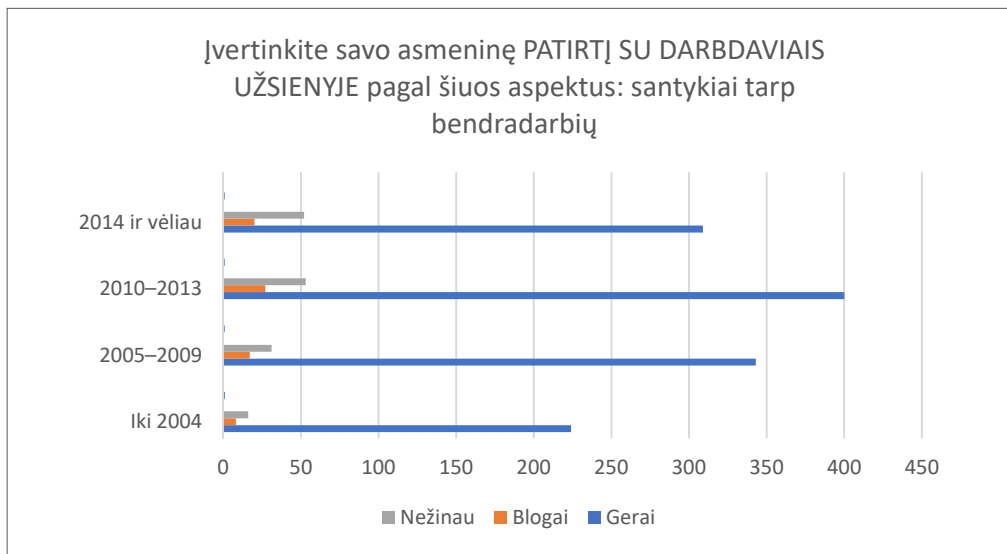
Santykių tarp bendradarbių įvertinimas

Darbuotojų bendradarbiavimas ir tarpusavio bendravimas sumažina ketinimą palikti organizaciją labiau jai išsipareigojant. Vojkano Nedkovski'o, Marco Guerци'o, Francesca'os De Battisti ir Elena'os Siletti tyrimo apie organizacinę etišką atmosferą darbe išvadose tvirtinama:

<...> pirmiausia, vadovai turėtų sutelkti dėmesį į skatinimą politikos ir praktikos, skatinančios geranoriškos ir principinės organizacinės etiškos atmosferos darbe plėtrą, kurios yra teigiamai susijusios su organizacijos pasitikėjimu. Antra, vadovai neturėtų sutelkti dėmesio į egoistinės organizacinės etiškos atmosferos mažinimą, nes mūsų išvados rodo, kad tokia atmosfera nėra susijusi su pasitikėjimu jokiais organizacijos atstovais.¹²

¹² Nedkovski, Vojkan, Guerци, Marco, De Battisti, Francesca and Siletti, Elena, "Organizational Ethical Climates and Employee's Trust in Colleagues, the Supervisor, and the Organization", *Journal of Business Research*, 2017, Vol. 71, February, 19–26.

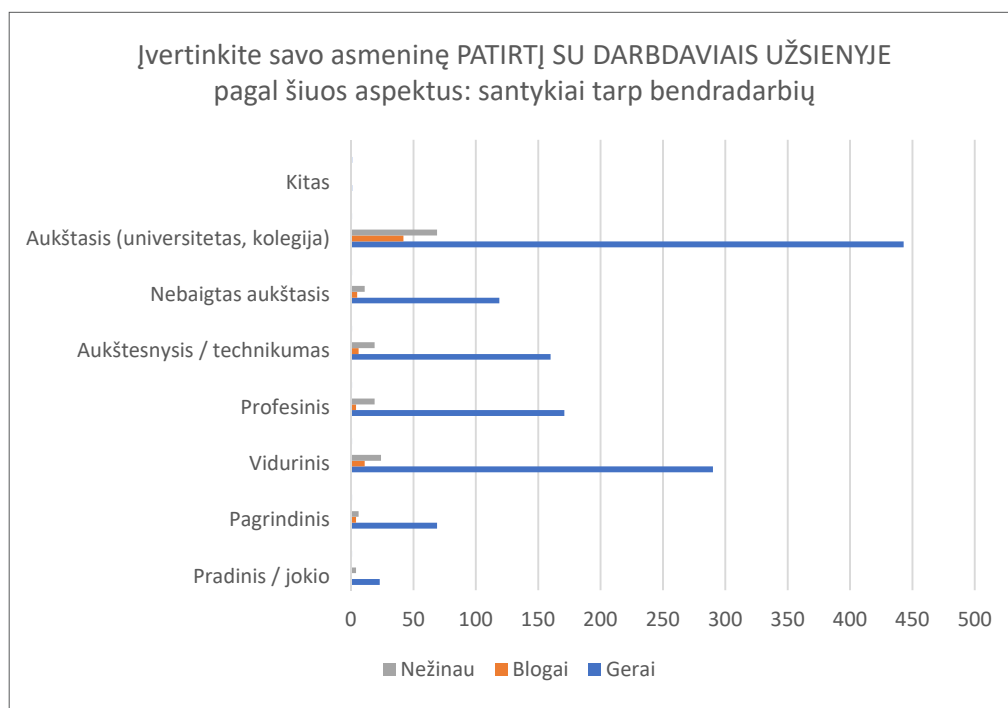
Drauge svarbu įžvelgti ne tik vadovų atsakomybės svarbą, bet ir bendradarbių požiūrį į vieni kitus. Bendradarbių tarpusavio santykiai, nulemiantys vidinę įmonės (įstaigos) atmosferą, leidžia formuotis kolektyvui, kuris sėkmingai formuluoja ir įgyvendina užduotis. Todėl šiame skirsnyje susitelkiama būtent į šį dėmenį. Pažymėtina, kad, nepriklausomai nuo išvykimo metų, vyrauja tendencija, jog procentiškai vis mažiau išvykusiųjų gerai vertina santykius tarp bendradarbių, dirbdami darbovietėje tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Šį kriterijų išvykusieji 2014 m. ir vėliau bei dirbę Lietuvoje gerai įvertino 70,8 proc. atvejų, o užsienyje – 81,1 proc. Tad, kaip matome, lyginant šiuos gautus duomenis, skirtumas nėra ryškus.

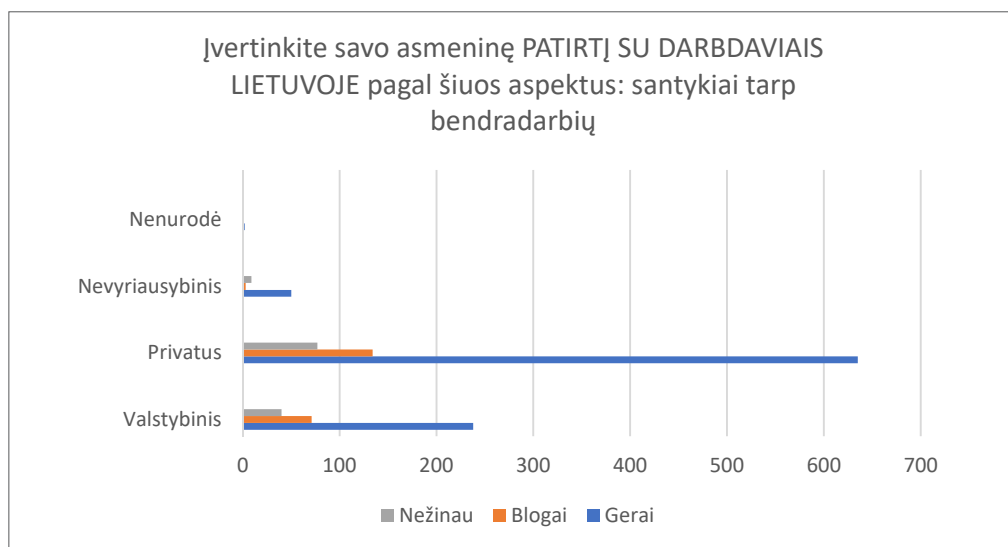
36 pav. Respondentų santykių tarp bendradarbių užsienyje įvertinimas pagal išvykimo metus (N=1 453)

Tyrimo metu gauti respondentų atsakymai leidžia teigti, kad aukštąjį išsilavinimą įgiję ir užsienyje dirbantys asmenys iš visų išsilavinimą įgijusių arba jo siekiančių žmonių yra linkę prasčiausiai vertinti santykius tarp bendradarbių. 8 iš 10 teigė, kad tarpusavio santykiai darbe vertintini gerai. Kitaip tariant, aukštąjį išsilavinimą įgiję žmonės šiam kriterijui buvo linkę skirti mažiau dėmesio nei įprastai.

Tarp Lietuvoje dirbusių respondentų atsiskleidė itin ryškus skirtingas vertinimas pagal darbo sektorių. Santykius tarp bendradarbių geriausiai įvertino tie, kurie dirbo nevyriausybiniame sektoriuje, – net 80,6 proc. atsakiusiųjų santykius įvertino gerai. Iš dirbusiųjų valstybės įstaigose 68,2 proc. tvirtino palaikę gerus santykius su bendradarbiais. Vidurio pozicijai šiuo atveju priskirtini privačiame sektoriuje dirbę žmonės. 75,1 proc. jų teigė, kad santykių tarp bendradarbių būtų gerų. Duomenys, gauti apklausus dirbančiuosius užsienyje, skyrėsi visai nedaug, ir darbo sektorius neturėjo reikšminės skirties.

37 pav. Respondentų santykių tarp bendradarbių užsienyje įvertinimas pagal išsilavinimą (N=1 453)

38 pav. Respondentų santykių tarp bendradarbių Lietuvoje įvertinimas pagal darbo sektorių (N=1 259)

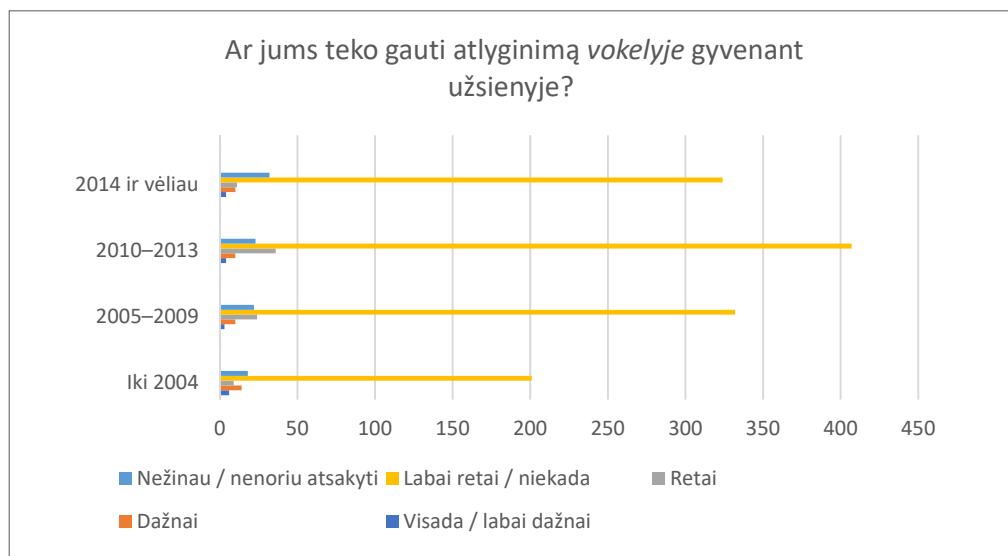
Tyrimo metu gauti respondentų atsakymai leidžia teigti, kad aukštąjį išsilavinimą įgiję ir užsienyje dirbantys asmenys iš visų išsilavinimą įgijusių arba jo siekiančių žmonių yra linkę prasčiausiai vertinti santykius tarp bendradarbių. Be to, tarp Lietuvoje dirbusių respondentų atsiskleidė itin ryškus skirtingas vertinimas pagal darbo sektorių: labiausiai patenkinti santykiais tarp bendradarbių respondentai dirbo nevyriausybiniam sektoriuje.

Vokelio dilema ir jos vertinimo tendencijos

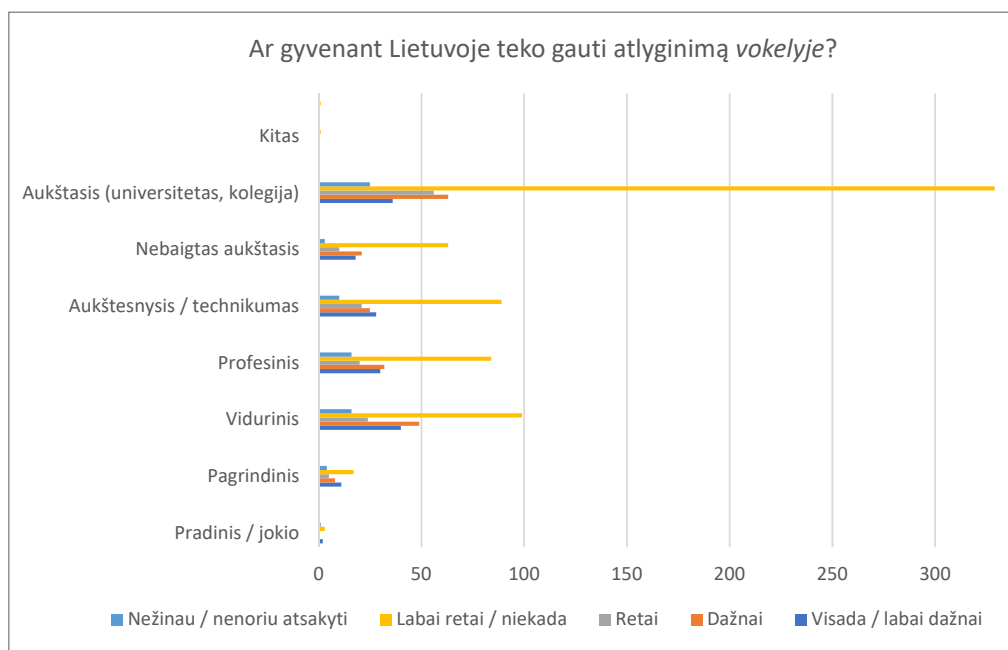
Šešėlinės ekonomikos egzistavimas ir iš to kylančios problemos Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje XXI a. 2 dešimtmetyje tapo svarbia tyrimų sritimi ekonomikos moksle. Vokelio klausimas yra itin susijęs su šešėline ekonomika. Šiame tyrime siekta patikrinti šešėlinės ekonomikos vieno iš veiksmų įsigalėjimą, jį susiejant su migracijos tendencijomis. Įvairūs tyrimai (Vlachos, Bitzenis, 2019; Williams, Horodnic, 2015; Kuk, Staehr, 2014; Meriküll, Staehr, 2010; Morris, Polese, 2013; Putniņš, Sauka, 2011, 2014; Williams, Round, Rodgers, 2013)¹³ leidžia suprasti ne tik šešėlinę ekonomiką nulemiančius veiksnus, jos dydį ES šalyse, bet ir vokelio dilemą, kuri atlieka vis dar labai ženklų vaidmenį bendrosios ekonomikos veikimo lauke. Į klausimą „Ar gyvenant Lietuvoje teko gauti atlyginimą vokelyje?“ respondentai buvo linkę atsakyti „Visada / labai dažnai“ ir „Dažnai“ beveik vienu balsu – 28,8 proc. Tai liudija buvusį arba esamą problemos mastą valstybėje. Apklausus į užsienį išvykusius respondentes gauti duomenys leidžia teigti, kad visuose trijuose tiriamuose regionuose šešėlinės ekonomikos lygmens būta kur kas mažesnio nei Lietuvoje („Visada / labai dažnai“ – 2,4 proc., „Dažnai“ – 5,6 proc. išvykusiųjų iki 2004 m.), o išvykusieji po 2004 m. atlyginimus vokeliuose visada arba labai dažnai ir dažnai ėmė gauti 3 ir 2 kartus rečiau nei iki Lietuvos Respublikos įstojimo į Europos Sąjungą.

Išsilavinimą siejant su šešėlinės ekonomikos įsivyravimu Lietuvoje aiškėja, kad kuo platesnį išsimokslinimą gauna žmogus, tuo rečiau jis susiduria su šešėlinės ekonomikos problemomis valstybėje. Pagrindinį išsilavinimą turintieji respondentai visada arba labai dažnai (24,4 proc.) ir dažnai (17,8 proc.) buvo linkę tvirtinti gavę tokius atlyginimus, o aukštąjį išsilavinimą įgijusieji – atitinkamai 7,1 proc. ir 12,4 proc. Ši progresija, žvelgiant į duomenis, parodo, kuriuose Lietuvos ekonomikos sektoriuose labiausiai susiduriama su vokelio dilema.

¹³ Schneider, Friedrich, “Size of the Shadow Economies of 28 European Union Countries from 2003 to 2018. The Latest Development”, in Vlachos, Vasileios and Bitzenis, Aristides (Eds.), *European Union: Post Crisis Challenges and Prospects for Growth*. Springer International Publishing, Palgrave Macmillan, 2019; Williams, Colin C. and Horodnic, Ioana Alexandra, “Explaining and Tackling the Shadow Economy in Estonia, Latvia and Lithuania: A Tax Morale Approach”, *Baltic Journal of Economics*, 2015, vol. 15, iss. 2, 81–98; Kuk, Merike and Staehr, Karsten, “Income Underreporting by Households with Business Income: Evidence from Estonia”, *Post-Communist Economics*, 2014, vol. 26, 257–276; Meriküll, Jaanika and Staehr, Karsten, “Unreported Employment and Envelope Wages in Mid-transition: Comparing Developments and Causes in the Baltic Countries”, *Comparative Economic Studies*, 2010, vol. 52, 637–670; Morris, Jeremy and Polese, Abel (Eds.), *The Informal Post-socialist Economy: Embedded Practices and Livelihoods*. London: Routledge, 2013; Putniņš, Tālis J. and Sauka, Arnis, “Size and Determinants of Shadow Economies in the Baltic States”, *Baltic Journal of Economics*, 2011, vol. 11, no. 2, 5–25; Putniņš, Tālis J. and Sauka, Arnis, *SSE Riga Shadow Index for the Baltic Countries 2009–2013*. Riga: SSE Riga, 2014; Putniņš, Tālis J. and Sauka, Arnis, “Measuring the Shadow Economy Using Company Managers”, *Journal of Comparative Economics*, 2015, vol. 43, no. 2, 471–490; Williams, Colin C., Round, John and Rodgers, Peter, *The Role of Informal Economies in the Post-Soviet World: The End of Transition?* London: Routledge, 2013.

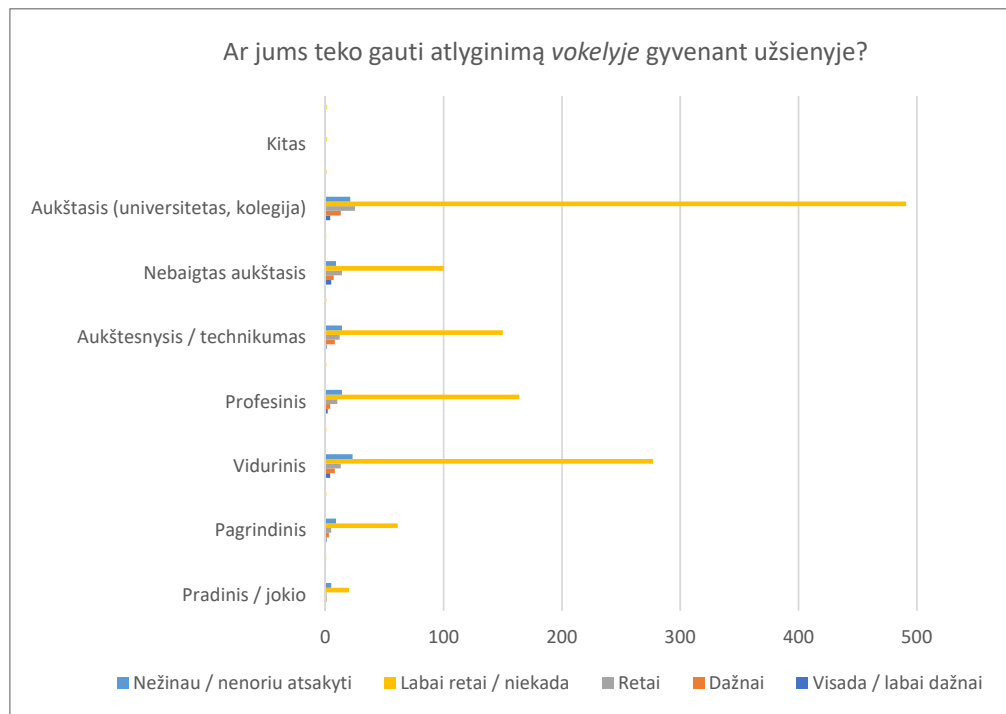
39 pav. Respondentų vokelio dilemos užsienyje įvertinimas pagal išvykimo metus (N=1 453)

40 pav. Respondentų vokelio dilemos Lietuvoje įvertinimas pagal išsilavinimą (N=1 259)

Respondentų atsakymai į klausimą apie savąsias šešėlinio darbo patirtis užsienyje aiškiai rodo, kad išsiskiria studentų atsakymai. Visada arba labai dažnai (3,7 proc.) ir dažnai

(5,2 proc.) atlyginimus vokeliuose gaunantys studentai 4 arba 5 kartus dažniau susidurdavo su šia dilema nei turintieji nuolatinius darbus, – pastarųjų atsakymai niekada nesiekė daugiau nei 1,3 proc. atveju „Visada / labai dažnai“ ir 2,5 proc. atveju „Dažnai“.

41 pav. Respondentų vokelio dilemos užsienyje įvertinimas pagal išsilavinimą (N=1 453)

Siekiant geriau suprasti šešėlinės ekonomikos niuansus Lietuvoje ir bandant padaryti pjūvį pagal respondentų eitas pareigas darbe arba jų statusą paaiškėjo, kad didžiausiu procentu visada su vokelio dilema susidurdavo nekvalifikuoti darbininkai (19,8 proc.) ir aukščiausios arba vidurinės grandies vadovai (16,4 proc.). Kitaip tariant, vieni, matyt, mokėdavo, o kiti gaudavo atlyginimus vokeliuose. Lietuvos šešėlinės ekonomikos dydį, grįstą moksliniais skaičiavimais, iš esmės atitinka ir šio tyrimo metu gauti duomenys.

Išvados

- Tai, kad didžiausią migracijos srautą sudaro dirbantys privačiame sektoriuje, leidžia tvirtinti, kad priimtas sprendimas migruoti iš esmės yra nulemtas daugelio darbo santykių niuansų. Daugiau nei pusei apklaustųjų itin svarbus siekis užsidirbti daugiau pinigų, kuris paskatino juos emigruoti, vis dėlto įvardytinas tik kaip vienas iš daugelio darbo santykių aspektų. Darbo krūvio paskirstymo netolygumais labiausiai nepatenkinti išvykusieji 2014–2018 m. leidžia tvirtinti, kad reikėtų persvarstyti

darbo krūvio pokyčius Lietuvoje. Atskirtis dėl darbo krūvio paskirstymo Lietuvoje ir užsienyje ypač didelė – nuo ryškios daugumos neigiamo vertinimo Lietuvoje iki artėjimo prie absoliučiai teigiamo vertinimo užsienyje.

- Nepaisant itin ryškių skirtumų vertinant padėtį Lietuvoje ir užsienyje pagarbos darbuotojui atžvilgiu, analizės metu gauti duomenys ženklina augančią toleranciją ir pakantumą bei pagarbą žmogui Lietuvoje. Besikeičiantys įstatymai ir darbinė patirtis Lietuvoje leidžia realistiškiau įvertinti ir darbdavius užsienyje bei mažina lig tol vyravusius skirtumus tarp Lietuvos ir užsienio darbdavių.
- Kylant Lietuvos ekonomikos lygiui, streso lygis darbe didėjo. Stresas darbe Lietuvoje – antras neigiamiausias (po atlyginimo dydžio) darbo santykių aspektas, o užsienyje vertinamas kaip daugiausiai neigiamų patirčių sukeliantis aspektas darbo santykiuose. Pabrėžtina, kad net ir sunkesnėmis nei Lietuvoje darbo sąlygomis užsienyje darbdaviai sukelia kur kas mažiau streso savo darbuotojams. Aukštos kvalifikacijos žmonės, dirbdami Lietuvoje, jautė mažiau streso nei turintieji žemesnę kvalifikaciją. Darbuotojams vertėtų susidaryti darbų sąrašus, į(si)vertinti savo pajėgumus darbe, tobulintis, įsigilinti į dirbtinį intelektą, aptarti padėtį darbe su darbdaviais ir galiausiai daugiau dėmesio skirti sau.
- Socialiai sudėtingesnėse situacijose atsidūrę respondentai, gyvenę Lietuvoje socialiniuose būstuose, netekę savo antrosios pusės – našliai ir našlės užsienyje sulaukė kur kas didesnės darbdavių atjautos dėl patiriamų asmeninių problemų. Išvykusieji 2014–2018 m. geriau vertino darbdavių jautrumą jų problemoms Lietuvoje nei palikusieji Lietuvą anksčiau ir drauge buvo skeptiškesni darbdavių elgsenos užsienyje atžvilgiu. Darbdavių empatija dėl darbuotojų asmeninių problemų Lietuvoje didesnė aukščiausios ir vidutinės kvalifikacijos darbuotojams ir itin maža darbininkams, aptarnaujantiems techniniams darbuotojams, laikinai nedirbantiems asmenims, bedarbiams, namų šeimininkams (-ėms). Tik kas 4 arba 5 iš jų darbdavių jautrumą įvertino kaip gerą Lietuvoje. Net ir sunkesnėmis nei Lietuvoje darbo sąlygomis užsienyje darbdaviai labiau atjaučia savo darbuotojus, patiriančius problemų.
- Atlyginimo dydis – svarbiausias darbo santykių aspektas respondentams. Labiausiai patenkinti atlyginimo dydžiu Lietuvoje buvo gyvenantys nuosavame būste, įgiję aukštąjį išsilavinimą, aukščiausios arba vidurinės grandies vadovai ir aukščiausio arba vidutinio lygio specialistai. Bet net ir tuo atveju atlyginimo dydį gerai vertino vidutiniškai kas ketvirtas šiuos apibūdinimus atitinkantis respondentas. Išvykus gyventi į užsienį, pasitenkinimas atlyginimo dydžiu, padarius visus pjūvius, visuomet 2-3 kartais viršijo praeities patirtis Lietuvoje.
- Karjeros galimybės respondentams yra antras svarbiausias dėmuo po atlyginimo dydžio ir tolygus streso lygiui darbe. Nuo 2005 m. vyrauja tendencija, kad procentiškai vis mažiau išvykusiųjų gerai vertina karjeros galimybes, dirbdami darbovietėje užsienyje. Patirtis su darbdaviais Lietuvoje ima mažiau skirtis nuo esamos padėties užsienyje. Nuosavo būsto savininkai lietuviai jautė, kad darbdaviai užsienyje ir Lietuvoje skyrėsi mažiau pagal respondentams sudarytas karjeros galimybes.
- Geriausiai karjeros galimybes ir patirtį su darbdaviais Lietuvoje vertino aukštąjį išsilavinimą įgiję žmonės – 29,1 proc. Kitaip tariant, respondento (-ės) išsilavinimas

yra tiesiogiai sietinas ne tik su jo(s) matomomis karjeros galimybėmis, bet ir su apklaustųjų santykių su darbdaviu įvertinimu. Užbaigusieji aukštojo mokslo studijas daugiau nei dvigubai geriau vertino tiek karjeros galimybes, tiek patirtį su darbdaviais Lietuvoje. Toks ženklus skirtumas liudija, kad aukštojo išsilavinimo neįgiję žmonės jautėsi ypač blogai dirbdami Lietuvos darbo rinkoje. Lietuvoje aukštesnes pareigas darbe einantys respondentai įžvelgė perspektyvų, tačiau net ir palankiausiai nusiteikusieji tik 4 iš 10 gerai vertino situaciją. Jaunimas – studentai ir moksleiviai – itin prastai vertino savo karjeros galimybes, šias gretindami su įgyta patirtimi su darbdaviais.

- Nepriklausomai nuo išvykimo metų, išryškėjo vyraujanti tendencija, kad procentiškai vis mažiau išvykusiųjų gerai vertina santykius tarp bendradarbių, dirbdami darbovietėje tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Labiausiai patenkinantieji santykiais tarp bendradarbių Lietuvoje dirbo nevyriausybiniam sektoriuje.
- Iškelta tyrimo hipotezė pasitvirtino: buvo nustatytas ryšys tarp (ne)pasitenkinimo darbo santykiais, požiūrio į darbdavį vertinant pagal darbo krūvio pasiskirstymą, pagarbą darbuotojui, streso lygį darbe, darbdavių / vadovų jautrumą asmeninėms darbuotojų problemoms, atlyginimo dydį, karjeros galimybes, santykius tarp bendradarbių, juodosios buhalterijos egzistavimą ir (e)migracijos, t. y. sprendimo išvykti iš Lietuvos.
- 2018 m. duomenimis, 28,8 proc. apklaustųjų visada arba dažnai būdavo dirbę šešėlinės ekonomikos priedangoje Lietuvoje. Po 2004 m. Lietuvos piliečiai iš esmės nesusiduria su vokelio dilema Didžiojoje Britanijoje, Norvegijoje ir tiriamose ES šalyse. Kuo platesnį išsimokslinimą gauna žmogus, tuo rečiau jis imasi veikti šešėlinės ekonomikos zonoje Lietuvos Respublikoje. Užsienyje su vokelio dilema susiduria iš esmės tik laikinus darbus dirbantys studentai. Lietuvoje su atlyginimais vokeliuose visada susidurdavo net 16,4 proc. aukščiausios arba vidurinės grandies vadovų ir 19,8 proc. nekvalifikuotų darbininkų.

Literatūra

- Bremner, Aušra, *Impact of Migration to the UK on Lithuanian Migrant Family Relationships*: dissertation. De Montfort University, 2017.
- Celešiūtė, Ingrida, *Transnacionalus mobilumas kaip moterų (pra)gyvenimo būdas: Lietuvos slaugytojos Norvegijoje*: daktaro disertacija, socialiniai mokslai, sociologija (05 S). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2013.
- Genelytė, Indrė, *Lost in Mobility? Labour Migration from Baltic Lithuania to Sweden*: dissertation. Linköping: Linköping University Press, 2018.
- Genelytė, Indrė, “(In)equality of Life: Lithuanian Labor Migration to Sweden During the Economic Crisis and Its Aftermath, 2008–2013”, *Journal of Baltic Studies*, 2019, vol. 50, no. 1, 79–104.
- Genys, Dainius, „Emocijų kartografija: subjektyvios lietuvių emigrantų patirtys“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (27) (2019), 45–59.
- Genys, Dainius, „Laisvėjimo strategijos: lietuvių emigrantų racionalumas ir emocinės būsenos dinamika“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (30) (2020), 7–23.

- Genys, Dainius ir Krikštolaitis, Ričardas, „Išvykusių lietuvių požiūrio į Lietuvą skirtumai“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (25) (2018), 7–24.
- Genys, Dainius, Strumickienė, Ilona ir Krikštolaitis, Ričardas, “Emotional Inequality among Lithuanian Emigrants”, *Electronic Journal of Folklore*, 2020, vol. 78, 81–104.
- Kukk, Merike and Staehr, Karsten, “Income Underreporting by Households with Business Income: Evidence from Estonia”, *Post-Communist Economies*, 2014, vol. 26, 257–276.
- Laurinavicius, Antanas and Laurinavicius, Algimantas, “Emigration: A Price of Inequality or a Breach of Social Contract?”, in *Contemporary Issues in Business, Management and Education* 2017: 5th International Scientific Conference, 11–12 May. Vilnius: Technika, 2017, 1–8.
- Meriküll, Jaanika and Staehr, Karsten, “Unreported Employment and Envelope Wages in Mid-transition: Comparing Developments and Causes in the Baltic Countries”, *Comparative Economic Studies*, 2010, vol. 52, 637–670.
- Morris, Jeremy and Polese, Abel (Eds.), *The Informal Post-socialist Economy: Embedded Practices and Livelihoods*. London: Routledge, 2013.
- Nedkovski, Vojkan, Guerci, Marco, De Battisti, Francesca and Siletti, Elena, “Organizational Ethical Climates and Employee’s Trust in Colleagues, the Supervisor, and the Organization”, *Journal of Business Research*, 2017, Vol. 71, February, 19–26.
- Putniņš, Tālis J. and Sauka, Arnis, “Measuring the Shadow Economy Using Company Managers”, *Journal of Comparative Economics*, 2015, vol. 43, no. 2, 471–490.
- Putniņš, Tālis J. and Sauka, Arnis, *SSE Riga Shadow Index for the Baltic Countries 2009–2013*. Riga: SSE Riga, 2014.
- Putniņš, Tālis J. and Sauka, Arnis, “Size and Determinants of Shadow Economies in the Baltic States”, *Baltic Journal of Economics*, 2011, vol. 11, no. 2, 5–25.
- Sarvutytė, Migle and Streimikiene, Dalia, “New Concepts and Approaches of Migration”, *Ekonomika ir vadyba* 15 (2010), 226–233.
- Servetkienė, Vaida, „Gyvenimo kokybė Lietuvoje: subjektyvus situacijos vertinimas ir realybė“, *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos* 4 (28) (2012), 20–35.
- Strumickienė Ilona, „Lietuvių grįžtamoji migracija: tarp nesėkmės, nostalgijos ir noro tobulinti Lietuvą“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (28) (2019), 7–19.
- Strumickienė, Ilona, *Migracijos ir pasitenkinimo Lietuvos valdžia bei viešosiomis paslaugomis sąsajos*. Vilnius: Vilniaus politikos analizės institutas, 2020, 1–53, https://vilniusinstitute.lt/wp-content/uploads/2020/02/Migracijos-ir-pasitenkinimo-Lietuvos-valdžia-bei-viesosiomis-paslaugomis-sasajos-_12-19_FINAL_true.pdf.
- Williams, Colin C. and Horodnic, Ioana Alexandra, “Explaining and Tackling the Shadow Economy in Estonia, Latvia and Lithuania: A Tax Morale Approach”, *Baltic Journal of Economics*, 2015, vol. 15, iss. 2, 81–98.
- Williams, Colin C., Round, John and Rodgers, Peter, *The Role of Informal Economies in the Post-Soviet World: The End of Transition?* London: Routledge, 2013.
- Woolfson, Charles, Juska, Arunas and Genelyte, Indre, “Crisis, Social Trust and Migratory Exit from Lithuania”, in 26th Conference of the Nordic Sociological Association, *Trust and Social Change*, 17 August. Reykjavik: University of Iceland, 2012.
- Žibas, Karolis ir Petrušauskaitė, Vita, „Darbo migrantai Europoje ir Lietuvoje: gyvenimo ir darbo sąlygų problematika“, *Etniškumo studijos* 1 (2015).

LOOKING AT EMPLOYERS: THE RELATIONSHIP BETWEEN MIGRATION AND SATISFACTION WITH RELATIONS AT WORK AND WITH EMPLOYERS IN LITHUANIA AND ABROAD

Summary. The relations between employers and employees in the context of migration have until recently not been an object of significant research in Lithuania. It is worth emphasizing that when research on this subject is initiated by representatives of employers, the needs and evaluations of employees remain largely unacknowledged. Especially well-noticed in the public sphere is research initiated by the Lithuanian Confederation of Industrialists and its cooperation with the Lithuanian government, with the country's universities, and with (non)governmental organizations carrying out research that seeks to understand migration as a phenomenon in Lithuania and ensuring the smooth functioning of business organizations in Lithuania. In this case the mutual relations of employees and their views of labor relations and of their employer are only a minor part of such research.

But in order to better understand the causes of Lithuanian migration that minor part must become one of the key aspects of research. Satisfaction with relations at the place of work and with the employer extends economic causality from just an issue of remuneration to social values such as how people feel in the work-place, conditions of working, and attitudes to the employer based on workload distribution, respect for the employee, the stress level in the workplace, the bosses's sensitivity to the employees' personal problems, career opportunities, relations among employees, and the existence of a shadow economy. Such a broad field of research enables one to arrive at a more detailed and comprehensive description and analysis of labor relations and of attitudes toward employers in Lithuania.

Keywords: employers, labor relations, empathy, workplace stress, Lithuania, (e)migrants, quality.

Ilona STRUMICKIENĖ

*Martynas Mažvydas National Library of Lithuania,
Adolfas Damušis Democratic Studies Center*

Seeds on Rocky Ground: Returning Migrants and Their Influence on the Realm of Religion in Lithuania

Summary. This paper aims to draw attention to returnees' impact on the development of Lithuanian society after 1990 and especially on the realm of religion. The post-Soviet reality of Lithuania encouraged some migrants to return and contribute to the strengthening of the Lithuanian state and society through their work and social capital. It was particularly evident in returnees, as presenters of Catholic culture and values. For them, it was apparent that the spiritual situation in Lithuanian society is sad and requires assistance. The idea of Lithuania's spiritual renewal became a driving force for many return migrants who emphasized their Catholic identity.

Strengthening the Catholic Church in Lithuania as an institution and ties between the believers, also the development of theology studies are the spheres where the influence of returnees is the most prominent. Due to Lithuania's society's different social, ideological, and religious settings, the attempts of returnees to broaden the popularity of Catholic NGOs and political organizations related to Christian democracy have not been so effective.

Keywords: return migration, religion, innovation, transnational ties, diaspora, the Catholic Church.

Introduction

Researchers note that most migrants leave for a foreign country, thinking they will return. Still, concepts such as “myth of return” or “mirage of return” suggest that intentions return remain unfulfilled in many cases. Scholars observe that different emigration waves generate a different percentage of returnees.¹

¹ Bovenkerk, Frank, *The Sociology of Return Migration. A Bibliographic Essay*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1974, 5; *Return Migration and Regional Development in Europe. Mobility Against the Stream*, ed. R. Nadler et al. London: Palgrave Macmillan, 2016, 5.

Though there are many access points for studying return migration, a typology by the Italian researcher Francesco P. Cerase had not lost its relevance since 1974, when he published his work on Italian return migrants. Cerase suggested four types of return migration: 1) conservative return; 2) return of innovation; 3) return of retirement; 4) return of failure.²

In the context of research on return migration, the 2nd type of remigration is receiving increasing attention. One might see the growing awareness of return migration as a source of innovation, modernization, and positive change in societies of origin. Nonetheless, globalization, fast, cheap, and effective means of communication affected the process of migration, its global trends, and the perception of the concept of return migration. Return to the homeland is no longer perceived as a final act; the contemporary return migration intertwines with a transnational lifestyle, cross-border social networks, and circular migration.³

In his comment on Cerase's typology, Jean-Pierre Cassarino notes that returnees of innovation are ready to use the means and skills they have acquired during their migratory period to benefit their homelands. They view themselves as innovators and "carriers of change."

Researchers often emphasize the economic benefits generated by returnees – new businesses, jobs, different employment practices. The innovations brought by return migrants to social, political, and cultural life also attract attention. However, the influence of returnees on the religious situation in their home country is an aspect that still lacks researchers' attention. The Romanian researcher Anatolie Coșciug remarks that most works on international migration and the changes in the religious field consider only the development in the destination country; however, its effect on the development of spiritual life in the home country is omitted.⁴ Still, the amount of literature in this field is growing.

Scholars emphasize the importance of social capital or religious social capital in the process of returnees' integration in the homeland society, which includes moving upwards on the social ladder and changes the returnees cause in the spiritual field of their home country as well.⁵ The anthropologist Sangmi Lee in her research on Hmong-Americans notes the missionary intentions and activity of some returnees.⁶ Her observation expands the understanding of factors which drive migrants to the countries of origin.

² Cerase, Francesco P., "Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy", *The International Migration Review*, 1974, vol. 8, no. 2, *Special Issue: Policy and Research on Migration: Canadian and World Perspectives* (Summer, 1974), 245–262.

³ Cassarino, Jean-Pierre, "Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited", *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, 2004, vol. 6, no. 2, 253–279; Bree, June De, Davids, Tine and Haas, Hein De, "Post-return Experiences and Transnational Belonging of Return Migrants: A Dutch-Moroccan Case Study", *Global Networks*, 2010, vol. 10, no. 4, 489–509.

⁴ Coșciug, Anatolie, "Religion, Return Migration and Change in an Emigration Country", in *Transnational Return and Social Change – Hierarchies, Identities and Ideas*, ed. R. Anghel et al. London, New York: Anthem Press, 2019.

⁵ Oommen, Ginu Zacharia, *Gulf Migration, Social Remittances and Religion: The Changing Dynamics of Kerala Christians*. New Delhi: India Center for Migration, Ministry of External Relations, 2016; Coșciug, Anatolie, „Religion, Return Migration and Change in an Emigration Country”.

⁶ Lee, Sangmi, "Alternatives to Diasporic Return: Imagining Homelands and Temporary Visits Among Hmong Americans", in *Diasporic Returns to the Ethnic Homeland. The Korean Diaspora in Comparative Perspective*. London: Palgrave Macmillan, 2019, 234.

The theology and religion researchers Dorottya Nagy and Martha Fredericks emphasize that “migration dynamics do not only have social, political, and economic implications; they also bring about changes in the religious landscape, in religious beliefs, and practices and in the way people understand themselves, each other, and the world around them.”⁷ As return migration is an integral part of the migration cycle, the research on the intertwining of return migration and changes in the religious realm might be the path to understand better the processes occurring in a particular society.

The case study of Lithuanian returnees might contribute to the emerging flow of literature describing the influence of international migration and of transnational ties to the development of religion in the country of origin.

Lithuanians have taken part in the international mass migration systems since the 19th century; this paper concentrates on emigrants who were forced to leave their homeland at the end of WWII and returned just after Lithuania regained its independence in 1990. It aims to indicate the main areas of the religious realm which returnees influenced and to draw attention to returnees’ impact on the development of Lithuanian society, as this topic is still poorly researched.

There are almost no particular studies on the influence of Lithuanian returnees on religion. However, some observations are spread out in works on Lithuania’s spiritual development and the diaspora’s material support for a newly reestablished state and society.⁸

A review of the existing literature on processes in Lithuania after 1990 together with an analysis of interviews with returnees as well as publications in various periodicals might help identify the traces of returnees’ impact on the realm of religion in Lithuania.

The post-WWII emigration wave and its (non)return

Lithuanian society was terrified by the experiences of the first Soviet occupation (1940–1941). Soviet repressions, deportations, and terror were the main reasons why, at the end of WWII, when Soviet troops again approached Lithuania, more than 60,000 residents moved westward. Most of them thought that their departure would be temporary and that the Allies would liberate Lithuania. However, this did not happen. At the end of the war, the Allies divided the occupied territories of Germany and Austria into four occupation zones. A portion of the Lithuanian refugees met the end of the war in the Soviet occupation zone, so they had the opportunity to come back to their homeland. Afterward, some of them were deported by the Soviets to Siberia. The lucky part of Lithuanian refugees settled in the Western Displaced Person camps.⁹ After four or five years spent there the

⁷ Nagy, Dorottya and Frederiks, Martha, “Introduction”, in *Religion, Migration, and Identity. Methodological and Theological Explorations*, ed. M. Frederiks and D. Nagy. Leiden, Boston: Brill, 2016, 1.

⁸ Subačius, Paulius, *Dvidešimt penkeri religinės laisvės metai. 1988–2013. Krikščionys Lietuvos visuomenėje po Atgimimo*. I–II dalis. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, VšĮ „Naujasis židinys-Aidai“, 2015; Grickevičius, Artūras, *Užsienio lietuvių vyskupas Paulius Antanas Baltakis OFM: tarnystės Bažnyčiai ir Tėvynei kelias*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2018; Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, Čikaga: JAV lietuvių „Draugo fondas“, 2018.

⁹ Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013, 412–422.

refugees became emigrants. In the 1950s, many Lithuanians from the DP camps moved to the United States, Canada, Australia, South America, and other countries. They established branches of the Lithuanian Community founded on the principles outlined in the 1949 “Lithuanian Charter” urging Lithuanian exiles to preserve and promulgate their cultural heritage, language, traditions, and “to preserve the existence of the Lithuanian nation” for future generations.¹⁰

One could reduce the mission of the post-WWII emigration to two most important principles: 1) the struggle for the restoration of Lithuania’s independence and 2) the maintenance of Lithuanian national and cultural identity in the diaspora. Lithuanian migrants can be proud of their achievements in political lobbying and the preservation of Lithuanian ethnic identity.

While living in the DP camps, the idea of a quick comeback was popular and supported by the political leaders in exile. However, with each year spent in a foreign country, enthusiasm for return was waning. Over the years, many migrants had settled down and integrated into the societies of host countries. Most of the first-generation migrants were advanced in age; many of them passed away. In the early 1980s, only a few migrants believed they would return to a free and independent Lithuania.

When Gorbachev started the transformation of the Soviet Union in the late 1980s, more and more Lithuanian migrants started visiting Lithuania. Gradually, Lithuanian society and migrants established relations and networks. These were of great importance to Lithuania in the processes of strengthening its newly reestablished statehood. Lithuanian exiles acted as good PR officers raising the issue of recognition of Lithuania’s independence by world powers, stopping Soviet terror, especially in the case of the tragic events of January 1991, and providing significant material and financial support during the 1990 economic blockade and the first years of independence.¹¹

The declaration of Lithuania’s independence in 1990, its subsequent recognition by foreign powers, and the withdrawal of the Soviet army forces served as proof that Lithuania had become free after so many years of occupation. These factors created conditions for the post-WWII Lithuanian migrants to return to their homeland and devote their knowledge, experience, contacts, and financial resources to the well-being of Lithuania.

Unfortunately, the reality was not so encouraging. There are no exact numbers of returnees who come back to Lithuania in the few decades after 1990. However, it was just a tiny minority of the diaspora. In the first decades after 1990, 1st and 2nd generation migrants were moving to Lithuania. Recently, the grandchildren of postwar migrants are trying to find their place in their ancestral homeland.

The migrants themselves, observers, and researchers usually use the term “return migration” to describe this process; however, this junction of words is correct only for referring to the 1st generation of migrants. For their children and grandchildren, Lithuania is not their homeland. It is just the origin country of their parents or grandparents. The

¹⁰ “The Lithuanian Charter”, *Pasaulio lietuvių bendruomenė*, accessed 2021 March 5, <http://www.plbe.org/English/charter.htm>.

¹¹ Skirius, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*, 316–329.

anthropologist Takeyuki Tsuda proposes the term “ethnic return migrants” for referring to migrants who returned to their ancestral homelands after living abroad for generations.¹²

As mentioned above, the number of returnees was smaller than expected. According to the British historian Emily Gilbert, who researched the Baltic DP communities in Great Britain, some of the 1st generation migrants were unable to return due to health or financial reasons. Still, the majority decided not to return because of a mixture of practical and identity-based considerations, such as being too old or too rooted in the host country.¹³ The Lithuanian researcher Vida Bagdonavičienė notes different aspects of non-return. According to her, due to the rare and Soviet-controlled communication during the occupation period, Lithuanian émigrés didn’t have the proper understanding of how deeply Lithuanian society was affected by the Soviet occupation. Most of the diaspora lived with a romanticized image of Lithuania, based on the prewar situation. And after facing reality, not every migrant was able to embrace the imperfect, challenging, and deformed homeland.¹⁴ The inability to adapt themselves to the society and living conditions in Lithuania led to the situation that some returnees left Lithuania for the second time or chose the transnational way of living. Nevertheless, despite a more significant proportion of non-returnees, return migration took hold. And a returnee who became the president of Lithuania is the best example illustrating this tendency.¹⁵

In terms of Cerase’s typology, “return of retirement” could describe most of the 1st generation Lithuanian migrants. However, this case is a little more complicated. Despite their age, émigrés who dedicated most of their life to liberating their homeland and preserving national identity clashed with the post-Soviet Lithuania’s reality. And this inspired their activism and self-determination to change the existing situation. These intentions made some of the 1st generation émigrés into “carriers of changes.” This was particularly evident in returnees who identified themselves as presenters of Catholic culture and values.

Religion in the Post-Soviet Lithuania

During the Soviet occupation, Lithuanian society experienced forced secularization, which manifested itself in the removal of religion from public space and educational system, the nationalization of the property of religious organizations, restrictions on clergy activities, the destruction of networks of believers, and the separation of religious and other social institutions.¹⁶ The “perestroika” that began in the Soviet Union in the mid-1980s affected

¹² Tsuda, Takeyuki, *Strangers in the Ethnic Homeland. Japanese Brazilian Return Migration in Transnational Perspective*. New York: Columbia University Press, 2003, XV.

¹³ Gilbert, Emily, *Changing Identities. Latvians, Lithuanians and Estonians in Great Britain*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013, 303–307.

¹⁴ Bagdonavičienė, Vida, „Pasaulio lietuvių parama atkuriant Lietuvos valstybę“, *Gimtasai kraštas* 2 (2009).

¹⁵ Valdas Adamkus was the President of Lithuania in the years 1998–2003 and 2004–2009.

¹⁶ Kuznecovienė, Jolanta, Rutkienė, Aušra ir Ališauskienė, Milda, *Religingumas ir / ar dvasingumas Lietuvoje. Religijos sociologijos perspektyva*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2016, 19–21.

the field of religion as the regime weakened its anti-religious policy.¹⁷ One could observe the signs of desecularization (a process opposite to secularization) in the late 1980s in Lithuania. An aura of sanctity gradually began to return to the public space and discourse.¹⁸ After regaining independence, the process of desecularization continued. A paragraph on freedom of religion appeared in the Lithuanian Constitution, and a synergic connection evolved between the state and traditional religious communities, especially the Roman Catholic Church.¹⁹ Religious communities resumed their activities, regained nationalized property, and religion returned to the state education system and other institutions.²⁰

Due to the anti-religious policy pursued during the Soviet occupation period, the faith of many Lithuanians was superficial, lacking a deep understanding of religious content and practices. In post-Soviet Lithuania, the resolutions of the Second Vatican Council were little known and implemented to an even lesser extent. In addition, rapid socioeconomic change such as the introduction of the free market and growing consumerism affected many fields of Lithuanian society and spiritual life as well. These influences coming from the West strengthened the secularization process in Lithuania. Although most Lithuanians identified themselves with the Catholic Church or other Christian communities, the number of practitioners began to decline, and individual religiosity became more prominent.²¹

For Catholic returnees it was apparent that the spiritual situation in Lithuania differed from the one they used to see in the diaspora or in prewar Lithuania. Despite some signs of desecularization, Catholicism in Lithuania was rather in a sad position and contrasted with the situation before WWII, when most of the society were practicing Catholics. In the diaspora, Catholicism was also an integral part of the Lithuanian identity, and institutions affiliated with the Catholic Church were essential pillars for preserving Lithuanian culture and identity.

After he visited Lithuania in 1991, one of the prominent figures of the Lithuanian diaspora Adolfas Damušis (1908–2003) noted that if Lithuania's national revival was underway, there were many obstacles to a spiritual rebirth.²² The idea of the nation's spiritual renewal became the driving force for many return migrants who stressed their Catholic identity. In terms of Cerase's typology, these returnees, despite most of them being already aged, are returnees of innovation. Some of them (especially the clergy) acted as missionaries. Reflecting on his decision to move to Lithuania, Fr. Antanas Saulaitis, SJ stated: "But

¹⁷ Streikus, Arūnas, „Bažnyčios padėties pokyčiai“, in *Lietuva 1940–1990*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2005, 619–620.

¹⁸ Kuznecovienė, Rutkienė ir Ališauskienė, *Religingumas ir / ar dvasingumas Lietuvoje. Religijos sociologijos perspektyva*, 22.

¹⁹ Leustean, Lucian N., "Religious Elements in Defining European Identity in the European Union and Southeastern Europe", in *Religion and Patterns of Social Transformation*, ed. D. Marinović Jerolimov et al. Zagreb: Institute for Social Research, 2004, 284.

²⁰ Kuznecovienė, Rutkienė ir Ališauskienė, *Religingumas ir / ar dvasingumas Lietuvoje. Religijos sociologijos perspektyva*, 24.

²¹ *Ibid.*, 25–27.

²² Strumickienė, Ilona, „Adolfo Damušio įspūdžiai iš besikeičiančios Lietuvos“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 25 (2018), 140.

anyway, there was work, duty. I did not come of my own accord; I was appointed.”²³ Archbishop Gintaras Grušas, talking about his way to Lithuania and further activity, stressed not only the human factor but also the divine: “It was God’s plan. I can’t even say I was thinking or even preparing something here. I have to say it has accompanied me all my life. God has something in mind; I need to agree and respond in time and place. I had arrived, as I said, for two months. I came as a seminarian and ended up quite differently. I didn’t plan anything but my summer.”²⁴

The existing reciprocal distrust and the lack of mutual social networks hampered the efforts of the Lithuanian diaspora and returnees to contribute to the spiritual renewal of their home country. However, it was more accessible to transmit religious, social, and material capital from the diaspora to Lithuania due to some trusted channels. In this case, the relations between the Lithuanian Catholic dissidents and the diaspora which evolved in the late Soviet era were crucial. Also, one should mention the connections between members of various religious orders and some organizations. Although the Holy See hasn’t ever declared its position officially, Vatican supported and fostered the intentions of the Lithuanian diaspora to contribute to the spiritual revival of Lithuania and to strengthening of the Catholic Church there. The illustration of this tendency could be that in 1991 Pope John Paul II appointed Lithuanian émigré Audrys Bačkis (b. 1937) as archbishop of Vilnius. Gintaras Grušas (b. 1961, second-generation returnee) has been Bačkis’s successor since 2013.

Returnees and changes in the realm of religion in Lithuania

Post-Soviet Lithuanian society was facing enormous challenges of rapid transformation. The field of faith and spiritual life did not escape the changes either. Returnees were not only observers of ongoing processes but also catalyzed some of them.

Throughout, it is challenging to measure the impact of returnees on the field of religion in Lithuania; however, one can detect it in the following spheres:

a) Strengthening the Catholic Church as an institution and the ties between believers. A tiny group of priests and members of religious orders (women and men) were among the returnees. Some of them worked in Lithuania temporarily while others come back once and for all. As they understood themselves as carriers of innovation, they willingly collaborated with the media. This openness led to a broader spread of their ideas and turned them into figures well-known in Lithuanian society. The mentality and spirituality of clergy who returned differed from that of priests and members of religious orders who had gotten their formation in prewar Lithuania or during the Soviet period.²⁵ The returning clergy

²³ „Kun. Antanas Saulaitis: reikia „branginti kiekvieną žmogų, ne tik lietuvį, bet ypač lietuvį“, *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka*, accessed 2021 March 3, <https://blog.lnb.lt/lituanistika/2020/04/01/kun-antanas-saulaitis-reikia-branginti-kiekviena-zmogu-ne-tik-lietuvi-bet-ypac-lietuvi/#more-4512>.

²⁴ „Arkivyskupas Gintaras Grušas: „Dievas parūpino tas patirtis, kurių man reikėjo, kad galėčiau čia būti naudingas“, *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka*, accessed 2021 March 3, <https://blog.lnb.lt/lituanistika/2021/01/06/arkivyskupas-gintaras-grusas-dievas-parupino-tas-patirtis-kuriu-man-reikejo-kad-galeciau-cia-buti-naudingas/>.

²⁵ Subačius, Paulius, *Dvidešimt penkeri religinės laisvės metai. 1988–2013. Krikščionys Lietuvos visuomenėje po Atgimimo*: monografija. II dalis, 927.

brought in new forms of spiritual practice and a new image of priest or member of a religious order.

Introducing a new liturgy, forming a live community of believers, deepening the faith, evangelization, and broader involvement of lay people in the Church's life were the main fields that required the assistance of returnees.²⁶ The clergy who came back to Lithuania acted as carriers of innovations in these fields, and lay returnees aided them in this process, illustrating how these practices work in real life. Their knowledge and experiences, transnational ties with the universal Catholic Church and religious communities in the diaspora and the countries of destination all helped in strengthening the Catholic Church in Lithuania.

b) Studies of theology. After 1990, it was evident that theology institutions were in great need of educated scholars. During the Soviet period, only a few loyal priests could study or do internships at Roman universities. Lithuanian emigrants – doctors of theology and professors partly helped to solve this problem by coming from abroad to teach some specific theology courses.²⁷ The Lithuanian researcher Paulius Subačius even called the 1990s the golden age of theology studies in Lithuania. And Lithuanian professors, who came back and devoted themselves to the younger generation, were one reason why theology studies flourished in the faculty of Catholic theology at Vytautas Magnus University and Vilnius St. Joseph seminary. Rev. Jonas Juraitis (1926–2010) who returned from Switzerland, Monsignor Vytautas Kazlauskas (1919–2008), who previously worked in Lithuanian programs of Vatican Radio, Professors Kęstutis Trimakas SJ (1930–2013) and Antanas Paškus (1924–2008), prelate Antanas Rubšys (1923–2002) all returned temporarily from the US. They brought not only knowledge and new perspectives but also helped to develop the Lithuanian terminology of theology.²⁸ Lithuanian returnees (lay and clergy) joined other studies and research institutions as well.

c) Relocation of Catholic *non-governmental organizations* to Lithuania. In the late 1980s and early 1990s, one can see efforts to restore most prewar non-governmental organizations, especially those continuing their activity in the diaspora.²⁹ However, it soon became apparent that prewar and post-Soviet Lithuanian societies were very different. Many of the restored organizations did not have the necessary social support and eventually ceased to exist. However, the Lithuanian Catholic Federation “Ateitis” (Future) and the Lithuanian Catholic Academy of Sciences continue their activity, promoting Catholic values and intellectual activity. Transnational ties with the organization's members in the diaspora and the returnees' impact were crucial in developing the “Ateitis” Federation. A returnee, Arvydas Petras Žygas, became the first president of this organization in Lithuania when it reestablished its activity in 1989.³⁰ He introduced some practices which were popular among the

²⁶ „Bažnyčia negali būti atstumta nuo visuomeninių reikalų“, *XXI amžius*, 1997 vasario 7, 4, 6.

²⁷ Jurevičius, Algirdas, „Teologijos mokslo plėtra Lietuvoje“, *Lietuvių katalikų mokslų akademijos metraštis* 34 (2011), 273.

²⁸ Subačius, Paulius, *Dvidešimt penkeri religinės laisvės metai. 1988–2013. Krikščionys Lietuvos visuomenėje po Atgimimo: monografija*. I dalis, 610–611.

²⁹ *Ibid.*, 479.

³⁰ *Ateitininkai*, sud. Vincas Rastenis. Panevėžys: UAB „Panevėžio spaustuvė“, 2003, 134.

members of this organization in the diaspora. Academies, camps, courses have become an inevitable part of “Ateitis”’s activity in Lithuania. Due to the different social, ideological, and religious settings of post-1990 society, the “Ateitis” Federation hasn’t reached the popularity and influence it had in prewar Lithuania or the diaspora. The Lithuanian Catholic Academy of Science has been developing under the same pattern.³¹

d) Attempts to influence Lithuania’s political life. The Lithuanian Christian Democratic Union and the Friends of the Lithuanian Front were two competing organizations associated with Christian democracy in the diaspora. And they both attempted to influence the political landscape of their homeland after 1990. Diaspora’s Christian Democrats merged with Lithuania’s Christian Democrats. The other group, Friends of the Lithuanian front, also tried to find its place in the Lithuanian political landscape. Some members of these organizations were among the returnees; a few of them even become members of the Lithuanian Parliament.³² However, their influence on Lithuania’s politics was quite limited as political forces representing Christian democracy didn’t gain much support in Lithuanian society in general.

In addition to the homecomings of individuals, the “return” to Lithuania of various institutions, Catholic media, and artefacts of cultural heritage also occurred.

Concluding remarks

The growing awareness of return migration as a source of innovation and positive change in societies of origin attracts the attention of researchers and policymakers. The impact of returnees on Lithuanian society is still a topic that requires further research. The intertwining of homecomings of post-WWII migrants and religion might be one more path that fills the gaps in understanding the processes in post-totalitarian society.

A deeply internalized notion of helping Lithuania and its people fostered by nostalgia for a romanticized homeland led many 1st generation and 2nd generation postwar migrants to Lithuania. Although the post-Soviet reality of Lithuania was challenging, at the same time it did encourage some migrants to return and to contribute to the strengthening of the Lithuanian state and society through their work and social capital. This was particularly evident in the case of returnees as presenters of Catholic culture and values. For them, it was apparent that the spiritual situation in Lithuanian society left something to be desired and required assistance. The idea of Lithuania’s spiritual renewal became a driving force for many return migrants who emphasized their Catholic identity.

The knowledge and experiences of returnees, their transnational ties with religious communities in the diaspora and the countries of destination assisted in strengthening the Catholic Church in Lithuania. They also brought changes to Lithuania’s spiritual landscape, religious practices, and how people understand themselves, others, and the global process. Strengthening the Catholic Church in Lithuania as an institution and ties between the believers, also the development of theology studies are the spheres where the influence of

³¹ Subačius, *Dvidešimt penkeri religinės laisvės metai. 1988–2013, I–II dalis*, 487, 813.

³² Skirius, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*, 344–346.

returnees is the most prominent. Due to Lithuania's society's different social, ideological, and religious settings, the attempts of returnees to broaden the popularity of Catholic NGOs and political organizations related to Christian democracy have not been as effective.

It is difficult to measure the impact of return migrants to various spheres of Lithuanian society; however, by describing the 1990s returnees, one could use the metaphor of seed. Small in numbers, aged, not so rich, they affected and still act on Lithuania's life. The aim of Lithuania's spiritual rebirth, which was so important to Catholic returnees, wasn't reached in the scope and period the returnees expected. But maybe this is a matter for the future.

Bibliography

Aleksandravičius, Egidijus, *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*. Vilnius: Versus aureus, 2013.

„Arkivyskupas Gintaras Grušas: „Dievas parūpino tas patirtis, kurių man reikėjo, kad galėčiau čia būti naudingas“, *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka*, accessed 2021 March 3, <https://blog.lnb.lt/lituanistika/2021/01/06/arkivyskupas-gintaras-grusas-dievas-parupino-tas-patirtis-kuriu-man-reikejo-kad-galeciau-cia-buti-naudingas/>.

Ateitininkai, sud. Vincas Rastenis. Panevėžys: UAB „Panevėžio spaustuvė“, 2003.

Bagdonavičienė, Vida, „Pasaulio lietuvių parama atkuriant Lietuvos valstybę“, *Gimtasai kraštas* 2 (2009), 53–62.

„Bažnyčia negali būti atstumta nuo visuomeninių reikalų“, *XXI amžius*, 1997 vasario 7, 4–6.

Bovenkerk, Frank, *The Sociology of Return Migration. A Bibliographic Essay*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1974.

Bree, June De, Davids, Tine and Haas, Hein De, “Post-return Experiences and Transnational Belonging of Return Migrants: A Dutch-Moroccan Case Study”, *Global Networks*, 2010, vol. 10, no. 4, 489–509.

Cassarino, Jean-Pierre, “Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited”, *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, 2004, vol. 6, no. 2, 253–279.

Cerese, Francesco P., “Expectations and Reality: A Case Study of Return Migration from the United States to Southern Italy”, *The International Migration Review*, 1974, vol. 8, no. 2, *Special Issue: Policy and Research on Migration: Canadian and World Perspectives* (Summer, 1974), 245–262.

Coşciug, Anatolie, “Religion, Return Migration and Change in an Emigration Country”, in *Transnational Return and Social Change – Hierarchies, Identities and Ideas*, ed. Remus Anghel et al. London, New York: Anthem Press, 2019.

Gilbert, Emily, *Changing Identities. Latvians, Lithuanians and Estonians in Great Britain*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2013.

Grickevičius, Artūras, *Užsienio lietuvių vyskupas Paulius Antanas Baltakis OFM: tarnystės Bažnyčiai ir Tėvynei kelias*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2018.

Jurevičius, Algirdas, „Teologijos mokslo plėtra Lietuvoje“, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis* 34 (2011), 261–283.

„Kun. Antanas Saulaitis: reikia „branginti kiekvieną žmogų, ne tik lietuvi, bet ypač lietuvi“, *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka*, accessed 2021 March 3, <https://blog.lnb.lt/lituanistika/2020/04/01/kun-antanas-saulaitis-reikia-branginti-kiekviena-zmogu-ne-tik-lietuvi-bet-ypac-lietuvi/#more-4512>.

Kuznecovienė, Jolanta, Rutkienė, Aušra ir Ališauskienė, Milda, *Religingumas ir / ar dvasingumas Lietuvoje. Religijos sociologijos perspektyva*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2016.

- Lee, Sangmi, "Alternatives to Diasporic Return: Imagining Homelands and Temporary Visits Among Hmong Americans", in *Diasporic Returns to the Ethnic Homeland. The Korean Diaspora in Comparative Perspective*. London: Palgrave Macmillan, 2019, 219–238.
- Leustean, Lucian N., "Religious Elements in Defining European Identity in the European Union and Southeastern Europe", in *Religion and Patterns of Social Transformation*, ed. Dinka Marinović Jerolimov et al. Zagreb: Institute for Social Research, 2004, 277–295.
- Nagy, Dorottya and Frederiks, Martha, "Introduction", in *Religion, Migration, and Identity. Methodological and Theological Explorations*, ed. Martha Frederiks and Dorottya Nagy. Leiden, Boston: Brill, 2016, 1–8.
- Oommen, Ginu Zacharia, *Gulf Migration, Social Remittances and Religion: The Changing Dynamics of Kerala Christians*. New Delhi: India Center for Migration, Ministry of External Relations, 2016.
- Return Migration and Regional Development in Europe. Mobility Against the Stream*, ed. R. Nadler et al. London: Palgrave Macmillan, 2016.
- Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, Čikaga: JAV lietuvių „Draugo fondas“, 2018.
- Streikus, Arūnas, „Bažnyčios padėties pokyčiai“, in *Lietuva 1940–1990*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2005.
- Strumickienė, Ilona, „Adolfo Damušio išpūdžiai iš besikeičiančios Lietuvos“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 25 (2018), 127–146.
- Subačius, Paulius, *Dvidešimt penkeri religinės laisvės metai. 1988–2013. Krikščionys Lietuvos visuomenėje po Atgimimo*. I–II dalis. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, VšĮ „Naujasis židyns-Aidai“, 2015.
- “The Lithuanian Charter”, *Pasaulio lietuvių bendruomenė*, accessed 2021 March 5, <http://www.plbe.org/English/charter.htm>.
- Tsuda, Takeyuki, *Strangers in the Ethnic Homeland. Japanese Brazilian Return Migration in Transnational Perspective*. New York: Columbia University Press, 2003.

Ilona STRUMICKIENĖ

SĖKLOS UOLĖTOJE DIRVOJE: GRĮŽTAMOSIOS MIGRACIJOS POVEIKIS RELIGINGUMUI LIETUVOJE

Santrauka. Šiuo tekstu siekiama atkreipti dėmesį į grįžtamosios migracijos poveikio Lietuvos visuomenei tematiką. Straipsnyje nagrinėjamas po 1990 m. į Lietuvą grįžusių išeivių (pirmosios ir antrosios kartos) poveikis religijos sričiai.

Posovietinė tikrovė paskatino kai kuriuos išeivius grįžti ir savo darbu bei socialiniu kapitalu prisidėti prie Lietuvos valstybės ir visuomenės stiprinimo bei gerovės kūrimo. Katalikiškas vertybes propagavusiai išeivijos daliai buvo akivaizdu, kad religijos ir dvasingumo padėtis Lietuvos visuomenėje liūdna ir kad šioje srityje reikalinga jų pagalba. Lietuvos dvasinio atsinaujinimo idėja tapo varomąja jėga daugeliui katalikiškos pasaulėžiūros grįžusiųjų. Katalikų Bažnyčios institucinis stiprinimas, tikinčiųjų bendruomenės ugdymas ir teologijos mokslo bei studijų plėtra yra tos sritys, kuriose grįžusiųjų poveikis ryškiausias, tačiau bandymai plėtoti prieškariu ir diasporoje veikusių katalikiškų nevyriausybinį organizacijų bei krikščioniškąją demokratiją propaguojančių politinių organizacijų populiarumą nebuvo sėkmingi.

Raktažodžiai: grįžtamoji migracija, religija, inovacija, transnacionalūs ryšiai, diaspora, Katalikų Bažnyčia.

Diasporos istorija ir kultūra

Vincas BARTUSEVIČIUS¹

Lietuvių kultūros institutas, Vokietija

Vokietijos lietuvių jaunimo sąjungos (VLJS) susikūrimas ir veikla

Santrauka. Straipsnyje analizuojama Vokietijos lietuvių jaunimo sąjungos (VLJS) susikūrimo 1974 m. ir raidos istorija. Organizacija atliko svarbų vaidmenį Vokietijos lietuvių bendruomenės (VLB) gyvenime, nors rūpinosi daugiausia renginiais jaunimui. Buvo rengiamos diskusijos, seminarai, stovyklos, leisti jaunimo leidiniai, biuleteniai. Didelę VLJS veiklos dalį sudarė politinis darbas: sąjunga rengdavo politinius seminarus, aktyviai jungdavosi į įvairias politines bei protesto akcijas remiant Lietuvos ir kitų Pabaltijo kraštų laisvės siekius.

Raktažodžiai: Vokietija, lietuviai, jaunimas, studentai, bendruomenė, organizacija.

Karui pasibaigus visose trijose Vakarų sąjungininkų okupacinėse zonose Vokietijoje buvo apie 70 000 lietuvių (visoje Vakarų Europoje – apie 80 000), tarp jų – apie 12 000 jaunų žmonių. Niekada tiek daug lietuvių jaunimo nesimokė užsienyje, niekada tiek daug lietuvių nestudijavo užsienio universitetuose kaip 1946–1949 m.

1946–1947 m. Vokietijoje: jaunų žmonių – per 12 000

Vaikų darželių	71	su	2 500 vaikais,
Pradžios mokyklų	112	su	4 150 mokinių,
Gimnazijų	20	su	3 260 mokinių,
Specialiųjų mokyklų	27	su	500 mokinių,
Studentų 1947 m.			2 184 studijuojantieji.

¹ Straipsnio autorius gerai žinomas tiek Lietuvoje, tiek užsienyje – pernai netikėtai miręs žymus lietuvių išeivijos mokslininkas, Vokietijos lietuvių bendruomenės garbės pirmininkas, Lietuvių kultūros instituto (LKI) Vokietijoje įkūrėjas ir vadovas, pedagogas Vincas Bartusevičius (1939–2020). Jis visą gyvenimą tyrinėjo ir saugojo lietuvių palikimą Vokietijoje, rūpinosi Vasario 16-osios gimnazijos ir Vokietijos lietuvių bendruomenės likimu. Beveik prieš dešimtmetį, 2012 m. V. Bartusevičius išleido knygą „Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951 m.“ Paskutinių jo metų darbas buvo skirtas šios knygos tęsinui – Vokietijos bendruomenės 1950–1990 m. istoriniams tyrimams. Šiame žurnalo numeryje spausdinamas straipsnis buvo parengtas pagal vieną iš būsimos knygos skyrių.

Tremčiai užsitęsęs, palyginti greitai buvo suvokta, kad daugeliui tėvynėn nebus lemta sugrįžti. Todėl užsimota griebtis veiklos, kad grįžtų bent tremtinių darbai ir vaikai. Skatinimų išlaikyti tautinę ištikimybę, nenutautėti, išauklėti antrąją kartą kaip lietuvišką, dirbti dėl Lietuvos išlaisvinimo buvo begalė: kunigai, mokytojai, visuomenės veikėjai, politikai, spauda nuolatos pabrėžė ryžto reikalą, ragino nekapituluoti priešiškomis sąlygomis, dar labiau sutelkti jėgas, dar tvirčiau užsimoti, nes tremtis jiems buvo kitas tėvynės vardas ir jie matė stovį prieš didelį uždavinį, Juozo Girniaus žodžiais tariant, „nesunykti trąša sieti-muosiuose“, o „išsiskleisti pasaulyje Lietuvos žiedu, kuriant dvasinės erdvės Lietuvą“.

Lietuvybei palaikyti buvo įtrauktos ir ideologinės jaunimo organizacijos, tokios kaip skautai ir ateitininkai bei vėliau susikūrusi bendrinė jaunimo organizacija Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga (PLJS). Tam pačiam tikslui pasitarnavo tautinių šokių grupės, chorai, sporto klubai, vasaros stovyklos, dainų ir šokių šventės, jaunimo kongresai, cepelinų *balių*². Šie mėgėjiški sambūriai buvo reikšmingi ne tik tuo, ką pasiekė, bet ir jų dalyvių ugdy-mu. Susitelkiant lietuviškai dainai, scenai ir šokiui drauge buvo labiau įaugama į lietuviybę. Šioje šviesoje tektų vertinti ir lietuvių jaunimo raišką.

Jaunimas iki 1950 m. Vokietijoje turėjo savo organizacijų, kurios DP (angl. *displaced persons*) stovyklose išvystė plačią veiklą. Didžiausia organizacija buvo skautai, turėję dau-giausiai narių – apie 5 000, ateitininkai, religinė-visuomeninė mokslą einančio jaunimo organizacija – 700 narių, studentų ideologinės organizacijos – apie 1 200. Kokioje nors Vokietijos aukštojoje mokykloje, kurioje susitelkdavo daugiau lietuvių studentų, gana grei-tai susikurdavo studentų atstovybė, kuri studijuojantiems suteikdavo reikiamos infor-macijos ir kitos pagalbos. Tiesa, tokia lietuvių studentų atstovybė nesusisiedavo su jokia ideologija arba politine kryptimi, neturėjo griežtos narystės ir savo narių sąrašų, – ji laikė save visų studijuojančiųjų atstovybe.

1945 m. rugsėjo 8–9 d. Würzburge (Viurcburge) buvo sušauktas pirmasis lietuvių stu-dentų atstovų suvažiavimas. Tai buvo atstovų suvažiavimas (kiekvienas universitetas nuo 20 studijuojančių lietuvių galėjo atsiųsti po vieną atstovą), bet kadangi visuotinis studijuo-jančiųjų suvažiavimas dėl didelio dalyvių skaičiaus ir išteklių stokos praktiškai nebuvo įmanomas, jį reikia laikyti pirmuoju lietuvių studentų suvažiavimu Vokietijoje. Ten buvo išrinkta ir pirmoji Lietuvių studentų centrinė atstovybė Vokietijoje su būstine Tübingene (Tiubingene). Vėliau buvo surengti dar keli jaunimo suvažiavimai.

Plačią lietuviškojo jaunimo veiklą Vokietijoje, kaip ir visa kita, sugriovė prasidėjusi emigracija iš DP stovyklų. 1948–1950 m. dauguma buvusių pabėgėlių, taip pat jaunimo emigravo į kitus kraštus: JAV, Kanadą, Australiją, Pietų Amerikos ir kitas Europos šalis (Angliją arba Belgiją).

Jaunimo organizacijos Vokietijoje po 1950 m.

Pasibaigus didesnei emigracijos bangai, 1950 m. Vokietijoje liko apie 10 000 lietuvių (dau-giausiai senų, ligonių arba dėl kitokių priežasčių negalėjusių išvažiuoti žmonių), vėliau dėl besitęsiančios emigracijos jų nuolat mažėjo, ir 1954 m. Vokietijoje buvo tik apie

² Pastarieji reikalo nesuprantantiems krašte likusiems žmonėms dar šiandien sukelia pašaipą kaip banalios ir niekam nereikalingos veiklos pavyzdys.

7 000 lietuvių. Iš didelio skaičiaus Vokietijoje veikusių lietuviškų mokyklų liko tik 1950 m. Diepholze (Dypholce) Vokietijos lietuvių bendruomenės valdybos įkurta ir toliau išlaikoma Vasario 16-osios gimnazija. Kurį laiką (1954–1958 m.) dar veikė nuo 16 iki 20 lituanistinių, vadinamųjų *vargo mokyklų* su 200–300 mokinių.

Jaunimo organizacijų veikla po 1950 m., galima sakyti, išsilaikė vien Vasario 16-osios gimnazijoje:

- Skautai (vadovaujami Tautvydo Gailiaus, Antano Veršelio, Jūratės Lemkienės, Meilės Mickienės ir kt.) tęsė veiklą, nors jų gretos sumažėjo. 1956 m. dar veikė draugovės Münchene (Miunchene), Memmingene (Memingene), Salzgitter-Lebensstedte (Zalcgiteryje-Lebenštete) ir Diepholze, bet ši už gimnazijos ribų skautų organizuota veikla buvo nedidelė ir galop buvo visai likviduota. Buvo rengiamos stovyklos, kurį laiką leistas skautų „Aušros“ tunto neperiodinis leidinys „Gairėlė“ (1952–1959, 1971–1972). Iki šiol Vasario 16-osios gimnazijoje veikia skautų „Aušros“ tuntas.
- Ateitininkų, kaip ir viso kito lietuviško gyvenimo, centrai iš Vokietijos 1949–1950 m. buvo perkelti į JAV. Nors pavienės Moksleivių ateitininkų sąjungos (MAS) kuopos išsilaikė iki 1960 m., pastoviausiai ir iki šių dienų veikia tik Vasario 16-osios gimnazijos Vysk. Motiejaus Valančiaus moksleivių ateitininkų kuopa. Studentai ateitininkai dėl emigracijos nusilpusią veiklą suaktyvino 1959 m., suburdami iki 40 narių ir sudarydami Vokietijos studentų ateitininkų sąjungos (SAS) valdybą (pirm. Kęstutis Žemaitis, vėliau Vincas Bartusevičius). Studentai ruošė suvažiavimus, kursus, leido laikraštėlį „Ateitin!“, tačiau po dešimties metų jų veikla laipsniškai sustojo.
- Dėl nedidelio narių skaičiaus ir pasklidimo Vokietijoje buvo panaikinta ateitininkų federacinė struktūra, moksleiviai, studentai ir sendraugiai veikia kartu. Nuo 1983 m. Vokietijos ateitininkams vadovauja Marija Dambriūnaitė-Šmitienė.
- Evangelikai mokiniai Vasario 16-osios gimnazijoje turėjo savo religinę organizaciją – Evangelikų jaunimo ratelį. Jį pradžioje globojo Jonas Jurkaitis, o, jam apleidus gimnaziją, – tikybos mokytojas, vėliau kunigas Fricas Skėrys. Mokslo metų pabaigoje evangelikai organizuodavo susikaupimo valandas Hüttenfelde (Hiutenfelde), prieš šv. Kalėdas rengdavo savo Kalėdų eglutę, mokslo metų metu kapelionas kun. Jazeps Urdzė organizuodavo evangelikų jaunimo susikaupimo dienas Annabergo namuose Bad Godesberge, o F. Skėrys – mokinių iškylas į įvairias Vokietijos vietas ir Norvegiją.³

Studentai

Vokietijos lietuvių studentų atstovų suvažiavime 1950 m. Münchene buvo įkurta Vokietijos lietuvių studentų sąjunga (VLSS) ir išrinkta Centro valdyba: Vincas Natkevičius – pirmininkas, Jonas Norkaitis – užsienio reikalų referentas, Algimantas Gintautas – įgaliotinis anglų zonai. Ši valdyba vadovavo sąjungai iki 1954 m. kovo 5 d.; nors kadencija buvo pasibaigusi, naujų rinkimų nebuvo. Platesnė veikla nebuvo išvystyta, nors, valdybos žiniomis, Vokietijos universitetuose tuomet dar studijavo apie 70 lietuvių studentų⁴.

³ Iš gimnazijos direktoriaus pranešimo 1964 m. Krašto tarybos (KT) sesijai, Lietuvių kultūros instituto archyvas (toliau – LKIA), KT protokolai.

⁴ *Tremtis*, 1951 sausio 30.

Veiklos būta atskiruose universitetuose, kuriuose buvo susibūrę daugiau lietuvių studentų. Pirmiausia reikia paminėti Bonną (Boną). Netoli Bonnos, Hangelare, evangelikų liuteronų kun. J. Urdzė buvo įkūręs studentų bendrąbutį, kuris 1952 m. buvo perkeltas į Bad Godesberge Pabaltijiečių krikščionių studentų sąjungos įsigytus nuosavus Annabergo namus-sodybą (*Haus Annaberg*). Jau tuo laiku Bonna tapo tam tikru lietuvių studentiškos veiklos centru Vokietijoje. Lietuviai taip pat dalyvaudavo kasmet rengiamuose Pabaltijiečių studentų suvažiavimuose, kurių viena diena buvo skiriama kiekvienos tautybės studentų programai. Annabergo namai pradėjo iki šiol tebesitęsiantį, taigi, ilgiausiai trunkantį trijų Pabaltijo šalių bendradarbiavimą Vokietijoje. Kartu su pabaltijiečių jaunimu buvo organizuojami ir kiti renginiai, dalyvauta įvairiose protesto demonstracijose.

Bonnos studentai 1954 m. rugpjūčio 10 d. išrinko Rinkimų komisiją, kuri vedė naujus VLSS valdybos rinkimus ir 1955 m. kovo 10 d. paskelbė jų rezultatus. LSS Centro valdybą sudarė Pranas Jurkus – pirmininkas, Kasparas Dikšaitis – sekretorius ir A. Jasaitis – narys⁵.

VLSS veiklą galima atsekti iki 1970 m.: buvo renkamos valdybos, rengiami suvažiavimai, Nepriklausomybės minėjimai, seminarai ir bendri pabaltijiečių renginiai. Studentų buvo apie 40, 1968 m. – 57 nariai. Sukūrus VLJS (Vokietijos lietuvių jaunimo sąjungą), Studentų sąjungos veikla natūraliai nutrūko.

Be pačių jaunimo organizacijų veiklos, jaunimu rūpinosi sielovados ir Vokietijos lietuvių bendruomenė (VLB). Pirmoji ypač rūpinosi vaikų stovyklų, antroji – jaunimo suvažiavimo ir seminarų rengimu. Jaunimo suvažiavimų programos dažnai atrodė kiek per daug akademinės, paskaitas, kaip vokiečiai sako, rėždavo visi „wer Rang und Namen hatte“ („kurie turėjo rangą ir vardą“). 1964 m. liepos 20 d. Bad Godesberge įvyko pirmasis didesnis lietuviškojo jaunimo suvažiavimas Vokietijoje, kuriame dalyvavo 70 asmenų. Tuo laikotarpiu itin pastebimas rimtas susirūpinimas ir daug laiko praleista svarstant, ką reikėtų daryti su jaunimu mažose apylinkėse, ypač kaip sutelkti jaunimo veiklai reikiamas lėšas.

1965 m. Vokietijos lietuvių jaunimo metų komitetas

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės (PLB) valdyba, vadovaujama PLB pirmininko Juozo J. Bachuno ir vykdomojo vicepirmininko Stasio Barzduko, 1966 metus paskelbė Pasaulio lietuvių jaunimo metais. Pagrindiniai metų tikslai buvo apžvelgti dabartinę lietuvių jaunimo padėtį, įtraukti jaunimą į lietuvišką gyvenimą, išryškinti jaunimo pasiektus laimėjimus, uždegti jaunimo dvasią naujiems darbams, kelti tarpusavio bendradarbiavimo nuotaikas ir sukviesti jaunimą į Pasaulio lietuvių jaunimo kongresą⁶ (PLJK) Čikagoje, JAV, 1966 m. birželio 30 – liepos 3 d. Pasaulio lietuvių jaunimo metų šūkis: „Mūsų jėgos, mūsų žinios Laisvai Lietuvai Tėvynei!“ Be to, pateikta tam tikra metų programa, kiekvienas mėnuo skirtas vienam jaunimo klausimui⁷.

Pasaulio Lietuvių Bendruomenės atsišaukimas, kuriuo skelbiami Jaunimo metai ir kviečiama į pirmąjį Pasaulio lietuvių jaunimo kongresą, datuotas 1965 m. spalio 4 d. Jau po

⁵ „Lietuviai studentai Vokietijoje“, *VKV Informacijos* 12 (1955), 5.

⁶ Šiais metais minima 55 metų sukaktis nuo Pirmojo PLJK. 2021 m. vasarą įvyks jau XVI pasaulio lietuvių kongresas. Tai bus pirmasis virtualus kongresas, kurio šeimininkai – Lenkijos lietuvių jaunimo sąjunga (LLJS).

⁷ „Jaunimo metai“, *Pasaulio lietuvis* 18 (1965), 1; „Į Jaunimo metų programą žvelgiant“, *Pasaulio lietuvis* 18 (1965), 1–3.

mėnesio, lapkričio 16 d., Vokietijoje, Hüttenfelde, VLB valdybos iniciatyva įvyko Vokietijos lietuvių jaunimo metų komiteto steigiamasis posėdis, kurio metu išrinktas ir vykdomasis organas, t. y. valdyba: Vingaudas Damijonaitis – pirmininkas, F. Skėrys – vicepirmininkas ir išdininkas, V. Bartusevičius – sekretorius⁸. Komitetas buvo sudarytas iš jaunimo organizacijų ir jaunimu besirūpinančių įstaigų atstovų; VLB valdyba tokių rado 10.

Komitetas pirmajame – steigiamajame posėdyje nutarė nuveikti ir pluoštą konkrečių darbų: surinkti platesnių žinių apie Vokietijos lietuviškojo jaunimo padėtį, surengti jaunimo suvažiavimą, skatinti bendruomenės apylinkes daugiau dėmesio kreipti į jaunimą, iširti galimybes Vokietijos lietuviškajam jaunimui dalyvauti Jaunimo kongrese Čikagoje ir kt. Jaunimo metų komitetas prisidėjo prie bendro pagrindinio Vasario 16-osios minėjimo Hüttenfelde rengimo, Studijų savaitės metu suorganizavo jaunimo suvažiavimą, atrinko ir parengė Vokietijos lietuvių jaunimo atstovus vykti į Pirmąjį pasaulio lietuvių jaunimo kongresą, rūpinosi atstovų kelionės finansavimu ir organizavo visą kelionę.

Jaunimo metams pasibaigus, visame pasaulyje įsikūrę Jaunimo metų komitetai turėjo likviduotis. Vis dėlto norėta, kad jaunimas išliktų aktyvus. Todėl Amerikoje kilo mintis, kad į Lietuvių bendruomenės (LB) apylinkių ir kraštų valdybas būtų skiriami (arba išrenkami) jaunimo atstovai – valdybos nariai jaunimo reikalams. Taip turėjo būti užtikrinta, kad įvairūs jaunimo sumanymai gaus greitą ir svarią bendruomenės paramą ir, atvirkščiai, bendruomenės užmojai galės lengviau rasti kelius pas jaunimą.

Vokietijos Jaunimo metų komitetas PLB valdybos išreikštą pageidavimą gana kontroversiškai svarstė 1967 m. kovo 4 d. septintajame ir paskutiniame posėdyje, kuriame, atsisaitęs už atliktą veiklą, konstatavo savo darbo baigtį⁹. Pradžioje dauguma komiteto narių pasisakė prieš Jaunimo sekcijos įkūrimą, bet po diskusijų, balsuojant 5 prieš 3, atstovai pritarė Jaunimo sekcijos (JS) įkūrimui. Taip 1967 m. kovo 10 d. dešimties organizacijų ir įstaigų vadovybės buvo paprašytos pritarti tokiam sprendimui ir pristatyti savo atstovus į Jaunimo sekciją. Pastaroji turėjo sudaryti trijų asmenų vykdomąjį organą – valdybą, kuri rūpintųsi visais su jaunimu susijusiais darbais. 1967 m. gegužės 28 d. Jaunimo sekcijos posėdyje buvo išrinkta valdyba: Vingaudas Damijonaitis, Arvydas Lingė ir P. Vėgneris¹⁰.

Jaunimo sekcija buvo gana veikli: 1967 m. pabaigoje surengė jaunimo vadovų kursus, kitais metais – Europos lietuvių jaunimo sąskrydį, 1970 m. – jaunimo vasaros stovyklą ir kt. 1967 m. lapkritį išėjo pirmasis Jaunimo sekcijos leidžiamas Vokietijos lietuviškojo jaunimo laikraštėlio „Jaunimo žodis“ numeris. Redaktoriai buvo V. Bartusevičius, Kristina Brazaitienė, Vytas Brazaitis ir Kasparas Dikšaitis. Pirmojo numerio vedamajame rašyta, kad mintis leisti laikraštėlį kilo vyresniesiems, kurie domėjosi jaunimo reikalais ir juo rūpinosi. Ypač minėtas kun. Kazimieras Senkus, kurio iškeltą mintį parėmė 1967 m. birželio 17–18 d. Esslingene (Eslingene) įvykęs jaunimo suvažiavimas, savo rezoliucijose nutaręs leisti laikraštėlį Vokietijoje gyvenančiam jaunimui¹¹. Laikraštėlyje atskiri straipsniai buvo spausdinami ir vokiečių kalba.

⁸ „Jaunimo metai“, *VKV Informacijos* 6 (1965), 2–3.

⁹ „Bendroji kronika“, *VKV Informacijos* 8 (1967), 6–7.

¹⁰ „Bendruomenės kronika. Jaunimo sekcijos posėdis“, *VKV Informacijos* 10 (1967), 10.

¹¹ Redakcija, „Mielas jaunime!“, *Jaunimo žodis* 1 (1967), 2–3.

Iki II PLJK 1972 m. Jaunimo sekcija išvystė daugmaž patenkinamą veiklą: kasmet buvo surengiamas bent vienas (dažniausiai du) suvažiavimas-seminaras, rengtasi II pasaulio jaunimo kongresui, posėdžiauta, leistas laikraštukas jaunimui. Tačiau tarp jaunimo pradėjo kilti tam tikras nepasitenkinimas. Reikia prisiminti, kad 1966–1968 m. Vokietijoje ir kituose Europos kraštuose jaunimas, ypač studentai, kėlė riaušes prieš pokariu nusistovėjusią gal ir kiek restauratyvinę (vok. *reaktionär, rückwärtsgerwandte*) visuomeninę tvarką, politines nuostatas, tradicijas, profesorius, vyresniųjų autoritetą ir t. t. Šios nuotaikos rado atgarsį ir Lietuvių bendruomenėje: jaunimas reikalavo sau daugiau teisių, buvo daug kuo nepatenkinti, suvažiavimuose jiems ir paskaitos buvo per ilgos, ir temos netiko, ir būta per mažai diskusijų. Buvo sukuriama nuotaika, lyg vyresnieji jaunimą tik varžo, siekia paveikti, reikalauja šio bei to. To meto jaunimo spaudoje buvo pilna karštų diskusijų ir nuorodų: reikia tai daryti, reikia taip daryti. Iš principo šie siūlymai nebuvo niekuo geresni arba pranašesni už tuos, kuriuos anksčiau pateikdavo vyresnieji, gal tik kitaip pateikti (pvz.: „Steikime jaunimo ratelius apylinkėse. Darbo netruks, ir patys nepajusite, kai duosite naujų impulsų apylinkės veiklai ir pamažu perimsite jos valdybą. Nuo apylinkių gyvumo priklausys užsienio lietuvių likimas“) arba atitinkantys tik juos pateikiančiųjų interesus.

Nepaisant kiek priešiškos nuostatos vyresniųjų atžvilgiu, tuo metu viešai jaunimo susirinkimuose ir spaudoje buvo tiek daug diskutuojama savo identiteto ir veiklos metodikos klausimais, kiek turbūt niekada iki tol. Reikia pasakyti, kad Lietuvių bendruomenėje veikėjai niekada nereflektavo savo veiklos pasitelkdami kokias nors mokslines teorijas. Kiekvienas veikė, kaip išmanė, kiekvienas kėlė sau ir kitiems tokius reikalavimus, kokius norėjo, kokie jam atrodė geriausi. Tad ir jaunimas, bandęs sukilti, formulavęs savo reikalavimus, praktiškoje veikloje atsimušė į tą pačią gyvenimo diasporoje realybę, kaip ir vyresnieji: pats jaunimas nei finansiškai, nei moraliai savo vadovų pastangų pakankamai neparėmė, o prisidėję kiti buitiniai darbai jaunuoliams neleido skirti pakankamai laiko lietuviškai veiklai, kiek galbūt būtų norėję. Visiems jėgų pakako tik labai ribotiems darbams. Noras pagyvinti veiklą, steigti sąjungos padalinius apylinkėse susidūrė su pagrindiniu paprastu klausimu, kuris dažnai kildavo keliems viename mieste gyvenantiems lietuviukams: o ką mums konkrečiai veikti?

Po 1972 m. JAV įvykusio II PLJK, kurio atstovai nutarė įkurti Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungą (PLJS), 1972 m. gruodžio 1–3 d. Romuvoje¹² įvykusiame Jaunimo sekcijos suvažiavime aptarus Jaunimo kongreso eigą buvo nutarta steigti atskirą jaunimo organizaciją – sąjungą Vokietijoje. Parengiamiesiems darbams atlikti buvo išrinkti Andrius Šmitas ir Romana Žutautaitė, jiems talkinti iš Vasario 16-osios gimnazijos mokinių sudarytas komitetas, kuriam vadovavo Albertas Harneris¹³. Tačiau turėjo praeiti dar dveji metai, kol 1974 m. birželio 1–3 d. Romuvoje įvykusiame lietuvių jaunimo suvažiavime pagaliau buvo įsteigta Vokietijos lietuvių jaunimo sąjunga. Suvažiavime dalyvavo 30 jaunuolių, prie kurių prisidėjo dar apie 20 Vasario 16-osios gimnazijos mokinių. Sekminių pirmąją dieną VLJS steigiamajame susirinkime organizacinio komiteto pirmininkas A. Šmitas perskaitė Jaunimo sąjungos statuto projektą: iš steigiamajame susirinkime dalyvavusių 20 jaunuolių 15 pakėlė ranką už statutą, vienas buvo prieš. Taip buvo įsteigta Vokietijos lietuvių jaunimo

¹² 1966 m. VLB Krašto tarybos sprendimu buvo nutarta Rennhofo pilaitė su sodyba pavadinti Romuvos vardu.

¹³ „Jaunimo suvažiavimas“, *VKV Informacijos* 11–12 (1972), 11–13.

sąjunga. Į naujos sąjungos valdybą buvo išrinkti Alfredas Lucas – pirmininkas, Manfredas Šiušelis – vicepirmininkas, Živilė Vilčinskaitė – sekretorė ir išdininkė¹⁴.

VLJS pirmininkas studentas A. Lucas pristatė suvažiavimui uždavinius, kuriuos valdyba zadėjo pirmiausia vykdyti:

1) palaikyti kuo glaudesnius savitarpio santykius,

2) keturis kartus per metus išleisti informacinį sąjungos biuletenį ir jį išsiųsti visiems Vokietijoje gyvenantiems lietuviams jaunuoliams,

3) rinkti žinias kontaktiniu būdu.

Jis prašė visų narių

a) padėti rinkti lietuvių jaunuolių adresus, kad būtų galima sudaryti visą Vokietijos lietuvių jaunuolių sąrašą-kartoteką,

b) pranešti apie apylinkėje ruošiamus susirinkimus ir kitokius pobūvius,

c) iš anksto sutelkti informacijos apie kultūros renginius,

d) vykstantieji į užsienį ir norintieji surasti bendrakeleivių prašomi pranešti apie savo kelionės tikslus, kad būtų galima padėti,

e) pranešti apie iš užsienio atvykstančius lietuvių jaunuolius, kad būtų galima užmegzti su jais ryšį ir taip pat jiems padėti¹⁵.

Taip prasidėjo Vokietijos lietuvių jaunimo sąjungos veikla.

Pirmieji VLJS žingsniai

Vokietijos lietuvių jaunimo sąjungos valdyba netrukus pateikė ir ateinančių metų veiklos planą bei sąmatą. Spalio 11–13 d. buvo suplanuotas politinio lavinimosi savaitgalio suvažiavimas, kurio pagrindinės temos šios: a) Vakarų Vokietijos rytų politika, b) etninių grupių politinis angažavimasis, c) pokarinė Lietuva. 1975 metams buvo numatyta rengti suvažiavimus, kurių metu planuota susipažinti su III pasaulio lietuvių jaunimo kongresu (jis turėjo įvykti Pietų Amerikoje), išrinkti kongreso atstovus ir surengti jų suvažiavimą. Taip pat planuota leisti „Vokietijos LJS žinias“ ir „Kontaktą“, rūpintis sąjungos skyrių įvairiose vietovėse steigimu¹⁶.

Taigi 1975 ir 1976 m. vyko įprasti renginiai – suvažiavimai ir posėdžiai, pasirengimai III PLJK, pasirodė žiniaraštis „Kontaktas“. Ypač intensyviai stengtasi surinkti informacijos apie Vokietijoje esančius jaunuolius ir užmegzti su jais kontaktą. Valdybos keitėsi (1976 m. pirmininku buvo išrinktas Petras Veršelis), bet po truputį ėmė jaustis ir veiklos silpnėjimas. Sąjungos pirmininkas darbuotojų suvažiavime skundėsi, kad jei nebūtų kongreso, nebūtų nė VLJS veiklos.

Vienas renginys šiuo laikotarpiu vertas paminėti atskirai – tai 1976 m. birželio 4–7 d. įvykęs VLJS suvažiavimas Romuvoje, kuriame dalyvavo per 100 asmenų. Viskas šiame renginyje, išskyrus VLJS narių susirinkimą, buvo vedama vokiečių kalba, nebuvo paskaitų,

¹⁴ „Prie Vokietijos lietuvių jaunimo sąjungos lopšio“, *VKV Informacijos* 6–7 (1974), 1–2; „Susiorganizavo jaunimas“, *VKV Informacijos* 6–7 (1974), 2–4.

¹⁵ „Susiorganizavo jaunimas“, *VKV Informacijos* 6–7 (1974), 4.

¹⁶ „Pirmieji žingsniai“, *VKV Informacijos* 6–7 (1974), 4.

pranešimų mažai, bet nestokota šokių, muzikos, sporto ir žaidimų. Vakare Tautinių šokių šventėje dalyvavo 3 tautinių šokių grupės: Müncheno „Ratukas“, vadovaujamas Alinos Grinienės, Nordrhein-Westfalijos (Šiaurės Reino-Vestfalijos) lietuvių bendruomenės grupė, vadovaujama Živilės Vilčinskaitės, ir Vasario 16-osios gimnazijos grupė, vadovaujama M. Šiušelio; dalyvavo 160 asmenų. Buvo išrinkta nauja valdyba. Be Kristinos Pauliukevičiūtės, Romanos Žutautaitės ir Petro Veršelio, kurie pagal turimas pareigas *ex officio* įėjo į naują VLJS valdybą, į ją buvo išrinkti Petras Nevulis – pirmininkas – ir Jūratė Jurkšaitė – išdininkė. Padaugėjo sąjungos narių¹⁷.

III PLJS kongresas įvyko 1975/1976 m. sandūroje trijose Pietų Amerikos valstybėse: Argentinoje, Brazilijoje ir Urugvajuje. Vokietijos lietuvių jaunimo sąjunga prieš kongresą išleido 15 psl. apimties VLJS „Žinių“ biuletenį. Kongrese dalyvavo 9 atstovai iš Vokietijos: besimokantieji ir studijuojantieji turėjo apmokėti pusę savo kelionės išlaidų, kita pusė ir pragyvenimo Pietų Amerikoje išlaidos visiems apmokėtos iš surinktų aukų.

IV pasaulio lietuvių jaunimo kongresas

Pirmieji du Pasaulio lietuvių jaunimo kongresai įvyko JAV, trečiasis – Pietų Amerikoje; pastarasis sėkmingai sugyveno lietuviškai jau sunkiai kalbantį Pietų Amerikos jaunimą. IV kongresą nutarta 1979 m. surengti Europoje, Anglijoje ir Vokietijoje.

Kongresui rengti buvo skirta kelerių metų (nuo 1977 iki 1979 m. vidurio) Vokietijos lietuvių jaunimo veikla. Jau 1977 m. sausio 15–16 d. Hüttenfelde įvyko pirmasis posėdis pasirengti IV PLJK. Iš jaunimo atstovų buvo sudarytas IV PLJK rengimo komitetas, išrinktas prezidiumas ir komisijų pirmininkai. Prezidiumą sudarė pirmininkas A. Šmitas, vice-pirmininkas A. Lucas (*Lutz*), reikalų vedėjas Kęstutis Ivinskis, išdininkas Romas Šileris, sekretorė Raimonda Šreifeldaitė¹⁸. Studijų ir akademinės programos komisijos pirmininku tapo V. Bartusevičius, Kultūrinės programos komisijos pirmininke – K. Pauliukevičiūtė, Techninės komisijos pirmininku – V. Damijonaitis; rūpintis lėšų kongresui telkimu apsiėmė VLB valdyba.¹⁹ Rengiant kongresą Vokietijos jaunimui talkino kitų kraštų, Prancūzijos (Sigita Kondratas), Anglijos (Aleksas Vilčinskas) atstovai²⁰.

Studijų komisijos siūlymu buvo aptartas ir skelbiamas toks kongreso tikslas:

Į visuomeninį gyvenimą žengia po II pasaulinio karo subrendę lietuviai. Jų tautinę sąmonę ir vertybių sistemą sąlygoja socialinė, politinė ir kultūrinė patirtis, įgyta jau išeivijoje. Ši patirtis iš esmės skiriasi nuo tos, kuri formavo kartas, augusias Lietuvoje. Jaunimui yra sunku organiškai įsijungti į jam svetima patirtimi pagrįstą veiklą; pilnas išeivio asmenybės išvystymas reikalauja aktyvaus dalyvavimo dviejose visuomenėse – lietuviškoje ir gyvenamo krašto.

IV Pasaulio lietuvių jaunimo kongreso tikslas: Naujai pagrįsti ir įprasminti jaunimo dalyvavimą išeivijos veikloje.²¹

¹⁷ „Jaunimo suvažiavimas“, *VKV Informacijos* 7–8 (1976), 5.

¹⁸ „IV Pasaulio lietuvių jaunimo kongresas“, *VKV Informacijos* 1–2 (1977), 11.

¹⁹ „Ketvirtasis Pasaulio lietuvių jaunimo kongresas“, *VKV Informacijos* 11–12 (1977), 9.

²⁰ Ūsaitė, Kristina, *Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga XX a. 6–9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2013, 101.

²¹ Protokolas, JK, LKIA.

1977 m. lapkričio 5 d. Hüttenfelde posėdžiavęs IV PLJK Rengimo komitetas suplanavo 1979 m. liepos 11–29 d. Europoje įvyksiančio kongreso eigą. Jis turėjo susidėti iš keturių dalių:

1. Kongresinė stovykla, kuri įvyks prie Londono ir kurioje galės dalyvauti visas lietuvių jaunimas.

2. Oficialus kongreso atidarymas Londone „Queen Elizabeth Hall“, į kurią kviečiama visa lietuvių visuomenė.

3. Studijų dienos Altenberge, prie Kėlno (Kelno), Vokietijoje, kuriose dalyvauti galės tik jaunimo išrinkti atstovai.

4. Kongreso iškilmingoji dalis bei uždarymas Königsteine (Kionigšteine) ir iškilmingas pokylis Frankfurte (*Palmengarten* patalpose). Kviečiami visi lietuviai.

Taip pat buvo numatytas talentų vakaras, parodos, uždarymo aktas ir supažindinimas su studijų dienų rezultatais, koncertas, banketas ir iškilmingos pamaldos.²²

Nors nedidelis Europos lietuvių jaunimo kiekis ir geografinis išsibarstymas po įvairias šalis nebuvo itin palankus ilgesniems konferenciniams ir šventiniams pasirengimams, IV pasaulio lietuvių jaunimo kongresas Europoje praėjo sėkmingai. Kongreso akademinės ir studijų komisijos pirmininkas V. Bartusevičius, PLJK uždaromojo posėdžio metu skaitęs pagrindinę paskaitą „Jaunimo sąjunga po Kongreso: padėtis ir ateities perspektyvos“, pažymėjo, kad tik ateitis galės parodyti, kiek šis kongresas ir jo metu priimti nutarimai liks nepalieti užmaršties skraistės ir kiek jis bus jaunimui paskata naujiems darbams ir užmojams²³.

IV pasaulio lietuvių jaunimo kongreso išlaidos²⁴

Pajamos:	
Iš renginių ir aukų Vokietijoje	287 091,65 DM
Vokiečių valdžios parama	10 000,00 DM
Iš viso pajamų:	297 091,65 DM
Išlaidos:	243 483,76 DM
Likutis:	53 607,89 DM
Tenka	
PLB ir PLJS valdyboms	27 773,25 DM
Vokietijos LJS	25 834,64 DM

„Tai buvo pats didžiausias lietuviškas renginys Vakarų Europoje per paskutinius tris dešimtmečius, – džiaugėsi Vokietijos lietuvių spauda. – Ypač džiugu ir verta pabrėžti, kad šį kongresą suorganizavo beveik tik jaunos jėgos. Prieš kongresą buvo sunku tikėtis, kad Vokietijoje atsiras tiek daug jaunuolių, kurie šį darbą per kelis metus kruopščiai atliks.“²⁵ Į

²² „IV Pasaulio lietuvių jaunimo kongresas“, *VKV Informacijos* 9–10 (1977), 15.

²³ „Jaunimo sąjunga po Kongreso: padėtis ir ateities perspektyvos. Vinco Bartusevičiaus paskaita“, *Pasaulio lietuvis* 8–9 (1979), 30–33.

²⁴ Krašto valdybos (KV) pirmininko A. Šmito pranešimas Krašto tarybos (KT) 1981 03 14 sesijoje, LKIA, KT protokolai.

²⁵ „IV Pasaulio lietuvių jaunimo kongresas“, *VKV Informacijos* 7–8 (1979), 11.

pasirengimo darbą buvo įtraukta gana daug jaunimo, tiesa, itin padėjo ir vyresnieji: VLB valdyba, Juozas Sabas, Arminas Lipšys, V. Damijonaitis ir daugelis kitų²⁶.

VLJS veikla po kongreso

IV PLJK buvo vienas ryškiausių įvykių Vokietijos lietuvių jaunimo gyvenime. Toliau VLJS veikla tekėjo įprasta vaga. Sąjungos pirmininkai buvo Mečys Landas, K. Ivinskis, Ramunė Buivienė, Joana Slavikienė, Robertas Slavikas, Romanas Dirgėlas, Vytas Lemkė. Sąjunga turėjo 100 narių (iš jų apie 10 proc. veiklių). Pagrindiniai ir ryškiausi VLJS įvykiai:

- 1982 m. išrinkti atstovai į 1983 m. vyksiantį V PLJK;
- 1982 m. išleista dainų knygelė su gaidomis „Subatos vakarėlį“;
- 1982–1985 m. veikla labiau sukosi apie Vasario 16-osios gimnaziją, jos mokiniai sudarė ir sąjungos vadovybę, ir Hüttenfelde įvykusių seminarų dalyvių daugumą;
- 1987 m. rengtasi VI PLJK Australijoje;
- 1988 m. birželio 13 d. Vokietijos latvių jaunimo sąjunga su Pabaltijiečių santalkos biuru Strasbourg'e (Strasbūre) surengė baisiojo birželio paminėjimą, jame dalyvavo apie 70 asmenų, daugiausia lietuvių jaunimo.
- 1988 m. Australijoje įvykusiame PLJK dalyvavo 20 jaunuolių, tarp jų 6 atstovai.

Baigiantis 9 dešimtmečiui, padėtis VLJS vėl kiek pasikeitė. Tam įtakos turėjo politinė padėtis Lietuvoje ir visoje Sovietų Sąjungoje: disidentų judėjimas, protestai, *perestroika*, sąjūdis. Šie įvykiai atsiliepė ir Vokietijos lietuviškojo jaunimo veiklai.

VLJS suvažiavime (pirmajame po kongreso) 1988 m. spalio 15 d. Hüttenfelde buvo išrinkta nauja sąjungos valdyba: Tomas Bartusevičius – pirmininkas, Andree Malinauskas – sekretorius, Astrida Kairytė – išdininkė, Danas Olschanas – ryšininkas. Tomas Baublys ir Dalia Baliulytė apsiėmė redaguoti ketinamą leisti jaunimo laikraštėlį. Padėtis neatrodė šviesi. Suvažiavime, be Vasario 16-osios gimnazijos mokinių, dalyvavo tik 3 jaunuoliai, atvykę iš kitur. Keltas klausimas, ar sąjunga apskritai reikalinga, jei akivaizdžiai neįstengia sudominti jaunimo – dėmesys lygus nuliui. Vis dėlto ryžtasi naujai pradžiai (tiesa, jau antrą arba trečią kartą) gerinant informacijos ir organizacijos struktūros sritis. Pradžioje užsibrėžta

- 1) leisti informacinį leidinėlį „Kibirkštis“,
- 2) peržiūrėti VLJS adresyną ir narių sąrašą.

1988 m. lapkričio 12 d. pasirodė pirmasis leidinio „Kibirkštis“ numeris. Leidinys buvo leidžiamas 10 metų – „Kibirkšties“ išėjo 5 numeriai, o „Kibirkštėlės“ – 11.

Informacija apie įvykius Lietuvoje pasiekdavo ir Vokietijos jaunimą, o į bendruomenės renginius vis dažniau atvykdavo svečių iš Lietuvos. 1988 m. spalio 28 – lapkričio 1 d.

²⁶ Vokietijoje prie PLJK organizacinio darbo daugiausia prisidėjo Gerardas Bauras, Ona ir V. Bartusevičiai, V. Damijonaitis, R. Žutautaitė-Damijonaitienė, Rimantas Gumuliauskas, K. Ivinskis, Eglė Juodvalkytė, Jūratė Jurkšaitė, Danguolė Kviklytė, Romas Kynas, Alfonsas Krivickas, Bronė ir Arminas Lipšiai, Aurelija Lipšytė, A. Lucas, Petras Nevulis, Algis Pacevičius, Vida Paulikaitė, K. Pauliukevičiūtė, Juozas Sabas su visa šeima, Algis Stankus-Saulaitis, kun. Vaclovas Šarka, Antanas Šiugždinis, M. Šiušelis, Andrius ir Marytė Šmitai, Jonas K. Valiūnas, Rainis Valiūnas, Algis Vitkus, Romas Žaliukas ir visi Vokietijos išrinkti atstovai, vadovaujami Birutės Šyvakaitės. „IV Pasaulio lietuvių jaunimo kongresas“, *VKV Informacijos* 7–8 (1979), 11.

Pabaltijiečių jaunimo kongrese (jis vyko 4 dienas, buvo 20 dalyvių) dalyvavo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės tarybos narė Kazimiera Prunskienė. 1988 m. gruodžio 2–4 d. Hüttenfelde įvykusiame VLJS suvažiavime-seminare buvo 40 dalyvių, atvyko ir jaunuolių iš Amerikos (jie tuo metu dirbo Europoje), ansamblis iš Australijos „Svajonių aidai“. Pranešėjai – kun. Alfonsas Svarinskas, Sąjūdžio tarybos narė K. Prunskienė, ką tik iš kelionės po Pabaltijo kraštus sugrįžęs Andrejs Urdzė ir kt.

Šiuo laikotarpiu Vokietijos lietuvių jaunimas vis aktyviau jungėsi į įvairias politines akcijas. 1989 m. vasarį jaunimo atstovai apsilankė Bonnoje (tuometinėje Vokietijos sostinėje) ir įteikė rezoliucijas Brazilijos, Urugvajaus, Australijos ir Kanados ambasadoms; JAV ambasada jaunimo atstovų nepriėmė, tada aplankytos amerikiečių žinių agentūros. Rezoliucijos prašant remti teisėtą lietuvių tautos kovą už laisvę taip pat buvo įteiktos Vokietijos Socialdemokratų partijai, Žaliųjų partijai, Vokietijos URM²⁷.

1989 m. liepos 7–10 d. Vasario 16-osios gimnazijoje įvyko pirmasis PLJS ir Lietuvos jaunimo organizacijų atstovų sąskrydis. Jame dalyvavo 77 atstovai iš viso pasaulio: iš Argentinos – 2, Lenkijos – 4, Lietuvos – 20, Prancūzijos – 1, JAV – 14, Vokietijos – 14, Kanados – 18, Venesuelos – 1. Sąskrydžio tema buvo „Ryšiai su Lietuva“, o sąskrydžio dalyvių pareiškime buvo skelbiama, kad „mus vienija bendras tikslas – Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas“ ir „Išeivijos jaunimas yra sudėtinė ir aktyvi lietuvių tautos dalis“.²⁸

1989 m. rugpjūčio 23 d. Molotovo–Ribbentropo pakto 50-mečio proga įvyko Pabaltijiečių demonstracijų Bonnoje. Prie organizacinio darbo prisidėjo VLJS (lietuvių atstovas rengimo komisijoje – VLJS pirmininkas T. Bartusevičius), kuri drauge su VLB siuntinėjo kvietimus, rengė plakatus ir vėliavas. Pilnoje žmonių Bonnos bazilikoje įvyko įvairių krikščioniškųjų konfesijų kunigų laikomos pamaldos. Bazilikos aikštėje į susirinkusiuosius prabilo Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio tarybos narys Kazimieras Motieka, latvių ir estų liaudies frontų nariai, pabaltijiečių bendruomenių atstovai.²⁹ Lietuvių grupių atvyko iš Hüttenfeldo, Hamburgo, Müncheno, Memmingeno ir kitų vietovių, o atėjus 7 val. (Lietuvos laiku) demonstracijos dalyviai, susiimdami rankomis, bent simboliškai įsijungė į didžiąją Baltijos kelio žmonių grandinę, jungiančią jų tėvynių sostines.

Vokietijos lietuvių jaunimas dalyvavo ir 1990 m. demonstracijoje prie Sovietų Sąjungos ambasadų, skirtoje 50 metų Baltijos šalių okupacijai prisiminti, taip pat 1991 m. politinėse akcijose dėl sausio 13 d. įvykių Lietuvoje.

Nesustoję ir kita VLJS veikla. 1989 m. gruodžio 1–3 d. VLJS valdyba surengė politinį seminarą Vasario 16-osios gimnazijoje. Dalyvavo 40 jaunuolių ir svečių, kalbėjo Saulius Girnius, Liutauras Labanauskas iš Leipcigo, dr. Gediminas Radzevičius iš Vilniaus, Ričardas Bačkis iš Paryžiaus ir V. Bartusevičius. 1990 m. spalio 26–29 d. Annaberge įvyko Pabaltijiečių jaunimo kongresas, kurį surengė VLJS ir Latvių jaunimo sąjunga. Buvo išrinkta nauja VLJS valdyba: T. Bartusevičius – pirmininkas, T. Baublys – vicepirmininkas, ryšiai su Lietuva ir „Kibirkštis“ redakcija, D. Baliulytė – sekretorė, A. Malinauskas – ryšininkas su vokiečiais ir kitataučiais Vokietijoje, Ankė Lėpa-Skalvė – išdininkė. 1990 m. pirmasis

²⁷ Baublys, Tomas ir Baliulytė, Dalia, „VLJS Žiniaraštis“, *Kibirkštis* 2 (1989), 3–4.

²⁸ „Pasaulio lietuvių jaunimo sąskrydis“, *Pasaulio lietuvis* 8–9 (1989), 40; „Lietuvos ir išeivijos jaunimo sąskrydžio pareiškimas“, *Pasaulio lietuvis* 8–9 (1989), 47–48.

²⁹ Šmitienė, Marytė, „Hitlerio–Stalino suokalbčio prisiminimai už Lietuvos ribų“, *Pasaulio lietuvis* 10 (1989), 24.

„Kibirkšties“ numeris jau tituluojamas kaip Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos leidinys; taip nutarė sąskrydis (redakcija – T. Baublys ir Rimas Čuplinskas). 1990–1991 m. pasirodė leidinėlis „Studijavimo galimybės Vakarų Vokietijos aukštosiose mokyklose bei universitetuose“.

VLJS veikla panašia vaga vystėsi ir toliau. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu ypač krenta į akis tai, kad jaunimo renginiuose ir susitikimuose vyravo politiniai klausimai, vienas politinis seminaras sekė kitą. Taip pat buvo rengiami tradiciniai suvažiavimai arba kongresai, atsirasdavo kitų naujų renginių, tokių kaip „Baltovynas“ Annaberge ir kt. Sąjungoje su laiku pasirodė naujų veidų, naujųjų išeivių arba ateivių iš Lietuvos – ne vien narių, bet ir sąjungos vadovybėje.

Išvados

Keliant klausimą, koks PLB žingsnis davė Vokietijos lietuvių jaunimui daugiausiai naujos, galima drąsiai atsakyti, kad tai buvo idėja įvairiuose pasaulio kraštuose rengti PLJK. Žvelgiant praeitin matyti, kad jaunimo veikla Vokietijoje su vyresniųjų parama arba be jos bangavo, pakilimus sekė atoslūgiai, kol vėl rasdavo kelią į aukštumas, naujas akcijas ir pakilimą. Rengimasis Pasaulio lietuvių jaunimo kongresams buvo akstinas, nenutrūkstanta grandis, kuri neleido jaunimo veiklai visiškai užmigti, sužlugti ir išvesdavo ją į naujas aukštumas, naujus užmojus ir naujus laimėjimus.

Kalbant apie Vokietijos lietuvių jaunimo sąjungos veiklą, taip pat reikia paminėti Vasario 16-osios gimnazijos mokinius: kai sąjungos veiklos motorui – studentams reikėdavo atspūsti, padirbėti prie studijų, gimnazijos mokiniai nešė visą veiklos našą ir vadovaudami sąjungai, ir rengdami savo gimnazijoje suvažiavimus. VLJS gali didžiuotis savo veikla, ji turėjo daug sumanių ir atsidadusių vadų ir padėjėjų, nors jų visuomet trūko.

Literatūra

- „Bendroji kronika“, *VKV Informacijos* 8 (1967), 6–7.
- „Bendruomenės kronika. Jaunimo sekcijos posėdis“, *VKV Informacijos* 10 (1967), 10.
- „Į Jaunimo metų programą žvelgiant“, *Pasaulio lietuvis* 18 (1965), 1–3.
- „IV Pasaulio lietuvių jaunimo kongresas“, *VKV Informacijos* 1–2 (1977), 11.
- „IV Pasaulio lietuvių jaunimo kongresas“, *VKV Informacijos* 7–8 (1979), 11.
- „IV Pasaulio lietuvių jaunimo kongresas“, *VKV Informacijos* 9–10 (1977), 15.
- „Jaunimo metai“, *Pasaulio lietuvis* 18 (1965), 1.
- „Jaunimo metai“, *VKV Informacijos* 6 (1965), 2–3.
- „Jaunimo sąjunga po Kongreso: padėtis ir ateities perspektyvos. Vinco Bartusevičiaus paskaita“, *Pasaulio lietuvis* 8–9 (1979), 30–33.
- „Jaunimo suvažiavimas“, *VKV Informacijos* 11–12 (1972), 11–13.
- „Jaunimo suvažiavimas“, *VKV Informacijos* 7–8 (1976), 5.
- „Ketvirtasis Pasaulio lietuvių jaunimo kongresas“, *VKV Informacijos* 11–12 (1977), 9.

- „Lietuviai studentai Vokietijoje“, *VKV Informacijos* 12 (1955), 5.
- „Lietuvos ir išeivijos jaunimo sąskrydžio pareiškimas“, *Pasaulio lietuvis* 8–9 (1989), 47–48.
- „Pasaulio lietuvių jaunimo sąskrydis“, *Pasaulio lietuvis* 8–9 (1989), 40.
- „Pirmieji žingsniai“, *VKV Informacijos* 6–7 (1974), 4.
- „Prie Vokietijos lietuvių jaunimo sąjungos lopšio“, *VKV Informacijos* 6–7 (1974), 1–2.
- „Susiorganizavo jaunimas“, *VKV Informacijos* 6–7 (1974), 2–4.
- Bartusevičius, Vincas, *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951*. Vilnius: Versus aureus, 2012.
- Baublys, Tomas ir Baliulytė, Dalia, „VLJS Žiniaraštis“, *Kibirkštis* 2 (1989), 3–4.
- Redakcija, „Mielas jaunime!“, *Jaunimo žodis* 1 (1967), 2–3.
- Šmitienė, Marytė, „Hitlerio–Stalino suokalbčio prisiminimai už Lietuvos ribų“, *Pasaulio lietuvis* 10 (1989), 24.
- Ūsaitė, Kristina, *Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga XX a. 6–9 dešimtmečiais*. Vilnius: Versus aureus, 2013, 101.

Vincas BARTUSEVIČIUS

THE CREATION AND ACTIVITIES OF THE LITHUANIAN YOUTH COMMUNITY IN GERMANY

This article presents the history of the establishment in 1974 and the further development of the Lithuanian Youth Community in Germany. The organization played an important role in the life of the Lithuanian-German community, even though it concerned itself mostly with events intended for young people. These included discussions, seminars, camps, publications, newsletters, and especially political events. The Community sponsored political seminars and actively participated in various political and protest actions supporting the aspirations of Lithuania and other Baltic states for freedom.

Keywords: Germany, Lithuanians, youth, students, community, organization.

Juozas SKIRIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo kūrimo 1943–1944 metais peripetijos

Santrauka. JAV lietuvių įvairių veikėjų atsiminimuose pažymimi savo arba savo srovės nuopelnai įkuriant Bendrąjį Amerikos lietuvių šalpos fondą (BALF). Norint išsiaiškinti, kaip buvo įkurta ši šalpos organizacija, teko atlikti tyrimą remiantis archyviniais dokumentais bei kitais šaltiniais. Amerikos lietuvių bendrą šalpos darbą nuolat kėlė Lietuvos atstovai JAV 1940–1943 m. Karo metais daug fondų, įkurtų išeivijoje, nepateisino aukomis Lietuvos pabėgėlių ir tremtinių poreikių. Aiškėjo vieno bendro fondo būtinumas. 1943 m. Pitsburgo konferencijoje ALT'a įsipareigojo tokį fondą įsteigti. JAV valdžia pripažino tik užregistruotus ir jos kontroliuojamus fondus ir tik tokiems leido siųsti surinktas aukas į užsienį. Toks buvo tik JAV lietuvių tautininkų Lietuvių tautinis šalpos fondas, kuris tapo ašimi derybų tarp ALT'os ir tautininkų kuriant bendrą šalpos fondą. Tautininkai, darydami nuolaidas, atsisakė savo fondo ir dalyvavo kuriant BALF'ą. Tai užtikrino, kad bus surinkta daugiau aukų ir įstota į JAV Tautinį karo fondą (TKF), iš kurio buvo galima gauti dideles pinigines sumas lietuviams šelpti Europoje. BALF'as buvo įkurtas 1944 m. kovo 25 d., įregistruotas ir tik vėliau priimtas į TKF'ą. Tam įtakos turėjo ne tik ilgalaikės derybos tarp ALT'os ir tautininkų, bet ir komunistuojančių JAV lietuvių pasipriešinimas bei sovietams palankių JAV politikų požiūris. BALF'as tapo pamatu JAV lietuvių srovių vėlesniam politiniam suartėjimui.

Raktažodžiai: Bendrasis Amerikos lietuvių fondas, Lietuvių tautinis šalpos fondas, Amerikos lietuvių taryba, tautininkai, socialistai, katalikai, Karo šalpos kontrolės taryba, Tautinis karo fondas, Juozas Končius, Leonardas Šimutis, Kazys Karpius, Antanas Olis, Antanas Smetona, Petras Daužvardis.

Įvadas

Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo (toliau – BALF'as) įkūrimas buvo vienas iš svarbių JAV lietuvių veiklos Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu pasiekimų. Tai ne tik leido suvienyti išeivijos finansines pajėgas, remti lietuvių pabėgėlius ir tremtinius, bet ir dėti

pagrindus suartėti atskirai veikiančioms JAV lietuvių politinėms jėgoms – Amerikos lietuvių tarybai (toliau – ALT) ir Lietuvai vaduoti sąjungai (toliau – LVS).

BALF'o įkūrimą JAV visuomenės veikėjai vertina nevienareikšmiškai. Savo atsiminimuose įvairių srovių atstovai BALF'o atsiradimą priskiria prie savo srovės nuopelnų. To meto ALT'os pirmininkas, vienas iš JAV lietuvių katalikų veikėjų Leonardas Šimutis, įkuriant BALF'ą, pirmenybę atidavė ALT'os iniciatyvai¹. Tiesa, savo atsiminimuose L. Šimutis pažymi, kad Pitsburgo konferencijoje būtent jis iškėlė nuo karo nukentėjusių lietuvių šalpos reikalus². JAV lietuvių tautininkų atstovas Kazys Karpis savo atsiminimuose rašė, kad tautininkų Lietuvių tautinis šelpimo fondas (angl. *Lithuanian National Relief Fund*) buvo įregistruotas JAV valdžios ir sujungtas su neregistruotu katalikų fondu tam, kad „lietuvių tremtinių naudai būtų galima surinkti daugiau pinigų“³. Tuo lyg ir bandoma pasakyti, kad jei ne tautininkų fondas, BALF'o nebūtų. Vėliau pasirodžiusioje JAV lietuvių tautininkų istorijoje šis aspektas pažymėtas ryškiau: tai „buvo lemiamas tautininkų įnašas lietuvių šalpos veiklai, be kurio nebūtų pajėgta jos plačiau išvystyti“⁴. Vienas iš JAV lietuvių socialistų veikėjų, savaitraščio „Keleivis“ redaktorius Stasys Michelsonas priminė, kad dar 1941 m. liepos 30 d. „Keleivio“ numeryje pirmą kartą išeivijai buvo pasiūlyta įkurti bendrą Amerikos lietuvių fondą Lietuvos žmonėms šelpiti⁵. Net ir būsimasis pirmasis BALF'o pirmininkas prelatas Juozas Končius, vadovavęs Kunigų vienybės fondui, prisiminė, kad 1943 m. rugsėjo 2–3 d. ALT'os sukviestoje JAV lietuvių konferencijoje Pitsburge jis pasiūlė „pavesti ALT'ai imtis iniciatyvos suorganizuoti visų Amerikos lietuvių šalpos centrą, kurs ruošęsi didžiajam Lietuvos žmonių šelpimo ir rėmimo darbui“⁶. Taigi, į BALF'o idėjos autorius pretenduoja ne tik įvairios srovės, bet ir įvairūs veikėjai. Kaip iš tikrųjų įsikūrė ši svarbi šalpos organizacija? Kas dėjo pamatus jai atsirasti? Kokį vaidmenį kuriant šią organizaciją atliko minėti ir nepaminėti JAV lietuvių veikėjai? Norint atsakyti į šiuos klausimus reikia nuodugniau išanalizuoti to laikotarpio bendros šalpos organizacijos kūrimo etapus, pasitarimus ir nuomones. Tiesa, vienas pirmųjų istorikų ir vienintelis, kuris bandė įvertinti BALF'o įkūrimą, buvo dr. Antanas Kučas. Jis apibendrintoje sintezėje, nesigilindamas į detales, pirmenybę atiduoda Amerikos lietuvių tarybai ir jos pirmininkui L. Šimučiui, kuris tuo klausimu, anot istoriko, plačiai tarėsi ir susirašinėjo su Lietuvos atstovais JAV, lietuvių išeivijos srovių veikėjais⁷. Tokią jo poziciją, reikia manyti, nulėmė istoriko katalikiška pasaulėžiūra ir L. Šimučio autoritetas.

Kadangi BALF'o susikūrimo istorija nėra išsamiau analizuota, straipsnyje bandoma aptarti etapais bendro fondo kūrimosi procesą, ryškinti skirtingų srovių pozicijas,

¹ Šimutis, Leonardas, *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*. Chicago: Amerikos lietuvių taryba, 1971, 52.

² Šimutis, Leonardas, „Didįjį labdarį amžinybėn palydėjus“, *Draugas* 29, 1975 vasario 4, 4.

³ Karpis, Kazys S., „BALFO vaidmuo II pasauliniam karui baigiantis“, *BALFAS. Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo 25 metų darbo apžvalga*, red. Domas Jasaitis. Brooklyn, N.Y.: BALFAS, 1970, 37.

⁴ Abraitis, Vytautas, „Tautininkai Jungtinėse Amerikos Valstijose 1940–1949 metais“, *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*, red. Jonas Puzinas ir Jonas Pranas Palukaitis. Chicago: Amerikos lietuvių tautinės sąjungos leidinys, 1979, 282.

⁵ *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, medžiagą surinko ir spaudai paruošė S. Michelsonas. Boston: Keleivis, 1961, 240.

⁶ Končius, Juozas B., prel., *Atsiminimai iš BALFO veiklos 1944–1964*. Chicago: „Draugo“ spaustuvė, 1966, 14–15.

⁷ *Amerikos lietuvių istorija*, red. dr. Antanas Kučas. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, 560–561.

pastebėti bendrąsias sankirtas. Pagrindinis dėmesys skiriamas 1943 m. rugsėjo – 1944 m. kovo laikotarpiui, kai ir formavosi būsimasis bendras JAV lietuvių šalpos fondas.

Problemą atskleisti remiamasi dokumentine medžiaga iš Lietuvos ir JAV lietuvių archyvinių fondų: Lietuvos centrinio valstybės archyvo (Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone – f. 656, Lietuvos generalinio konsulato Niujorke – f. 658 ir Lietuvos konsulato Čikagoje – f. 663), Lituanistikos tyrimo ir studijų centre Čikagoje esančio Pasaulio lietuvių archyvo bei Amerikos lietuvių kultūros archyvo Putname sukauptais išeivijos dokumentais. Svarbus šaltinis – išeivijos veikėjų (L. Šimučio, J. Končiaus, K. Karpio ir kitų) atsiminimai bei to meto JAV lietuvių periodinėje spaudoje („Draugas“, „Darbininkas“, „Dirva“, „Naujiešios“ ir kt.) publikuota medžiaga (pranešimai, nuomonės, diskusijos ir pan.).

JAV lietuvių piniginės aukos lietuviams tremtiniam Europoje 1940–1943 m.

Nuo pat lietuvių išeivijos atsiradimo JAV lygiagrečiai buvo vykdoma emigrantų pinigų ir siuntinių savo artimiesiems į Lietuvą siuntimo nuolatinė akcija. Susikūrus įvairioms išeivių organizacijoms, prasidėjo ir dosnus aukų rinkimas lietuvių švietimo ir kultūros poreikiams tenkinti carinėje Rusijoje ir nepriklausomoje Lietuvoje. Taip pat buvo šelpiamos įvairios visuomeninės organizacijos ir politinės partijos. Ypač stiprus lietuvių Lietuvoje rėmimas pastebimas Pirmojo pasaulinio karo ir pokario laikotarpiu, atkuriant ir stiprinant Lietuvos valstybę⁸. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui ir didėjant bolševikinės TSRS keliamam pavojui, Lietuvos atstovai JAV suaktyvino savo veiklą, skatindami JAV lietuvių patriotines jėgas vienytis ir įkurti bendrą politinį organą bei drauge sutelkti aukų rinkimą Lietuvos reikalams⁹.

Kai 1940 m. birželio 15 d. bolševikinės TSRS Raudonoji armija okupavo Lietuvą, o dėl karo pradėjo augti iš Lietuvos pasitraukusių ir ištremtų lietuvių skaičius, kūrėsi ir veikė daug JAV lietuvių šalpos fondų: Amerikos lietuvių Romos katalikų federacijos (toliau – ALRKF) Lietuvai gelbėti fondas; minėtas Lietuvių tautinis šalpos fondas (toliau – LTŠF); JAV lietuvių Kunigų vienybės fondo Komitetas nuo karo nukentėjusiems remti; socialistų, santariečių ir kiti fondai. Jų tikslas buvo padėti Lietuvos gyventojams, karo pabėgėliams ir užsienyje veikusioms Lietuvos atstovybėms. Daugiau pinigų turėdavo JAV lietuvių katalikiškieji fondai, nes juos rėmė Katalikų Bažnyčia JAV, pervesdama nemažas sumas. JAV lietuvių spauda nemažai rašė aukų klausimu, viešino surinktas pinigų sumas ir skatino tautiečius aktyviau prisidėti prie šalpos reikalų.

Antrojo pasaulinio karo metu ir po jo JAV vyriausybė griežtai kontroliavo tokius šalpos fondus, kurie siuntė aukas į užsienį. Karo pradžioje visi fondai turėjo registruotis JAV Valsstybės departamente. JAV buvo priskaičiuojama 596 fondai. Prie JAV prezidento 1942 m.

⁸ Liulevičius, Vincentas, *Išeivijos vaidmuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo darbe*. Chicago: Pasaulio lietuvių bendruomenės valdyba, 1981, 398 p.; Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, 2018, 560 p.

⁹ Skirius, Juozas, *Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviiais 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieškos*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016, 411–438.

liepos 25 d. buvo sudaryta speciali prezidentinė nuo karo nukentėjusiesiems remti kontrolės tarnyba – Prezidento karo šalpos kontrolės taryba (angl. *War Relief Control Board*, toliau – KŠKT). Visi šalpos fondai privalėjo užsiregistruoti toje taryboje, gauti leidimą, specialų leidimo numerį ir galėjo pretenduoti kaip nariai į Tautinį karo fondą (angl. *National War Fund*, toliau – TKF)¹⁰, kontroliuojamą JAV Valstybės departamento. Tik tada buvo galima veikti, t. y. ne tik rinkti aukas, bet ir jas siųsti užsienin nukentėjusiesiems remti. Neregistruoti fondai neturėjo teisės surinktų aukų išsiųsti iš JAV. Iš lietuviškų fondų užregistruotas KŠKT’oje buvo likęs tik vienas – tautininkų, o TKF’ui iki 1944 m. iš viso nepriklausė.

Kaip fondams sekėsi darbuotis? Pavyzdžiui, Lietuvai gelbėti fondas (toliau – LGF) nuo 1941 m. liepos 1 d. iki 1942 m. rugsėjo 1 d. surinko 5 874 dol. ir 57 ct. Iš tos sumos nukentėjusiesiems nuo karo lietuviams šelpti buvo pasiųstos tokios sumos: per JAV Vyskupų komisiją – 3 089 dol. ir 49 ct.; per Lietuvos pasiuntinybę Vatikane – 1 000 dol.; lietuviams studentams sušelpiti – 580 dol.; Lietuvos tremtiniais Sibire – 993 dol. ir 70 ct.; per Šveicariją – 105 dol. Iki 1943 m. rugsėjo 1 d. jau buvo surinkta 7 064 dol. ir 21 ct.¹¹ JAV katalikų vyskupai 1941 m. Lietuvos reikalams paskyrė 25 000 dol., o bendrai Baltijos kraštams – dar 31 666 dol. 1941–1942 m. JAV katalikai per savo vyskopus Baltijos kraštams, drauge ir Lietuvai, paaukojo 86 922 dol.¹²

JAV lietuvių Kunigų vienybės pašalpos komisija (angl. *Lithuanian R.C. Priests Committee of America for Relief of the War Distressed Lithuanians*) iki 1942 m. pradžios surinko 1 890 dol. Lietuvos pasiuntinybės Vatikane paramai. Be to, iš ALRKF tam reikalui dar gavo 1 000 dol. 1941 m. spalio 21 d. per apaštališkąjį delegatą Vašingtone arkivyskupą Amleto Cicognani’į buvo nusiųsta 1 000 dol. Lietuvos pasiuntinybei Vatikane. Buvo planuojama pasiųsti dar 500 dol.¹³ „Kunigų vienybės“ valdomas fondas karo metais nuolat prisidėjo remiant šią Lietuvos pasiuntinybę¹⁴. Reikia pasakyti, kad būtent „Kunigų vienybės“ vadovybės pastangomis buvo išrūpinta minėta JAV katalikų vyskupų piniginė parama. Bet JAV lietuvių katalikų surinkti pinigai buvo perduodami JAV vyskupų komitetui, turėjusiam atskirą lietuvių reikalų sąskaitą ir iš jos išmokėdavusiam, kam reikia, kunigų nurodymu¹⁵.

JAV lietuvių tautininkų organizacijos Lietuvai vaduoti sąjungos 1941 m. birželį įkurtas Lietuvių tautos šalpos fondas iki 1942 m. sausio buvo surinkęs 5 111 dol. ir 27 ct., išleido 2 481 dol. ir 97 ct. Iš tos sumos tremtiniais buvo skirta 867 dol. ir 93 ct.¹⁶ Fondas buvo

¹⁰ 1942 m. gruodžio 15 d. įsteigtas Tautinis karo fondas – visų fondų bendra vadovybė, turėjusi teisę derinti fondų veiklą; ji galėjo spręsti, kurie fondai gali būti priimti jos nariais ir turės teisę gauti atitinkamas sumas iš bendro išdo, susidariusio iš JAV visuomenės aukų (Laučka, Juozas B., „BALFO kilmei ir veiklos pradžia atsiminti“, *Draugas* 239, 1985 gruodžio 7, 3).

¹¹ „LGF apyskaitos“, *Darbininkas* 69, 1942 rugsėjo 15, 2; Straipsnio „Lietuvai gelbėti fondas“ iškarpa iš JAV lietuvių laikraščio, Lituanistikos tyrimo ir studijų centras / Pasaulio lietuvių archyvas (toliau – LTSC / PLA), Vytauto Širvydo fondas, dėžė nr. 792, b. Amerikos lietuvių fondai, l. n.

¹² „Amerikos katalikų didelė pagalba Lietuvai“, *Draugas* 309, 1942 lapkričio 27, 5.

¹³ „Kunigų Vienybės Centro valdybos posėdžio, įvykusio 1942 m. sausio 6 d. protokolas“, *Kunigų Vienybės Biuletėnis* 2 (3), 1941 lapkr.–gr. – 1942 sausis, 4.

¹⁴ 1944 02 28 P. Žadeikio laiško nr. 267 Kunigų Vienybės pirmininkui kun. J. Karaliui nuorašas, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 656, ap. 2, b. 758, l. 14.

¹⁵ „Kunigų Vienybės Centro valdybos posėdžio, įvykusio 1942 m. sausio 6 d., protokolas“, 4.

¹⁶ Lithuanian National Relief Fund apyskaita (straipsnio iškarpa), LTSC / PLA, Vytauto Širvydo fondas, dėžė nr. 792, b. Amerikos lietuvių fondai, l. n.

įregistruotas KŠKT'oje. Be šio fondo, buvo dar keletas kitų tautininkų fondų, į kuriuos buvo renkamos lėšos lietuvių tremtiniais sušelpiti. Pavyzdžiui, 1940 m. pabaigoje Lietuvių amerikiečių tautininkų sąjunga Bruklina įkūrė Lietuvių tautos fondą ir nuo gruodžio 6 d. organizavo atvykusios Jadvygos Tūbelienės prakalbų maršrutą po JAV lietuvių kolonijas. Iki 1941 m. balandžio 19 d. pastarajame fonde buvo surinkta 528 dol. ir 64 ct., bet patirta 266 dol. išlaidų¹⁷. Vėliau fondas veiklos neparodė. Kai JAV valdžia atšaukė fondo veiklos registraciją, jo valdybos posėdyje buvo nutarta fonde likusius pinigais – 230 dol. ir 84 ct. – pasiųsti Lietuvos pasiuntinybei Vašingtone, kad ši suma būtų panaudota lietuvių tremtiniais šelpiti¹⁸.

Niujorke veikė Lietuvių šelpimo komitetas, kuris 1941 m. buvo surinkęs 123 dol. ir 2 ct. 1943 m. kovo 28 d. įvyko Pitsburgo lietuvių draugijų suvažiavimas, kuriame moterų delegacijų iniciatyva buvo nutarta įsteigti Fondą gelbėjimui karo nukentėjusiems Lietuvos gyventojams. Surinktas aukas buvo numatyta laikyti ALT'os išde¹⁹. Buvo ir daugiau mažesnių fondų, kurie rimtesnio poveikio remiant tremtinius nedarė, bet tarp išeivių turėjo propagandinės reikšmės.

JAV lietuvių spaudoje matome, kad keletas JAV lietuvių fondų dar karo pradžioje buvo užsiregistravę JAV Valstybės departamente ir turėjo leidimus²⁰. Tačiau pajėgiausias JAV lietuvių katalikų fondas – LGF, kontroliuojamas Amerikos lietuvių Romos katalikų federacijos (toliau – ALRKF), netapo KŠKT'os nariu. Lietuvai gelbėti tarybos (toliau – LGT), vėliau ir ALT'os pirmininkas bei ALRKF'os apostrofas devynetuko formossekretorius L. Šimutis savo atsiminimuose minėjo, kad susirašinėjo su ta taryba, tačiau registracijos numerio gauti nepavyko. Taryba patarė pasinaudoti JAV Nacionalinės katalikų aprūpinimo konferencijos (angl. *National Catholic Welfare Conference*, NCWC) Šalpos skyriaus, kuris buvo įregistruotas KŠKT'oje, numeriu, nes ALRKF buvo šios amerikiečių katalikų organizacijos narė. Kaip jis pažymėjo, „kito kelio nebuvo, kaip priimti sugestiją ir gauti NCWC leidimą naudotis jos registracijos numeriu“²¹. Esmė ta, kad JAV lietuvių katalikų organizacijoms buvo materialiai naudingiau įeiti į JAV katalikų šalpos organizaciją, nes, kaip jau buvo nurodyta, iš jos gaudavo šelpiti skirtas nemažas sumas. Bet šelpiama buvo ne JAV lietuvių katalikų vardu, o visų JAV katalikų vardu. Propagandiniu aspektu JAV lietuviams katalikams tai buvo nenaudinga.

JAV Valstybės departamentas nuo 1941 m. vidurio kas mėnesį skelbė pranešimus apie įregistruotų fondų veiklą. Fondai, komitetai ir šalpos organizacijos privalėjo pateikti savo ataskaitas, kiek yra surinkę aukų ir kur jas yra panaudoję. Taip ne tik buvo griežtai reikalaujama laikytis taisyklių, bet ir buvo informuojama visuomenė, kaip elgiamasi su jos

¹⁷ Straipsnių „Lietuvių Tautos Fondo Pajamų Apiskaita I Nr“ ir „Lietuvių Tautos Fondo Apiskaita No. 4-tas“ iškarpos iš JAV lietuvių laikraščių, LTSC / PLA, Vytauto Širvydo fondas, dėžė nr. 792, b. Amerikos lietuvių fondai, I. n.

¹⁸ 1942 07 24 Lietuvių tautos fondo valdybos laiškas Lietuvos pasiuntiniui P. Žadeikiui Vašingtone, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 759, I. 1.

¹⁹ Straipsnių „Lietuvių šelpimo komitetas yra gavęs šias aukas“ ir „Įkurtas Fondas Karo Nukentėjusiems Lietuvos Gyventojams Gelbėti“ iškarpos iš JAV lietuvių tautininkų savaitraščio „Dirva“, LTSC / PLA, Vytauto Širvydo fondas, dėžė nr. 792, b. Amerikos lietuvių fondai, I. n.

²⁰ Paulauskas, K. J., *Lietuvos šelpimo fondų stovis* (straipsnio iškarpa), LTSC / PLA, Vytauto Širvydo fondas, dėžė nr. 792, b. Amerikos lietuvių fondai, I. n.

²¹ Šimutis, *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*, 53.

aukomis. Pavyzdžiui, jau 1941 m. lapkričio JAV Valstybės departamento pranešime buvo nurodyta, kad iš penkių įregistruotų likviduojami du lietuvių fondai: Amerikos lietuvių draugijos Vašingtone (įregistruotas 1941 m. kovo 25 d.) ir Nukentėjusiems lietuviams nuo tironijos ir karo pagalbos komiteto (įregistruotas 1941 m. vasario 25 d.), vadovaujamo Kleopo Jurgelionio. Abu fondai iki 1941 m. liepos buvo surinkę labai menką sumą – vos 350 dol. Vėliau, matyt, pinigų rinkimas strigo, ir šie fondai ataskaitų valdžiai neberengė. Štai 1941 m. rugpjūčio 20 d. įregistruota Lietuvių labdarių organizacija (angl. *Lithuanian Charities Institute*) Čikagoje, skirta lietuviams Europoje šelpti, taip ir nesugebėjo surinkti aukų iki metų pabaigos. Latvių pagalbos komitetas Niujorke savo ruožtu 1941 m. rugsėjo 26 d. jau buvo surinkęs 1 774 dol., o Estų pagalbos komitetas lapkričio 28 d. – 1 318 dol. Be to, atkreiptas dėmesys, kad šie komitetai turėjo jų surinktų lėšų labai menkų administravimo išlaidų, palyginti su lietuviškais fondais²². Spaudoje, vertinant vykdomą šalpos darbą ir JAV valdžios požiūrį, buvo ne kartą pažymėta, kad tos fondų gausos (ir legalių, ir nelegalių fondų) visuomenė reikiamai neremia ir esami fondai nepajėgūs surinkti reikalingą kiekį aukų. Todėl išeivija privalo „visus fondus perorganizuoti ir sudaryti vieną bendrą fondą, kuris turės visuomenės patikėjimą ir paramą“²³.

Būtina priminti, kad nuo pat 1940 m., kai pradėjo kurtis bendra politinė JAV lietuvių patriotinių jėgų organizacija LGT'a, buvo kalbama ir apie bendrą fondą. Tam priešinosi JAV lietuviai katalikai, nes ALRKF turėjo fondą, įvardytą Lietuvai gelbėti fondu. Jo pavadinimas sutapo su bendros JAV lietuvių sukurtos organizacijos pavadinimu – LGT'a. Tuo ir bandė pasinaudoti katalikai, rinkdami aukas savo organizacijoms iš visų JAV lietuvių ir nelietuvių. Tai, suprantama, netenkino katalikų partnerių tautininkų, socialistų ir sandariečių²⁴. Nuosekliausiai, nuo pat 1940 m., apie bendrą JAV lietuvių fondą, skirtą lietuviams tremtiniais remti, kalbėjo Lietuvos atstovai JAV, ypač Lietuvos pasiuntinys Povilas Žadeikis. Jie siekė, kad surinktas aukas JAV lietuviai perduotų Lietuvos atstovybėms (tokia praktika jau egzistavo), o šios persiųs pinigus pagal išeivijos pageidavimus Lietuvos pabėgėliams Europoje remti²⁵.

Bendresnį JAV lietuvių šalpos vaidą pateikė konsulas Petras Daužvardis 1943 m. kovo 29–30 d. Lietuvos atstovų pasitarime Lietuvos generaliniame konsulate Niujorke. Būdamas ganėtina informuotas ir nuolat susidurdamas su šalpos klausimu Čikagoje, jis pareiškė, kad JAV lietuvių fondai tuo metu „yra beveik tušti“. Tvirčiausia padėtis tautininkų, kurių išduose yra apie 7 000 dolerių. „Kunigų vienybės“ fondas yra surinkęs apie 10 000 dol., iš tos sumos yra išsiuntęs 5 000 dol. į Vatikaną Lietuvos pasiuntinybei paremti. P. Daužvardis spėjo, kad ALT'os išde gali būti per 2 000 dol., ALRKF Lietuvai gelbėti fondas tuščias. Tiesa, šis fondas per JAV katalikų šalpos organizaciją taip pat yra pasiuntęs 3 000 dol. į

²² Svyrunas, J., „Fondai Lietuvai šelpti“ (straipsnio iškarpa), *Amerikos lietuvis*, 1942 gegužės 2, LTSC / PLA, Vytauto Širvydo fondas, dėžė nr. 792, b. Amerikos lietuvių fondai, l. n.

²³ Paulauskas, K. J., „Lietuvos šelpimo fondų stovis“ (straipsnio iškarpa), laikraštis (?), LTSC / PLA, Vytauto Širvydo fondas, dėžė nr. 792, b. Amerikos lietuvių fondai, l. n.; Sagys, J., „Laikas labiau susidomėti tais mūsų šelpimo fondais“ (straipsnio iškarpa), *Vienybė*, LTSC / PLA, Vytauto Širvydo fondas, dėžė nr. 792, b. Amerikos lietuvių fondai, l. n.

²⁴ Skirius, Juozas, „JAV lietuvių ideologinių srovių suartėjimas 1940 06 15–10 15: *Lietuvai gelbėti tarybos* įkūrimas“, *Istorija* 87 (3) (2012), 28–30.

²⁵ Plačiau žr.: Skirius, Juozas, „JAV lietuvių srovių telkimosi sunkumai ir prieštaravimai 1940 10 15–1941 05 15: nuo *Lietuvai gelbėti tarybos* iki *Amerikos lietuvių tarybos*“, *Istorija* 91 (3) (2013), 52–67.

Vatikaną²⁶. Paminėtos sumos toli gražu negalėjo tenkinti lietuvių tremtinių, kurių ateityje smarkiai padaugėjo, šelpimo poreikių. Tai puikiai suprato ir JAV lietuvių organizacijų vadovai. Kažkam reikėjo imtis iniciatyvos pradėti praktiškai jungti JAV lietuvių fondus į vieną ir sutelkti aukų rinkimą Amerikoje, siekiant ženkliai padidinti aukų sumas.

Šalpos klausimas JAV lietuvių konferencijoje 1943 m. rugsėjo 2–3 d. Pitsburge

Jau yra atlikti nauji JAV lietuvių konferencijos sušaukimo ir vedimo tyrimai, pabandyta įvertinti šio renginio reikšmę JAV lietuvių politinei veiklai Antrojo pasaulinio karo metu²⁷. Konferencijai sušaukti įtakos turėjo ir lūžis Rytų fronte bei Raudonosios armijos spartus artėjimas prie Lietuvos. Tai reiškė, kad dalis tautos trauksis į Vakarus, bėgdami nuo naujų represijų ir tremčių.

Konferencija buvo reikšmingiausia tuo, kad jos metu pabandyta sutelkti visas JAV lietuvių patriotines jėgas ir organizuoti bendrą politinę, suprantama, ir šalpos, pagalbą Lietuvos žmonėms, siekiant išvaduoti ir atkurti Lietuvos valstybę. Bendras šalpos klausimas buvo pirmą kartą plačiau nušviestas konferencijoje ir ten atliko labai svarbų vaidmenį²⁸. Nors apie tai kalba dauguma autorių, jiems šalpa buvo vienas iš konferencijoje aptartų klausimų. Pažymėtina, kad bendra šalpa vėliau padėjo pagrindus atskilusiems JAV lietuvių tautininkams artinti prie bendros politinės organizacijos – Amerikos lietuvių tarybos.

Konferencijos metu buvo pažymėta, kad visos JAV tautinės grupės vykdo šelpimo darbą, siekdamos padėti savo tautiečiams, nukentėjusiems nuo karo. Bet buvo pripažinta, kad lietuviai šiuo atžvilgiu dar nedaug ką nuveikė, todėl konferencijoje šį klausimą ir imta rimčiau svarstyti.

Lietuvių pabėgėlių šelpimo ir šalpos darbo sujungimo klausimais pranešimus skaitė Alena Devenienė ir prelatas Juozas Končius. Išsiskyrė emocionalus A. Devenienės, kuri keturis mėnesius gyveno bolševikų okupuotoje Lietuvoje, pasisakymas. Ji nušvietė Lietuvoje vykdomą raudonąją terorą, žmonių suėmimus, trėmimus, labai sunkią tremtinių padėtį. Pateikta informacija ne vienam konferencijos dalyviui išspaudė ašaras. Pranešėja pasiūlė įsteigti nepolitinę organizaciją, kuri rūpintųsi tremtiniais, rinktų drabužius ir reikalautų iš JAV valdžios teisės siųsti paramą nukentėjusiesiems. J. Končius savo pranešime akcentavo, kad Lietuvos žmonėms labai trūksta vaistų, ir paminėjo, kad iš Šveicarijos gauta žinia, jog Lietuvai reikia paramos medikamentais už 100 000 dol.²⁹ Platų, gausią statistiką pagrįstą pranešimą šelpimo reikalu skaitė konsulas P. Daužvardis. Pranešime atsispindėjo Lietuvos atstovų pozicija, kad būtinas bendras JAV lietuvių šalpos fondas. Konsulas pažymėjo, kad pagalba Europos lietuviams, kaip ir kitoms tautoms, reikalinga jau

²⁶ 1943 03 29–30 Lietuvos atstovų pasitarimo Niujorke protokolas (P. Daužvardžio pranešimas „Visi fondai“), LCVA, f. 658, ap. 1, b. 104, l. 108, 133.

²⁷ Skirius, Juozas, „Amerikos lietuvių konferencijos 1943 metais vaidmuo“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (29) (2020), 53–70.

²⁸ *Ibid.*, p. 64, 66–67.

²⁹ „Nuotaikos didžiojoje Pitsburgho konferencijoje“, *Draugas* 212, 1943 rugsėjo 9, 6.

dabar ir bus reikalinga ateityje, po karo. Anot jo, tai puikiai supranta ne tik JAV tautinės grupės, bet ir JAV valdžia, kuri pagalbos reikalams įsteigė keletą organizacijų (angl. *Foreign Relief and Rehabilitation Operations Committee, American Inter-Allied Relief Committee on Post War Requirements* ir *United Nations Food Conference*). P. Daužvardis savo kalbą iliustravo tuo, ką jau yra nuveikusios kitos tautinės grupės, kokie yra jų fondai. Pavyzdžiui, JAV lenkai jau turi „prikrovę kelius sandėlius darbužių bei avalinės ir yra surinkę keturis milijonus dolerių <...> Kita nedidelės tautos išeivija – norvegai – yra surinkę nuo karo pradžios 850,000 dol. ir 350,000 dol. vertės drabužių <...> Visų geriausiai yra pasirodę graikai: jų fondai nuo karo pradžios yra sukėlę per 10,000,000 dol. Šiais metais jie yra sukėlę netoli 400,000 dolerių.“³⁰ Drauge konsulas pažymėjo, kad paminėti JAV tautinių grupių fondai yra nariai TKF'o, kuris šių metų, t. y. 1943 m., spalį ruošia nacionalinę rinkliavą ir tikisi surinkti 125 milijonus dolerių. Iš sukeltos sumos bus duodama kiekvienam TKF nariui (tautiniam fondui) proporcinė suma pagal nustatytą biudžetą. Pavyzdžiui, Graikų šalpos dėl karo asociacijai (angl. *Greek War Relief Association*) numatyta 5 122 000 dol. suma, Lenkų šalpai dėl karo (angl. *Polish War Relief*) – 3 750 000 dol., Norvegų šalpai (angl. *Norwegian Relief*) – 200 000 dol. ir t. t. Kadangi JAV lietuvių fondai nėra susijungę ir jų bendras fondas nėra TKF narys, kaip pabrėžė konsulas, paramos iš tų surinktų pinigų lietuviams nebus³¹. Tokia informacija turėjo paskatinti įvairius JAV lietuvių fondus greičiau jungtis. Be to, P. Daužvardis pažymėjo, kad iki šiol lietuviai šalpai surinko labai mažai – tik apie 30 000 dol., o fondų daug, jie maži ir nėra „įtraukę visuomenės nuolatiniam bendram darbui“. Anot pranešėjo, fondas veikia sėkmingai, kai jo aparate dirba nuolatiniai darbuotojai – *menedžeriai*, kai yra išeivijai nustatyti mėnesiniai arba metiniai įnašai (kaip padarė graikai). Konsulas ragino konferenciją nutarti sudaryti „Amerikoje vieną tikrai praktišką fondą“³².

Konferencijos dalyviams kunigas Juozas Vaškas perskaitė tremtinių reikalu parengtą rezoliuciją:

Organizuoti pagalbą ištremtiems; ruošti, kai ateis galimybė, sušelpiti Lietuvos žmones; sudaryti centrinį šalpos fondą, kuris veiktų ALT priežiūroje, palaikant ryšius su National War Fundacija (TKF) ir panašiomis kitų tautų įstaigomis. Suburti iki šiol veikiančius šelpimo ir tremtinių gelbėjimo komitetus <...> Konferencija įpareigoja ALT kreiptis į atitinkamas įstaigas išgauti tremtinių adresus ir juos pašelpiti.³³

Pirmiausia, norint įsteigti centrinį šalpos fondą ir sudaryti jo veiklos planą, reikėjo prie ALT'os įsteigti specialią komisiją. Tai ir buvo padaryta tuojau po konferencijos. ALT'os vadovybė į komisiją paskyrė tris savo narius: kunigą Joną Švagždį, Juozą Stilsoną ir Matą Viniką, ir jie ėmėsi veiklos³⁴.

³⁰ Lietuvos konsulo Petro Daužvardžio žodis Amerikos lietuvių konferencijos delegatams (kalbos tekstas), LCVA, f. 663, ap. 1, b. 172, l. 4–5.

³¹ *Ibid.*, l. 5.

³² *Ibid.*, l. 6.

³³ „Nuotaikos didžiojoje Pittsburgho konferencijoje“, 6.

³⁴ „Šalpos Lietuvai organizavimas“, *Draugas* 234, 1943 spalio 5, 4.

ALT'os ir tautininkų atstovų derybos 1943 m. rugsėjį–lapkritį

Norint visa tai padaryti, ALT'ai būtinai reikėjo susitarti su JAV lietuvių tautininkų įkurto Lietuvių tautinio šalpos fondo, kuris vienintelis iš lietuvių fondų buvo įregistruotas Prezidento karo šalpos kontrolės taryboje, vadovais. Kaip tik šitas fondas galėjo būti pagrindas telkti apie jį visus fondus ir greičiau gauti naujam bendram fondui JAV valdžios pripažinimą bei finansinę pagalbą lietuviams tremtiniais. Mat, TKF'as rėmė iš savo iždo pinigais tik bendrus suvienytus tautinius fondus. Tam reikėjo tokį fondą sukurti ir įregistruoti minėtame JAV valdžios prižiūrimame Tautiniame karo fonde³⁵. Padėtis buvo tokia, kad bendrojo fondo klausimas visiškai priklausė nuo JAV lietuvių tautininkų noro. Niekas nebegalėjo kurti naujų fondų, kol egzistavo LTŠF'as. Buvo du keliai: arba jungtis prie LTŠF'o, arba gauti tautininkų sutikimą likviduoti jų LTŠF'ą ir kurti naują, jau bendrą fondą bei registruoti jį KŠKT'oje. Taigi, tautininkai buvo lyg ir padėties šeimininkai. Neatsitiktinai jie pažymėdavo savo pirmenybę kuriant bendrą fondą.

Vykdamas konferencijos nutarimus, ALT'os Vykdomasis komitetas, daugiausia jo pirmininkas L. Šimutis, ieškojo priemonių, kaip greičiau ir tinkamiau organizuoti bendrą šalpos fondą. L. Šimutis savo atsiminimuose pažymi, kad tas klausimas buvo svarstomas ne tik ALT'os Vykdomojo komiteto savaitiniuose posėdžiuose; tarp posėdžių beveik kasdien teko kalbėtis su Čikagos ir kitų miestų lietuvių veikėjais. Jis dažnai tardavosi su konsulu P. Daužvardžiu, kuris „ne tik domėjosi fondo organizavimo eiga, bet ir pats aktyviai dirbo, tarpininkavo ir rūpinosi“³⁶. L. Šimutis tuo klausimu susirašinėjo ir su Lietuvos pasiuntiniu P. Žadeikiu. Darbas buvo nelengvas, nes nemažai veikėjų gana skeptiškai vertino bet kokią bendrą darbą su kitomis JAV lietuvių srovėmis, pirmiausia tautininkais. Po daugybės susitikimų, pokalbių ir susirašinėjimų laiškais L. Šimučio pastangas parėmė JAV lietuvių katalikų organizacijų vadovai³⁷. Užsimezgę kontaktai su JAV lietuvių tautininkų LTŠF'o pirmininku advokatu Antanu Oliu (Olšausku), kaip vienu iš nuosaikesnių, ir kitais tautininkų veikėjais. Nors apie tuos susitikimus viešai nebuvo skelbiama, iki BALF'o susikūrimo JAV lietuvių spaudoje buvo rašoma apie būtinybę įkurti bendrą šalpos fondą. Taip JAV lietuvių visuomenė buvo ruošiamą bendram šalpos darbui, iš jos buvo tikimasi stiprios paramos. Netiesiogiai kalbėta ir apie išeivijos vienybės būtinumą.

1943 m. spalio 5 d. dienraštyje „Draugas“ JAV lietuvių visuomenė buvo informuota, kad ALT'os suburta komisija jau baigia sudaryti šalpos darbo planą ir jis bus pradėtas įgyvendinti³⁸. Taip lyg ir užsiminta apie prasidėsiančias derybas su JAV lietuviais tautininkais. Jos buvo sudėtingos. Remiantis L. Šimučio dienoraščiu, matyti, kad su advokatu A. Oliu jis susitiko tik spalio 7 d. Jie pietavo kartu su konsulu P. Daužvardžiu viešbutyje „Bismarck“ ir tarėsi šelpimo fondo reikalais. Kitą dieną tuo klausimu L. Šimutis kalbėjosi su ALT'os

³⁵ Končius, *Atsiminimai iš BALFO veiklos 1944–1964*, 15; Karpis, „BALFO vaidmuo II pasauliniam karui baigiantis“, 35.

³⁶ Šimutis, *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*, 55.

³⁷ *Ibid.*, 55–56.

³⁸ „Šalpos Lietuvai organizavimas“, *Draugas* 234, 1943 spalio 5, 4.

Vykdomojo komiteto nariais Pijumi Grigaičiu ir Mykolu Vaidyla³⁹. Išsamesnė informacija apie tai, kokios pozicijos ryškėjo, dienoraštyje neaparta. Aišku viena, kad L. Šimutis su A. Oliu ieškojo būdų sudaryti bendrą fondą ir įteisinti jo veiklą.

Deryboms labiausiai nepritarė JAV lietuvių tautininkų dešinysis sparnas su savaitraščio „Dirva“ redaktoriumi K. Karpiumi priešakyje. Jis įtarė ALT'os vadovybę siekiu, pasinaudojant A. Olio geranoriškumu, perimti LTŠF'ą į savo rankas ir nustumti tautininkus nuo fondo veiklos. K. Karpis pabrėžė, kad LTŠF'as yra vienintelis registruotas ir apskritai bendras JAV lietuvių fondas, skirtas nuo karo nukentėjusiems lietuviams remti. Jis įtikinėjo A. Olį atgaivinti to fondo veiklą, kuri 1942–1943 m. buvo apmirusi, ir vėl pradėti rinkti aukas Lietuvos reikalams bei siekti fondą įregistruoti TKF tarnyboje⁴⁰. Bet ir tautininkai negalėjo to padaryti be ALT'os sutikimo. Nežiūrint į tai, spalio 15 d. „Dirvos“ numeryje net buvo išspausdintas JAV lietuviams kvietimas aukoti Lietuvių tautiniam šelpimo fondui, kuris „yra vienatinis Amerikos lietuvių įsteigtas fondas ką yra užregistruotas Washingtone“⁴¹. Taigi, ir vieni, ir kiti atsidūrė lyg užburtame rate.

Be viso to, K. Karpių ir jo šalininkus labai žeidė tai, kad ALT'os vadovybė, ypač socialistas P. Grigaitis, reikalavo, jog prezidentas Antanas Smetona, kuris buvo LTŠF'o garbės pirmininkas, būtų pašalintas iš šių pareigų. Kitaip, grasino socialistai, jie pasitrauksią iš ALT'os veiklos. Tautininkų spaudoje buvo rašoma, kad dar 1943 m. balandį LVS'os vadovai laišku siūlė ALT'ai dirbti kartu, bet tautininkai atsakymo nesulaukė, nes prieš tokį bendradarbiavimą griežtai pasisakė P. Grigaitis⁴². Tokia padėtis ir bendro fondo poreikis, suprantama, vertė ALT'os vadovybę ir patį L. Šimutį nuolaidžiau ir lanksčiau kontaktuoti su tautininkų atstovais. Bet akivaizdus pats faktas, kad abi pusės buvo suinteresuotos kuo skubiau įkurti bendrą fondą Lietuvos reikalams. Jie vieni kitiems buvo reikalingi: tautininkai turėjo vienintelį lietuvišką registruotą fondą, bet stokojo aukotojų, o ALT'a neturėjo tokio fondo, bet turėjo aukotojų. Įkurti naujo, atskiro fondo ALT'a jau nebegalėjo, nes į TŠF'ą įstoti galėjo tik vienas susijungęs tautinis fondas. Suprantama, ir LTŠF'as nebūtų įstojęs į ALT'os įkurtą naują fondą. Taigi, ALT'os vadovybė, tai suprasdama, turėjo rasti būdų patraukti į savo pusę tautininkų LTŠF'ą.

L. Šimučio atsiminimuose pažymėta, kad spalio 22 d. buvo sukviestas šalpos fondų atstovų susirinkimas viešbutyje „Morrison“ Čikagoje. Buvo preliminariai sutarta įsteigti bendrą šalpos fondą, kad jis galėtų būti visiškai legalizuotas ir įregistruotas Prezidento karo šalpos kontrolės taryboje ir tapti TKF nariu. Buvo sudarytas laikinasis fondo komitetas (A. Olis, L. Šimutis ir P. Grigaitis). Spalio 24 d. laikinojo fondo komiteto nariai susirinko A. Olio raštinėje ir nutarė pradžioje naudotis LTŠF'o legalumu, bet papildyti jo Statutą. Drauge buvo nutarta steigiamą bendrą šalpos fondą laikinai pavadinti „United Lithuania

³⁹ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1943 m. spalio 7 d., LTSC / PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė nr. 1 (Dienoraščiai), Knyga – 1943 m. dienoraštis, I. n. (informacija pagal datas).

⁴⁰ „Pittsburgho Konferencija Greitai Pasitvirtino Beverte ZERO“, *Dirva* 45, 1943 lapkričio 11, 3; 1943 10 30 K. Karpius laiškas Vytautui Širvydui, Amerikos lietuvių kultūros archyvas (toliau – ALKA), Vytauto Širvydo fondas, kambarys nr. 9, dėžė nr. 13, b. 10, I. n.

⁴¹ „Rūpinkimės Lietuvos Nukentėjusiais“. *Lietuvai vaduoti sąjungos* atsišaukimas į lietuvių visuomenę, *Dirva* 42, 1943 spalio 15, 3.

⁴² Širvydas, Vytautas, „Ar tu žinai, mielas broli?“, *Dirva* 42, 1943 spalio 15, 5; 1943 10 30 K. Karpius laiškas Vytautui Širvydui, ALKA, Vytauto Širvydo fondas, kambarys nr. 9, dėžė nr. 13, b. 10, I. n.

Relief Fund“ (Bendras lietuvių pagalbos fondas), sutarta ir dėl jo tikslų⁴³. To meto spauda apie šiuos susirinkimus nieko plačiau nerašė, tik informuodavo, kad „jau padaryti pirmieji žygiai konsoliduoti Lietuvos šelpimo fondus, sudarant didelį šelpimo centrą“⁴⁴. Tai, kas vyko susitikimo metu Čikagoje ir vėliau, buvo tik preliminarūs pasitarimai, apsikeitimas nuomonėmis. Apie tai užsimena ir L. Šimutis. Pasitarimuose dalyvavęs konsulas P. Daužvardis referavo Lietuvos atstovams JAV, kad fondų sujungimui bei koordinavimui pritaria ALT'os valdyba ir LTŠF'as⁴⁵, bet jis nemini, kad pritarė ir tautininkų organizacijų atstovai. Net 1943 m. gruodžio 4 d. „Draugo“ numeryje, viename ALT'os pranešime tarp kitko pažymėta: „Lietuvos šelpimo reikalas, deja, pasirodė esąs labiau kompliktuotas, nes čia tenka ne tiktai suderinti įvairių mūsų grupių veikimas, bet ir atsižvelgti į tam tikrus įstatymų reikalaujamus formalumus. Diskusijos šiuo klausimu tebeina.“⁴⁶

Didžiausia kliūtis galutinai susitarti, kiek galima spręsti iš turimų dokumentų, buvo prezidento A. Smetonos ryšys su LTŠF'u. Kaip ir buvo minėta, labiausiai jis kliuvo JAV lietuviams socialistams – ALT'os nariams. Viename laiške tautininkų veikėjams K. Karpiaus rašė, kad ALT'os vadovai prašė Lietuvos pasiuntinio P. Žadeikio, jog jis „kalbintų tautininkus atsisakyti p. Smetonos iš LTŠF Garbės pirmininko“. Tuo reikalu P. Žadeikis apsilankė pas tautininkus ir aiškino jiems, kaip rašo K. Karpiaus, kad prezidentas yra „tarybininkams kliūtis su mumis (t. y. tautininkais) tartis“. Tačiau tokį pageidavimą tautininkai atmetė⁴⁷. Kaip aiškino pats P. Žadeikis, jis siūlė garbės narių, įskaitant A. Smetonos, klausimą atidėti ir spręsti, kai bus įsteigtas bendras fondas. Pasiuntinio pozicija paaiškinama dideliu noru kuo greičiau įkurti bendrą JAV lietuvių fondą ir pašalinti visas kliūtis, net ir „patraukiant į šoną“ A. Smetoną⁴⁸. Taigi, iki pat A. Smetonos tragiškos mirties 1944 m. pradžioje lietuvių bendras fondas juridškai nebuvo įkurtas. Prezidento mirtis, kad ir kaip būtų paradoksalu, pasitarnavo BALF'o atsiradimui.

Nežiūrint fondo kūrimo sunkumų, paruošiamieji darbai vyko. Minėtų susirinkimų Čikagoje metu buvo nutarta atlikti dar du svarbius darbus. Spalio 4 d. visose JAV prasidėjo TKF'o pirmasis organizuotas dviejų mėnesių trukmės aukų rinkimas, kurio metu buvo tikimasi surinkti 125 milijonus dolerių nuo karo nukentėjusiems žmonėms sušelpsti. Valsitijose prie TKF'o steigėsi tautiniai komitetai, kurie tarp savo tautiečių rinko aukas šiam fondui. Pirmasis lietuviškas komitetas, vadovaujamas kunigo Jono Balkūno, buvo įkurtas Niujorke⁴⁹. Spalio 22 d. buvo nuspręsta analogišką komitetą įkurti Čikagoje ir čia dalyvauti renkant aukas, siekiant parodyti TKF'o vadovybei, kad ir JAV lietuviai aktyviai prisideda.

⁴³ Šimutis, Leonardas, „Iš mano atsiminimų. Balfo kūrimasis ir jo veiklos pradžia“, *Draugas* 60, 1969 kovo 12, 4; Šimutis, *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*, 56–57.

⁴⁴ „Svarbūs pasitarimai Lietuvos šelpimo reikalu“, *Draugas* 257, 1943 lapkričio 1, 4.

⁴⁵ Nepaprasto pareigūnų pasitarimo 1943 m. spalio mėn. 25 ir 26 dienomis konfidencialus protokolai, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 104, l. 186.

⁴⁶ „Amerikos Lietuvių Tarybos pranešimas spaudai“, *Draugas* 285, 1943 gruodžio 4, 5.

⁴⁷ 1944 01 02 K. Karpiaus iš Klyvlendo laiško tautininkų veikėjams nuorašas, Amerikos lietuvių kultūros archyvas (toliau – ALKA), Vytauto Širvydo fondas, kambarys nr. 9, dėžė nr. 13, b. 10, l. n.

⁴⁸ 1944 01 27 P. Žadeikio laiško nr. 121 K. S. Karpiui nuorašas, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 20 (Lietuvos pasiuntinys P. Žadeikis nepritarė A. Smetonos atvykimui į JAV, nes nujautė, kad tai gali būti viena iš JAV lietuvių srovių susipriešinimo ir sunkiai sudarytos ALT'os skilimo priežasčių. Tie nuogastavimai praktikoje pasitvirtino).

⁴⁹ „Tautinis Karo Fondas laukia lietuvių amerikiečių talkos“, *Draugas* 249, 1943 spalio 22, 3.

Lietuvos konsulate Čikagoje įvyko gausus susirinkimas, kurio metu buvo įkurtas komitetas. Pirmininku buvo išrinktas advokatas Juozas Grish-Grišius, katalikų veikėjas, aktyvus Susivienijimo lietuvių Amerikoje (SLA) narys; viena iš trijų vicepirmininkų buvo išrinkta konsulo žmona Juzė Daužvardienė. Komitetas kreipėsi į Čikagos lietuvių prašydamas gausiai aukoti, kad „sulyg jų aukų proporcijos būtų galima gauti didesnę nuosimintį mūsų pašalpinėms įstaigoms“⁵⁰. Suprantama, kad jį gausią tada, kai bendras lietuvių fondas tapsiąs TKF'o nariu.

Antra, susirinkime Čikagoje buvo nuspręsta pasiųsti į Vašingtoną A. Olį ir J. Grish-Grišių, taip pat kunigą J. Balkūną, kurie turėjo apsilankyti Prezidento KŠKT'os ir TKF'o įstaigose, ten pateikti LTŠF'o reorganizavimo planą ir gauti pritarimą bei galimybę įstoti į Prezidento KŠKT'ą. Delegatai susitiko su KŠKT'os sekretoriumi H. S. Foxu, kuris priminė, kad šalpos darbui leidžiamas tik vienas tautinis fondas, remiamas visų lietuvių. Be to, prieš įstojant į TKF'ą, bendras lietuvių fondas privalo ne tik prašyti, bet ir įnešti pinigų į TKF'o išdą, renkant aukas spalį–lapkritį. H. S. Foxas atkreipė delegatų dėmesį į tai, kad kuriamo naujojo bendro fondo pavadinime nėra Amerikos vardo, o aukos renkamos JAV teritorijoje ir siunčiamos iš JAV. Tad jis patarė papildyti fondo pavadinimą. H. S. Foxas ir jo štabo nariai, kaip buvo pažymėta spaudoje, pasirodė palankūs lietuviams, pabrėždami, kad lietuvių fondo klausimas už mėnesio bus svarstomas, be to, minėjo, kad kitais metais jau galės turėti savo pripažintą fondą. Bet, anot jų, lietuviai privalo būti pasiruošę įrodyti, kiek ir kur reikės pinigų šalpai⁵¹. Grįždami į Čikagą, delegatai užsuko į Niujorką pasitarti su vietos tautininkais, esamų fondų atstovais ir gauti jų pritarimą bendram šalpos darbui vykdyti. Spalio 27 d. SLA patalpose įvyko susitikimas, kuriam pirmininkavo Lietuvos generalinis konsulas Jonas Budrys, sekretoriavo Jonas Valaitis. Susitikime dalyvavo ir konsulas P. Daužvardis, kuris taip pat pakeliui atvyko iš Vašingtono. Susirinkusiesiems delegatai papasakojo apie susitikimus Vašingtone ir parodė atvežtą Čikagos lietuvių sutartį (pasirašytą aštuonių veikėjų) kartu dirbti šalpos srityje. Dokumentas turėjo tikslą pritraukti prie šios veiklos ir Niujorko bei Naujojo Džersio lietuvių. Spaudoje buvo paskelbta, kad JAV Rytų valstijų lietuvių veikėjai atvykusių delegatų pasiūlymus priėmė ir net nutarė sušaukti bendrą seimą šelpimo klausimu Niujorke⁵². Taigi, laipsniškai prie bendro šelpimo fondo idėjos buvo pritrauktos ir įvairios JAV lietuvių kolonijos.

Remiantis L. Šimučio atsiminimais ir dienoraščiais, 1943 m. lapkritį vyko daug JAV lietuvių vadų susitikimų ir pasitarimų, kuriuose dalyvavo ir konsulas P. Daužvardis. Jų metu daugiausia buvo derinamos ALT'os vadovybės pozicijos su JAV lietuvių tautininkais, kurie ir toliau laikėsi nuostatos, kad prezidentas A. Smetona turėtų būti bendrojo šalpos fondo garbės narys. Šiuo klausimu susitarti nepavyko⁵³. Lapkričio 24 d. Lietuvos konsulate Čikagoje eiliniame pasitarime po ilgų ginčų buvo sutarta, kad bendras fondas bus kuriamas

⁵⁰ „Community and War Fund lietuvių komitetas“, *Draugas* 252, 1943 spalio 26, 5; „Komitetas pradėjo darbą“, *Draugas* 254, 1943 spalio 28, 7.

⁵¹ Valaitis, Jonas, Bendrina jėgas šalpos srityje; Chicagos-New Yorko veikėjai tariai (iškarpa iš JAV lietuvių laikraščio (?)), LTSC / PLA, Vytauto Širvydo fondas, dėžė nr. 792, b. Amerikos lietuvių fondai, I. n.

⁵² *Ibid.*; „Einant Prie Vieningo Lietuvos Karo Nukentėjusių šelpimo“, *Dirva* 46, 1943 lapkričio 19, 3; „Lietuvos šelpimo klausimu“, *Draugas* 262, 1943 lapkričio 6, 4.

⁵³ Šimutis, *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*, 58.

federacijos pagrindu. Todėl buvo sudaryta tokio būsimos fondo Statuto komisija. Statutą pavyko parengti per savaitę. Tačiau šis Statutas, kurį parengė A. Olis kaip teisininkas, tenkino dar ne visus. L. Šimutis, susipažinęs su šiuo dokumentu, gruodžio 1 d. savo dienoraštyje parašė: „Atrodo, kad dėl jo dar teks nemažai tartis ir ginčytis“⁵⁴. Kas užkliuvo ALT'os pirmininkui, nepavyko išsiaiškinti. Galima spėti, kad galbūt tai buvo įvairių grupių, įeinančių į fondą, atstovų santykis, gal net ir garbės narių klausimas. Bet apsisprendimui susitarti greičiausiai įtakos turėjo gruodžio 17 d. H. S. Foxo pastaba, išsakyta lietuvių delegatams – kun. Juozapui Antanui Karaliui, kun. J. Balkūnui ir kun. J. Končiui, kad KŠKT'a pageidauja lietuvių centralizuotos veiklos ir kad „labdaringoje veikloje nefigūruotų kokios nors srovės politiniai lyderiai“⁵⁵. Vadinasi, srovių vadovai negalėjo pretenduoti vadovauti tai labdaros organizacijai. Teko galvoti apie neutralų veikėją. Be to, kažkuriuo aspektu tai galėjo liesti ir A. Smetonos asmenybę.

Tiesa, kai lapkričio pradžioje Prezidento KŠKT'oje imtas svarstyti lietuvių prašymas, lapkričio 8 d. dienraštyje „New York Daily News“ buvo pranešta, kad viena Rusijos šalpos nuo karo (angl. *Russian War Relief*) pareigūnė viešai pareiškė, jog Baltijos valstybės priklauso Rusijai ir Lietuvos šelpimą turi vykdyti tik minėtas Rusijos fondas. TSRS agentai (turimi galvoje komunistuojantys JAV lietuviai) apskundė lietuvių bendro šalpos fondo iniciatorių JAV valdžios sluoksniams Vašingtone⁵⁶. Tai, be jokios abejonės, pristabdė bendrojo šalpos fondo įteisinimą ir priėmimą į TKF'ą. Teko specialiai vykti į Vašingtoną ginti savo interesus.

BALF'o įkūrimas

Prezidento KŠKT'a paskyrė lietuviams 1944 m. sausio 18 d. susitikimą Vašingtone, kurio metu reikėjo pristatyti suorganizuotą naująją bendrą Amerikos lietuvių šalpos fondą ir dalyvauti diskusijoje. Į Vašingtoną išvyko A. Olis, L. Šimutis, Juozas Laučka, Fortūnatas Bagočius ir Nadas Rastenis. JAV lietuvių politiniai veikėjai nusprendė pasikviesti ir kun. J. Končių⁵⁷. Tai – akivaizdus ženklas, kad jis numatomas tapti organizacijos vadovu. Nuo tada J. Končius pradeda labai aktyviai veikti fondo reikalu.

L. Šimutis savo atsiminimuose bendrais bruožais aprašo susitikimą, įvykusį Vašingtone. Jis pažymi, kad posėdžiui pirmininkavo buvęs JAV ambasadorius Maskvoje Josephas Davisas. Jis ir dar keli KŠKT'os nariai siūlė lietuviams dirbti kartu su Sovietų Rusijos šalpos (angl. *Soviet Russian Relief*) fondu. Tam siūlymui lietuviai pasipriešino įtikinamai paaiškindami, kad Lietuva buvo bolševikų jėga okupuota ir ne savo valia prisijungė prie TSRS.

⁵⁴ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1943 m. lapkričio 24 d. ir gruodžio 1 d., LTSC / PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė nr. 1 (Dienoraščiai), knyga – 1943 m. dienoraštis, I n.

⁵⁵ 1944 01 05 J. Končiaus laiškas L. Šimučiui į Čikagą, LTSC / PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė (ALT archyvas 1940–1950 m.), b. (1944 m.), I n.

⁵⁶ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1943 m. lapkričio 10 d. ir lapkričio 11 d., LTSC / PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė nr. 1 (Dienoraščiai), knyga – 1943 m. dienoraštis, I n.; „Russian War Relief žmonės agituoja prieš Lietuvos laisvę“, *Draugas* 276, 1943 lapkričio 23, 5.

⁵⁷ 1944 01 12 L. Šimučio laiškas J. Končiui, LTSC / PLA, J. Končiaus fondas, dėžė (J. Končiaus korespondencija: Š–Ž), b. (Š–V), I n.

Be to, buvo nurodyta, kad būtina šelpiti lietuvius karo pabėgėlius. Lietuvių delegatų atsakymai tenkino KŠKT'os narius. Atrodė, kad delegacijos prašymas išduoti bendram lietuvių šalpos fondui leidimą rinkti aukas ir suteikti registracijos numerį bus patenkintas⁵⁸. Tačiau dar pusantro mėnesio teko palaukti oficialaus fondo atsiradimo. Mat prisiėjo tobulinti fondo Statutą, formuoti fondo struktūrą, parengti aiškius dokumentus, atsižvelgiant į KŠKT'os pageidavimus. Per tą laiką fondo reikalais labiau rūpinosi kun. J. Končius⁵⁹.

Kovo 2 d. kun. J. Končius Vašingtone užėjo į Lietuvos pasiuntinybę ir pranešė P. Žadeikiui, kad KŠKT'a lietuvių šalpos fondo klausimą jau išsprendė teigiamai – bus įregistruotas, suteiktas numeris, leis fondui veikti ir rekomenduos narių į TKF'ą. P. Žadeikis šią žinią sutiko džiugiai tikėdamas, kad fondas išsivystys į visų JAV lietuvių „bičiulišką, vieningą ir galingą organizaciją“⁶⁰. Kovo 6 d. L. Šimutis iš KŠKT'os gavo pranešimą, kad yra duotas leidimas organizuoti „United Lithuanian Relief Fund“. Jam apie tai laiške parašė ir kun. J. Končius⁶¹. Kovo 8 d. A. Olio raštinėje įvyko fondo iniciatorių susirinkimas. Susirinkusieji kalbėjo apie fondo Statutą, direktoratą. Buvo nutarta fondo steigiamąjį susirinkimą sušaukti kovo 25 d. Čikagoje. Savo dienoraštyje L. Šimutis pažymėjo: „Atrodo, kad dėl valdybos nebus taip lengva susitarti.“⁶² Iki susirinkimo vėl vyko srovių veikėjų susitikimai bei pokalbiai, juose aktyviai dalyvavo ir konsulas P. Daužvardis. P. Žadeikis įgaliojo konsulą dalyvauti susirinkime, pasveikinti susirinkusiuosius ir pasiuntinio vardu palinkėti jiems vienybės organizuojant efektyvų šalpos darbą Lietuvai ir nukentėjusiesiems nuo karo, tremtiniams⁶³. Lietuvos diplomatų aktyvumą galima paaiškinti dideliu noru pagaliau įkurti bendrą JAV lietuvių šalpos fondą kaip pagrindą vieningai išeivijos veiklai.

Dieną prieš suvažiavimą dienraščio „Draugas“ redakcijoje pas L. Šimutį susitiko kun. J. Končius, kun. Ignas Albavičius ir J. Laučka. Jie išsamiai aptarė bendro fondo reikalus, numatė kandidatus į direktorius ir valdybą, aptarė galimą dalyvių iš įvairių grupių santykį. Pats L. Šimutis pasitarimą įvertino kaip rimtą ir naudingą. Grįžęs namo, jis tuo reikalu telefonu gana ilgai kalbėjosi su konsulu P. Daužvardžiu⁶⁴. Praktiškai buvo pasirušta kitos dienos susirinkimui.

1944 m. kovo 25 d. viešbutyje „Morrison“ Čikagoje susirinko 22 asmenys, kurie atstovavo visoms JAV lietuvių patriotinėms srovėms (katalikams, tautininkams, socialistams ir sandariečiams) bei pagrindinėms organizacijoms. Susirinkimui pirmininkauti buvo išrinkti kun. I. Albavičius, A. Olis ir F. J. Bagočius. Sekretoriavo J. Laučka ir Nora Gugienė. ALT'os pirmininkui teko pareiga atidaryti susirinkimą ir trumpai pristatyti nueitą kelią

⁵⁸ Šimutis, *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*, 59; Laučka, Juozas B., „BALFO kilmei ir veiklos pradžia atsiminti“, *Draugas* 238, 1985 gruodžio 7, 3.

⁵⁹ 1944 03 08 J. Končiaus laiškas L. Šimučiui į Čikagą, ALKA, spinta nr. 40, dėžė nr. 10, b. (Susirašinėjimas su kunigaikščiui), l. n.

⁶⁰ 1944 03 04 P. Žadeikio laiško (ne spaudai) L. Šimučiui į Čikagą nuorašas, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 687, l. 1.

⁶¹ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1944 m. kovo 6 d., LTSC / PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė nr. 1 (Dienoraščiai), knyga – 1944 m. dienoraštis, l. n.

⁶² Leonardo Šimučio dienoraštis – 1944 m. kovo 8 d., LTSC / PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė nr. 1 (Dienoraščiai), knyga – 1944 m. dienoraštis, l. n.

⁶³ 1944 03 23 P. Žadeikio laiško (oro paštu) P. Daužvardžiui į Čikagą nuorašas, LCVA, f. 656, ap. 2, b. 687, l. 3.

⁶⁴ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1944 m. kovo 24 d., LTSC / PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė nr. 1 (Dienoraščiai), knyga – 1944 m. dienoraštis, l. n.

kuriant bendrą fondą. Jis pažymėjo, kad grupių vadovai jau yra susitarę dėl organizacijos formos, struktūros ir reprezentacijos, taip pat dėl centrinės valdybos sudarymo. Susirinkimas po trumpų diskusijų visais balsais priėmė fondo Statutą ir patvirtino fondo pavadinimą – Bendras Amerikos lietuvių šalpos fondas (BALF). Angliškas fondo pavadinimas – „United Lithuanian Relief Fund of America“. Susirinkimas patvirtino ir fondo direktorių skaičių – 21. Į pirmąją valdybą buvo išrinkti šie asmenys: pirmininkas – kun. J. Končius, vicepirmininkai – A. Olis, kun. I. Albavičius ir Vera Količienė, generalinė sekretorė – N. Gugienė, išdininkas – Antanas Zimontas. Kadangi BALF'as įsisteigė Čikagoje ir ten gyveno jo generalinė sekretorė, BALF'o įstaiga buvo laikinai įkurta advokato Kazio Gugio biure⁶⁵. Fondo garbės nariais buvo pakviesti JAV senatoriai Jamesas J. Davisas, Josephas F. Guffey's ir Davidas I. Walshas, kurie rėmė lietuvių pastangas⁶⁶. Įdomu ir tai, kad JAV lietuvių spaudoje praktiškai nieko nerašyta apie fondo įkūrimą. Matyt, kol nepaaiškėjo fondo klausimas, ar jis taps TKF'o nariu, organizatoriai nenorėjo išseivijoje sukelti vilčių. Tik 1944 m. viduryje išseivų spaudoje JAV lietuviai buvo plačiau supažindinti su BALF'u.

Kovo 29 d. ALT'os Vykdomojo komiteto posėdyje buvo nutarta BALF'ui skirti iš ALT'os išdo 250 dolerių. Tai buvo pirmoji stambi auka fondui⁶⁷. Drauge siekta parodyti fondo gyvybingumą ateičiai.

L. Šimutis dienoraštyje pažymėjo, kad iš tautininkų pusės buvo „laukta „debesio“, bet jis praslinko“⁶⁸, – tikėjosi, kad jų atstovai bandys siekti sau geresnės pozicijos. Tiesa, kai kurie tautininkai neslėpė nusivylimo. Pavyzdžiui, K. Karpiui atrodė keistas direktorių pasiskirstymas: katalikai su socialistais gavo po 7 atstovų vietas, o tautininkai ir sandariečiai – tik 7 vietas. Jam sandariečiai atrodė artimesni socialistams nei tautininkams. Bet, kaip jis pažymėjo, susirinkime tautininkai „elgėsi kaip nekalti avinėliai, nei žodžio prieš nieką nesakė <...> nors turėjom teisę reikalauti sau 7 atstovų“⁶⁹. Taigi, tautininkų atstovai, reikia pripažinti, iš savo pusės parodė supratimą, padarė nuolaidų dėl bendro reikalo. Dėl jų pritarimo fondas atsirado.

Lietuvos diplomatai eiliniame pasitarime Vašingtone 1944 m. balandžio 30 d. ir gegužės 1 d. trumpai apžvelgė BALF'o įkūrimą bei struktūrą. Jie atkreipė dėmesį į fondo tikslus: tai – labdara, teikiama parama ir pagalba nukentėjusių Lietuvos žmonių buičiai palengvinti; neturtingų lietuvių kilmės žmonių svetimuose kraštuose sušelpimas ir palaikymas; parama ligoninėms bei kitoms humanitarinėms organizacijoms atlikti visus reikalingus veiksmus, susijusius su nukentėjusiais pabėgėliais⁷⁰. Be to, diplomatai pažymėjo, kad BALF'o tikslai beveik atitinka UNRRA⁷¹ tikslus. Tai teikė fondui gerą veiklos perspektyvą.

⁶⁵ Šimutis, *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*, 61; Končius, *Atsiminimai iš BALFO veiklos 1944–1964*, 15, 18–19.

⁶⁶ „Bendrasis šelpimo fondas“, *Amerika* 22, 1944 birželio 2, 2.

⁶⁷ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1944 m. kovo 29 d., LTSC / PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė nr. 1 (Dienoraščiai), knyga – 1944 m. dienoraštis, I n.

⁶⁸ Leonardo Šimučio dienoraštis – 1944 m. kovo 25 d., LTSC / PLA, Leonardo Šimučio fondas, dėžė nr. 1 (Dienoraščiai), knyga – 1944 m. dienoraštis, I n.

⁶⁹ 1944 04 08 K. S. Karpio laiškas P. Žadeikiui į Vašingtoną, LCVA, f. 656, ap. 4, b. 334, l. 69.

⁷⁰ Lietuvos diplomatų eilinio pasitarimo Vašingtone 1944 04 30 ir 05 01 protokolai, LCVA, f. 658, ap. 1, b. 104, l. 197–198.

⁷¹ UNRRA (angl. *United Nations Relief and Rehabilitation Administration*) – Jungtinių Tautų pagalbos ir atkūrimo administracija, skirta pokario pabėgėliams ir nukentėjusiesiems nuo karo remti.

Dabar jau reikėjo pastangų BALF'ui tapti TKF'o nariu ir gauti iš jo didelę finansinę paramą šalpos darbui. Drauge prasidėjo išeivijos mobilizavimas aukojimo darbui ir BALF'o veiklos etapas.

Išvados

1. JAV lietuvių veikėjų memuarinėje literatūroje pastebimas bandymas priskirti sau arba savo ideologinei srovei nuopelnus įkuriant BALF'ą. Siekiant atsakyti į klausimus, kaip iš tiesų buvo sukurtas šis bendras šalpos fondas ir kokį vaidmenį atliko įvairios išeivių politinės srovės, reikėjo atskiro tyrimo remiantis archyviniais dokumentais bei kitais šaltiniais.
2. Antrojo pasaulinio karo pradžioje JAV lietuvių organizacijos šalia jau veikiančių fondų kūrė naujus, kad rinktų aukas, skirtas Lietuvos karo pabėgėliams ir tremtiniams remti. Tačiau gausus fondų išeivijoje skaičius nepasiteisino, nes surenkamos menkos aukos toli gražu netenkino vis didesnio skaičiaus pabėgėlių ir dar veikiančių Lietuvos atstovybių kylančių finansinių poreikių. Vis dažniau išeivijoje būdavo viešai užsimenama apie būtinybę suvienyti visus fondus ir turėti bendrą šalpos fondą. Tai skatino ir oficiali JAV valdžios pozicija.
3. 1941 m. JAV valdžia pareikalavo visus šalyje veikiančius fondus registruoti JAV Valstybės departamente ir kas mėnesį pateikti ataskaitas. Dalis fondų, nepajėgdami veikti, užsidarė. 1942 m. buvo sukurta speciali tarnyba prie JAV prezidento – Karo šalpos kontrolės taryba, prižiūrima JAV Valstybės departamento. Taryba draudė kurti naujiems fondams, jei JAV tautinės grupės jau turėjo registruotų fondų. Tik registruotas fondas galėjo siųsti iš JAV savo surinktas lėšas numatytai paramai. Buvo reikalaujama ne tik registruoti tokius fondus, teikti ataskaitas, bet ir juos centralizuoti. Centralizuotam fondui atsiradavo galimybė įstoti į specialiai sukurtą dar vieną JAV tarnybą – Tautinį karo fondą, iš kurio buvo galima gauti nemažą piniginę paramą savo tautiečių užsienyje šalpai.
4. 1943 m. lūžis Rytų fronte ir Raudonosios armijos artėjimas prie Lietuvos prognozavo būsimus lietuvių pabėgėlių nuo sovietų teroro srautus į Vakarus. Tai sujudino JAV lietuvių politinių srovių ir organizacijų vadovus, kurie ėmė garsiai svarstyti apie šalpos pabėgėliams centralizuotą telkimą. 1943 m. rugsėjo 2–3 d. Pitsburge įvykusioje JAV lietuvių konferencijoje, suorganizuotoje Amerikos lietuvių tarybos, buvo nutarta kurti bendrą šalpos organizaciją ir visi buvo pakviesti apie ją telktis.
5. Buvo neįmanoma kurti naujo fondo, to nesuderinus su JAV lietuviais tautininkais, kurie turėjo Karo šalpos kontrolės taryboje įregistruotą savo fondą – Lietuvių tautinį šalpos fondą. Neišvengiamai ALT'os vadovybei reikėjo tartis su minimo fondo atstovais, pirmausia fondo vadovu A. Oliu. Buvo dvi galimybės: visiems lietuviškiems fondams įsijungti į tautininkų fondą arba, tautininkams sutikus likviduoti jų fondą, įkurti naują – bendrą šalpos fondą. Viena iš formalių kliūčių įsijungti buvo tautininkų fondo garbės pirmininkas prezidentas Antanas Smetona. Tam visiškai nepritarė JAV lietuviai socialistai (P. Grigaitis ir kt.). Tautininkai A. Smetonos nenorėjo atsisakyti, bet pritarė bendram darbui telkti pagalbą lietuviams pabėgėliams, nes ALT'a atstovavo ženkliai

gausesniam potencialių aukotojų sluoksniui. Abiem pusėms teko derėtis naujo fondo kūrimo klausimu.

6. Lietuvos atstovai (ypač pasiuntinys P. Žadeikis) nuo pat 1940 m. palaikė bendro šalpos fondo idėją. Jie rėmė ALT'os vadovybės, kuri atstovavo platiems JAV lietuvių sluoksniams, iniciatyvą, ragino tautininkus dirbti kartu, padaryti nuolaidų A. Smetonos klausimu. ALT'os vadovybės ir tautininkų atstovų derybose nuolat dalyvavo konsulas P. Daužvardis, atstovaujantis Lietuvos diplomatų pozicijai. Nuosaikešnių tautininkų dėka 1944 m. kovo 25 d. buvo pasiektas ilgai lauktas bendras sprendimas įkurti naują fondą – Bendrąjį Amerikos lietuvių šalpos fondą (BALF). Organizacijoje vadovaujamosios pozicijos negalėjo užimti JAV lietuvių politinių srovių vadovai, ir BALF'o pirmininku buvo išrinktas kun. J. Končius, aktyviai dalyvavęs lietuvių katalikų šalpos veikloje.
7. BALF'o įteisinimas Karo šalpos kontrolės taryboje ir įstojimas į Tautinį karo fondą užsitęsė. Tam įtakos turėjo komunistuojančių JAV lietuvių skundai ir protestai JAV valdžios įstaigose motyvuojant, kad jau egzistuoja sovietinis fondas, kuris remia ir Lietuvą. Minėtose JAV organizacijose buvo sovietams palankių valdininkų. BALF'o iniciatoriai ir įkūrėjai (L. Šimutis, A. Olis, J. Laučka, kun. J. Končius ir kt.) buvo priversti ne kartą vykti į Vašingtoną, į minėtų organizacijų būstines aiškinti BALF'o būtinumo ir atremti nepagrįstus kaltinimus. Galiausiai BALF'as buvo įregistruotas, vėliau priimtas į Tautinį karo fondą, iš kurio gavo piniginę paramą ir teisę šelpti Lietuvos pabėgėlius Europoje.

Literatūra

- Abraitis, Vytautas, „Tautininkai Jungtinėse Amerikos Valstijose 1940–1949 metais“, *Tautinės minties keliu. Lietuvių tautininkijos istoriniai bruožai*, red. Jonas Puzinas ir Jonas Pranas Palukaitis. Chicago: Amerikos lietuvių tautinės sąjungos leidinys, 1979.
- Amerikos lietuvių istorija*, red. dr. Antanas Kučas. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971.
- Karpus, Kazys S., „BALFO vaidmuo II pasauliniam karui baigiantis“, *BALFAS. Bendrojo Amerikos lietuvių šalpos fondo 25 metų darbo apžvalga*, red. Domas Jasaitis. Brooklyn, N.Y.: BALFAS, 1970.
- Končius, Juozas B., prel., *Atsiminimai iš BALFO veiklos 1944–1964*. Chicago: [s. n.], 1966.
- Laučka, Juozas B., „BALFO kilmei ir veiklos pradžia atsiminti“, *Draugas* 239, 1985 gruodžio 7, 3.
- Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, medžiagą surinko ir spaudai paruošė S. Michelsonas. Boston: Keleivis, 1961.
- Liulevičius, Vincentas, *Išeivijos vaidmuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo darbe*. Chicago: Pasaulio lietuvių bendruomenės valdyba, 1980.
- Skirius, Juozas, „Amerikos lietuvių konferencijos 1943 metais vaidmuo“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (29) (2020), 53–70.
- Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, 2018.
- Skirius, Juozas, „JAV lietuvių ideologinių srovių suartėjimas 1940 06 15–10 15: Lietuvai gelbėti tarybos įkūrimas“, *Istorija* 87 (3) (2012), 28–30.
- Skirius, Juozas, „JAV lietuvių srovių telkimosi sunkumai ir prieštaravimai 1940 10 15–1941 05 15: nuo Lietuvai gelbėti tarybos iki Amerikos lietuvių tarybos“, *Istorija* 91 (3) (2013), 52–67.

Skirius, Juozas, *Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviais 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieškos*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016.

Šimutis, Leonardas, *Amerikos lietuvių taryba. 30 metų Lietuvos laisvės kovoje 1940–1970*. Chicago: Amerikos lietuvių taryba, 1971.

Šimutis, Leonardas, „Didįjį labdarį amžinybėn palydėjus“, *Draugas* 29, 1975 vasario 4, 4.

Šimutis, Leonardas, „Iš mano atsiminimų. Balfo kūrimasis ir jo veiklos pradžia“, *Draugas* 60, 1969 kovo 12, 4.

JUOZAS SKIRIUS

THE CIRCUMSTANCES SURROUNDING THE CREATION IN 1943–1945 OF THE UNITED LITHUANIAN RELIEF FUND OF AMERICA (BALF)

Summary. In their memoirs, the activists of various Lithuanian-American organizations highlight their personal or their organization's contributions to the establishment of the United Lithuanian Relief Fund of America (BALF). Getting clear on how this charitable organization was founded required researching archival documents and other sources. During the years from 1940 to 1943 Lithuanian representatives in the United States repeatedly called for the establishment of a general Lithuanian charitable agency. During these war years many funding institutions created in the emigration did not meet the needs of Lithuanian refugees and deportees. The need for one united foundation became apparent. At its conference in 1943 in Pittsburgh the Lithuanian-American Council (ALT) undertook to establish such a fund. The U.S. government recognized only registered foundations controlled by the U.S. and only allowed these to send donations it had collected to foreign countries. The only such fund in the U.S. was the Lithuanian National Relief Fund established by Lithuanian Nationalists (*tautininkai*) in America. This became the crux of the debate between the Lithuanian-American Council and the Nationalists in forming the united relief fund. The Nationalists made some concessions, and discontinuing their own fund they agreed to join in creating the United Lithuanian Relief Fund of America. This guaranteed a larger collection of donations and membership in the U.S. National War Fund, which eventually made available large amounts of money for the relief of Lithuanians in Europe. Even though BALF was founded on March 25, 1944 and registered, it took a while before it was admitted to the U.S. National War Fund. This was due not only to the extended negotiations between the Lithuanian-American Council and the Nationalists but also to the objections of pro-Communist Lithuanian Americans and the position of some U.S. politicians sympathetic to the Soviets. Eventually the United Lithuanian Relief Fund of America became the basis on which Lithuanian-American organizations eventually closed ranks on political issues.

Keywords: United Lithuanian Relief Fund of America, Lithuanian National Relief Fund, Lithuanian-American Council, Nationalists, Socialists, Catholics, U.S. National War Fund, Juozas Končius, Leonardas Šimutis, Kazys Karpis, Antanas Olis, Antanas Smetona, Petras Daužvardis.

Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Permainos Lietuvos Respublikos generaliniame konsulate Čikagoje (1970–1971)

Santrauka. Beveik penkiasdešimt Lietuvos generalinio konsulato Čikagoje veikimo metų buvo susiję su diplomatų dr. Petro Povilo Daužvardžio ir Juzefos Rauktytės-Daužvardienės vardais. Lietuvos diplomatinės tarnybos archyviniai dokumentai liudija, kad 1970 m., likus metams iki dr. P. P. Daužvardžio mirties, Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone su JAV valstybės departamento žinia kėlė klausimą dėl pasiuntinybės ir generalinių konsulatų Čikagoje ir Niujorke sujungimo į vieną vienetą. Generalinio konsulo dr. P. P. Daužvardžio argumentai, kuriais jis pirmojoje vietoje statė personalo, o ne finansų klausimą, neleido sunaikinti diplomatinio posto. Likus kiek daugiau nei mėnesiui iki generalinio konsulo mirties (1971 m. rugsėjo 26 d.), Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK'as) susirūpino, kas pakeis Lietuvos generalinio konsulato vadovą. Dėl dr. P. P. Daužvardžio argumentų ir Lietuvos diplomatinės tarnybos (LDT'os) šefo bei generalinių konsulų Niujorke ir Toronte palaikymo Lietuvos generaline garbės konsule po vyro mirties tapo J. Rauktytė-Daužvardienė.

Raktažodžiai: diplomatai, Lietuvos diplomatinė tarnyba, JAV valstybės departamentas, pasiuntinybė, Daužvardis, Rauktytė-Daužvardienė, Vašingtonas, Niujorkas, Torontas, lietuvių išeivija, VLIK'as.

Ivadas

Beveik šimtmetį skaičiuojantis Lietuvos Respublikos generalinis konsulas Čikagoje, dar kaip konsulas, pradėjo veikti 1924 m. kovo 1 d. Pirmasis jo vadovas buvo Povilas Žadeikis¹, kuriam išvykus dirbti į Lietuvos konsulatą Niujorke, nuo 1928 m. kovo 1 d. Lietuvos konsulu Čikagoje buvo paskirtas dr. Antanas Kalvaitis. Šiam išvykus į Kauną, laikinai ir trumpai, 1936 m. lapkričio 1 d. – 1937 m. kovo 28 d., konsulo pareigas ėjo dr. Mikas Bagdonas. Kiti

¹ 1935–1957 m. P. Žadeikis buvo Lietuvos nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras pasiuntinybėje Vašingtone. Po jo mirties pasiuntinybės vadovu tapo Juozas Kajeckas.

beveik penkiasdešimt Lietuvos konsulato Čikagoje veikimo metų buvo susiję su diplomatų dr. Petro Povilo Daužvardžio ir Juzefos Rauktytės-Daužvardienės vardais.

Staiga mirus dr. M. Bagdonui, konsulato vadovu tų pačių 1937 m. balandžio 16 d. tapo dr. P. P. Daužvardis. JAV valstybės departamentas jį pripažino po mėnesio, gegužės 17 d.² Iki tol Lietuvos konsulate Niujorke vicekonsulu (paskirtas 1925 m. gruodžio 11 d.) buvęs dr. P. P. Daužvardis Čikagoje rezidavo beveik keturis dešimtmečius. Nors sovietų okupacija ir aneksija krašte tęsėsi kelis dešimtmečius, tuo pačiu metu veikė ir Lietuvos diplomatinė tarnyba (toliau – LDT’ą), tad Lietuvos konsulatas Čikagoje taip pat. Žvelgiant chronologiškai, svarbi data konsulato istorijoje buvo 1961 m. liepos 11 d., kai Lietuvos diplomatijos šefo Stasio Lozoraičio paskyrimu dr. P. P. Daužvardis tapo generaliniu konsulu³, o JAV valstybės departamentas jam išdavė pažymėjimą, pasirašytą valstybės sekretoriaus Deano Rusko, kad nuo tų pačių metų rugpjūčio 11 d. jis yra oficialiai pripažįstamas Lietuvos generaliniu konsulu Čikagoje⁴. Šias pareigas dr. P. P. Daužvardis ėjo iki mirties 1971 m. rugsėjo 26 d. Po to, nepraėjus nė dviem mėnesiams, Lietuvos generalinis konsulatas Čikagoje tapo generaliniu garbės konsulatu, kuriam nuo 1971 m. lapkričio 12 d. vadovavo diplomato našlė J. Rauktytė-Daužvardienė. Dėl amžiaus ir nesveikatos ji iš pareigų pasitraukė 1985 m. gruodžio 3 d. Nuo tos dienos Lietuvos generaliniu garbės konsulu Čikagoje tapo Vaclovas Kleiza, kuris šias pareigas ėjo iki 1998 m. sausio 31 d., taigi ir atkurtos nepriklausomos Lietuvos Respublikos metais.

Diplomato dr. P. P. Daužvardžio rezidavimo Čikagoje metais LDT’ą, užsienio šalių diplomatai, rezidavę Čikagoje, ir aktyvi vietos lietuvių išeivija palankiai vertino generalinio konsulo veiklą, noriai bendradarbiavo, tarėsi, tad diplomato mirtis ir permainos generaliniame konsulate nepaliko abejingų. Žvelgiant į to meto vidinę LDT’os korespondenciją, paties dr. P. P. Daužvardžio rašytus slapčius, konfidencialius raštus ir laiškus, galima pastebėti, kad permainos brendo ir nepaskelbta kova už konsulatą ir diplomatinį postą vyko dar iki diplomato mirties. Tad plačiau apie tai.

Tekstas išdėstytas chronologine seka ir pradedamas nuo 1970 m., nuo neįgyvendintų permainų, kai Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone su JAV valstybės departamento žinia pradėjo svarstyti apie minėtos pasiuntinybės ir dviejų Lietuvos generalinių konsulatų Niujorke ir Čikagoje sujungimo į vieną. 1971 m. buvo lūžio metai: kaip minėta, mirė ilgametis generalinis konsulas dr. P. P. Daužvardis, pasikeitė diplomatinio posto afiša, t. y. vietoje Lietuvos generalinio konsulato atsirado Lietuvos generalinis garbės konsulatas, kuriam pradėjo vadovauti generalinė garbės konsulė J. Rauktytė-Daužvardienė. Tad tyrimo objektu tampa planuotos ir neplanuotos, įvykusios ir neįvykusios permainos, o tikslas yra, čia uždaviniais keliant atskiros įvykio pristatymą, jo analizę ir išvadas, atskleisti ir pristatyti jų bendrą tyrimą, rekonstruoti nurodytų metų panoraminį Lietuvos generalinio konsulato istorijos vaizdą. Pasitelkiant istoriografijos duomenis ir šaltinius, iš kurių buvo atrinkta tyrimui naudinga medžiaga, taikant įprastus aprašomąjį, analitinį ir sintezės metodus

² 1961 08 07 Charge d’Affaires a. i. raštas nr. 609 JAV Valstybės sekretoriui Dean Rusk, kopija, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 668, ap. 1, b. 69, l. 8.

³ 1961 10 02 P. Daužvardžio pro memoria Lietuvos Konsulo ir Konsulato Chicagoje Sugeneralinimo Reikalai, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 69, l. 40.

⁴ 1961 08 11 William C. Burdett raštas JAV Valstybės sekretoriui, nr. 602.60D11/8-761, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 69, l. 13; *Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone žinios*, 1961 rugpjūčio 31, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 69, l. 9.

parengtas ir pristatytas Lietuvos generalinio konsulato kelių metų istorijos tyrimas leidžia pateikti kelias jį apibendrinančias išvadas.

Istoriografija XX a. Lietuvos diplomatijos tema yra gana gausi. Per pastaruosius kelis dešimtmečius buvo paskelbtas ne vienas tyrimas apie atskirą Lietuvos užsienio politikos epizodą, ne viena biografinė monografija, Lietuvos užsienio politikos dokumentų rinkinių, taip pat diplomatų atsiminimų. Vis dėlto egzistuoja dar ne viena tuščia niša. Iki šiol netyrinėtos ir diplomatų dr. P. P. Daužvardžio ir J. Rauktytės-Daužvardienės biografijos, jų palikimas. Per mažai tyrinėta Lietuvos konsulato Čikagoje istorija; išimtis yra Lauryno Jonušausko ir jau paminėto konsulo V. Kleizos parengta istorija „Lietuvos konsulatas Čikagoje 1924–2004 metais dokumentuose ir nuotraukose“⁵. Peržvelgus Lietuvos diplomatijos dokumentų rinkinius, monografijas, atsiminimus ir straipsnių rinkinius, negalima nepastebėti, kad juose Daužvardžiai minimi itin epizodiškai, jų pavardės tik išvardijamos kartu su kitų Lietuvos diplomatinės tarnybos narių pavardėmis. Dr. P. P. Daužvardžio pavardė dažniausiai minima nuorodose kaip informacinis, cituojamas šaltinis (kai arba jis pats rašydavo *pro memoria* arba laiškus su plačia įvykių apžvalga, arba jam)⁶. Išsamesnio tyrimo, pasakojimo apie Lietuvos generalinio konsulato Čikagoje permainas 1970–1971 metais nėra.

Čikagoje leistoje periodinėje lietuvių išeivijos spaudoje („Darbininkas“, „Dirva“, „Draugas“) nuolat faktografiškai minimi konsulai Daužvardžiai, bet laikraščių žinutės čia suteikė tik patvirtinančių arba papildomų detalių. Taigi visą šio tyrimo pagrindą sudaro archyvinė, iki šiol neskelbta medžiaga. Tiesa, jo galimybes itin riboja kalbamuojų metu neprieinami archyvai, saugomi JAV, Lituanistikos tyrimo ir studijų centre, kuriame yra du archyviniai fondai: 1924–1997 m. Lietuvos konsulato Čikagoje dokumentų fondas ir asmeninis konsulų Daužvardžių fondas. Laikiniai nepasiekiamas Lietuvos centriname valstybės archyve (toliau – LCVA) saugomas Lietuvos generalinio konsulato Čikagoje fondas (f. 663), kurio pirmajame apyraše yra 193 bylos. Jose yra 1921–1988 m. konsulato siųsti ir gauti pranešimai, susirašinėjimai su Lietuvos ir užsienio institucijomis bei asmenimis įvairiais užsienio politikos, ekonomikos, kultūros, konsulinio darbo klausimais. Atskirame, antrajame apyraše yra saugomos asmenų palikimo bylos (850 vnt.; 1921–1983 m. m.). Tačiau tame pačiame LCVA yra saugomi suskaitmeninti, todėl įvairiais būdais pasiekiami Lietuvos diplomatijos šefo S. Lozoraičio dokumentai (f. 668). Iš 730 bylų kelios dešimtys bylų apima Lietuvos generalinių konsulatų, konsulatų, generalinių garbės konsulatų arba garbės konsulatų Bogotoje, Bostone, Ciuriche, Čikagoje, Helsinkyje, Los Andžele, Niujorke, Osle, San Paule ir Toronte

⁵ Jonušauskas, Laurynas ir Kleiza, Vaclovas, *Lietuvos konsulatas Čikagoje 1924–2004 metais dokumentuose ir nuotraukose*. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2004.

⁶ Antano Smetonos korespondencija 1940–1944, sud. D. Dapkutė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1999; Bačkis, Stasys Antanas, *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 1999; Jonušauskas, Laurynas, *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla, 1940–1991*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2003; *Lietuvos diplomatų korespondencija (1940–1945 m.)*, sud. A. Petraitytė-Briedienė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių išeivijos institutas, 2012; Petraitytė-Briedienė, Asta, *Diplomatas dr. Kazimieras Graužinis*. Vilnius: Versus aureus, 2018; Petraitytė-Briedienė, Asta, *Tylieji priesaikos riteriai: Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone Šaltojo karo metais*. Vilnius: Versus aureus, 2012; Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, 2018; Skirius, Juozas, *Julius J. Bielskis (1891–1976)*. Gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: JAV lietuvių veikėjas ir diplomatas. Chicago: Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, 2004; Skirius, Juozas, *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis*. Vilnius: Vaga, 2001.

veiklą. Lietuvos generalinio konsulato Čikagoje įvairūs dokumentai, raštai ir susirašinėjimas su LDT'os šefu sugulė į šešias įvairios apimtys (nuo 25 iki 140 puslapių) bylas nr. 66–71. Jų chronologija – 1949–1985 m.⁷ Bylose nr. 67, 70 ir 71 saugomi archyviniai dokumentai, kuriais iš esmės remiamasi šiame straipsnyje (jie cituojami netaisant rašybos klaidų ir stiliaus, paliekant teksto pabraukimus), ne tik išprovokavo tyrimą, bet ir leido bent iš dalies rekonstruoti 1970–1971 m. įvykius Lietuvos generaliniame konsulate Čikagoje. Šiam tyrimui tvirtumo suteikia tai, kad LDT'os dokumentai, siunčiant originalus ir kopijas ne vienam, o keliems adresatams, taip pat pasilieka siunčiamo teksto kopiją, dubliuoja vienas kitą atskiruose archyvuiniuose fonduose – Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone, konsulatų Čikagoje, Niujorke ir Toronte fonduose. Taip pat pastebėta, kad neretai konfidencialus arba slaptas ir konfidencialus, tik LDT'os šefui adresuotas ir straipsnyje cituojamas dokumentas arba laiškas suteikia daug daugiau aiškumo nei oficiali vieša *pro memoria* arba laikraščio žinutė. Tikėtina, kad šis tekstas, kaip provokacinė įžanga, ir archyvai, kurie taps prieinami, papildys šį ir inspiruos kitus, tolesnius tyrinėjimus.

Neįvykusių permainų metas. 1970-ieji

Lietuvos diplomatinės tarnybos finansų klausimas buvo aktualus nuo pat kraštą ištikusios sovietų okupacijos pradžios. Bėgant metams šis, taip pat diplomatinio personalo klausimas tapo vis skausmingesni ir sunkiai išsprendžiami, nes vis seko JAV laikytos Lietuvos Respublikos aukso atsargos, kuriomis finansiškai laikėsi pripažįstami diplomatai, o jų gretas retino mirtis. Tad Lietuvos diplomatų finansinis ir personalo klausimai buvo keliami ir 1970–1971 m. sandūroje, ieškota sprendimų. Atsiliepdamas į Lietuvos diplomatinio atstovo, *charge d'affaires* pareigas Vašingtone einančio Juozo Kajecko pokalbio telefonu (vykusio 1970 m. balandžio 14 d.) metu išsakytą pageidavimą pareikšti savo „nuomonę apie Valstybės Departamento sugestiją konsoliduot Pasiuntinybę ir du konsulatų į vieną įstaigą“⁸, dr. P. P. Daužvardis manė, kad jei tik „sugestija“ nėra įsakymas, o tai reikštų LDT'os veiklos pabaigos pradžią, šį klausimą reikia spręsti kaip diplomatų vidaus reikalą. Tik po to reikėtų apie tai paskelbti viešai, kad lietuviškoji visuomenė „neįpultų į sąmyšį ir fatalizmą: „Viskas baigta“.“⁹ Pažymėdamas, kad už „sugestijų“ slypintis finansų klausimas nėra didžiausia LDT'os problema, dr. P. P. Daužvardis rašė:

Mūsų bylos lemiamasis elementas yra ne pinigai, bet žmonės – pareigūnai. Pavyzdžiui, jeigu mes konsulatų uždarytumėm ir po 10-20 tūkstančių kasmet sutaupytumėm – per 10 metų sutaupytumėm šimtą ar du šimtus tūkstančių dolerių, bet, jeigu tada nebebūtų pareigūno, kuris tais šimtais galėtų operuoti, tai ką tada reikštų tie šimtai, ir kam jie tektų? <...> Jeigu būtų galimybės pasipildyti jaunesniais žmonėmis, aš mielai noru užleisčiau savo vietą jaunesniam. Pinigai, pagaliau, juk ne viskas.¹⁰

⁷ Dar vieną f. 668 bylą (nr. 449), kuri yra susijusi su konsulato Čikagoje istorija, sudaro tik du lapai, datuoti 1925 ir 1926 m.

⁸ 1970 04 20 P. Daužvardžio raštas J. Kajeckui, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 101–102.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ *Ibid.*

Taigi, praėjus ir trims dešimtmečiams nuo Lietuvos okupacijos, dr. P. P. Daužvardis, kaip ir jo žmona, savo nuostatų nepakeitė. Pasak jų:

Jeigu Jūs ir aš, ir kiti kolegos būtumėm žiūrėję vien į pinigą, tai Lietuvai nelaimėn patekus, turbūt, visi būtumėm susiradę pelningesnes pozicijas. Štai, kad ir mudu su žmona: abu teisininkai. Aš turiu net tris diplomas. Ne vieno kolegos buvau gundytas mesti konsulo pareigas ir stoti į advokatų firmą su geru pagrindiniu atlyginimu. Tas pats ir su žmona. Jai buvo siūlyta po \$500 mėnesiui prieš daugelį metų. Doleriui nenusilenkėm – pasilikom tarnauti Lietuvai.¹¹

Atsakyme J. Kajeckui generalinis konsulas Čikagoje leido suprasti, kad, atsisakius konsulato patalpų, dalies personalo ir sumažinus kanceliarines išlaidas, ekonominė nauda bus menka, „ypatingai jeigu reiktų duoti konsulams butus ir apmokėti persikėlimo išlaidas, kurios dabar yra labai aukštos.“¹² Tarsi norėdamas užaštrinti situaciją, o gal net ir pagąsdinti, dr. P. P. Daužvardis apskaičiavo:

Jeigu kuris pareigūnas būtų prašomas rezignuoti, jis, turbūt, galėtų atsisakyti, arba reikalauti kompensacijos. Pvz., aš esu ištarnavęs beveik 45 metus, be atostogų 36 metus, dirbdamas kas savaitę po 7 dienas ir nenustatytų skaičium valandų. Esu pasakęs tūkstančius kalbų-kalbelių ir parašęs šimtus politinių laiškų laikraščiams, politikams, etc.¹³

Svarbiausia, dr. P. P. Daužvardžio nuomone, generalinio konsulato Čikagoje uždarymas būtų didelis nuostolis ne tik vietos lietuviams („Juk čia didžiausia lietuvių kolonija. Čia ir didieji lietuvių centrai. Ir čia daug kas išeina. Bet ir daug kam reikia patarti ir padėti, daug kam tenka žinias bei patarimus teikti, ne tik raštu, bet ir žodžiu. <...> Man rodos, kad tas labai neigiamai paveiktų visuomenę ir jos veiklumą – jau ir taip neveiklų.“¹⁴), bet ir Lietuvai, nes „Konsulatai ir konsulai, kaip ten bebūtų, yra savo rūšies tautinės-valstybinės salukės [sala, salos, – A. P.-B.] ir švyturėliai – vilties spindulėliai, kurie duoda žmonėms tam tikros šviesios ir vilties – jie žiūri į juos.“¹⁵ Po savaitės (balandžio 27 d. data) dr. P. P. Daužvardis gavo iš J. Kajecko padėką už raštą-atsakymą: „Jūsų mintys – samprotavimai yra labai svarbūs ir reikšmingi. Tai padės man kiek pilniau reziumuoti argumentus už mūsų „status quo“.“¹⁶ Siųsdamas J. Kajecko rašto nuorašą LDT'os šefui, dr. P. P. Daužvardis nuorašo apačioje pridėjo savo vieno sakinio *memo* „privačiai, konfidencialiai“: „Aš prisibijau, kad neatsirastų „fait accompli“ vietoje „status quo“.“¹⁷ Pažymėsime, kad J. Kajeckas padėkos rašte dr. P. P. Daužvardžiui nurodė, jog kolegai, Lietuvos generaliniam konsului Anicetui Simučiiui, rezidavusiam Niujorke, apie JAV valstybės departamento

¹¹ *Ibid.*

¹² *Ibid.*

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ 1970 04 27 Lietuvos diplomatinio atstovo J. Kajecko konfidencialaus rašto Lietuvos generaliniam konsului dr. P. Daužvardžiui nuorašas, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 100.

¹⁷ *Ibid.*

„sugestijas“ dar nebuvo pranešęs („Ponui A. Simučiui nieko dar nesu sakęs. Vis tikiuos kurią dieną būti New Yorke. Tada galėsiu kalbėtis su juo.“¹⁸). Bet spėsime, kad jei dr. P. P. Daužvardis nusiuntė iš J. Kajecko gauto padėkos rašto nuorašą su savo *memo* ne tik LDT'os šefui, bet ir kolegai A. Simučiui, tikėtina, kad pastarasis turėjo žinoti ir apie pokalbį telefonu tarp Vašingtono ir Čikagos, ir raštiško dr. P. P. Daužvardžio atsakymo J. Kajeckui turinį. Kitas spėjimas – tikėtina, kad J. Kajeckas labiau vertino amžiumi vyresnio generalinio konsulo Čikagoje nuomonę nei jauniausio tarp šiame epizode minimų, t. y. generalinio konsulo A. Simučio. Neabejotina, kad, gindamas generalinį konsulatą Čikagoje, dr. P. P. Daužvardis rašte-atsakyme J. Kajeckui gynė ir Lietuvos generalinį konsulatą Niujorke, kurį, kaip minėta, taip pat ketinta taupymo sumetimais likviduoti. Regis, dr. P. P. Daužvardžio advokatavimas, į pirmąją vietą iškeliant LDT'os personalo klausimą, o ne finansus, įtikino ne tik Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone vadovą J. Kajecką, bet ir JAV valstybės departamentą. Išlieka atviras klausimas, kokios svarbos vaidmuo šiame epizode atitenka JAV valstybės departamentui, kuris paprastai tik patvirtindavo LDT'os, tiksliau, Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone teikiamus metinius biudžetus. Tuo metu, 1970-aisiais, lietuviškų diplomatinį postų Čikagoje ir Niujorke padėtis nepasikeitė. Permainų atnešė gyvenimas.

1971-ieji – lūžio metai

Dėl tvirtų argumentų atsisakius idėjos naikinti generalinį konsulatą Čikagoje, naujieji 1971 m. turėjo tekėti sena vaga. Po Vasario 16-osios iškilmų kita svarbi proga buvo dr. P. P. Daužvardžio, jo bendraamžių ir kolegų, teisininkų Antano Laucevičiaus, Kazio Juknio ir Prano Kavaliūno¹⁹ pagerbimas 75-erių metų amžiaus sukakčių proga (priminsime, kad dr. P. P. Daužvardis gimė 1895 m. lapkričio 16 d., buvo diplomuotas teisininkas)²⁰. Renginys buvo surengtas balandžio 25 d. Nėra duomenų, ar tragišką žinią diplomatas sužinojo prieš, po ar renginio metu, bet būtent tą dieną Šajene (*Cheyenne*), Vajomingo (*Wyoming*) miesto karinės bazės aerodrome žuvo jo jaunėlis sūnus Fabianas Gediminas Daužvardis. Jis ir dar keturi kariškiai žuvo krovinio lėktuvo C-47 katastrofoje. Jam, strateginės paskirties raketų eskadrilės šturmanui, prieš kelis mėnesius, sausio 3 d. buvo sukakę 40 metų. Našle liko žmona Shirley, našlaičiais – dukra Heather Anne ir sūnūs Christopheris ir Jonathanas. Dr. P. P. Daužvardžiui sūnaus žūtis buvo dar viena ypač skaudi jo šeimos nelaimė (1931 m., po Fabiano Gedimino gimimo praėjus vos savaitei, sausio 10 d. mirė pirmoji diplomato žmona Ona Malakauskaitė-Daužvardienė (Anna Malakauskas)²¹; diplomatas liko su dviem sūnumis, vyresniuoju sūnumi Petru Vytautu (gimusi 1927 m. lapkričio 14 d.) ir naujagimiu Fabianu Gediminu ant rankų).

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ Kaip ir generalinis konsulas, visi trys išvardytieji buvo teisininkai.

²⁰ „Velionis dr. P. Daužvardis“, *Dirva*, 1971 spalio 8.

²¹ „Mirė konsulo žmona“, *Draugas*, 1931 sausio 15; „Mirė Lietuvos vice-konsulo žmona“, *Darbininkas*, 1931 sausio 13.

Nepraėjus nei keturiems mėnesiams nuo tragiško įvykio aerodrome, iš Čikagos pradėjo skliti nieko gero nežadančios žinios. Vašingtone *charge d'affaires* pareigas einantis J. Kajeckas kolegoms rašė:

Vakar gavau p. P. D. [Petro Daužvardžio, – A. P.-B.] konfidencialią Pro Memoria. Ja pranešama, kad ligoninėje tikrinama jo sveikata. Ryšium su ta Pro Memo, skubu pranešti ją gavusiems, kad p. P. D. ligoninėje yra ne nuo „liepos 7 d.,“ kaip ten parašyta, bet nuo „rugpjūčio 7 d.“ [pabraukta tekste, – A. P.-B.] Tai man patvirtino telefonu ponias J. Daužvardienė. Vakar ji patvirtino, kad prognozė nėra gera. Šiandieną, kalbant telefonu, ponias J. D. pasakė, kad ligonis neturi apetito, neramiai miega. Esąs – vėžys. Nesiteiravau koks, bet spėjau, kad kepenų. Gauna: Roma, New Yorkas, Toronto.²²

Gulėdamas Čikagos Šv. Kryžiaus ligoninėje, dr. P. P. Daužvardis tikėjosi geresnės sveikatos, bet, cituojant paties diplomato konfidencialią *memo*, „Šiandien [rugpjūčio 12 d., – A. P.-B.] kalbėjau su Gydytoju – jis pasakė – blogai! Įtaria ką-nors piktybinio. Ryt darys dar vieną tyrimą, gal perkels kiton ligoninėlę.“²³ LDT'os šefas šią dr. P. P. Daužvardžio konfidencialią *memo* gavo rugpjūčio 17 d. ir, tikėtina, netrukus skambino į Čikagą. Tos pačios dienos data yra parašytas dar vienas dr. P. P. Daužvardžio raštas su jau patvirtinta liūdna diagnoze ir prašymu:

<...> pranešu – kad daktarai ištyrę, ir surado, jog turiu kepenyse negerovę – pasveikt nėra vilties. Prašau atleisti mane nuo konsularinių pareigų, ir paskirt ką-nors, kas perimtų Konsulato kasą ir archyvą. Tiek sąskaita, tiek archyvas, gali reikalauti kai-kurių paaiškinimų. Piniginius reikalus gerai žino sekretorius p. Lionginas Labanauskas, nes jis visas knygas tuo reikalu veda.²⁴

Šis cituotas tekstas, kaip įprastai, oro paštu turėjo pasiekti Romą per kelias dienas, o LDT'os šefas jau kitą dieną, rugpjūčio 18 d., kreipėsi raštu į J. Rauktytę-Daužvardienę su prašymu laikinai pavaduoti generalinį konsulą: „atlikti konsularinius veiksmus, reikšti nuomonę Lietuvos Diplomatinių Tarnybos klausimais, pasirašinėti raštus kaip laikinai einanti Generalinio konsulo pareigas ir saugoti archyvus.“²⁵ Regis, tai – pirmas kartas Lietuvos diplomatijos istorijoje, kai, diplomatiniam atstovui negalint eiti pareigų, jį vidiniu LDT'os susitarimu laikinai vaduoja jo sutuoktinė. Nepraėjus nė pusmečiui, J. Rauktytė-Daužvardienė buvo jau ne generalinį konsulą vaduojanti, o generaliniam garbės konsulatui vadovaujanti generalinė garbės konsulė. Bet iki tol jai reikėjo toliau išgyventi ne tik sūnaus mirtį, vyro staigią ligą ir mirtį, bet ir nediplomatines kovas už generalinį konsulatą, kuriam ir ji atidavė ne vieną savo veiklos dešimtmetį.

²² 1971 08 17 Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone atstovo J. Kajecko konfidenciali pro memoria nr. 1329, Vašingtonas, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 116.

²³ 1971 08 12 P. Daužvardžio konfidenciali memo apie savo sveikatą su J. Daužvardienės priedu, Čikaga, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 112.

²⁴ 1971 08 17 Lietuvos generalinio konsulo Čikagoje P. Daužvardžio raštas nr. 2192/2-3 Lietuvos diplomatijos šefui S. Lozoraičiui su nuorašu atstovui Kajeckui, Čikaga, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 119.

²⁵ 1971 08 18 Lietuvos diplomatijos šefo S. Lozoraičio raštas J. Daužvardienei, Roma, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 113.

Žinia apie generalinio konsulo dr. P. P. Daužvardžio ligą, prie kurios prisidėjo ir intensyvi diplomatinė bei visuomeninė veikla, ir asmeniniai išgyvenimai, greitai sklido ne tik Lietuvos diplomatinėje tarnyboje²⁶, bet ir už jos ribų. Netrukus Čikagos lietuvių spaudoje pasirodė pranešimas: „Dr. P. Daužvardis, Lietuvos generalinis konsulas Chicagoje sunkiai serga. Lietuvos Diplomatijos šefas S. Lozoraitis prašo ir toliau pasilikti pareigose, kurios dėl jo didelio patyrimo turi pirmąsias svarbos Lietuvos Diplomatinei Tarnybai.“²⁷ Sujudo ir politinė lietuvių išeivija, konkrečiai – Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (toliau – VLIK’as).

VLIK’o planai

Dėl ribotos prieigos prie archyvų negalime patikslinti, ar tuometinis VLIK’o pirmininkas dr. Juozas Kęstutis Valiūnas kreipėsi į dr. P. P. Daužvardį tik vieną kartą telefonu (rugpjūčio 16 d.²⁸), o gal dar ir anksčiau arba vėliau raštu, tačiau, pabrėžiant diplomato pareigingumą nedelsiant atsakyti į klausimus, raštus ir laiškus, VLIK’o pirmininkas generalinio konsulo atsakymą, nežiūrint pastarojo privačių aplinkybių, gavo netrukus, rugpjūčio 20 d. Mat, kaip minėta, prieš keturias dienas iš Niujorko skambinęs VLIK’o pirmininkas „Prašė konsulą (tuomet ligoninė) rekomenduoti 7 kandidatus. Kvalifikacijos: turtas, mokėjimas prieiti prie įtakingų asmenų, gali būt ir nelietuviai.“²⁹ Atrodytų, kad taip VLIK’o pirmininkas rūpinosi naujų Lietuvos diplomatinį postų, garbės konsulų atsiradimu JAV teritorijoje, kuriuos, pasak dr. J. K. Valiūno, pats VLIK’as „gali rinkti ir skirti.“³⁰ Tačiau generalinio konsulo atsakymas (konfidenciali *pro memo*), kurio kopijas gavo ir LDT’os šefas, ir *charge d’affaires* pareigas Vašingtone einantis J. Kajeckas, atskleidžia tikruosius VLIK’o tikslus.

Paskutines gyvenimo dienas skaičiuojantis dr. P. P. Daužvardis atsakymą VLIK’o pirmininkui dr. J. K. Valiūnui parašė be diplomatijos nuo pat pirmo ilgo sakinio: „Į Jūsų prašymą, Čikagos lietuviai, kurių kandidatūras į Lietuvos G. K. [Generalinius Konsulus, – A. P.-B.], pagal Jūsų kvalifikacijas [taip žodžius savo gautoje kopijoje ranka raudonai pasižymėjo LDT’os šefas S. Lozoraitis, – A. P.-B.], būtų galima svarstyti, yra šie, bent šiuo momentu: Dr. K. Bobelis, inžinieriai E. Bartkus ir Rudis, verslininkas ir muziejininkas Balzekas, advokatas Povilas Žumbakis, kurie daug dirbo S. Kudirkos reikalu ir veda kai-kurias Konsulato palikimo bylas“³¹. Citata rodo, kad generalinis konsulas aiškiai suprato, jog VLIK’o teiravimasis dėl garbės konsulų buvo tik mandagi priedanga, o tikrasis tikslas – jam iškeliavus Amžinybėn, konsulate Čikagoje matyti VLIK’o žmogų, o J. Rauktytei-Daužvardienei paskirti

²⁶ „1971.8.16. d. vakare, kalbant man telefonu su poniu J. Daužvardiene, ji pasakė, kad – ponas „P. D. nebegriš jau iš ligoninės; reikia jau ruošti vainiką padėti...“ [pabraukta rankraščio autoriaus, – A. P.-B.] Pasakiau, kad daktarai gali apsirikti ir raminau. Bet atrodo, jo dienos suskaičytos...“ Iš: 1971 08 17 S. A. Bačkio asmeniškias-privatus raštas LDT šefui, Vašingtonas, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 114.

²⁷ „Dr. Daužvardis, Lietuvos generalinis konsulas Chicagoje...“, *Dirva*, 1971 rugsėjo 15.

²⁸ Visai slapta Lietuvos generalinio konsulato Čikagoje įvykių 1971 m. rugpjūčio 16 – rugsėjo 13 d. d. ataskaita, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 139.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ *Ibid.*

³¹ 1971 08 20 P. Daužvardžio pro memo (konfidencialiai) VLIK’o pirmininkui dr. J. K. Valiūnui, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 140.

pensiją³². Antra, generalinio konsulo akcentuotas ir LDT'o šefo pabrauktas žodis „kvalifikacija“ buvo diplomatinė užuomina, kad VLIK'as, kaip visuomeninė organizacija, taip dar kartą mėgina kištis į valstybės institucijos, t. y. Lietuvos diplomatinės tarnybos, veiklos lauką. Ne vieną dešimtmetį diplomatinio darbo patirties turėjęs dr. P. P. Daužvardis likusią cituoto ilgo sakinio dalį ir visą *pro memo* paskyrė savo žmonai, bendražygei ir bendradarbei J. Rauktytei-Daužvardienei. Pasak generalinio konsulo:

Juzė Daužvardienė, kuri Lietuvos ir konsularinius reikalus gerai žino, populiari lietuvių ir nelietuvių tarpe, yra Consular Corps Ladies Club valdybos narė, kuri koleges pažįsta ne tik iš pavardžių, bet pirmais vardais, ir jos ją. Konsulariniame korpuse taip-pat yra žinoma ir populiari.³³

Taip dr. P. P. Daužvardis tarsi parodė, kad perprato VLIK'o pirmininko užuominas, ir šiam leido suprasti, kad jo žmonos kvalifikacija, tad ir kandidatūra yra be konkurencijos (teisingumo dėlei reikia pasakyti, kad dr. P. P. Daužvardis buvo nešališkas, nes anksčiau cituoto rugpjūčio 17 d. rašto LDT'o šefui su prašymu atleisti jį iš pareigų nuoraše, skirtame J. Kajeckui, pažymėjo: „p. Jonas Jasinskas tebėra šio Konsulato attache – jis formaliai nėra atsistatydinęs ir nebuvo atleistas. Jo adresas: Croft Hall, Ocean City, N. Y.“³⁴ Geru žodžiu apie savo žmoną diplomatas atsiliepdavo visada, ypač raštuose, adresuotuose Lietuvos pasiuntinybei Vašingtone³⁵). Gerai suprasdamas, kokio žmogaus reikia konsulate, ir todėl pagrįstai advokataudamas savo žmonos kandidatūrai, dr. P. P. Daužvardis atsakymo pabaigoje VLIK'o pirmininkui parašė: „Mano manymu, šiuo metu daug jų skirti būtų nepraktiška ir gal net juokinga: [tikėtina, kad žodį „juokinga“ ranka rašikliu pabraukė pats konsulas arba tai buvo padaryta jo prašymu, kaip ir tuo pačiu rašikliu pataisyta spausdinimo klaida: iš „Konsularine korpuse“ į „Konsulariniame korpuse“, – A. P.-B.] viena, vargiai ar pripažintų, o antra, ką-gi jie darytų?“³⁶ Viso atsakymo turinys atskleidžia kelias svarbias detales: pirmiausia, akcentuodamas J. Rauktytės-Daužvardienės kvalifikaciją, turimą pa-

³² Visai slapta Lietuvos generalinio konsulato Čikagoje įvykių 1971 m. rugpjūčio 16 – rugsėjo 13 d. d. ataskaita, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 139.

³³ 1971 08 20 P. Daužvardžio *pro memo* (konfidencialiai) VLIK'o pirmininkui dr. J. K. Valiūnui, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 140.

³⁴ 1971 08 17 Lietuvos generalinio konsulo Čikagoje P. Daužvardžio raštas nr. 2192/2-3 Lietuvos diplomatinės tarnybos šefui S. Lozoraičiui su nuorašu atstovui Kajeckui, Čikaga, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 119.

³⁵ „Ji yra atstovavusi Lietuvą ir lietuvių Immigrant Service League Cancer Society, Amerikos Raudoname Kryžiuje (vadovavus jų kalbėtojų biurui), pasakius daug kalbų-paskaitų, paruošusi (ir ruošia) daug lietuviškų programų, užmezgus daug ryšių su „club ir society“ leidėmis [sulietuvintas anglų k. žodis „ladies“ – ponios, – A. P.-B.]. Ji yra atstovavusi BALFą Community Fund'e. Per savo santykius ir ryšius yra įvedus lietuvių į kalėdines programas Mokslo ir Pramonės Muziejuje. Ji yra sukūrusi Lietuvių Kalėdinę eglutę, kuri yra paplitus po visą kraštą ir davus labai daug reklamos lietuviams ir Lietuvai. Ji yra pasidariusi neoficialia kultūrine attache. Ji yra viena iš Chicago Consular Corps Ladies Club organizatorių, jo patarėja ir programų (išvykų) organizatorė – „spiritus movens“. Per šias pareigas ir konsekventiškus santykius, ji atlieka nemažą diplomatinį patarnavimą Lietuvai. Būdama geruose santykiuose su poniom, jom daug patardama ir padėdama, per jas yra įtraukus mus abu į jų konsulatų kviečiamųjų sąrašus, pvz., Japonijos, Olandijos, ir k.“ Iš: 1970 04 20 P. Daužvardžio raštas J. Kajeckui, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 101–102.

³⁶ 1971 08 20 P. Daužvardžio *pro memo* (konfidencialiai) VLIK'o pirmininkui dr. J. K. Valiūnui, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 140.

tirtį, pažintis, viešumą, antra, įvertindamas neišvengiamas permainas, generalinis konsulas pagrįstai abejojo, ar visai nepažįstamą kandidatą į generalinio konsulato Čikagoje vadovus priims, patvirtins JAV valstybės departamentas ir galiausiai – „ką-gi jie darytų?“³⁷ Jie – tai VLIK'o pageidaujamos, jam priimtinos kandidatūros. Generalinis konsulas žinojo, kad diplomatinis postas nėra finansiškai pelningas ir reikalauja didelio takto (čia pabrėžiant didelę Čikagos lietuvių bendruomenę), patirties ir – ne paslaptis – pažinčių, o svarbiausios pažintys buvo tarp Čikagoje rezidavusių užsienio šalių diplomatų. Atsakydamas į netaktišką klausimą ir žinodamas savo diagnozę, dr. P. P. Daužvardis jau neslėpė nei ironijos, nei sarkazmo, tad dr. J. K. Valiūnui rašytą *pro memo* užbaigė taip: „Sergu, guliu lovoje (namuose). Sėkmės!“³⁸ Ne tik vienas žodis „kvalifikacija“, bet ir visas cituotas dokumentas atveria ir patvirtina visos LDT'os problemas: VLIK'o skubėjimas svarstyti kandidatūras, nors diplomatinis postas dar užimtas, yra dalis VLIK'o ir LDT'os neviešintos kovos dėl diplomatinio postų – užimtų ir nesamų. Kita pastaba: paminimas dr. Kazys Bobelis. Tuometinis Amerikos lietuvių tarybos (ALT'os) pirmininkas ir būsimas VLIK'o pirmininkas į Lietuvos diplomatinės tarnybos duris, jei ne dėl savęs, tai dėl savo artimųjų, beldėsi ne kartą ir jam buvo atsakyta. Lemtingų 1971 m. rugsėjo 1 d. dr. K. Bobelis taip pat beldėsi į Daužvardžių namus, kalbėjosi su generaliniu konsulu ir „atskirai kalbėjosi su manim [J. Rauktyte-Daužvardiene, – A. P.-B.]. Jis ir Dr. Val. [dr. J. K. Valiūnas, – A. P.-B.] nutarę kreiptis į mane, ar sutikčiau būti garbės kons. Veiksniai remtų finansiniai. Ilgesniame pasikalbėjime paryškėjo, kad norėtų perkelti VLIK ir Alt archyvus į šį Konsulatą!“³⁹ Atsakymas, kodėl dr. K. Bobelis pokalbio su Daužvardžiais metu kalbėjo jau tik apie būsimos generalinės garbės konsulės kandidatūrą, buvo Romoje ir Vašingtone.

Dėl laikino paskyrimo

Rugpjūčio 28 d. LDT'os šefas S. Lozoraitis skubiu laišku kreipėsi į Lietuvos atstovą Vašingtone, *charge d'affaires* pareigas einantį J. Kajecką, kad šis JAV valstybės departamentui pristatytų J. Rauktytę-Daužvardienę kaip laikinai einančią generalinio konsulo pareigas: „Gen. konsului Dr. P. Daužvardžiui sunkiai susirgus, p. J. Daužvardienė sutiko laikinai eiti gen. konsulo pareigas. Tad malonėk Tamsta pristatyti ją tose pareigose Valstybės Departamentui ir, reikalui esant, t. y., jei tokia yra tenykštė tvarka, prašyti pripažinimo. Jeigu p. Daužvardienė yra J. V. pilietė, reikia patikslinti, kad ji kalbamas pareigas eis kaip garbės pareigas.“⁴⁰ Skubindamas kolegą, lygiai tokį patį tekstą, tik vietoje „J. V.“ parašęs „J. A. V.“, LDT'os šefas į Vašingtoną siuntė dar kartą, rugsėjo 7 d., pridurdamas, kad „Dr. Daužvardis, žinoma, palieka savo vietoje“⁴¹. Į skubų LDT'os šefo raštą J. Kajeckas atsakė to paties

³⁷ *Ibid.*

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Visai slapta Lietuvos generalinio konsulato Čikagoje įvykių 1971 m. rugpjūčio 16 – rugsėjo 13 d. d. ataskaita, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 139.

⁴⁰ 1971 08 28 S. Lozoraičio skubus laiškas Lietuvos charge d'affaires Vašingtone J. Kajeckui, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 1.

⁴¹ 1971 09 07 Lietuvos diplomatijos šefo S. Lozoraičio skubus raštas Lietuvos charge d'affaires Vašingtone J. Kajeckui, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 135.

mėnesio 16 d. (antspaudė „Gauta“ įrašyta 1971 m. rugsėjo 20 d.)⁴², tikindamas, kad kol dr. P. P. Daužvardis eina generalinio konsulo pareigas, jis žygių dėl J. Rauktytės-Daužvardienės pareigų JAV valstybės departamente daryti negali:

<...> savo rašto gale, Jūs pridūrėte, kad pagal Jūsų susirašinęjimą su LGK [Lietuvos Generaliniu Konsulu, – A. P.-B.] dr. P. Daužvardžiu – jis palieka savo vietoje. Tas pastarasis Jūsų patikslinimas man atrodo neleidžia daryti žygių V. Dep-te tikslu gauti pripažinimą p. J. Daužvardienei, kol LGK dr. P. Daužvardis palieka savo vietoje ir gali raštus pasirašinėti, taip, kaip dabar daro. Ponia Daužvardienė telefonu man kalbant su ja net minėjo, kad tai malonu ligoniui, jog jis dar gali raštus padiktuoti, pasirašyti bei ką atlikti.⁴³

Savo nuomonę J. Kajeckas grindė ir rugsėjo 15 d. vykusiu pokalbiu su JAV valstybės departamento „mūsų skyriaus vedėju, p. Martin. Jis man praneš, ar reikia koks raštas V. Dep-tui įteikti. Tuo tarpu iš pasikalbėjimo atrodė, kad nėra reikalo ką daryti, kol LGK P. D. [Lietuvos Generalinis Konsulas Petras Daužvardis, – A. P.-B.] pasilieka pareigose. Pridursiu, kad p. Martin yra parašęs užuojautos raštą LGK dr. Daužvardžiui, apie ką minėjo telefonu p. Daužvardienė. Tai vakar p. Martin'ui pasakiau ir padėkojau už jo gražų mostą.“⁴⁴ Kitaip tariant, 1971 m. rugpjūtį–rugsėį Lietuvos diplomatiniai postai Romoje, Vašingtone ir Čikagoje su JAV valstybės departamento žinia, svarstydami Lietuvos generalinio konsulato Čikagoje likimą, minėjo tik Daužvardžių pavardes, nes neatmetama, kad ir Lietuvos generalinio konsulo Čikagoje atsakymas VLIK'o pirmininkui nepaliko vietos platesnėms diskusijoms. Tačiau klausimas dėl naujų garbės konsulų tuo metu vis dar tvyrojo ore, nes, sekant Daužvardžių raštu LDT'os šefui, „p. Kajeckas kalba apie kažin-kokių naujų konsularinių rajonų įsteigimą, nes tą neva minės p. Martin'as.“⁴⁵ Citatoje įrašytas „neva“ leidžia spėlioti, kad JAV valstybės departamento paminėjimas galėjo būti tik Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone iniciatyvų priedanga.

Diplomato išėjimas

Minintieji Lietuvos generalinį konsulą Čikagoje dr. P. P. Daužvardį visad pabrėždavo jo kuklumą. Šios savybės diplomatas neprarado ir mirties patale. Likus mažiau nei mėnesiui iki išėjimo anapilin, jis surašė:

Mano noras ir pageidavimas, kad atsisveikinimai būtų kuo-trumpiausi: 1) Lietuvos Atstovo, 2) Amerikos Lietuvių Tarybos ir 3) Lietuvių Bendruomenės atstovų. Kiti organizacijų atsisveikintojai, norį atsisveikinti, savo atsisveikinimus bei pageidavimus atsisveikinimui įteikia programos pirmininkui. Labai prašyčiau Kolegą Teisininkų Draugijos Pirmininką Profesorių Mečį Mackevičių prvesti programą. Ačiū!⁴⁶

⁴² 1971 09 16 Lietuvos pasiuntinybės atstovo J. Kajecko raštas nr. 1545 LDT šefui, ministeriui S. Lozoraičiui, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 136.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ 1971 09 17 Lietuvos generalinio konsulo P. Daužvardžio ir J. Daužvardienės raštas nr. 2272/2-3 Lietuvos diplomatinės tarnybos šefui S. Lozoraičiui, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 138.

⁴⁶ 1971 09 06 P. Daužvardžio atsisveikinimo programa, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 27.

Dr. P. P. Daužvardis „konsularines pareigas ėjo iki paskutinių dienų, dvi dienos prieš mirtį dar sudiktavo porą pastabų ALTos ruošiamam Prez. Nixon'ui įteikti memorandumui.“⁴⁷

Diplomatas mirė vėlų rugsėjo 26-osios vakarą. Apie vyro mirtį J. Rauktytė-Daužvardienė telegrama pirmiausia pranešė LDT'os šefui S. Lozoraičiui („Konsulas mire sekma vakare puse dvylikos Dauzvardeinė“⁴⁸), paskui paskambino į Vašingtoną *charge d'affaires* pareigas einančiam J. Kajeckui⁴⁹. Atsisveikinimas su ilgamečiu diplomatu buvo atvirai nuoširdus. Remiantis Lietuvos generalinio garbės konsulo Toronte Jono Žmuidzino *pro memoria*, pamaldose už velionį

Abu kartu buvo kupina žmoniu turbūt apie 2000 <...> Pamokslus pasake: vysk. Brizgys (lietuviškai) parapijos klebonas kan. A. Zakarauskas (angliškai ir kiek lietuviškai) (sis pastarasis sakei velioni pažinojo 30 metu) ir Cikagos kardinolas Cody. Tai esa pirmas atsitikimas Cikagos kataliku gyvenime, kad kardinolas dalyvavo svetimos valstybės pareigūno laidotuvėse. <...> 37 konsulai lankesi laidotuvėse ir apie visi konsulai Cikagoje pareiske užuojauta p. Dauzvardienei. <...> Konsularinio Korpuso dekanas (meksikietis) asmeniškai lankesi Evans laidojimo namuose ir dalyvavo misiose. <...> Palydėjo i Sv. Kazimiero kapines apie 350 automobiliu. Kapinėse apie 800 žmoniu. <...> Berods, iki siol beprecedentinis faktas Cikagoj: laidotuvėse dalyvavo Cicagos meras Richard J. Daley ir jo dešinioji ranka pulk. J. Reilly ir kongresmenas W. Murphy ir Illinois gubernatoriaus atstovas.⁵⁰

Buvo įvykdyta ir paskutinė trimis punktais surašyta diplomato valia: „Ketvirtadienį baznyčioje po misių kalbėjo Teisininki draugijos p-kas prof. M. Mackevicius, Lietuvos Atstovas p. Kajeckas, ALT pirm. dr. K. Bobelis ir LB Cikagos apylinkės p-kas J. Jasaitis. Dalyvavo ir PLB p-kas Barzdukas.“⁵¹ Užuojautos žodžiai, skirti LDT'ai, netekus iškilaus diplomato, sklido ir į Čikagą, ir į Vašingtoną⁵². Iš LDT'os narių dr. P. P. Daužvardį palydėjo J. Kajeckas, A. Simutis ir J. Žmuidzinas. Kitiems LDT'os nariams atvykti trukdė finansų klausimas ir atstumas, kiti neatvyko dėl sveikatos (dėl amžiaus naštos dr. P. P. Daužvardžio laidotuvėse nedalyvavo jo draugas, kolega Lietuvos generalinis garbės konsulas Los Andžele Julius Jonas Bielskis, kuris impulsyviai buvo pasiryžęs nelengvai kelionei, bet, racionaliai pamąstęs, nutarė, kad geriau draugą išsaugoti atmintyje tokį, kokį matė paskutinį kartą⁵³). Apie dr. P. P. Daužvardžio mirtį, pasak jo našlės, buvo pranešta Čikagos amerikietiškoje ir lietuviškoje spaudoje⁵⁴. Dienraštyje „Draugas“ buvo tiksliai pažymėta: „Chicagos generalinio

⁴⁷ 1971 10 08 J. Daužvardienės Pro memoria „Lietuvos generalinio konsulo a. a. Dr. P. Daužvardžio laidotuvės“ LDT, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 29–31.

⁴⁸ 1971 09 27 J. Daužvardienės telegrama LDT šefui S. Lozoraičiui su žinia apie dr. P. P. Daužvardžio mirtį, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 70, l. 3.

⁴⁹ 1971 09 27 J. Kajecko pro memoria nr. 1619 LDT, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 70, l. 4.

⁵⁰ 1971 10 02 J. Žmuidzino pro memoria LDT, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 70, l. 14–15.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² 1971 09 28 J. Kajecko pro memoria nr. 1643 LDT, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 70, l. 5; 1971 10 04 J. Kajecko pro memoria nr. 1697 LDT nariams, su priedais, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 70, l. 23–25.

⁵³ Skirius, *Julius J. Bielskis (1891–1976)*, 210.

⁵⁴ 1971 10 08 J. Daužvardienės Pro memoria „Lietuvos generalinio konsulo a. a. Dr. P. Daužvardžio laidotuvės“ LDT, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 29–31. Šioje *pro memoria* J. Rauktytė-Daužvardienė taip pat rašė: „Rugsėjo 28 auto katastrofoje žuvo Čik. Lenkijos gen. konsulas Stanislaw Grezejszczak. Trumpa žinia apie katastrofą tilpo

konsulo mirtis buvo vienas iš pačių skaudžiausių šiemetinių smūgių lietuviškai visuomenei. <...> su jo mirtimi iškrito dar vienas stambus akmuo Lietuvos diplomatinės tarnybos rūmė.“⁵⁵ Tuo metu Čikagoje buvo 53 valstybių konsulatai⁵⁶ ir, remiantis generalinio garbės konsulo Toronte J. Žmuidzino žodžiais, „Patirta, kad Konsularinis Korpusas Čikagoje nutare pagerbti dr. Daužvardį jį paskelbiant bei irasant POSTMORTEM DECANUS EMERITUS. Tai vel pagerbimas be precedento šios draugijos istorijoje.“⁵⁷

Akcija už J. Rauktytę-Daužvardienę

Čikagos lietuvių išeivija ir jos spauda su panašiomis antraštėmis kaip „Lietuvių visuomenė jį mylėjo ir gerbė“⁵⁸, po atsisveikinimo žodžių ir užuojautų, svarstė, kas diplomatinia-me poste pakeis generalinį konsulą dr. P. P. Daužvardį: „braunasi mintis kas jį galėtų pavaduoti tokioje plačioje veikloje tiek diplomatinėje, tiek visuomeninėje srityje. Visuomeninėje srityje jo jau niekas, niekad nepakeis.“⁵⁹ Tuo reikalu į LDT'os šefą, kaip teikiantį kandidatūras, kreiptasi ir privačiai. Aprašydamas atsisveikinimo su dr. P. P. Daužvardžiu dienas, generolas Kazys Musteikis kreipėsi į LDT'os šefą: „Ir taip neskaitlinga Tamstos bendradarbių šeima vis retėja. <...> Ponia Daužvardienė visą laiką laikėsi labai gražiai ir susivaldančiai. Dabar čia daug kalbų-spėliojimų kas tęs jo darbą. Dauguma lietuvių norėtų, kad tas darbas tęsti būtų pavestas mirusio poniai.“⁶⁰ K. Musteikio žodžius patvirtina Lietuvos Moterų klubų federacijos Čikagos klubo laiškas S. Lozoraičiui su prašymu skirti J. Rauktytę-Daužvardienę Lietuvos konsule Čikagoje:

Ilgus metus bendradarbiaudama su vyru, ponია Daužvardienė yra, geriau negu kas kitas, susipažinusi su konsulato reikalais ir yra pilnai kompetentinga juos savarankiškai vesti. Ji visada buvo gyvu ryšiu tarp įvairių lietuvių išeivių sluoksnių. Kaip senoji, taip ir naujoji lietuvių išeivijos visuomenė turėjo daug progų pažinti ir vertinti ponios Daužvardienės nuoširdžią talką Generaliniam Konsului, jos aktyvią pagalbą paramos reikalingiems tautiečiams, jos greitą ir gyvą reagavimą visose Lietuvą liečiančiose nelaimėse. Be to, ji yra gerai žinoma ir populiari plačioje JAV visuomenėje.⁶¹

Iškalbingi ir surinkti 399 parašai, tarp kurių – tėvo Jono Kubiliaus ir istorikės Vandos Sruogienės⁶². Šis kreipimasis su parašų kopijomis buvo nusiųstas ir į Lietuvos pasiuntinybę

dviejuose Čik. Dienraščiuose – ir viskas.“ 1971 10 08 J. Daužvardienės Pro memoria „Lietuvos generalinio konsulo a. a. Dr. P. Daužvardžio laidotuvės“ LDT, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 29–31.

⁵⁵ J. Pr., „Mūsų atstovybės ir okupacijos nepripažinimo tęstinumas“, *Draugas*, 1971 spalio 1.

⁵⁶ 1971 10 08 J. Daužvardienės Pro memoria „Lietuvos generalinio konsulo a. a. Dr. P. Daužvardžio laidotuvės“ LDT, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 29–31.

⁵⁷ 1971 10 02 J. Žmuidzino pro memoria LDT, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 70, l. 14–15.

⁵⁸ Jurevičius, Juozas, „Lietuvių visuomenė jį mylėjo ir gerbė“, *Dirva*, 1971 spalio 8.

⁵⁹ Račkauskas, V. A., „Netekome dr. Petro Daužvardžio“, *Dirva*, 1971 spalio 8.

⁶⁰ 1971 10 04 Kazio Musteikio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 70, l. 22–22ap.

⁶¹ 1971 10 06 Lietuvos Moterų klubų federacijos, Chicagos klubo laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui su prašymu skirti J. Daužvardienę Lietuvos konsule Čikagoje, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 5–22.

⁶² *Ibid.*

Vašingtone⁶³. LDT'os šefas atsakyme Lietuvių moterų klubų federacijos Čikagos klubui neslėpė santūrumo:

Man malonu konstatuoti, kad 399 asmens, kurių parašai man atsiųsti, yra vienodos su manim nuomonės dėl p. J. Daužvardienės nuopelnų, savybių bei tinkamumo užimti gen. Konsulo vietą ir tuo būdu užpildyti didelę spragą, atsiradusią Diplomatiniėje tarnyboje, Dr. Daužvardžiui mirus.⁶⁴

Taigi, neatidėliotini Lietuvos diplomatinės tarnybos reikalai neleido ir našlei ilgai gėdėti ir apsiprasti su Lietuvos generalinio konsulato Čikagoje permaina.

Jau kitą dieną po generalinio konsulo laidotuvių, spalio 1-ąją, su J. Rauktyte-Daužvardiene susitiko kolegos *charge d'affaires* pareigas einantis J. Kajeckas ir generaliniai konsulai A. Simutis ir J. Žmuidzinas. Pastarasis *pro memoria* gale LDT'os šefui S. Lozoraičiui brūkštelėjo, kad pasitarimo metu J. Kajeckas „lyg sutiko daryti žygių V. D. [Valstybės departamente, – A. P.-B.] gauti p. D-nei [Daužvardienei, – A. P.-B.], kaip gen. kons., kreditų.“⁶⁵ Kitas susitikimo dalyvis A. Simutis S. Lozoraičiui kiek plačiau nušvietė susitikimo detales:

Kadangi p. Daužvardienė buvo sakiusi, kad p. K. [Kajeckas, – A. P.-B.] pasakęs, jog užeisias pas ją pasikalbėti, tai mudu su p. Žmuidzinu sutarėme siūlyti bent mūsų trijų pasitarimą. Ponia D. irgi pageidavo tokio pasitarimo. Per šermenis p. K. sėdėjo iš vieno p. Daužvardienės šono, o aš iš kito. Besišnekučiuojant pasiūliau p. K., kad jis, p. Ž. [Žmuidzinas, – A. P.-B.] ir aš susirinktume pasitarimui. Ponas K. atsakė, kad šiuo metu beveik nėra apie ką tartis, nes daug kas dar neaišku. Bet mudu su p. Žm. insistavome, kad vis tik reikia pasikalbėti. Tada p. K. sako: o kur gi mes susirinksime? Į kalbą įsikišo p. Daužvardienė pasiūlydama, kad susirinktume pas ją penktadienį, apie 11-12 val., kas ir buvo padaryta.⁶⁶

Iš pasitarimo A. Simutis išėjo pesimistiškai nusiteikęs ir tai net pabraukė ranka laiške LDT'os šefui⁶⁷. Mat susitikimo metu J. Kajeckas vis tvirtino, kad JAV valstybės departamentas nesutiks J. Rauktytei-Daužvardienei mokėti atlygio kaip garbės generalinei konsulei, nes nėra tokio precedento. Akivaizdžiai našlės pusėn stoję J. Žmuidzinas ir A. Simutis advokataavo, kad J. Rauktytės-Daužvardienės padėtis iš viso yra beprecedentė ir „normaliais laikais mūsų U. R. M-ja skirdavo subsidijas garbės konsulatams sekretorių algoms apmokėti. Tad kodėl V. D. ši kartą turėtų tam priešintis? Dr. Žm. argumentavo, kad p. Daužvardienė galinti būt skirta ir karjeros konsulu, nes pagal Lietuvos įstatymus Lietuvos piliečio žmona ar našlė laikoma Lietuvos piliete.“⁶⁸ Dėl pastarosios pozicijos A. Simutis rašė:

⁶³ 1971 10 07 Lietuvos Moterų klubų federacijos, Chicago klubo pirmininkės Marijos Krauchunienės laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui su prašymu skirti J. Daužvardienę Lietuvos konsule Čikagoje (su priedais), LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 25.

⁶⁴ 1971 10 12 LDT šefo S. Lozoraičio laiškas L. M. K. Federacijos Čikagos klubo pirmininkei Marijai Krauchunienei, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 26.

⁶⁵ 1971 10 02 J. Žmuidzino *pro memoria* LDT, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 70, l. 14–15.

⁶⁶ 1971 10 06 A. Simučio konfidencialus laiškas LDT šefui, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 23–24.

⁶⁷ *Ibid.*

⁶⁸ *Ibid.*

Žinoma, būtų labai gerai, jei ją būtų galima paskirti karjeros gen. konsule, bet prisibijau, kad iš to nieko neišeis, nes ir jai bus pritaikinta ta pati geležinė užtvara kaip ir p. Lozoričiui Jr. – nebuvo U. R. M-jos tarnyboje 1939-1940 metais. Gal ir nepakenktų, jei tas būtų pabandyta, bet labai tuo abejoju, nors p. K. ir prašė iš p. Žm. pilietybės duomenų sudarydamas įspūdį, lyg tai jis nusistatęs tą daryti. Bet tas veikiausia išeina iš p. K. charakterio savybių – apipint dalykus komplikacijomis.⁶⁹

1971 m. spalio 2 d., t. y. kitą dieną po vykusio pasitarimo su J. Rauktyte-Daužvardiene, A. Simučiu ir J. Kajecku, generalinis konsulas J. Žmuidzinas išsiuntė pastarajam

<...> išrašą iš „Laikino įstatymo apie Lietuvos pilietybę“ (L. V. Z. Nr. 2-3, 1919. I. 16). Tekstas atspausstas U.R.M. Žinyno 220 p. ir A. Merkio Lietuvos įstatymų rinkinyje, 17 p. Par. 1 Lietuvos piliečiais laikomi: 1) 4) Lietuvos piliečio vaikai, jo pati arba našlė; Taigi, šio įstatymo raide ponias J. Daužvardienę kaip Lietuvos piliečio žmoną laikoma Lietuvos piliete.⁷⁰

Priminsime, kad LDT'a savo veiklą grindė iki 1940 m. birželio 15 d., iki sovietų okupacijos veikusiais Lietuvos Respublikos įstatymais ir Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos įstatais.

JAV valstybės departamento sprendimas

Netrukus, spalio 5 d. J. Kajeckas, kaip einantis Lietuvos *charge d'affaires* pareigas Vašingtone, įteikė JAV valstybės departamentui raštą, adresuotą valstybės sekretoriui, tuo metu šias pareigas ėjusiam Williamui P. Rogersui, dėl J. Rauktytės-Daužvardienės paskyrimo generaline garbės konsule⁷¹. Rašte, kuris užbaigiamas sakiniu, kad jis yra parengtas su LDT'os šefo S. Lozoričio žinia, minima, kad nuo 1940 m. J. Rauktytė-Daužvardienė buvo konsulato sekretorė, ir pabrėžiama, kad, įstaigai iš generalinio konsulato virtus į generalinį garbės konsulatą, jis bus generalinio konsulato Niujorke žinioje⁷². J. Kajecko *pro memoria* apie kreipimąsi į JAV valstybės departamentą užbaigiama prašymu rašto įteikimo faktą Lietuvos diplomatinei tarnybai laikyti paslaptyste, kol nėra gautas į jį atsakymas⁷³. A. Simutis manė, kad taip Lietuvos generalinis konsulas „tikrovėje sulikviduojamas priskiriant jo konsularinį rajoną LGK New Yorke.“⁷⁴

Kliūčių tapti Lietuvos diplomatine atstove Čikagoje J. Rauktytė-Daužvardienė neturėjo: ji buvo baigusi juridinius mokslus, diena iš dienos dirbdama su vyru, žinojo visus konsulato reikalus, buvo aktyvi visuomenininkė, žinoma ne tik tarp Čikagos lietuvių. Tikėdamiesi, kad

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ 1971 10 02 Generalinio konsulo Toronte J. Žmuidzino laiškas Lietuvos atstovui Vašingtone J. Kajeckui, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 2.

⁷¹ 1971 10 05 Lietuvos charge d'affaires J. Kajecko raštas nr. 1706 JAV Valstybės sekretoriui W. P. Rogers, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 4.

⁷² *Ibid.*

⁷³ 1971 10 06 J. Kajecko konfidenciali pro memoria nr. 1529/sl. Ponios J. Daužvardienės paskyrimo Lietuvos generaliniu garbės konsulu klausimu, LDT, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 3.

⁷⁴ 1971 10 06 A. Simučio konfidencialus laiškas LDT šefui, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 23–24.

jos kandidatūrai pritars ir JAV valstybės departamentas, ją palaikė ir kolegos. Niujorke rezidavęs generalinis konsulas A. Simutis tiesiog iš anksto skubėjo pranešti LDT'os šefui savo pasiūlymus, kad pastarasis turėtų „laiko pagalvoti apie LGK Chicagoje kontinuitetą“ ir pats advokatavo J. Rauktytės-Daužvardienės kandidatūrai bei labai pragmatiškai pažymėjo: „Prie to Generalinis Konsulatas yra pp. Daužvardžių namuose, tai atpultų ir naujų patalpų ieškojimo klausimas.“⁷⁵ Tvirtinant J. Rauktytę-Daužvardienę generaline garbės konsule, svarbi bei naudinga buvo ir bendro likimo kolegų, t. y. latvių ir estų diplomatų patirtis. Tai žinodamas, A. Simutis nedelsdamas pasidalijo neviešinama žinia:

Estijos kolega man šiandien papasakojo, kad pagaliau atėjo žinia, jog estas Ilmar Heinsoo pripažintas „Honorary Consul General of Estonia in Toronto“. Mano kolega prašė tos žinios neskleisti kol jis nespėjo painformuoti paties p. Heinsoo ir p. Kajecko. Tad oficialų pranešimą gausite iš pastarojo.⁷⁶

LDT'os šefas gautą žinią pasibraukė raudonu pieštuku.

Geroji žinia apie J. Rauktytės-Daužvardienės pripažinimą Lietuvos diplomatine atstove Čikagoje atėjo lapkritį:

Juzę Daužvardienę, mirusio Lietuvos gen. konsulo dr. P. Daužvardžio našlę, JAV Valstybės Departamentas pripažino Lietuvos Respublikos Generaliniu Garbės konsulu Chicagoje ir apie tai lietuviams šį svarbų pranešimą oficialiu raštu padarė Valstybės Departamento protokolo šefo asistentas Hampton Davis.⁷⁷

Taip išsipildė paskutinis ilgamečio Lietuvos generalinio konsulo Čikagoje ir kai kurių jo kolegų noras. Archyvai liudija:

Po posėdžio [vykusio spalio 1 d., – A. P.-B.] p. Daužvardienė pakvietė šaltiems užkandžiams. Besišnekučiuojant po kelių „gin and tonic“ p. K. [Kajeckas, – A. P.-B.] juokais kreipėsi į p. Daužvardienę: aš labai norėčiau Jus su tokiais gabumais turėti Pasiuntinybėje, ar nenorėtumėt persikelti į Washingtoną? (Nerašau svetimženkliuose, nes tai ne pažodinė citata, o tik mintis tais ar kitais žodžiais išreikšta). Ponia D. padėjo už komplimentą, bet pasisakė per daug prie Chicagos prisirišusi. Juokai tai juokai, bet tas rodo, kad p. K. galvoje tebesisuka ir kitokios mintys...⁷⁸

Taigi, J. Kajeckas ir 1970-aisiais, ir 1971-aisiais, ir prieš, ir po dr. P. P. Daužvardžio mirties vis dar neatsisakė minčių likviduoti Lietuvos diplomatinį postą Čikagoje, o iš tiesų – reformuoti LDT'os struktūrą. Praėjus kiek daugiau nei ketveriems metams, J. Kajeckas (dėl ligos) pasitraukė iš LDT'os gretų.

Tapusi Lietuvos Respublikos generaline garbės konsule, J. Rauktytė-Daužvardienė tęsė vyro darbus ir tradicijas. Kaip ir kasmet, pirmasis konsulato sveikinimas buvo skirtas

⁷⁵ 1971 08 17 Lietuvos generalinio konsulato Niujorke atstovo A. Simučio raštas LDT šefui S. Lozoraičiui, Niujorkas, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 67, l. 115.

⁷⁶ *Ibid.*

⁷⁷ „Juzę Daužvardienę, mirusio Lietuvos gen. konsulo dr. P. Daužvardžio našlę“, *Dirva*, 1971 gruodžio 1.

⁷⁸ 1971 10 06 A. Simučio konfidencialus laiškas LDT šefui, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 23–24.

Lietuvos diplomatinės tarnybos šefui S. Lozoraičiui⁷⁹. Pirmąją kalbą kaip garbės generalinė konsulė J. Rauktytė-Daužvardienė pasakė Vasario 16-osios proga Čikagos *Auditorium* teatro salėje, kuri talpina „apie 4000 žmonių, kas Chicago lietuviams nebūtų per sunku pripildyti, žinant, kad čia gyvena tūkstančiai lietuvių.“⁸⁰

Išvados

Neskelbti archyviniai duomenys ir jų analizė leidžia padaryti kelias išvadas. Pirmiausia, paaiškėjo, kad būta ketinimų reformuoti LDT'os struktūrą, likviduoti Lietuvos generalinius konsulatus Čikagoje ir Niujorke. Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone svarstymai dėl finansinių priežasčių sujungti ją su Lietuvos generaliniais konsulatais Niujorke ir Čikagoje nesulaukė pritarimo. Dėl argumentuotos generalinio konsulo dr. P. P. Daužvardžio nuomonės (į pirmąją vietą iškelti personalo, o ne finansų klausimą) J. Kajecko svarstymai nebuvo įgyvendinti. Vis dėlto pastarasis pačios idėjos neatsisakė. Išlieka atviras klausimas, kokios svarbos vaidmuo šiame epizode atitenka JAV valstybės departamentui.

VLIK'as, kaip visuomeninė organizacija, nuolat mėgino kištis į tarptautiniu mastu pripažįstamos Lietuvos valstybės institucijos, t. y. Lietuvos diplomatinės tarnybos, veiklos lauką, tad VLIK'o klausimas, kas galėtų vietoje dr. P. P. Daužvardžio eiti generalinio konsulo Čikagoje pareigas, atsiskleidė kaip dar viena LDT'os ir VLIK'o vidinės kovos dalis dėl teisės steigti naujus diplomatinis postus ir skirti diplomatinis atstovus.

Archyviniai dokumentai įrodė, kad LDT'os paskyrimai buvo teikiami atsižvelgiant į aplinkybes, neatsisakyta išimčių. Dokumentai ir vidinė LDT'os korespondencija taip pat paliudijo jos narių, rezidavusių Čikagoje, Niujorke, Romoje ir Toronte, vienybę, vienas kito palaikymą, stojimą į vieną pusę su diplomatais Daužvardžiais ir LDT'os šefu, atsakomybę einant diplomatinės pareigas, antrame plane paliekant finansų klausimus ir atiduodant pirmenybę Lietuvai ir lietuvių išeivijai. Tikėtina, kad vienas Lietuvos generalinio konsulato istorijos epizodas, jo papildymas naujais duomenimis inspiruos tolesnius tyrimus.

Šaltiniai

„Dr. Daužvardis, Lietuvos generalinis konsulas Chicagoje...“, *Dirva*, 1971 rugsėjo 15.

„Juzė Daužvardienę, mirusio Lietuvos gen. konsulo dr. P. Daužvardžio našlę“, *Dirva*, 1971 gruodžio 1.

„Mirė konsulo žmona“, *Draugas*, 1931 sausio 15.

„Mirė Lietuvos vice-konsulo žmona“, *Darbininkas*, 1931 sausio 13.

„Velionis dr. P. Daužvardis“, *Dirva*, 1971 spalio 8.

J. Pr., „Mūsų atstovybės ir okupacijos nepripažinimo tęstinumas“, *Draugas*, 1971 spalio 1.

Janušaitis, Jurgis, „Pasiruošimas Vasario 16 šventei Chicagoje“, *Dirva*, 1971 gruodžio 29.

Jurevičius, Juozas, „Lietuvių visuomenė jį mylėjo ir gerbė“, *Dirva*, 1971 spalio 8.

Račkauskas, V. A., „Netekome dr. Petro Daužvardžio“, *Dirva*, 1971 spalio 8.

⁷⁹ 1972 01 03 J. Daužvardienės sveikinimas Lietuvos Diplomatinės tarnybos šefui S. Lozoraičiui, LCVA, f. 668, ap. 1, b. 71, l. 58.

⁸⁰ Janušaitis, Jurgis, „Pasiruošimas Vasario 16 šventei Chicagoje“, *Dirva*, 1971 gruodžio 29.

Literatūra

- Antano Smetonos korespondencija 1940–1944*, sud. D. Dapkutė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 1999.
- Bačkis, Stasys Antanas, *Lietuvos diplomatinė tarnyba (1940 06 15 – 1990 03 11)*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 1999.
- Jonušauskas, Laurynas ir Kleiza, Vaclovas, *Lietuvos konsulatas Čikagoje 1924–2004 metais dokumentuose ir nuotraukose*. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2004.
- Jonušauskas, Laurynas, *Likimo vedami: Lietuvos diplomatinės tarnybos egzilyje veikla, 1940–1991*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2003.
- Lietuvos diplomatų korespondencija (1940–1945 m.)*, sud. A. Petraitytė-Briedienė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių išeivijos institutas, 2012.
- Petraitytė-Briedienė, Asta, *Diplomatas dr. Kazimieras Graužinis*. Vilnius: Versus aureus, 2018.
- Petraitytė-Briedienė, Asta, *Tylieji priešai: Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone Šaltojo karo metais*. Vilnius: Versus aureus, 2012.
- Skirius, Juozas, *JAV lietuvių darbai Lietuvai 1918–2018 metais*. Vilnius: Savas takas ir Ko, 2018.
- Skirius, Juozas, *Julius J. Bielskis (1891–1976). Gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: JAV lietuvių veikėjas ir diplomatas*. Chicago: Lituanistikos tyrimo ir studijų centras, 2004.
- Skirius, Juozas, *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis*. Vilnius: Vaga, 2001.

Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ

CHANGES IN THE LITHUANIAN CONSULATE GENERAL IN CHICAGO (1970–1971)

Summary. Nearly 50 years of the history of Lithuania's consulate general in Chicago are closely tied to the figures of the diplomats Dr. Petras Povilas Daužvardis and his wife Juzefa Rauktytė-Daužvardienė. Archival documents show that in 1970, a year before Dr. P. P. Daužvardis's passing, the Lithuanian legation in Washington, D.C. with the knowledge of the U.S. State Department raised the issue of joining the legation and the consulates general in Chicago and New York into a single entity. The arguments offered by Consul General Dr. P. P. Daužvardis gave precedence to the question of personnel over the question of finances and helped save the diplomatic post in Chicago from being abolished. More than a month before the consul general's death (September 26, 1971), the Supreme Committee for the Liberation of Lithuania (VLIK) became concerned with the question of who would become the chief of the consulate general in Chicago. Thanks to Dr. P. P. Daužvardis's arguments and the support given them by the head of the Lithuanian Diplomatic Service and the consuls general in New York and Toronto, it was J. Rauktytė-Daužvardienė who was named the Lithuanian honorary consul general in Chicago after her husband's death.

Keywords: diplomats, Lithuanian Diplomatic Service, U.S. State Department, legation, Daužvardis, Rauktytė-Daužvardienė, Washington D.C., New York, Toronto, Lithuanian diaspora, VLIK.

Akvilė KABAŠINSKAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas,

Naujosios Sorbonos (Sorbonne Nouvelle) universitetas

Algirdo Juliaus Greimo (auto)portretas Prancūzijos žiniasklaidoje

Santrauka. Algirdas Julius Greimas – Prancūzijoje žinomas semiotikas, o lietuviams ne mažiau svarbus ir kaip aktyvus Lietuvos rezistencijos Vakaruose dalyvis. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje pasitraukęs iš Lietuvos į Prancūziją, A. J. Greimas įsiliejo į Paryžiaus mokslo bendruomenę ir laipsniškai tapo gerbiamu semiotiku. Prancūzijos žiniasklaidoje jo, kaip mokslininko, vardas skamba diskusijose tarp intelektualų ir apie intelektualus. 1985 m. Lietuvoje prasidėjus *perestroikai* (politinėms ir ekonominėms reformoms), A. J. Greimas atvirai kalbėjo apie savo lietuviškas šaknis ir netiesiogiai palaikė Lietuvos žmonių nepriklausomybės siekį. Tikėtina, kad semiotikas sąmoningai naudojo savo kaip mokslininko reputaciją ir ryšius, kurie jam suteikė galimybių viešai pasisakyti ne tik mokslo, bet ir nepriklausomos Lietuvos klausimais.

Raktažodžiai: Greimas, Prancūzija, žiniasklaida.

Algirdas Julius Greimas gimė 1917 m. Rusijoje, užaugo Lietuvoje, o 1944 m. emigravo į Prancūziją, kurioje iki šiol pristatomas kaip vienas iš dviejų (kartu su Roland'u Barthesu) žinomiausių semiotikų. Nors akademiname pasaulyje A. J. Greimo vardas nuolat minimas (prancūziškose mokslinėse informacijos bazėse prieinama per pusantro tūkstančio straipsnių, kuriuose minimas jo vardas), plačiojoje visuomenėje jis, kaip ir jo tyrimų sritis, nėra gerai žinomas. Apibendrinant A. J. Greimo portretą Prancūzijoje, galima pacituoti prancūziškos enciklopedijos „Universalis“ įrašo paskutinį sakinį, kurį semantikas François Rastieras suformulavo taip: „Greimo mintis suteikė koncepcinį pagrindą daugeliui mokslinių tyrimų, atliktų labai įvairiose srityse: literatūros studijų, egzegzės, teisinės semiotikos, reklamos komunikacijos ir kt.“¹ A. J. Greimo visapusiškumą atspindi įvairovė

¹ Rastier, François, „Greimas Algirdas-Julien (1917–1992)“, *Encyclopædia Universalis*, žiūrėta 2020 gruodžio 2, <http://www.universalis-edu.com/encyclopedia/aljirdas-julien-greimas/>.

publikacijų, kuriose naudojamos jo teorijos. Atsižvelgiant į A. J. Greimo profesiją ir poziciją Lietuvos klausimu, galima manyti, kad jis puikiai suprato tai, ką mes šiais laikais vadiname viešaisiais ryšiais, ir, kalbėdamas su Prancūzijos žiniasklaidos atstovais apie save ir apie Lietuvą, pasverdavo kiekvieną savo ištartą žodį.

Didžioji dalis informacijos apie A. J. Greimą prancūzų kalba yra susijusi su jo moksline veikla ir teorijomis, vis dėlto buvo keli bandymai atskleisti jo asmenybę. Verta paminėti 2017 m. Prancūzijos semiotikų asociacijos sukurtą dokumentinį mažo biudžeto filmą „Mehr Licht! Sur les traces d'A. J. Greimas“² („Daugiau šviesos! Sekant A. J. Greimo pėdsakais“), kuris nors ir nesulaukė plačiosios publikos dėmesio, įrodo jo svarbą Prancūzijos semiotikų bendruomenei. Filme garsūs mokslininkai, A. J. Greimo kolegos ir bendraminčiai dalijasi atsiminimais, o filmo aprašyme autoriai teigia siekiantys atskleisti žmogų, kuris slėpėsi už savo teorijų. Nors būta ir kitų bandymų atskleisti A. J. Greimo asmenybę per kolegų atsiminimus, prancūzų mokslininkai labiau domėjosi semiotiko moksline veikla nei asmeniniu gyvenimu.

Lietuvoje A. J. Greimo asmenybė sulaukė didesnio mokslininkų dėmesio. Jo šimtmečio proga 2017 m. pasirodė nemažai jo veiklą ir charakterį atskleidžiančių publikacijų. Prof. Arūnas Sverdiolas straipsnyje „Algirdas Julius Greimas – mįslinga figūra“³ aprašo jo gyvenimą ir asmenybę. Dar išsamiau ši tema nagrinėjama ta pačia proga išleistoje dviejų tomų knygoje „Algirdas Julius Greimas: asmuo ir idėjos“. Pirmajame tome⁴ A. J. Greimo asmenybė atskleidžiama per jo paties ir aplinkinių atsiminimus, interviu, pokalbius ir biografinius tekstus. Knygoje taip pat išryškėja Prancūzijos žiniasklaidoje tik paminimos jo gyvenimo detalės ir pažiūros. Antrasis tomas⁵ skirtas A. J. Greimo mokslinei veiklai. 2019 m. buvo išleista Egidijaus Aleksandravičiaus ir Daivos Dapkutės sudaryta knyga⁶ „Tarp minties ir politinio veiksmo: Algirdo Juliaus Greimo laišakai (1946–1954)“, kurioje laiškais perteikiama jo politinė ir rezistencinė veikla.

Lietuvos mokslininkai nagrinėjo ir A. J. Greimo santykį su žiniasklaida. Į prancūzų kalbą išverstoje knygoje „Apie prasmę tremtyje: lietuviškos kronikos“⁷ pristatomi semiotiko tekstai išeivijos spaudoje, o Egidijaus Balandžio straipsnyje⁸ konkrečiau nagrinėjami A. J. Greimo tekstai JAV lietuvių žurnale „Darbas“. Minėtos publikacijos atskleidžia A. J. Greimo asmenybę ir tekstus išeivijos spaudoje, tačiau kaip jis buvo vaizduojamas ir kaip save pristatė prancūzų kalba bei kaip buvo vertinamas Prancūzijoje, išsamiau nebuvo nagrinėta.

² Association Française de Sémiotique, *Mehr Licht ! Sur les traces d'A. J. Greimas*, 2017, https://www.youtube.com/watch?v=kMKejs-0Mig&ab_channel=AssociationFran%C3%A7aisedes%C3%A9miotique.

³ Sverdiolas, Arūnas, „Algirdas Julius Greimas – mįslinga figūra“, *Bernardinai.lt*, 2017 spalio 5, <https://www.bernardinai.lt/2017-10-06-algirdas-julius-greimas-mislinga-figura/>.

⁴ *Algirdas Julius Greimas: asmuo ir idėjos*, t. I, sud. Arūnas Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos, 2017.

⁵ *Algirdas Julius Greimas: asmuo ir idėjos*, t. II, sud. Arūnas Sverdiolas ir Eric Landowski. Vilnius: Baltos lankos, 2017.

⁶ *Tarp minties ir politinio veiksmo: Algirdo Juliaus Greimo laišakai (1946–1954)*, sud. Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2019.

⁷ Žukas, Saulius et al. (sud.), *A.-J. Greimas, Du sens en exil. Chroniques lithuaniennes*, vert. Lina Perkauskytė. Limoges: Lambert-Lucas, 2017.

⁸ Balandis, Egidijus, „Greimas žurnale „Darbas“, *Darbai ir dienos* 68 (2017), 145–161, <https://doi.org/10.7220/2335-8769.68.6>.

Į visuomenės veikėjo, sociologo Vytauto Kavolio interviu su A. J. Greimu, publikuotame 1985 m. „Metmenų“ žurnalo 50 numeryje pavadinimu „Intelektualinės autobiografijos bandymas“, užduotą pirmąjį klausimą „Kokią paskirtį turi intelektualinė autobiografija? Kokią jos formą pasirinktumėt sau?“ A. J. Greimas atsako taip: „Iš patyrimo žinau, kad geriausias būdas išsiskirti iš interviuerių skleidžiamų spąstų – pačiam imti kelti klausimus.“⁹ Būtent šis A. J. Greimo atsakymas mane paskatino išsamiau pasidomėti jo santykiu su žiniasklaida. Tiek kiti atlikti moksliniai tyrimai, tiek šis pareiškimas leidžia manyti, kad juose atsitiktinumų būta nedaug. Peržvelgus surinktą medžiagą ir A. J. Greimo monografiją¹⁰, tuoj pat išryškėjo, kad savo portretą iki pat mirties jis kūrė pats savo darbais ir pareiškimais.

Rengdama šį straipsnį, peržvelgiau prancūzakalbę spaudą „Europresse“ ir „Le Monde“ archyvinėse duomenų bazėse, radijo ir televizijos laidas Prancūzijos nacionalinio audiovizualinio instituto (INA) archyvuose. Atrinkau su A. J. Greimo asmenybe susijusius interviu ir straipsnius, nuošalėje palikau pokalbius vien apie akademinę veiklą. Pasirinkau radijo laidas, kuriose dalyvavo A. J. Greimas arba apie jį buvo kalbama, o straipsniui tinkamų televizijos laidų neradau. Tikėtina, kad populiariose televizijos laidose jis nedalyvavo. Mažai tikėtina, bet taip pat įmanoma, kad buvo ir kitų jo asmenybės aprašymų plačiojoje žiniasklaidoje, kurie dėl dažnai pasitaikančių lietuviškų pavardžių šiurkščių rašybos klaidų arba dėl privačių archyvų politikos duomenų bazėse nerandami. Atlikau paiešką nuo 1944 m., kai A. J. Greimas atvyko į Prancūziją, iki šių dienų, tačiau, kaip ir mokslininkas pats minėjo interviu su V. Kavoliu, Prancūzijoje jo debiutas prancūzų kalba buvo Jurgio Baltrušaičio Jaunesniojo „Fantastiškųjų viduramžių“ recenzija 1955 m., tad iki šio laikotarpio informacijos neradau. Prancūzijoje ir pasaulyje nuo to laiko A. J. Greimo, kaip mokslininko, reputacija ir įtaka nuolat didėjo ir tai atsispindi žiniasklaidoje.

Plačioji Prancūzijos visuomenė A. J. Greimo vardą pirmą kartą išgirdo radijo kultūros laidose, kuriose sužinojo apie jo darbus. 1963 m. jis dalyvavo laidoje pavadinimu „Connaissance de l'homme“¹¹ („Žmogaus pažinimas“). Laidos vedėjas jį pristatė kaip tiesiog *Monsieur* (poną) Algirdą Julijų Greimą, nors kitoje¹² ir vėlesnėse to paties ciklo laidose jau pažymėta, kad jis esąs Puatjė universiteto dėstytojas. 1970 m. mokslui skirtoje radijo laidoje¹³ A. J. Greimas, kalbėdamas apie savo naują knygą, jau pristatomas kaip aukštojo mokslo instituto (EHESS) direktorius. Šis susidomėjimas A. J. Greimu ir kitais mokslininkais greičiausiai buvo tiesiogiai susijęs su valstybės politika. Tuometinis Prancūzijos prezidentas Charles'is de Gaulle'is vienu iš savo tikslų laikė pareigą pagerinti žiniasklaidos kokybę ir drauge tikėjosi ja naudotis valdžios propagandai. Būtent dėl to 1963 m. jis inauguravo „Radijo namus“ (pranc. *Maison de la radio*), kuriuose buvo ne tik suvienytos visos radijo stotys, bet ir įkurta naujų. Prezidentas institucijos atidarymo metu akcentavo moralinę pareigą kurti kokybišką žiniasklaidos turinį¹⁴.

⁹ „Intelektualinės autobiografijos bandymas 1 (interviu su V. Kavoliu)“, *Metmenys* 50 (1985).

¹⁰ Sverdiolas, *Algirdas Julius Greimas: asmuo ir idėjos*, t. I.

¹¹ „La vie de la langue : la norme et l'usage“, *Connaissance de l'homme*, 1963 sausio 30. INA.

¹² „La vie de la langue : la norme et l'usage“, *Connaissance de l'homme*, 1963 vasario 6. INA.

¹³ „Les sciences et les techniques“, *Sciences et les techniques*, 1970 gegužės 29. INA.

¹⁴ Snégaroff, Thomas, „Le 15 décembre 1963, la Maison de la Radio, 'unitaire et circulaire' selon de Gaulle, est inaugurée“, *Franceinfo*, 2014 lapkričio 13, https://www.francetvinfo.fr/replay-radio/histoires-d-info/le-15-decembre-1963-la-maison-de-la-radio-unitaire-et-circulaire-selon-de-gaulle-est-inauguree_1768661.html.

1981 m. A. J. Greimas buvo pakviestas į specialią radijo laidą¹⁵, skirtą neseniai mirusiam R. Barthesui pagerbti. Laidoje jis pasakojo apie pažintį su kolega ir bendrus interesus. Nors prieš tai minėti A. J. Greimo pristatymai tiesiog atspindėjo jo karjeros kilimą, kvietimas papasakoti apie visuomenės gerbiamą kolegą rodo jo užsitarnautą autoritetą mokslo ir viešajame pasaulyje.

1983 m. radijo laidoje „Panorama“¹⁶, pristatant A. J. Greimo knygą „Apie prasmę II“, vienas iš vedėjų prilygino jo darbą R. Barthesui ir įvardijo jo knygą kaip tipinę Prancūzijos semiotikos mokyklai, tačiau žurnalisto kolega griežtu balsu jį pertraukė pabrėždamas, kad A. J. Greimas tai daro iš visai kitos perspektyvos, ir priminė, kad, be jokios abejonės, šios knygos autorius šioje srityje yra pats žinomiausias. Kitoje laidoje¹⁷ tais pačiais metais, kalbant apie metų pasiekimus, didžiųjų spaudos leidinių žurnalistai, diskutuodami apie humanitarinių mokslų srities laimėjimus, sutiko, kad nors metai ir nebuvo geri, tik A. J. Greimo „Apie prasmę II“ suteikia optimizmo. Tad nenuostabu, kad, A. J. Greimui išsikovojus tokią reputaciją mokslo srityje, netrukus pradėdama domėtis ne tik jo darbais, bet ir asmenybe.

Nežinia, ar tai – sutapimas, bet 1985 m., A. J. Greimui išeinant į pensiją, o Lietuvoje prasidėjus *perestroikai*, pasirodė keturių dalių, standartinio 30 minučių formato laidų ciklas pavadinimu „Greimas, kalbininko nuotyčiai“. Pirmojoje jo dalyje¹⁸ žurnalistas, pristatydamas A. J. Greimą, pažymėjo, kad plačiai žinomas dėl veikalo „Struktūrinė semantika“, išleisto 1966 m., o kiek siauresnei, akademinei bendruomenei – ir dėl vėliau išleistų monografijų „Apie prasmę“ ir „Apie prasmę II“. Šįkart A. J. Greimas pasakojo apie save: kalbėjo apie tai, kad yra kilęs iš Lietuvos, ir linksmi, bet išsamiai ir atvirai vardijo gyvenimą paveikčius istorinius įvykius. Taip prancūzų mokslininkas atsiskleidė kaip daugiakultūrė asmenybė ir skatino domėtis jo lietuviškomis šaknimis.

Šį daugialypės asmenybės įvaizdį A. J. Greimas dar labiau sustiprino 1989 m. pasirodžiusiame antrajame, tik jam skirtame, penkių dalių radijo laidų cikle „Atviru balsu: didieji vakarykščiai ir šiandieniniai pokalbiai“¹⁹. Šį kartą jau pensijoje ir kalbėdamas pavargusiu, bet linksmu balsu, jis pasakojo apie savo naują gyvenimą tarp kaimo ir Paryžiaus bei prisiminė Lietuvą. Laidos vedėjos Francesca'os Piolot paklaustas, ar jo svajonė – būti laisvam ir mylimam, jis atsako, kad kalbėti apie laisvę ir laimę pavojinga, nes visi nori išsilaisvinti, bet laisvę neegzistuoja. Žurnalistė retkarčiais garsiau pakartoja klausimus, mėgindama sužinoti visas A. J. Greimo gyvenimo detales ir pomėgius. Klausinėja apie mėgstamiausią menininką, kino filmą ir laisvalaikį. A. J. Greimas atsako, kad jaunystėje jam patiko Henri Matisse'as, o dabar jis jau nebežino; kad į kiną nevaikšto, bet prieš kelerius metus matė Andrejaus Tarkovskio „Nostalghia“ ir liko sužavėtas, o laisvalaikį leidžia, kaip ir visi, žiūrėdamas televiziją, nes jaučia poreikį užpildyti erdvę vaizdais ir garsais, nenorėdamas likti tik su savimi.

Antrojoje ciklo laidoje²⁰ A. J. Greimas teigė, kad yra sunkiai gyvenusios kartos dalis, kuriai teko išsilaisvinti tarp okupacijų ir išlaisvinimų laukimo. Savo asmenybę jis apibūdino

¹⁵ „La double figure de Roland BARTHES“, *Les après midi de France Culture*, 1981 kovo 26. INA.

¹⁶ „Panorama du 28 novembre 1983“, *Panorama*, 1983 lapkričio 28. INA.

¹⁷ „La presse“, *Panorama*, 1983 gruodžio 28. INA.

¹⁸ „Greimas, aventures d'un linguiste : les chocs de l'histoire“, *Perspectives scientifiques*, 1985 sausio 8. INA.

¹⁹ „Algirdas Julien Greimas“, *A voix nue : grands entretiens d'hier et d'aujourd'hui*, 1989 vasario 13. INA.

²⁰ „Algirdas Julien Greimas“, *A voix nue : grands entretiens d'hier et d'aujourd'hui*, 1989 vasario 14. INA.

sakydamas, kad visada norėjo daryti paprastus dalykus, o darė sudėtingus, ir kad dėl dviejų gimtųjų kalbų gyveno tarsi tarp dviejų salynų, kurie niekaip nesusijungia. Į klausimą, kokia kalba sapnuoja, atsakė, kad lotyniškai, nors surimtėjęs pridėjo, kad iš tikro nebesapnuoja.

Trečiojoje ciklo dalyje²¹, paklaustas apie įvykius Lietuvoje, apie kuriuos, pasak žurnalistės, daug kalbama, A. J. Greimas atsakė, kad jam labai nemalonu būti tų įvykių stebėtoju, nes norėtusi būti su žmonėmis, kurie išeina į gatves po 40-ties metų priespaudos. Jis kalbėjo apie tai, kad jo knygos, nors ir per vargus išverstos į lietuvių kalbą, ir kad lietuviškojoje enciklopedijoje jis įrašytas kaip prancūzų kalbininkas, nes, jo nuomone, tai siejama su jo darbu Sorbonos universitete, kuriame iš tiesų jis niekada nedirbo. Nors jo noras fiziškai prisijungti prie už laisvę kovojančių lietuvių neišsipildė, palaikymą A. J. Greimas išreiškė kitaip. Jo darbai prisidėjo prie naujos lietuviškos minties formavimo, o Prancūzijoje jo vardas matomas tarp vardų prancūzų intelektualų, kurie pasirašė manifestą Baltijos šalims paremti, 1991 m. vasarį pasirodžiusį skaitomiausiame laikraštyje Prancūzijoje „Le Monde“. Šis manifestas nestebina, atsižvelgiant į tvirtą antisovietinį dienraščio redakcijos požiūrį. Nuo pat susikūrimo 1944 m. „Le Monde“ išreiškė palaikymą Baltijos šalims, reguliariai primindamas apie neteisėtą Sovietų Sąjungos įvykdytą aneksiją, kurios Prancūzija niekada nepripažino. Istorikas Patrickas Eveno knygoje, kurioje aprašo šio laikraščio istoriją, teigia, kad šaltojo karo metu laikraščio redakcijai buvo svarbu, jog laisvė būtų suderinta su solidarumu ir didesnės socialinės lygybės paieškomis, tad nei komunistinis, nei amerikietiškas modelis jiems netiko²².

Tas pats laikraštis 1991-ųjų spalį, Lietuvai jau atgavus nepriklausomybę, išspausdino interviu su A. J. Greimu apie Lietuvą²³. Mokslininkas šį kartą ir vėl atvirai pasakojo apie Lietuvos okupaciją, savo poziciją ir veiklą. Šiuo klausimu jis savo vaidmens nesureikšmino ir teigė, kad tik mėgino Lietuvos rezistentams padėti išvykti į Prancūziją. Paklaustas, kaip perėjo nuo Lietuvos prie semiotikos, A. J. Greimas atsakė: „Tai labai paprasta. Kaip sakiau, labai intensyviai jaučiau absurdo jausmą, nesąmonę, kuri mane pastūmėjo į prasmės ieškojimą. Akivaizdu, kad to meto dvasia ir mano išsilavinimas turėjo tam įtakos.“ Šiame paskutiniame pokalbyje su A. J. Greimu buvo piešiamas jo kaip ramaus, bet išpūdingą gyvenimą nugyvenusio intelektualo portretas. Žurnalistai klausinėjo apie jo mažus gyvenimo malonumus ir tai, ko gailisi, tarsi mėgindami įamžinti paskutinius A. J. Greimo žodžius.

Praėjus keliems mėnesiams po šio interviu, A. J. Greimas mirė. Pirmoji oficiali žinutė²⁴ pasirodė tame pačiame dienraštyje vasario 29 d. pavadinimu „Semiotikos pionierius Kalbininkas A.-J. Greimas mirė“. Nors ši pagerbimo žinutė apie kalbininką iš didžiosios raidės ir trumpa, vos po kelių dienų, kovo 2 d., buvo išspausdintas kitas, išsamesnis straipsnis²⁵, kuriame buvo apibendrinta A. J. Greimo karjera.

Straipsnis prasideda žodžiais: „Kalbininkas Algirdas Julius Greimas mirė ketvirtadienį, vasario 27 d. Gimęs 1917 metais Rusijoje, jis didžiąją dalį karjeros praleido Prancūzijoje,

²¹ „Algirdas Julien Greimas“, *A voix nue : grands entretiens d'hier et d'aujourd'hui*, 1989 vasario 15. INA.

²² Eveno, Patrick, *Histoire du journal Le monde, 1944–2004*. Bibliothèque Albin Michel. Histoire. Paris: Albin Michel, 2004.

²³ „Un entretien avec Algirdas-Julien Greimas « La première chose qui se fait quand il s'agit de l'Europe, c'est d'empêcher des Européens d'arriver en Europe occidentale »“, *Le Monde*, 1991 spalio 22.

²⁴ „Pionnier de la sémiotique Le linguiste A.-J. Greimas est mort“, *Le Monde*, 1992 vasario 29.

²⁵ Slakta, Denis, „La mort d'Algirdas-Julien Greimas Un maître de la sémiotique“, *Le Monde*, 1992 kovo 2.

kur tapo vienu iš semiotikos pionierių“, o baigiasi žodžiais: „Algirdas Julius Greimas gimė 1917 metais Lietuvoje. Būdamas to, ką jis vadino „prancūzų metekais“ dalimi, jis užkariavo Prancūziją „pasirinkimu, socialine sutartimi, Rousseau būdu.“ Jeanas-Jacques’as Rousseau buvo XVIII a. šveicarų kilmės rašytojas, turėjęs didžiulę reikšmę Prancūzijos revoliucijai ir palaidotas tarp svarbiausių Prancūzijos asmenybių Paryžiaus Panteone. Toks palyginimas spaudoje akivaizdžiai parodo A. J. Greimo svarbą prancūzų socialinėje kovoje. Verta atkreipti dėmesį ir į žurnalisto, semiotiko Deniso Slakta’os įrašytas dvi skirtingas A. J. Greimo gimimo vietas pirmojoje ir paskutiniojoje pastraipose. Nors galima manyti, kad tekste įsivėlė paprasčiausia klaida, verta apsvarstyti ir galimybę, kad puikios reputacijos kalbininkas, dirbantis laikraštyje, kuris garsėja nepriekaištingais redaktorais, aprašydamas kolegą, šią klaidą paliko specialiai, atsižvelgdamas į A. J. Greimo požiūrį arba istorinius įvykius.

Tą pačią dieną eteryje pasirodė ir A. J. Greimui pagerbti skirta radijo laida²⁶, kurioje kalbėjo filosofas, psichoanalitikas, vertėjas, meno kritikas Rogeris Dadounas, semiotikas Paolo Fabbri ir filosofas Umberto Eco. R. Dadounas apibūdino A. J. Greimą kaip žmogų, kuris buvo neaktualus, net kai šnekėjo apie aktualijas. Jo nuomone, A. J. Greimas norėjo tikėti, net kai viskas aplinkui rodė, kad yra priešingai, nei jis galvoja. P. Fabbri prisiminė semiotiko knygą „Apie dievus ir žmones. Tautos atminties beieškant“ ir teigė, kad A. J. Greimas, kiek jam žinoma, niekada negrįžo į Lietuvą, bet Lietuva laukia jo ir jo palikimo. Pasak P. Fabbri, šiandienei Europai šis žmogus, kuris mokėjo būti ir prancūzas, ir lietuvis, liks svarbus bendrai atminčiai.

Telefonu susisiekus su U. Eco, jis pasisakė apie, kaip pats pabrėžia, sau svarbų asmenį, nors jų požiūriai ir smarkiai skyrėsi. Apibūdindamas kolegą, U. Eco teigė:

Iš išvaizdos jis atrodė mažas ir šiek tiek pilkas žmogus, bet vakare, susitikus jį prie vyno su draugais, kuriais pasitikėjo, jis būdavo puikus kompanionas, puikus pašnekovas, kai pasakodavo apie Lietuvą ir apie tą didįjį Lietuvos kunigaikštį Algirdą, kurio vardą jis nešiojo, taigi jis turėjo taip pat ir labai malonią pusę.

A. J. Greimo portretas iki pat jo mirties Prancūzijos žiniasklaidoje buvo nepriekaištingas, nes apie save jis pasakodavo tik pats, o kiti kalbėdavo tik apie jo darbus, tad ši U. Eco pastaba atrodo gana netikėta ir atskleidžia visai kitą jo įvaizdį kolegų rate.

Po mirties A. J. Greimo vardas kuriam laikui išnyko iš plačiosios žiniasklaidos ir vėl pasirodė tik 2000 m., kai buvo išleista jo disertacija „Mada 1830 metais“. „Le Monde“ požiūriu keista, kad A. J. Greimas rašė apie madą ir kad mažai kas tai žinojo²⁷. Žurnalistas į tai atkreipė dėmesį greičiausiai todėl, kad A. J. Greimas buvo žinomas kaip kairiųjų pažiūrų mokslininkas, o mada Prancūzijoje visada buvo artimesnė dešiniųjų pažiūrų publikai.

Populiariausias dešiniųjų pažiūrų laikraštis „Le Figaro“ ta pačia proga atkreipė dėmesį į A. J. Greimo minties sudėtingumą: „Yra tokių knygų, kurios ryjamos mažomis dozėmis“. Pati knyga aprašyta kaip lobis skaitytojui, „išprotėjusiam dėl žodyno, mados ir romantizmo laikotarpio skonio“. Taip pat paminėta, kad knygos pristatyme prabangiam Jacquemart-André muziejuje dalyvavo viena svarbiausių mados personalijų – drabužių

²⁶ „Littérature“, *Panorama*, 1992 kovo 2. INA.

²⁷ Contat, Michel, „livraisons“, *Le Monde*, 2000 rugpjūčio 18.

dizaineris Pierre'as Cardinas, taip pabrėžiant šio leidinio svarbą ne tik mokslo, bet ir mados pasauliui.²⁸

2006 m. dienraštis „Le Monde“ vėl prisiminė A. J. Greimą straipsnių serijoje apie XX a. didžiausius skandalus. Apie 1966 m. rašoma: „...staiga viskas užsidedė: kova už pilietines teises, Vietnamas, naujieji kritikai, brolių Mekų filmai, kultūros revoliucija, struktūralizmas, pirmasis Dakaro juodaodžių menų festivalis, Odeonas <...> Algirdas Greimas išleidžia *Struktūrinę semantiką*.“²⁹ Ši pastraipa, nors iš pažiūros ir nereikšminga, įrodo, kad tiek brolių Mekų, tiek A. J. Greimo vardai nereikalauja papildomų paaiškinimų Prancūzijos publikai ir asocijuojasi su socialine revoliucija.

Iš naujo rimčiau Prancūzijos spaudoje į A. J. Greimo asmenybę pažvelgta jo gimimo šimtmečio proga. 2017 m. liepos 6 d. kairiųjų pažiūrų dienraštis „Libération“ publikavo straipsnį pavadinimu „Greimas, egzilis tekste“, kuriame aprašomas A. J. Greimo santykis su savimi. „Aš visą gyvenimą praleidau kaip schizofrenikas, – sakė jis, – ir geografinė, ir dvasinė prasme“. Tekste jis apibūdinamas kaip vienas svarbiausių Europos semiotikų ir sakoma, kad, galbūt norėdamas išsaugoti savo ryšį su Lietuva, jos tradicijomis, kalba ir mitologija, jis Paryžiu padovanojo „subtilų lietuviškos kultūros kvapą“³⁰.

Išvados

Atlikus tyrimą galima teigti, kad Prancūzijos žiniasklaidoje matomi du ryškūs etapai: A. J. Greimo, kaip mokslininko, reputacijos kilimas iki 1985 m., o nuo šios datos – dėmesio į Lietuvą sutelkimas per savo asmenybę. Puikiai išmanydamas įvaizdžio formavimą ir kalbą, A. J. Greimas pirmiausia sukūrė savo kaip nepakeičiamo ir autoritetingo prancūzų mokslininko autoportretą. Prasidėjus *perestroikai* Sovietų Sąjungoje, jis kalbėdavo apie savo gimtinę ir naudojo savo asmenybę, siekdamas palenkti prancūzus į lietuvių, kovojančių už laisvę, pusę, o, Lietuvai tapus laisvai, A. J. Greimas identifikavosi kaip lietuvis ir taip tapo žinomu prancūzų mokslininku iš Lietuvos. Tik po jo mirties šis portretas žiniasklaidoje įgijo netobulumų dėl kolegų ir konkurentų atvirų komentarų. Tai vis dėlto neturi didelės įtakos A. J. Greimo reputacijai. Tiek dėl kovos už Lietuvos nepriklausomybę, tiek dėl atneštų naujovių į Prancūzijos mokslą A. J. Greimas tapo Europos istorijos dalimi, ir tai iki šių dienų atsispindi Prancūzijos žiniasklaidoje.

Šaltiniai

“Algirdas Julien Greimas”, *A voix nue : grands entretiens d'hier et d'aujourd'hui*, 1989 vasario 13. INA.

“Algirdas Julien Greimas”, *A voix nue : grands entretiens d'hier et d'aujourd'hui*, 1989 vasario 14. INA.

“Algirdas Julien Greimas”, *A voix nue : grands entretiens d'hier et d'aujourd'hui*, 1989 vasario 15. INA.

Association Française de Sémiotique, *Mehr Licht ! Sur les traces d'A. J. Greimas*, 2017, https://www.youtube.com/watch?v=kMKejs-0Mig&ab_channel=AssociationFran%C3%A7aisedes%C3%A9miotique.

²⁸ Morere, Elisa, “« Fashionable » comme en 1830”, *Le Figaro* 17555, (2001 sausio 18), 21.

²⁹ Marmande, Francis, “Scandales du XXe Siecle 10 - La troisième bataille du jazz”, *Le Monde*, 2006 rugpjūčio 28.

³⁰ Maggiori, Robert, “Greimas, l'exil dans le texte”, *Libération*, 2017 liepos 6.

- Contat, Michel, „livraisons”, *Le Monde*, 2000 rugpjūčio 18.
- „Greimas, aventures d'un linguiste : les chocs de l'histoire”, *Perspectives scientifiques*, 1985 sausio 8. INA.
- „Intelektualinės autobiografijos bandymas 1 (interviu su V. Kavoliu)“, *Metmenys* 50 (1985).
- „La double figure de Roland BARTHES”, *Les après midi de France Culture*, 1981 kovo 26. INA.
- „La presse”, *Panorama*, 1983 gruodžio 28. INA.
- „La vie de la langue : la norme et l'usage”, *Connaissance de l'homme*, 1963 sausio 30. INA.
- „La vie de la langue : la norme et l'usage”, *Connaissance de l'homme*, 1963 vasario 6. INA.
- „Les sciences et les techniques”, *Sciences et les techniques*, 1970 gegužės 29. INA.
- „Littérature”, *Panorama*, 1992 kovo 2. INA.
- Maggiore, Robert, „Greimas, l'exil dans le texte”, *Libération*, 2017 liepos 6.
- Marmande, Francis, „Scandales du XXe Siecle 10 - La troisième bataille du jazz”, *Le Monde*, 2006 rugpjūčio 28.
- Morere, Elisa, „« Fashionable » comme en 1830”, *Le Figaro* 17555, (2001 sausio 18), 21.
- „Panorama du 28 novembre 1983”, *Panorama*, 1983 lapkričio 28. INA.
- „Pionnier de la sémiotique Le linguiste A.-J. Greimas est mort”, *Le Monde*, 1992 vasario 29.
- Rastier, François, „Greimas Algirdas-Julien (1917–1992)”, *Encyclopædia Universalis*, žiūrėta 2020 gruodžio 2, <http://www.universalis-edu.com/encycopedie/algirdas-julien-greimas/>.
- Slakta, Denis, „La mort d'Algirdas-Julien Greimas Un maître de la sémiotique”, *Le Monde*, 1992 kovo 2.
- Snégaroff, Thomas, „Le 15 décembre 1963, la Maison de la Radio, 'unitaire et circulaire' selon de Gaulle, est inaugurée”, *Franceinfo*, 2014 lapkričio 13, https://www.francetvinfo.fr/replay-radio/histoires-d-info/le-15-decembre-1963-la-maison-de-la-radio-unitaire-et-circulaire-selon-de-gaulle-est-inauguree_1768661.html.
- „Un entretien avec Algirdas-Julien Greimas « La première chose qui se fait quand il s'agit de l'Europe, c'est d'empêcher des Européens d'arriver en Europe occidentale »”, *Le Monde*, 1991 spalio 22.

Literatūra

- Eveno, Patrick, *Histoire du journal Le monde, 1944–2004*. Bibliothèque Albin Michel. Histoire. Paris: Albin Michel, 2004.
- Algirdas Julius Greimas: asmuo ir idėjos*, t. I, sud. Arūnas Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos, 2017.
- Algirdas Julius Greimas: asmuo ir idėjos*, t. II, sud. Arūnas Sverdiolas ir Eric Landowski. Vilnius: Baltos lankos, 2017.
- Balandis, Egidijus, „Greimas žurnale „Darbas“, *Darbai ir dienos* 68 (2017), 145–161, <https://doi.org/10.7220/2335-8769.68.6>.
- Sverdiolas, Arūnas, „Algirdas Julius Greimas – mįslinga figūra“, *Bernardinai.lt*, 2017 spalio 5, <https://www.bernardinai.lt/2017-10-06-algirdas-julius-greimas-mislinga-figura/>.
- Tarp minties ir politinio veiksmo: Algirdo Juliaus Greimo laiškai (1946–1954)*, sud. Egidijus Aleksandravičius ir Daiva Dapkutė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2019.
- Žukas, Saulius et al. (sud.), *A.-J. Greimas, Du sens en exil. Chroniques lithuaniennes*, vertė Lina Perkauskytė. Limoges: Lamberts-Lucas, 2017.

THE PORTRAIT OF ALGIRDAS JULIEN GREIMAS IN THE FRENCH MEDIA

Summary. Algirdas Julien Greimas – a renowned semiologist in France and a figure of the Lithuanian resistance. A double life and a character little known in its entirety. As soon as he arrived in France at the end of the Second World War, Greimas entered the academic world where he gradually became one of the most famous semiologists. This is reflected in the French media where his name is part of the discussions on and by intellectuals. In 1985, when the period of perestroika began, Greimas gave several interviews in which he spoke about his Lithuanian origins, indirectly inviting people to support the independence of his country. He openly expressed his position on Lithuanian freedom, but not as a nobody, but as a French academician with an impeccable reputation that he had built up over the years. Until his death, when he could no longer control his image, it is very likely that Greimas consciously used his knowledge of communication and notoriety to support the Lithuanian resistance through his media interventions.

Keywords: Greimas, France, media.

Aurelija MYKOLAITYTĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Kultūrinė atmintis Juliaus Kaupo literatūrinėse pasakose

Santrauka. Juliaus Kaupo kūrybinė biografija labai trumpa: rašytoją išgarsino vienintelė publikuota pasakų knyga „Daktaras Kripštukas pragare“, kuri pasirodė išeivijoje 1948 m. Vis dėlto prasminga grįžti prie šių tekstų, kuriuos galima tyrinėti jau kaip koduojančius kultūrinę atmintį. Tai buvo svarbu J. Kaupui, šią temą jis akcentavo ir savo straipsniuose apie lietuvių kultūrą. Būtent šis aspektas tyrime yra esminis – atpažinti J. Kaupo kuriamų pasakų kultūrinius kodus, išsiaiškinti, ką žymi Kauno tekstas. Šiame straipsnyje prieinama prie išvados, kad rašytojas kūrė kultūriškai konotuosius tekstus: pasakos įtraukia į kultūrinį dialogą, skatina aiškintis, kuo reikšminga miesto kultūra. J. Kaupo tekstai išsiskiria tuo, kad juose atsiveria jau urbanistinės kultūros paveldas, labai svarbus tampa miestovaizdis.

Raktažodžiai: kultūrinė atmintis, lietuvių kultūra, literatūrinė pasaka, miestovaizdis, Kauno tekstas.

Įvadas

Lietuvių kultūros filosofas Arūnas Sverdiolas taip yra apibrėžęs kultūrą: „Kultūra realiai egzistuoja daugiskaita, t. y. kaip įvairios ir skirtingos kultūros, istorijos, tradicijos, civilizacijos. Jų gretinimas filosofinėje plotmėje – reflektyvus, patį mąstantįjį apimantis apmąstymas – gali būti atliktas tikrai savosios kultūros akiratyje“¹. Vienas iš būdų, leidžiančių apmąstyti kultūrą, yra literatūros tekstai, kurie įdabartina idėją, steigia ir saugo dvasinę kultūrą, tampa kultūriniu projektu. Pasak A. Sverdiolo, steigtis apima dvasios gimdinius – kūrinius, „kurie atveria žmogiško egzistavimo galimybes“². Labiausiai iškeliamos vertybės, lotyniškai *virtus*, kurios ženklina nebiologinio gyvenimo pradžią ir pagrindą. Teksto reikšmė ypatinga tuo, kad „išdėstyta situacija ir atskleista problema gali tapti

¹ Sverdiolas, Arūnas, *Kultūros filosofija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007, 15.

² *Ibid.*, 17.

klausytojo ar skaitytojo problema, kūrinys įtraukia į vertybių pasaulį, pasakodamas apie iškilusią problemą ir rastą jos sprendimą³. Toks teksto supratimas vadintinas hermeneutiniu, jis skatina kultūrinį dialogą, inspiruoja naujai interpretuoti atpažįstamas paradigmas. Kartu tai reiškia pačios kultūros saugą ir naujovės (transformacijos) galimybę.

Svarbu paminėti ir tai, kad kiekviena karta yra provokuojama savaip atsakyti į kultūros keliamus klausimus, todėl negali būti jokios kalbos apie kultūrinės atminties stabilumą. A. Sverdiolas akcentuoja: „Istorijoje yra nuolat užmaršties srautas, atsirandantis vienai kartai keičiant kitą, be to, kiekviena karta turi apsispręsti kitaip. Tradicija įmanoma tik kaip liudijimo perdavimas.“⁴ Reikėtų būti ypač dėmesingiems kultūros lūžiams, radikaliam kultūrinių paradigmų kaitai. Vienu tokių didžiųjų lūžių Vakarų kultūros tradicijoje buvo krikščionybės atsiradimas; kitas kultūros lūžis sietinas su anapusbės nyksmu, kurį XIX a. radikaliausiai iškėlė Friedrichas Nietzsche (mąstymo akiračiu tampa totali šiapusybė); trečiąjį virsmą A. Sverdiolas apibūdina kaip techninio požiūrio įsigalėjimą: „Techninis požiūris viešpatauja ir žmogui atsigręžiant į save patį. Esminiai jo gyvenimo taškai: gimimas, lemtingi išgyvenimai, mirtis imami traktuoti techniškai, atsiranda savotiška techninė savimonė.“⁵ Priklausomai nuo kultūros konteksto, skiriasi steigtis ir sauga, vyksta kova dėl vertybių, kurios gali būti pasirenkamos kaip pamatinės. Ši įtampa kaip tik ir skleidžiasi tekstuose, kuriuos interpretuoti reiškia dalyvauti „perduodant tiesą“⁶.

Šie kultūros filosofo A. Sverdiolo svarstymai leidžia kiek kitaip pažvelgti į J. Kaupo pasakas – ne kaip į įdomius literatūrinės išmonės pavyzdžius, o kaip į paradigmas, steigiančias ir saugančias kultūros būties, palaikančias lietuviškosios kultūros tradicijos tvermę. Rašytojas buvo labai gerai įsigilinęs į lietuvių kultūros paveldą, kartu jis yra tragiškų XX a. kataklizmo žmogus, su savo karta išgyvenęs istorijos lūžius, iš esmės perkeitusius gyvenimą. Straipsnyje gilinamasi į J. Kaupo tekstus kaip koduojančius kultūrinę atmintį: atkreipiamas dėmesys į kultūrologinius svarstymus straipsnyje „Lietuvių kultūros ideologiniai pagrindai“, aptariama kuriamo kultūrinio pasaulio dinamika pasakose.

Svarstymai apie lietuvių kultūrą

Vienas iš kertinių J. Kaupo straipsnių, padedančių paaiškinti pačią literatūrinę kūrybą, – 1959 m. publikuoti „Lietuvių kultūros ideologiniai pagrindai“. Šiame tekste rašytojui rūpėjo apibrėžti, kas yra lietuvių kultūra, kokie jos pagrindai. Esminės tezės:

Lietuvių kultūra susideda iš dviejų elementų: liaudies kultūros ir intelektualinės kultūros. <...> Kiekviena tauta, ieškodama savo kelio, susikuria savo gyvenimo stilių, savo tautinį charakterį ir savitą kultūrą. <...> Intelektualinė kultūra yra vėlesnis reiškinys. Ji yra atskirų kūrėjų įnašas. Dažnai joje matyti svarbių pasaulinių sąjūdžių idėjos.⁷

³ *Ibid.*, 22.

⁴ *Ibid.*, 24.

⁵ *Ibid.*, 66.

⁶ *Ibid.*, 106.

⁷ Kaupas, Julius, „Lietuvių kultūros ideologiniai pagrindai“, in Kaupas, Julius, *Raštai*. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1997, 565, 566.

Pasak J. Kaupo, neįmanoma atskirti, kas tautai yra įgimta, o kas įgauta. Įvardijami du svarbūs veiksniai: gamtos įtaka (klimatas, peizažas) ir istorinis likimas, pavyzdžiais pasirenkami pietiečių ir šiaurės gyventojų skirtumai, vokiečių ir rusų tautų charakteriai. Rašytojas nurodo kitus du kultūros analitikus – Stasį Šalkauskį ir Antaną Maceiną, kurie skirtingai interpretavo lietuvių pasaulėvaizdžio pamatus: vienas manė, kad lietuviai turi sintetinti skirtingas Rytų ir Vakarų kultūras, kitas išvelgė pačioje tautoje slypinčius noma-dinės ir patriarchalinės kultūros pradmenis. J. Kaupas tiek perima šių autorių išvalgas, tiek praplečia jas originaliomis pastabomis, ypač susijusiomis su įsigiliniu i lietuvių pasakas.

Straipsnyje iškeliama du svarbūs liaudies kultūros bruožai: individualizmas ir bendruomeninis jausmas. Pasak J. Kaupo, i akis krenta tai, kad lietuvių kūrėjų vaizduotės neįkvėpė herojiški žygiai ir pergalės, užkariavimai liaudžiai buvę svetimi, jais nesididžiuota. Todėl vaizduojami ne karžygiai, o paprasti kasdienybės žmonės, atsiduriantys nepaprastose situacijose ir turintys rasti išeitį: „Koks nežymus pilksermėgis piemenukas štai nuveikia didelį žygį, nugalėdamas slibinus, galvažudžius, raganas, velnius ar kokias kitas šiurpias būtybes, išgelbsti karalių iš didelės nelaimės, laimi karalaitės ranką ir paveldi pusę karalystės.“⁸ Individualizmas šiame tekste pagrindžiamas kaip lietuviškąją kultūrą permelkianti paradigma: „Tose pasakose dažnai matyti didelis individualizmas. Žmogus dažnai čia pastatomas virš visuomenės ir joje nusistovėjusių opinių. Žmogaus sąžinė ir sumanumas lietuviui čia yra svarbesni negu papročiai.“⁹ Būtent iškeliama tai, kas gali būti įvardijama kaip lietuvių *virtus* – dvasinės kultūros pamatas, padedantis atitrūkti nuo biologinio pasaulio, pirminės bendruomenės, kuri vadovaujasi vien rūšies tverme (A. Sverdiolo žodžiais, „priklauso nuo visa permelkiančių alkio ir sekso“¹⁰).

Pačiomis ryškiausiomis J. Kaupas vadina pasakas apie tris brolius, kuriose ženkli vertybių dinamika:

Tie išmintingieji broliai yra blaivūs realistai, pripažįstą materialinius atsiekimus, neturi įkvėpimo ir fantazijos. Jie yra egoistai, nusistovėjusios tvarkos šalininkai ir visuomet išjuokia geraširdį, keistą ir nesuprastą svajotoją kvailutį, nors jis ir yra daug dvasingesnis ir kūrybiškesnis už juos.¹¹

Įdomi J. Kaupo pastaba: jo nuomone, „tik išmintingieji broliai galėtų būti tokie visuomenės pripažinti karžygiai“¹². Vertybių priešpriešos: nusistovėjusi tvarka ir laisvė; karžygiškumas ir žmoniškumas; tikrovė ir svajonė. Akivaizdu, kad toks individualizmas turi atgarsių ir pačioje istorijoje. Todėl neatsitiktinai rašytojas užduoda tokį klausimą: „<...> ar šios pasakos neturi daug bendro su liaudies nenoru įsijungti i objektyviais įstatymais ir socialiniais bei ekonominiais principais apspręstą valstybę?“¹³

⁸ *Ibid.*, 570.

⁹ *Ibid.*, 570.

¹⁰ Sverdiolas, *Kultūros filosofija*, 19.

¹¹ Kaupas, „Lietuvių kultūros ideologiniai pagrindai“, 571.

¹² *Ibid.*, 571.

¹³ *Ibid.*, 571.

Taigi, individualumas ir pilietiškumas būtų kaip paradigmos, kurios yra įtampos lauke. Visai kitokia yra situacija bendruomeniškumo, kuris tampa aptartojo individualizmo papildiniu, nes yra grindžiamas tuo pačiu žmoniškumo principu. Pasak J. Kaupo,

<...> nežiūrint viso individualizmo, mūsų pasakose yra daug bendruomeninio jausmo ir meilės artimui, nes kiekvienas žmogus ir net žvėris gerbiamas kaip individas. Net ir atliekant didžiausius žygius, mūsų pasakose akcentuojama išmintis ir gera širdis, bet ne drąsa ir narsumas.¹⁴

Rašytojas ypač pabrėžia labai stiprius šeimos ryšius – kaip pasakoje apie Devyniabrėlę, kuri jaučiasi kalta ištekdama ir nebesirūpindama realiu brolių gyvenimu: „Brolių svarba ir jų daugumas nurodo nomadinį tos pasakos pobūdį, kuomet buvo gyventa didelėmis šeimomis.“¹⁵ Šiame kontekste interpretuojama ir pasaka apie Eglę, žalčių karalienę, – būtent broliai užmuša žaltį, Eglės vyrą. Kartu išvelgiamas tolydžiai silpnėjantis ryšys su šeimos kamieniu, konfliktas dėl šeimos nedalomumo vis mažiau pastebimas. Šiuo atveju lietuvių kultūroje perskaitomas bendruomeniškumo kaip vertybės iškėlimas ir šios paradigmos silpnėjimas priešinant ją atotrūkiui nuo šeimos. Tokie pasakų tekstai paskatina svarstyti apie kultūrinę tapatybę, kintančias reikšmes istorijos tėkmėje.

J. Kaupui rūpėjo ne tik konfliktiniai pasaulėjautos aspektai, užkoduoti seniausiuose žinomuose tekstuose, bet ir istorijos lūžiai, kurie skatino paradigmų pokyčius. Aptardamas lietuvių kultūros istoriją, rašytojas išskiria tris laikotarpius: krikščionybės įsigalėjimą, baroko metą ir tautinio atgimimo epochą. Pasak J. Kaupo, pirmuoju ir antruoju laikotarpiais intelektualinė kultūra buvo smarkiai veikiamą nelietuviškų tendencijų ir tik tai trečiuoju laikotarpiu viskas iš esmės pasikeitė: „Gimė pasitikėjimas savimi ir didžiavimasis savo kilme. Pasidarė aišku, kad kalbėti reikia saviesiems ir vystyti kultūrinės tendencijas, glūdinčias pačioje tautos dvasioje.“¹⁶ Svarbūs raktažodžiai – pasitikėjimas, didžiavimasis. Nepriklausomoje Lietuvoje brendusiai kartai tai buvo ypač svarbu. Savo kilmės akcentavimu išsiskiria Vytautas Mačernis, Kazys Bradūnas, Alfonsas Nyka-Niliūnas – žemininkų generacijos autoriai. J. Kaupo išskirtinumas tas, kad jis jau tiesiogiai nesusijęs su valstietiškosios kultūros tradicija, o yra miesto žmogus, kuris galėjo didžiulio savo gimtuoju Kaunu. Būtent prarasto Kauno vaizdai iškyla pasakose, tampa ypatingos savasties steigimi ir sauga.

Akivaizdu, kad, rašydamas straipsnį „Lietuvių kultūrinės ideologijos pagrindai“, J. Kaupas visų pirma turėjo omenyje ne tiek lietuvių kultūros rekonstrukciją, kiek būsimą kultūros projektą, kuriame būtų išsakytos galimos veiklos gairės. Kaip nurodoma komentaruose, straipsnis buvo parengtas remiantis paskaita, skaityta Akademinio skautų sąjūdžio visuotiniame suvažiavime 1958 m.: mintys buvo skirtos išeivijos jaunimui, kuris ne mažiau intensyviai nei J. Kaupo karta išgyveno vertybių paradigmų kaitą. Tokiu tekstu rašytojas tarsi išsako savo *credo*, įvardija vertybinius pamatus.

¹⁴ *Ibid.*, 571.

¹⁵ *Ibid.*, 572.

¹⁶ *Ibid.*, 577.

Pasakų hermeneutika

Kaip šios vertybinės nuostatos išsikristalizavo pačiose J. Kaupo pasakose, išleistose Freiburge 1948 m.? Galima aptarti individualizmą, bendruomeniškumą ir didžiavimąsi savo kilme kaip kertinius kuriamo literatūrinio pasaulio dėmenis.

Labai ryškus literatūrinių pasakų bruožas – individualizmas, – toks, kaip jį aiškino pats rašytojas aptartame straipsnyje. Literatūros istorikas Bronius Raguotis yra rašęs, kad J. Kaupo personažas „kažkuo panašus ir artimas mūsų pasakų trečiajam broliui“¹⁷. Veikėjai primena idealistus, pvz., šokoladinis kareivėlis, pasiruošęs ginti katytes, profesorius Mirmilius, skaitantis eiles smuklėje, arba net velnias Juoduodegis, kurio tėvui baisu, kad „nuklys vaikišcias gerai keliais“...¹⁸ Kaip ir lietuvių tautosakoje, net vaizduojant išskirtinius personažus, labiausiai pabrėžiama ne drąsa ir narsumas, o gera širdis.

Vis dėlto visi šie personažai nėra tie, kurie „paveldi pusę karalystės“. Pavyzdžiui, velnias Juoduodegis, kuris „troško tapti padoriu žemės gyventoju“, savo žemiškas klajones baigia tuo, kad „pradėjo girtuokliauti, išmoko keiktis ir ilgus vakarus sėdėdavo kurioj nuošalioj priemiesčio smuklėj lošdamas kortomis su vagimis ir sukčiais“¹⁹. Rašytojas vaizduoja įtampą tarp kultūrinio projekto ir jo įgyvendinimo, kuris yra visiškai priešingas svajonei. Justa ironija, ženklinanti žaismingą tekstą egzistencinėmis atvertimis: kultūrinė transformacija – perėjimas nuo vienokios mąstysenos prie kitokios nėra lengvai pasiekiamas. Pasaka neatsitiktinai baigiama socialinio degradavimo vaizdu: svarbi tampa ne biologinio gyvenimo ir dvasinės kultūros priešprieša, o tai, kad individas negeba tapti savarankiškas, veikti ne pagal kitų numatytą programą. Galbūt šioje pasakoje yra užkoduoti pavojai individualizmui technokratinėje visuomenėje, kuri, anot A. Sverdiolo, žmones paverčia žmogiškais ištekliais?²⁰ Šiaip ar taip, pasaka sugestijuoja, kad į velnią Juoduodegį žvelgiama tik kaip į tam tikrą funkciją, iš anksto numatoma tam tikra jo veikimo erdvė.

Pastebima bendrumo su kitais pajauta: visi yra tarpusavyje susiję, santykis gali skaudinti kaip pasakoje apie Raudonbarzdį arba suteikti gyvybės kaip pasakoje apie Arlekiną. Pasak Rimvydo Šilbajorio, J. Kaupas pasuka visai kita kryptimi nei Antanas Škėma: „<...> kurdamas pasaulį, pilną neišpasakyto ilgesio, įkūnijantį žmogaus troškimą išsivaduoti iš savo metafiziškai beprasmiškos situacijos“²¹.

Akivaizdu, kad bendruomeniškumo išgyvenimas J. Kaupo pasakose taip pat yra ne mažiau problemiškas nei individualizmo. Modernus žmogus jau nebeprisiklauso šeimos kamienui, kaip kad priklausė pasakų kūrimo laikais. Pasakoje „Raudonbarzdžio žydo karoliai“ vaizduojamos vertybių kolizijos, nepavykusios pastangos kurti ryšius. Neatsitiktinis yra žydo paveikslas: kaip kito, svetimo, nesuprantamo. Iš pradžių auksakalys Raudonbarzdis apiplėšiamas, vėliau jo pagrobtas turtas grąžinamas, o galiausiai reikalaujama turto kaip dovanos. Pranašumo demonstravimą keičia įstatymu pagrįsti santykiai, kurie galiausiai išvirsta į

¹⁷ Raguotis, Bronius, „...Pasakos, surašytos slaptose Kauno kronikose...“, *Kauno tiesa*, 1990 kovo 14.

¹⁸ Kaupas, Julius, „Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo“, in Kaupas, Julius, *Raštai*. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1997, 31.

¹⁹ *Ibid.*, 31, 41.

²⁰ Sverdiolas, *Kultūros filosofija*, 65.

²¹ *Lietuvių literatūra svetur 1945–1967*. Chicago: „Į laisvę“ fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1968, 291.

šantažą piktavališkai siekiant keisti kito elgseną. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad Raudonbarzdis nusipelnė tokio elgesio, būdamas perdėm egoistiškas, o Martyno intencijos geros – troškimas apdovanoti mylimą merginą. Vis dėlto toks noras kurti gėrį kitų sąskaita parodomas kaip pražūtingas: paskutiniame pasakos epizode pasakojama apie kalėjimo vienutę. J. Kaupo pasakoje atskleidžiamos uždaros bendruomenės: vienokia yra visus nepaprastumu užburiančio cirko, kitokia – lobiais aptekusio Raudonbarzdžio, o Martynui taip ir nepavyksta rasti pusiausvyros tarp šių dviejų kraštutinumų: išlieka sava ir svetima perskyra. Taigi, nėra jokios idilės, tik nelaisvas žmogus, uždarytas, tiksliau – užsidaręs savo vienetėje, pasmerkęs save kalėjimo būčiai. Tokiu vienišumu J. Kaupo personažas vis dėlto priartėja prie A. Škėmos personažo – rodydamas modernėjančios kultūros slinktį egoistinio užsisklendimo link. Beje, paminėtina viena įdomi pasakos detalė: grąžindamas pagrobtą turtą, Martynas paprašo kryželio, kurį matė ant merginos kaklo. Greičiausiai tai – aliuzija į krikščionybę kaip galinčią padėti kurti santykius, rasti bendrumo; deja, išoriniai atributai nepaskatina kurti vidinių nuostatų, – pasaka parodo, kad brutalumas kito atžvilgiu sugrižta.

Kaip tikras žemininkų kartos rašytojas, J. Kaupas didžiavosi savo kilme, gimtuoju Kaunu. Rašytojas vaizdavo nuo mažų dienų jam gerai pažįstamas šio miesto gatves, vaikystę menančius namų užkaborius bei sodus, rotušę, senamiesčio bažnyčias. Kaip prisiminė rašytojo bendramokslis Kęstutis Čerkeliūnas, savo knygą J. Kaupas užrašinėjo „paslaptingo ir pasakiškai tolimo Kauno vaikams“²². Pasak A. Nykos-Niliūno, „visos čia vaizduojamos smulkmenos yra tokios gyvos ir ryškios, jog tuoj supranti, kad ir pats knygos autorius yra šio miesto vaikas“²³. Todėl galima gana drąsiai sakyti, kad J. Kaupas kuria Kauno tekstą.

Kultūrinę miesto svarbą yra ypač pabrėžęs semiotikas Jurijus Lotmanas. Pasak tyrinėtojo, miestas yra semiotinių kolizijų šaltinis, apimantis tiek sinchroninius, tiek diachroninius darinius: svarbūs architektūros statiniai, miesto papročiai ir ceremonijos, pats miesto planas, gatvių pavadinimai. Visa tai suvokiama kaip „kodinės programos, nuolat iš naujo generuojančios istorinės praeities tekstus“²⁴.

Galima būtų teigti, kad miestas J. Kaupo pasakose yra nevienprasmėms užkoduotas: tai – prieštarų erdvė, kurią reikia sąmoningai pasirinkti arba atmesti. Toks miestas yra pasakoje „Studentas iš rudosios vaistinės“. Istorija pradedama miesto aprašymu:

Didžioji Vilniaus gatvė neramiai vingiavo, mirguliuodama iškabomis, per patį Kauno senamiesčio vidurį. Joje stovėjo niūrūs, šalčiu dvelkiantys namai, susimąstę tarsi nepaprasti sargybiniai, ir taip rūsčiai žvelgė savo stikliniais langais į skubančius praeivius, kad net baugu darydavosi.²⁵

Pats vaizdas koduoja miesto istoriją, kuri nėra palanki dabarties žmogui: tai išduoda tokie apibūdinimai kaip „rūsčiai žvelgė“, „baugu darydavosi“. Lapkritiškai žvarbaus miesto įspūdis persmelkia ir tolesnį tekstą, kuriame svarbią vietą užima vaistinės durų aprašymas.

²² Čerkeliūnas, Kęstutis, „Kauno dvasios metraštininkas“, *Darbininkas*, 1994 balandžio 20.

²³ Miškinas, Leonas, „Daktaras Kripštukas pragare, arba pasikalbėjimas apie pasakų knygas“, *Aidai* 21 (1948), 521.

²⁴ Lotman, Jurij, „Peterburgo simbolika ir miesto semiotikos problemos“, in *Kultūros semiotika: straipsnių rinktinė*, vertė Donata Mitaitė, sudarė Arūnas Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos, 2004, 337.

²⁵ Kaupas, Julius, „Studentas iš rudosios vaistinės“, in Kaupas, Julius, *Raštai*. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1997, 66.

Iš pradžių pamatomas verkiantis medinis durų veidas, vėliau – besijuokiantis: „Kuo ilgiau jis žiūrėjo į durų veido šypseną, tuo nejaukesni jam rodėsi tie sustingę medžio bruožai.“²⁶ Kaip alternatyva tokiam miesto nejaukumui, nuo kurio norisi pasitraukti, – užburtas dvaras, amžina puota, išsipildžiusios svajonės. Pasaka sugestijuoja, kad Kaunui netinka šis romantinis kodas, priešingai, tai – erdvė, kupina neramybės vėjo. Miestovaizdį kuria tamsūs nakties šešėliai, tuščios gatvės ir vienišas žmogus, kuris geba įsižiūrėti į miesto paliekamus ženklus ir pamatyti jų prieštarą. Tokia erdvė galiausiai pasirenkama kaip sava, atmetant romantinį įsivaizdavimą, amžinos harmonijos pasaulį. Miesto mįslingumas tampa akstinu iš jo pasitraukti, vis dėlto pasirenkamas sugrįžimas, kylantis iš savivokos pastangų. Taigi, miestas suvokiamas kaip erdvė, kurios neramybė reiškia ir paties žmogaus dvasinį būvį, vidines prieštaras, nevienprasmiskumą, pasirodo kaip semiotinių kolizijų zona.

Vietoje išvadų

J. Kaupas 1944 m. laiške A. Nykai-Niliūnui rašė:

Jei realybė būtų lengva kaip pasaka, tai nė to laiško nerašyčiau, o gyvenčiau toje realybėje, lengvoje kaip sapnas. Bet aš rašau, juokiuosi ir vėl rašau, perdirbu tikrovę, kad ji man pačiam neatrodytų sunki našta, įtikinu save, kad viskas yra tvarkoje, kad mes nežūsime, jei juoksime ir liksime aktyvūs, jaučią savyje jėgą, jei nemesime kortų ir nesakysime Pass!²⁷

Per kultūrą, per jos savivoką ateina galia kurti ir keisti pasaulį. Vertybinis aspektas rašytojui buvo labai svarbus, bet jis anaip tol nesiekė įtvirtinti tradicijos: kūrė tik remdamasis ja kaip pasaulėvaizdžio pamatu, kuris nėra ir negali būti stabilus. Esminės vertybinės nuostatos suvokiamos kaip istoriškos, o svarbiausia tampa provokuojanti dabartis, kurioje galimos įvairios prieštaros. Egzilio rašytojas itin išgyveno kintančią pasaulio tvarką ir bandė įžvelgti lietuvių vietą jame. Literatūrinės pasakos – žanras, įgalinęs autorių atskleisti skirtingas kultūros paradigmas, prieštarą vertybinius sprendinius, kurie nurodo į nesibai giančias tiesos paieškas.

Literatūra

Čerkeliūnas, Kęstutis, „Kauno dvasios metraštininkas“, *Darbininkas*, 1994 balandžio 20.

Kaupas, Julius, „Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo“, in Kaupas, Julius, *Raštai*. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1997.

Kaupas, Julius, „Lietuvių kultūros ideologiniai pagrindai“, in Kaupas, Julius, *Raštai*. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1997.

Kaupas, Julius, „Studentas iš rudosios vaistinės“, in Kaupas, Julius, *Raštai*. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1997.

Lietuvių literatūra svetur 1945–1967. Chicago: „Į laisvę“ fondas lietuviškai kultūrai ugdyti, 1968.

²⁶ *Ibid.*, 76.

²⁷ „Šeši Juliaus Kaupo laišakai“, *Metmenys* 21 (1971), 27.

Lotman, Jurij, „Peterburgo simbolika ir miesto semiotikos problemos“, in *Kultūros semiotika: straipsnių rinktinė*, vertė Donata Mitaitė, sudarė Arūnas Sverdiolas. Vilnius: Baltos lankos, 2004.

Miškinas, Leonas, „Daktaras Kripštukas pragare, arba pasikalbėjimas apie pasakų knygas“, in *Aidai* 21 (1948).

Raguotis, Bronius, „...Pasakos, surašytos slaptose Kauno kronikose...“, *Kauno tiesa*, 1990 kovo 14.

Sverdiolas, Arūnas, *Kultūros filosofija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007.

„Šeši Juliaus Kaupo laiškai“, *Metmenys* 21 (1971).

Aurelija MYKOLAITYTĖ

CULTURAL MEMORY IN JULIUS KAUPAS' LITERARY TALES

Summary. The creative biography of Julius Kaupas is very short: the writer is famous for one published book “Doctor Kripštukas in Hell” (“Daktaras Kripštukas pragare”). This collection of literary tales appeared in exile in 1948. However, it is important to reinterpret these texts by analyzing them as codes of cultural memory. This subject was important to Kaupas; he emphasized it in his articles about culture. This aspect is essential in this research: the purpose of the present analysis is to recognize the cultural codes of Kaupas's literary tales and to determine the signification of Kaunas's texts. It can be concluded that the writer created culturally connotative texts: the literary tales stimulate a cultural dialogue and encourage the reader to try to understand what urban culture means. Kaupas's texts are unique in that they already reveal an urban cultural heritage in which the cityscape becomes very important.

Keywords: cultural memory, Lithuanian culture, literary tale, cityscape, Kaunas's text.

Laimutė ADOMAVIČIENĖ
Nepriklausoma tyrėja

Velnias Rudolfo Blaumanio ir Juliaus Kaupo pasakose

Santrauka. Straipsnyje lyginamos pasakos – Rudolfo Blaumanio „Velniukai“ (latv. „Velniņi“) ir Juliaus Kaupo „Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo“. Pasitelkiant literatūrinės komparatyvistikos metodą, lyginama tekstų struktūra, erdvė, laikas; velnio vaizdavimas (išorė, amžius, charakteris); meninės priemonės. Straipsnyje remiamasi Norberto Vėliaus monografija „Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis: folklorinio velnio analizė“. Prieita prie išvadų, kad skirtingoms lietuvių ir latvių kultūroms priklausančius R. Blaumanio ir J. Kaupo kūrinius sieja velnias, sūnaus palaidūno motyvas. Šie rašytojai velnių gyvenamąją ir pasirodymo vietas bei išvaizdą vaizduoja laikydamiesi folkloro tradicijų. Autoriai sukūrė skirtingus charakterius: ryškiaspalvį Juoduodegį ir tipiškesnius velniukus. Humoras, ironija ir paradoksalios situacijos – meninės priemonės, jungiančios abu kūrinius. Panašios ir žmogiškosios vertybės: gėris ir blogis dažnai koreliuoja; gyvenimo aplinkybės nenuspėjamos.

Raktažodžiai: Rudolfas Blaumanis, Julius Kaupas, literatūrinė pasaka, velnias, komparatyvistika.

Julius Kaupas (1920–1964) – literatūrinės miesto pasakos pradininkas lietuvių literatūroje, išeivių prozininkas, neoromantikas, literatūros kritikas, medicinos gydytojas, dailininkas. Pasaką „Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo“¹ jis sukūrė 1948 m., būdamas toli nuo gimtojo Kauno – DP (angl. *displaced persons*) stovykloje Freiburge. Verta prisiminti, kad ši pasaka buvo sukurta 53 metais vėliau negu Rudolfo Blaumanio „Velniukai“ (latv. „Velniņi“). Tyrėjai yra analizavę J. Kaupo pasakų knygą „Daktaras Kripštukas pragare ir kitos ne mažiau įdomios pasakos, surašytos slaptose Kauno miesto kronikose“

¹ Kaupas, Julius, „Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo“, in Kaupas, Julius, *Raštai*, sudarė Kostas Ostrauskas, Alfonsas Nyka-Niliūnas. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1997, 31–41. Toliau straipsnyje cituojama iš šio šaltinio.

(1948) ir konstatavę Ernesto Theodoro Amadeuso Hoffmanno, Hanso Christiano Anderseno, Oscaro Wilde'o kūrybos įtaką.

R. Blaumanis (1863–1908) – literatūrinės pasakos pradininkas latvių literatūroje, realistas prozininkas, psichologinės novelės meistras, dramaturgas, poetas, pasaką „Velniukai“² sukūręs 1895 m. Ši literatūrinė pasaka yra viena meniškiausių kūrinių vaikams, sulaukė daug leidimų. R. Blaumanį domino prieštaringa žmogaus prigimtis: jis yra sukūręs kūrinių, kurių net pavadinimai byloja apie demonus: „Kāvecāis Zemītis pašu nelabo redzējis“ (1889), „Piktoji dvāsia“ (1891) ir kt. Neabejotina Europos kultūros, literatūros, ypač vokiečių, anglų, rusų ir estų, įtaka R. Blaumanio kūrybai. Latvių klasiko kūriniai buvo lyginami su Thomaso Hardy'o³, Gottfriedo Kellerio⁴, Antono Čechovo⁵, Nikolajaus Leskovo⁶, Eduardo Vilde'o⁷ kūryba. J. Kaupą labiausiai veikė modernizmas, neoromantizmas, o R. Blaumanį – realizmas ir latvių literatūroje tuo metu blėsęs romantizmas.

Abu rašytojai gyveno ir kūrė skirtingais laikmečiais, buvo veikiami skirtingų kultūrų, turėjo savitų kūrybinių tikslų. Abu literatūrinės pasakos pradininkus labiausiai jungia vokiškoji literatūros tradicija bei tautosaka. R. Blaumanis 1875–1881 m. mokėsi Rygos apskrities vokiečių prekybos mokykloje, 1887–1889 m. kūrė ir latvių, ir vokiečių kalbomis, bendradarbiavo vokiečių laikraštyje „Zeitung für Stadt und Land“ ir kt. J. Kaupas tuo metu žavėjosi vokiečių romantiko E. T. A. Hoffmanno pasakomis, kurių įkvėptas sukūrė pasakų apie velniukus.

Šio straipsnio tikslas – palyginti velnio vaizdavimą R. Blaumanio pasakoje „Velniukai“ ir J. Kaupo pasakoje „Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo“. Tyrimą paskatino atsitiktinai perskaityta R. Blaumanio pasaka ir pastebėtas jos panašumas į J. Kaupo kūrinį: tapo įdomu, kas nulemia šį panašumą. Tyrime pasitelkiama teksto analizė ir interpretacija. Tekstai lyginami komparatyvistiniu metodu, tiksliau – pasitelkiant tematologiją, tiriančią tekstus siejančias temas, motyvus. Straipsnyje taip pat remiamasi mitologo Norberto Vėliaus monografija „Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis. Folklorinio velnio analizė“, kurioje aprašomas velnio – svarbiausios chtoniškojo mitinio pasaulio būtybės – vaizdinys tautosakoje, papročiuose, tikėjimuose ir kt. Itin reikšminga tai, kad šis mitologas lietuvių velnią gretina su latvių, prūsų, slavų, germanų ir kt. mitologija ir folkloru.

² Blaumanis, Rudolfas, „Velniukai“, in *Katinēlio malūnas: latvių rašytojų kūriniai jaunuomenei*, paruošė Kostas Korsakas. Kaunas: Spaudos fondas, 1935, 65–91. Toliau straipsnyje cituojama iš šio šaltinio, kai kur dėl aiškumo nurodant sutrumpinimą „Bl.“.

³ Leine, Antra, „Paralēles Rūdolfā Blaumaņa un Tomasa Hārdija darbos“, in *Rūdolfis Blaumanis: teksts un konteksts*, sastādītāja un zinātniskā redaktore Ieva Kalniņa. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2013, 403–412.

⁴ Laganovska, Karine, „Gotfrīda Kellera noveles „Ciemata Romeo un Džuljeta“ un Rūdolfā Blaumaņa noveles „Romeo un Jūlija“ komparatīvā analīze“, in *Rūdolfis Blaumanis: teksts un konteksts*, sastādītāja un zinātniskā redaktore Ieva Kalniņa. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2013, 311–319.

⁵ Keslers, Stefans, „Kailcirtes motīvs Rūdolfā Blaumaņa drāmā „Indrāni“ (1904) un Antona Čehova komēdijā „Kīršu dārzs“ (1904)“, in *Rūdolfis Blaumanis: teksts un konteksts*, sastādītāja un zinātniskā redaktore Ieva Kalniņa. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2013, 345–356.

⁶ Narodovska, Iveta, „Rūdolfā Blaumaņa „Raudupiete“ sastatījumā ar Nikolaja Ļeskova „Mcenskas aprīnka lēdiju Makbetu“, in *Rūdolfis Blaumanis: teksts un konteksts*, sastādītāja un zinātniskā redaktore Ieva Kalniņa. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2013, 357–364.

⁷ Mihkeleva, Anneli, „Reālisms, romantisms un daba Rūdolfā Blaumaņa un Eduarda Vildes darbos“, in *Rūdolfis Blaumanis: teksts un konteksts*, sastādītāja un zinātniskā redaktore Ieva Kalniņa. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2013, 321–326.

Tiriama tema nėra sulaukusi daug mokslinių tyrimų, išskyrus baltistės Ewos Stryczyńskos-Hodyl studiją „Velnias lietuvių ir latvių literatūroje nuo XIX a. vidurio iki XX a. vidurio“ („Diabeł w literaturze litewskiej i łotewskiej od połowy XIX do połowy XX wieku“)⁸, kurioje mokslininkė analizavo velnio įvaizdį, jo kaitą lietuvių ir latvių literatūroje, į bendrą tyrimo lauką, be daugybės autorių, įtraukusi ir J. Kaupo pasaką „Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo“ bei R. Blaumanio „Velniukai“. Autorė šių kūrinių nėra gretinusi vieno su kitu. Kitame straipsnyje⁹ autorė išskyrė folkloriškumo ir moderniškumo apraiškas, išryškėjančias J. Kaupo pasakose „Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo“ ir „Daktaras Kripštukas pragare“.

Latvių kultūros prieinamumas Lietuvoje: J. Kaupo atvejis

Tiek lietuvių, tiek latvių vaikų literatūros formavimuisi didelės įtakos turėjo grožinės literatūros vertimai ir tautosaka. „XIX amžiuje kelią originaliajai latvių vaikų literatūrai grindžia kiti pasakų, apysakų ir romanų vertimai <...>“¹⁰. Ilze Stikāne teigia, kad latvių vaikų literatūrai reikšmingo poveikio turėjusi ir tautosaka.¹¹ Lietuvių originaliosios literatūrinės pasakos pradžia tyrėjų (Vincas Aurylos, Kęstučio Urbos ir kt.) darbuose taip pat siejama su folkloro ištakomis ir vertimais, per juos atkeliavusiomis temomis, motyvais ir pan. Komparatyvistikoje vertimai – „svarbiausia literatūrinių ryšių forma“¹².

Apie lietuvių ir latvių literatūros sąsajas yra rašę Kęstutis Nastopka, Silvestras Gaižiūnas ir kt. XX a. 3–4 dešimtmečiuose nepriklausomoje Lietuvoje, ypač Kaune, vyko aktyvus kultūrinis gyvenimas, taip pat latvių kultūros sklaida. J. Kaupas greičiausiai buvo matęs R. Blaumanio spektaklių pastatymų Kaune: Boriso Dauguviečio pastatytą „Indranai“ (1931), „Siuvėjų dienos Silmačiuose“ (1936).¹³ Be to, Latvių nacionalinis teatras su spektakliais gastroliavo Lietuvoje: R. Blaumanio „Trynės nuodėmės“ (1924), „Ugnyje“ (1931)¹⁴ ir kt. Rašytojo žmona Dalia Galaunytė-Kaupienė-Augunas patvirtina, kad ji ir jos būsimo vyras J. Kaupas itin domėjosi teatro gyvenimu: „Operos ir dramos sezonui prasidėjus Julius ir aš mėgdavom eiti į operą, dramos spektaklius. Žinojome visus dainininkus, solistes, dramos aktorius ir baletu šokėjus.“¹⁵

⁸ Esu labai dėkinga autorei už atsiųstą elektroninį knygos variantą, rašant šį straipsnį.

⁹ Stryczyńska-Hodyl, Ewa, „Ludowy diabeł w nowej scenarii i niekoniernie swojskie piekło w baśniach Juliusa Kaupasa“, *Prace baltystyczne: język, literatura, kultura* 4 (2009), 161–171, žiūrėta 2021 kovo 22, <https://www.lituanistika.lt/content/40593>.

¹⁰ Stikāne, Ilze, „Latvių vaikų literatūros viršukalnės“, *Rubinitis* 3 (87) (2018), žiūrėta 2021 kovo 14, <https://www.iblylietuva.lt/rubinitis/2018-nr-3-87/latviu-vaiku-literaturos-virsukalnes/>.

¹¹ *Ibid.*

¹² Vaičiulėnaitė-Kašielionienė, Nijolė, *Literatūrinė komparatyvistika: pamatinės teorijos ir atsinaujinanti praktika*. Vilnius: Edukologija, 2013, 66.

¹³ Nastopka, Kęstutis, *Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai*. Vilnius: Vaga, 1971, 237–238.

¹⁴ *Ibid.*, 236–237.

¹⁵ Kuizininė, Dalia, „Iš tolimes perspektyvos: Juliaus Kaupo gyvenimo ir kūrybos keliais“. Dalia Galaunytė-Kaupienė-Augunas. „Iš mano prisiminimų apie Julijų Kaupą“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (30) (2020), 142, žiūrėta 2021 kovo 14, https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/127740/1/ISSN2351-6461_2020_N_2_30.PG_137-148.pdf.

Tikėtina, kad J. Kaupas galėjo būti skaitęs į lietuvių kalbą išverstą R. Blaumanio kūrinių arba knygų: „Šalna pavasarį“ (1924), „Mirties šešėly“ (1931) arba 1932 m. to paties pavadinimo apsakymų rinkinį „Raudupietė“ (1933). Jis greičiausiai buvo skaitęs ir pasakos „Velniukai“ vertimą, kuris Lietuvoje pasirodė 1935 m. Pastaroji pasaka buvo įtraukta į latvių rašytojų rinkinį, pavadintą „Katinėlio malūnas“. Šią knygą K. Urba įvardija kaip vieną vertingiausių to meto latvių literatūros vaikams vertimų¹⁶. Be šios pasakos, antologijoje yra šešių latvių prozininkų – Kārlio Skalbės, Jānio Poruko, Augusto Sauliečio, Jānio Jaunsudrabino, Anos Brigaderės, Andrėjo Upyčio – kūrinių vaikams. Jas trumpai knygos pabaigoje pristatė vertėjas Kostas Korsakas ir akcentavo, kad „Velniukai“ – viena meniškiausių R. Blaumanio pasakų. Toliau straipsnyje nevertinama vertimo kokybė, jo įtaka lietuvių literatūros raidai. Šiuo atveju latvių pasakos vertimas svarbus kaip galima įtaka vieno rašytojo – J. Kaupo kūrybai, kaip velnio motyvo keliavimas, susiejantis skirtingas kultūras ir kontekstus.

J. Kaupo ir R. Blaumanio pasakas labiausiai sieja folklorinis velnio vaizdinys, kuris, N. Vėliaus teigimu, labai artimas, neretai tapatus ir lietuvių, ir latvių tautosakoje. Tai rodo, kad velnias – „prabaltiškas mitinis personažas, turėjęs tvirtas pozicijas baltų mitologijoje“¹⁷. Įdomu paanalizuoti, palyginti ir išsiaiškinti, kuo panašios ir kuo skirtingos R. Blaumanio ir J. Kaupo pasakos, jose vaizduojamas velnias.

Pasakų struktūra, erdvė ir laikas

J. Kaupo pasakos struktūra ir siužetas paprastesnis, palyginti su sudėtingesniu R. Blaumanio teksto siužetu. Lietuvių rašytojo teksto struktūra vientisa, forma išbaigta. Latvių pasakininko „Velniukai“ sudaryta iš 8 dalių, kuriose pasakojamos trys siužetiškai sujungtos istorijos: velniukų pabėgimas ir pasirodymas žemėje (1); velniukų, ūkininko ir plėšikų istorija (2–4); istorija apie karalaitę ir velniukus, pasivertusius juodais ėriukais; burtininko pažado sulaužymas; velniukų pabėgimas iš pilies (5–6); istorija apie senukę, pavogusią velniukus ir pavertusią juos kūdikėliais; velnio tėvo pasirodymas ir bejėgystė siekiant sugrąžinti velniukus (7–8). R. Blaumanui svarbu sekti nuotaikingą pasaką, kurioje herojai velniukai išbandomi gudraus ūkininko, karalaitės, burtininko, seniukės, velnio tėvo. Patirdami išorinius susidūrimus, velniukai žemėje įgyja patirties, kaip ir J. Kaupo – Juoduodegis.

R. Blaumanio, gimusio Ėrglių kaime, ir J. Kaupo pasakų veiksmo pradžia – pragaras. Tolesni įvykiai nutinka kaime: ūkininko sodyboje (jaujoje, name, klėtyje, kieme, pievose), karalaitės pilyje, seniukės pirtyje ir ponios dvare. R. Blaumanis laikomas vienu iš XIX a. – XX a. pradžios realistinės prozos meistrų, todėl pasakoje daug įtaigių tikrovės aprašymų, realistinių detalių, poetikos. J. Kaupo, gimusio ir užaugusio Kaune, pasaka vyksta gimtajame mieste, jo erdvėse: profesoriaus name, mugėje, alinėje, teisme, Karmelitų kapinėse, Karmelitų bažnyčioje, Tešlėno kepykloje, benamių prieglaudoje ir kt.

¹⁶ Urba, Kęstutis, *Vaikų literatūros patirtis*: straipsnių rinkinys, sudarė Kęstutis Urba. Kaunas: Šviesa, 1995, 91–92.

¹⁷ Vėlius, Norbertas, *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis. Folklorinio velnio analizė*. Vilnius: Vaga, 1987, 253.

Akivaizdu, kad prozininkų pasakoms būdinga mitologinė pasaulio struktūra: dangus, žemė, pragaras. Pagrindinis veiksmas vyksta žemėje, o su pragaru arba dangumi tik susisiekiama. Velnias – tarpininkas tarp požemio ir žemės. Požemis vaizduojamas tradiciškai kaip pragaras su ugnimi (ugnies liepsnos ypač akcentuojamos R. Blaumanio tekste). Vanduo – tarpinė būseną, „skiriamoji žmonių ir velnio pasaulio riba“¹⁸. R. Blaumanio pasakoje minima kūdra, kurioje besimaudančius velniukus sugavo seniukė, J. Kaupo – upelis, prie kurio atsidūrė Juoduodegis, pabėgęs iš pragaro. Kaip matyti, analizuojamų pasakų velniai pasirodo įprastose velnio pasirodymo vietose (kaip ir mitologinėse sakmėse, pasakose apie kvailą velnią, stebuklinėse pasakose): miškuose, prie vandens.¹⁹

Lengvai persikeliami į fantastinį pasaulį, kuriame gyvena karalaitė, piktas burtininkas – tarpininkas tarp pragaro ir žemės, senutė, vagianti vaikus (tai – greičiausiai ragana, laumė). Ir J. Kaupo, ir R. Blaumanio pasakose tikrovės ir fantazijos ribos lengvai sulydomos, ir herojams nesunku patekti iš pragaro į žemę. Pavyzdžiui: „Tavo dienos pasibaigė! – tai taręs, velnias paspyrė koja burtininką ir tiesiausiu keliu išvyko į pasaulį, kad sugautų savo vaikus ir grąžintų juos į pragarą“ (Bl. 87); „Vieną dieną gudrusis klebonas gavo laišką iš paties švento Petro. (Tą keistą raštą ir dabar dar galima pasiskaityti Karmelitų klebonijos raštinėje.)“ (40).

Ir J. Kaupo, ir R. Blaumanio tekstų pradinės situacijos labai panašios: pagrindiniai herojai nori pabėgti į žemę. Sargui užsnūdus, velniukai atsklėdė vartų sklęstį ir „išspruko laukan“ (65). Velniukams pakako prasmukti tik pro vienerias duris. Akivaizdu, kad J. Kaupo velniui teko pereiti sudėtingesnę kelią: pro duris, pro didžiąją salę ir tik po to pro tamsų, vingiuojantį ir aukštyrą kylantį urvą, vedantį prie užpakalinių pragaro durų. Priėjęs surūdijusias duris, jis pagaliau pateko „į šlamantį ažuolyną“ (33). Velniukai bėgo, o J. Kaupo Juoduodegis sliūkinio, ėjo (bėgo tik vakare išsigandęs) „ilgu, tamsiu urvu, kuris jungia pragarą su pasauliu“ (Bl. 65). Pripratę prie šviesos, velniukai ėmė dairytis ir „stebėtis pasaulio puikumu. Ai, kaip čia viskas buvo keista ir daug daug gražiau negu pragare“ (66). Žemė vaizduojama kaip didelis kontrastas pragaro vaizdui:

Ten, pragare, dangaus vietoje buvo juodas skliautas, ir juoda, nepabaigiamai ilga gyvatė rangėsi jame, nuolat vemdama ugnį, kurios spindėjimas šiurpulingai nušviesdavo pragarą. O čia dangus buvo tokios malonios spalvos, kad velniukai negalėjo atitraukti nuo jo savo akių, o gyvatės vietoje buvo toks spindis rutulys, į kurį jokių būdu nebuvo galima pažiūrėti (66).

Buvo „žalia, minkšta žolė“, pieva, gėlės, lyg sakančios: „ateik, skink mus ir žaisk su mumis!“ (66). Toliau pasakų veikėjai pribėgo mišką. Latvių prozininkas skiria daug aprašymų velniukų nuostabai žemėje išreikšti. Apakinti saulės, herojai džiaugėsi švytinčiu pasauliu ir nakvynės ėmė ieškoti tik vakarop. Sušalę velniukai paliko mišką ir surado ūkininko sodybą, kurios jaujoje manė sušilsią. Juoduodegis savo ruožtu pastebėjo vienišą namelį, ažuolyną, šiltadaržį, ten permiegojo po palme.

Abiejų pasakininkų pasirinktas laikas – vasara. R. Blaumanio tekste minima nešildoma jaujos krosnis, Joninėms (stebuklų nakčiai) paruošta derva, jonvabalai; J. Kaupo – akinanti

¹⁸ *Ibid.*, 55.

¹⁹ *Ibid.*, 53–54.

saulė, gėlės, čiulbantys paukščiai, šiltadaržiai. Velniukai dienomis suka galvas, kokių šunybių iškrėsti ūkininkui, o veikia naktimis. Juoduodegis, priešingai, veikia žmonių veiklos metu – dienomis. Tačiau lietuvių tautosakoje kartais taip veikia velnias.²⁰

Abiejų pasakų herojų pabėgimo laikas – diena, „kai visi velniai sumigo (nes, kaip žinoma, kipšai miega tik dieną)“ (31); sargas užsnūdo. J. Kaupo pasakoje laikas tęsiasi keletą metų, kurie nėra apibrėžti. Kaip tikrovės laiką fiksuojantys dokumentai minimi teismo knyga (36), „tų metų medicinos metraščiai“ (38), „tų metų Kauno laikraščiai“ rašė (40), „Taip praėjo keletas metų“, „Švento Petro raštą galima paskaityti „Karmelitų klebonijos raštinėje“ (40) ir kt. R. Blaumanio pasakoje tikrovės laiko dokumentų nėra. Laikas matuojamas nuo vienos dienos iki nenuspėjamo laiko, kol kūdikiais paversti velniukai išaugo į dorus vyrus ir pateko į dangų.

Velnio vaizdavimas

Kaip būdinga stebuklinėms pasakoms, R. Blaumanio ir J. Kaupo kūrinuose veikia pragaro velniai, minimos jų šeimos, ypač išskiriami tėvai, taip pat žmonės. J. Kaupo tekste, be velnio Juoduodegio, sutinkami personažai – Kauno miestelėnai, pradedant profesoriumi, policininkais, teisėjais, kunigu, baigiant dviem ubagais, apsistojusiais benamių prieglaudoje. R. Blaumanio „Velniukuose“ – ūkininkas su žmona, plėšikai, antgamtiniai personažai: karalaitė, burtininkas.

Pagrindinių herojų tikslas tik iš pirmo žvilgsnio atrodo tapatus – pasprukti iš pragaro ir pamatyti kitą pasaulį – žemę. R. Blaumanio velniukai norėjo pažiūrėti, „kaip atrodo tas pasaulis, kuris yra ten už vartų“ (65), o J. Kaupo velnias Juoduodegis „svajojo apie žemę“, nes norėjo tapti padoriu gyventoju (31). Lietuvių pasakininko velnias Juoduodegis apie žemę buvo girdėjęs iš „gudrių velnių“, kurie paprekiaudavo sielomis, ir dr. Kripštuko (vienas iš keliaujančių J. Kaupo pasakų personažų), apsilankiusio pragare. Velniukams apie žemę buvo daug pasakojusi motina.

Prozininkai pasirinko skirtingų herojų *amžių*. Latvių rašytojas vaizduoja du vaikų amžiaus velniukus, o lietuvių – vieną brandesnį velnią, kurio individualumas pabrėžiamas Juoduodegio vardu ir akcentuojant juodą visur trukdančią uodegą. Lietuvių liaudies mitologinėse sakmėse bei pasakose velniai dažniausiai pasirodo po vieną²¹, – taip yra J. Kaupo tekste. Autorius šį veikėją dar vadina „kipšu“, „nenaudėliu“, „nelabuoju“. Jo ambicijos – tapti padoriu gyventoju – gali būti siejamos su jaunuolio amžiumi. Abiejų rašytojų velniukams buvo įgrisę „ugnies kurstymas“ (J. Kaupo), žaidimai „tik ugnimi“ (Bl. 66). Juoduodegis jau pragare buvo užsisvajojęs (tai pastebėjo tėvas velnias). Priešingai velnio prigimčiai ir vertybėms, jis į žemę nuvyko „ne žmonių gundyti“ (36). Nors R. Blaumanio velniukai bėgo pamatyti žemės, patekę į ūkininko sodybą, prisiminė, kad jų tėvas negalįs „pasigriebti“ ūkininko sielos, ir sumanė pabandyti patys (68).

Juoduodegio *išvaizdą* J. Kaupas piešia pagal folkloro tradicijas. Velnias suodinu veidu, su kailiu, letenomis, ragais, juodomis kanopomis ir uodega, atsiduoda siera ir verkia

²⁰ *Ibid.*, 58.

²¹ *Ibid.*, 49.

juodomis ašaromis. Pragare gyvendamas jis vaikščiojo, „pasiramsčiuodamas šakę“ (31). R. Blaumanio velniukai „juosvi“, „labai vikrūs“ ir labai pikti. Juoduodegis maitinasi velniui įprastais valgiais, susijusiais su vandeniu: smuklėje užsisako „varlės kepsnį su šikšnosparnių padažu“ (34).

Vis dėlto pagal charakterį Juoduodegis – visiškai priešingybė savo demoniškai išvaizdai, nes yra geras, labai mandagus, paslaugus, linksmas (dainavo linksmas pragaro dainėles). Velnias tėvas apgailestavo, kad sūnus nei „kortom lošia, nei keikiasi, nei smalą geria! Koks gi iš jo velnias!“ (31). Svajotojas, jautrus, išgyvenantis dėl nesėkmių: „Jis pamažu ėjo prieplaukos pakrante, ir jo širdis buvo didžio liūdesio apimta. / – Kam gi tikęs aš, nelaimingas! – dejavo jis susikrimtęs. – Nėra man vietos šitam pasaulyje. O nelaime! Ir kam reikėjo man velniu gimti!“ (38). (Prieplaukos krantinė – mėgstama J. Kaupo novelių liūdinčių personažų erdvė.) Geram, *kitokiam* velniui nesiseka bendrauti su Kauno miestelėnais. Velniška herojaus išvaizda klaidina žmones, nes jie įpratę su velniais elgtis stereotipiškai. Juoduodegio išsigando net profesorius, jo sūnus, alinės lankytojai. Alinėje policininkai suėmė velnią „kaip žmonių gundytoją“ (35). Paradoksali situacija: teismas išteisino Juoduodegį, nes teismo knygoje nenumatytos bausmės velniams. Nepaisant to, kad herojus buvo teisus: jis tik buvo kaltinamas kitų velnių nuodėmėmis. Juoduodegis išbandomas įvairiais darbais ir pareigomis. Velniui nesiseka, nes jis „nesusigauja žmonių aplinkoje, <...> yra kito – mitinio pasaulio būtybė, pasaulio, kuris sutvarkytas pagal skirtingus dėsnius negu žemiškasis.“²² Pirmiausia Juoduodegis pradėjo dirbti pas kaminkrėtį, bet nesėkmingai. Tešlėno kepykloje nuo velnio duonos „žmonėms ėmė augti uodegos“ (38). Karmelitų bažnyčios kapinių sargu jis dirbo taip pat laikinai. Galiausiai du benamiai priglaudė Juoduodegį. Kita paradoksali situacija susiklosto, kai dėl velnio Juoduodegio pasiekiamas priešingas efektas: girtuokliai tapo padorūs (90), „daug netikinčių atsivertė“, plėšikai tapo geri, „lošėjai sudegino kortas“. Žmonės veikia stereotipinis mąstymas, neleidžiantis priimti *kitokio*. J. Kaupas ironizuoja tokį inertšką visuomenės požiūrį ir elgesio kodą.

J. Kaupas daugiau dėmesio ir išmonės skyrė vidiniam Juoduodegio pasauliui perteikti: emocijoms, subtiliems jų niuansams. Lietuvių autorius sukūrė įsimenamą Juoduodegio charakterį, visiškai praradusį demoniškumą. R. Blaumanis, priešingai, velniukus – antgamtinius herojus – vaizduoja tipiškesnius ir tradiciškesnius, išsaugo ir kartu pabrėžia didesnę jų velniškumą. Velniukai nedori (išraudavo drugeliams sparnus), kvaili, naivūs (prašė voverėčių paskolinti savo kailinukus; nežinojo, kada jaujų krosnys kūrenamos), labai pikti („iš pykčio kulvirsčiomis nusirito nuo stogo žemyn“ (78); „iš pykčio net pabalo“ (79), pyko dėl ūkininko sėkmės), bailūs (velniukai bijo tėčio pykčio), nesilaiko duoto žodžio (ypač antrasis velniukas, burtininkui tik prižada pagelbėti). Antrasis velniukas – didesnis nedorėlis. Abu velniukai pragare tingėjo mokytis ir mokėjo kuo nors pasiversti be atvirkščio atsivertimo. Tėvas taip pat pasižymi pykčiu ir impulsyvumu: apimtas pykčio, nubaudė burtininką – jį pražudė.

Humoras, ironija kyla iš velnio Juoduodegio bendravimo su miestiečiais. R. Blaumanio pasakoje juokas kyla iš atsitiktinumų: velniukai spąstus spendžia ūkininkui, o į juos patenka plėšikai. Ūkininkas gerai nusiteikęs ir supranta „šposus“, todėl atlaidžiai reaguoja

²² *Ibid.*, 229.

į naktinius nuotykius, geba džiaugtis sėkme. Kaip ir R. Blaumanio dramose, pasakoje „Velniukai“ dažniausiai juokiamasi „iš absurdiškų atsitiktinumų, kurie būna susipynę su rimtais gyvenimo įvykiais“²³. Abi pasakas lengva skaityti, jos prajuokina arba sukelia ironišką šypsni. J. Kaupo pasakose humoras dažniausiai kyla iš žaismingų netikėtų sugretinimų, opozicijų (tai pastebėjo Alina Staknienė²⁴), o R. Blaumanio – iš atvirksčiai susiklosčiusių aplinkybių.

Velniukų ir Juoduodegio situacija – tai kartotinė sūnaus ir tėvo priešpriešos situacija.²⁵ Išryškėja archetipinis sūnaus palaidūno motyvo intertekstas: nepakludami tėvams, abiejų pasakų herojai pasirinko savą kelią. Kūrinio pabaigoje Juoduodegiui, suradusiam bendrą kalbą su elgetomis, tenka eiti blogais keliais. Net ir nenorėdamas kenkti žmonėms, jis netyčia pakenkia, gundo žmones (viena iš N. Vėliaus išskirtų grupių²⁶). Velniukai dar ir šaiposi iš ūkininko, nori jį nužudyti, bet jiems nepavyksta (pražudo plėšikus). Velniukai paverčiami žmonėmis keliomis transformacijomis: velniukai, juodi ėriukai, velniukai, juosvi dvynukai.

J. Kaupas stebuklus regi įprastoje tikrovėje, be maginių galių turinčių daiktų. R. Blaumanio pasakoje – daugiau stebuklinės pasakos elementų. Pasakoje „Velniukai“ pasitelkiama daug stebuklingų daiktų: šluotos, pavirstančios dalgiais; stebuklingas sostas ir vinis, auksinis obuolys. Ėriukams atvirsti į velniukus padeda burtininkas, kuris yra itin dažnas pagalbininkas latvių tautosakoje. Be to, velniukų pasirodymas yra susijęs ir su ūkininko praturtėjimu (latvių folklore tai – būdingas atvejis): randa plėšiko pamestą švarką su pinigine; už juodus velniukus-ėriukus karalaitė sumoka aukso gabalais.

Abiejų pasakų pabaigos panašios: velniai tėvai atsisako sūnų palaidūnų.²⁷ Velnių tėvai pasielgia vienodai: išbraukia velnius iš velnių sąrašo. R. Blaumanio velnio tėvas sūnų „trintuku ir kišeniniu peiliu išskuto“ iš „velnių sąrašo“ (90). Latvių pasakininko tekste labiau juntama ir akcentuojama krikščioniškoji galia: ūkininko žmona nuo velnio ginasi malda; seniukė velniukus, paverstus į kūdikėlius dvynukus, užklojo apklotėliu su angelėliais, iš visų lopšio pusių „prikabinėjo daug įvairių ženklų, sergstinčių nuo slogučio, piktų dvasių ir velnių“. Ši apsauga degino „lyg karščiausios liepsnos“ (90) ir neleido velniukų tėvui atsimti neklaužadų. Konstatuojama, kad velniukai-dvynukai tapo „padorūs vyrai, kad jų sielos po ilgo gyvenimo nepakliuvo pragaran, o nuskrido ten, kur nesibaigia amžinas džiaugsmas“ (91). J. Kaupo pasakoje situacija tokia: „Tuoju buvo sušauktas visuotinis velnių susirinkimas. Tėvas viešai atsisakė savo sūnaus palaidūno, ir po to, pravedus slaptą balsavimą, Juoduodegis tapo išbrauktas iš velnių sąrašų“ (40). Juoduodegiui nepavyko tapti padoriu gyventoju, nes žmonės juo nepasitikėjo: „nuklydo blogais keliais, ir buvo galima bijoti, kad po mirties dar, ko gero, pateks ir į pragarą“ (41). Nors pasakoje veikia Karmelitų

²³ Mykolaitytė, Aurelija, „R. Blaumanio ir Žemaitės dramų: dviejų baltų klasikų tekstų teatrui“, *Gimtas žodis* 4 (2015), 4.

²⁴ Staknienė, Alina, „Žaismingi sugretinimai ir priešpriešos Juliaus Kaupo pasakoj *Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo*“, in *Egzodo literatūros atšvaitai: išievių literatūros kritika, 1946–1987*, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Liūtas Mockūnas. Vilnius: Vaga, 1989, 607–621.

²⁵ Praver, Siegbert Salomon, *Comparative Literary Studies: An Introduction*. London: Duckworth, 1973, 99.

²⁶ Vėlius, *Chthoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis*, 211.

²⁷ R. Blaumanis 1893 m. sukūrė pjesę „Sūnus palaidūnas“.

kunigas, jis labai demokratiškas: nebijo įdarbinti net velnio. Tik šv. Petro laišku jis paraginamas atleisti Juoduodegį iš darbo. Velniukams taip pat nepavyko pergudrauti ūkininko ir pagrobti jo sielos.

Išvados

Skirtingoms lietuvių ir latvių kultūroms priklausančius R. Blaumanio ir J. Kaupo kūrinius susieja velnias, sūnaus palaidūno motyvas. Iš tekstų analizės paaiškėjo, kad skirtingi rašytojų siekiai nulėmė savitą kūrinių struktūrą, erdvės ir laiko pasirinkimą. Nors rašytojai velnių gyvenamąją ir pasirodymo vietas bei išvaizdą vaizduoja pagal folkloro tradicijas, skiriasi pagrindinių veikėjų – velnių – charakteriai. J. Kaupo pasakoje Juoduodegis itin įtaigus, išpažįsta žmonių vertybes, atskleidžiama jo charakterio kaita nuo donkichotiško idealisto iki liūdno realisto. R. Blaumanio velniukų charakteriai labiau tipizuoti. Humoras, ironija ir paradoksalios situacijos – meninės priemonės, jungiančios šiuos du kūrinius.

R. Blaumanio ir J. Kaupo kūrybos koncepcijas jungia ir universalios žmogiškosios vertybės: gėris ir blogis koreliuoja. J. Kaupui itin svarbu perteikti filosofinę idėją – gėrio ir blogio kovą, vykstančią individo viduje (ji rašytojui rūpėjo nuo ankstyvųjų pasakų, pavyzdžiui, „Vytukas ir musė“), kurią nulemia svetima aplinka. R. Blaumanio velniukų kova labiau išorinė, veikiama realistinių, buitinių aplinkybių. Susidūrus su priešininkais, bandoma išsisukti iš nepalankios situacijos, tačiau, kaip būdinga realizmui, daug ką nulemia prigimtis, aplinka. Velniukai pavirto gerais žmonėmis netikėtai susiklosčius aplinkybėms, dėl nesėkmių virtinės, tėvo baimės. J. Kaupo tekste idealistas Juoduodegis patiria daugybę vidinių pokyčių dėl stereotipinio aplinkinių požiūrio ir elgesio.

Šaltiniai

- Blaumanis, Rudolfas, „Velniukai“, in *Katinėlio malūnas: latvių rašytojų kūriniai jaunuomenei*, paruošė Kostas Korsakas. Kaunas: Spaudos fondas, 1935, 65–91.
- Kaupas, Julius, „Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo“, in Kaupas, Julius, *Raštai*, sudarė Kostas Ostrauskas, Alfonsas Nyka-Niliūnas. Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1997, 31–41.

Literatūra

- Kuizininė, Dalia, „Iš tolimos perspektyvos: Juliaus Kaupo gyvenimo ir kūrybos keliais“. Dalia Galaunytė-Kaupienė-Augunas. „Iš mano prisiminimų apie Julį Kaupą“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (30) (2020), 137–148, žiūrėta 2021 kovo 14, https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/127740/1/ISSN2351-6461_2020_N_2_30.PG_137-148.pdf.
- Mykolaitytė, Aurelija, „R. Blaumanio ir Žemaitės dramos: dviejų baltų klasikų tekstų teatrui“, *Gimtas žodis* 4 (2015), 2–7.
- Nastopka, Kęstutis, *Lietuvių ir latvių literatūrų ryšiai*. Vilnius: Vaga, 1971.

- Prawer, Siegbert Salomon, *Comparative Literary Studies: An Introduction*. London: Duckworth, 1973.
- Rūdolfis Blaumanis: teksts un konteksts, sastādītāja un zinātniskā redaktore Ieva Kalniņa. Rīga: Latvijas Universitātes Akadēmiskais apgāds, 2013.
- Staknienė, Alina, „Žaismingi sugretinimai ir priešpriešos Juliaus Kaupo pasakoj *Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo*“, in *Egzodo literatūros atšvaitai: išeivių literatūros kritika, 1946–1987*, sudarė, įvadą ir paaiškinimus parašė Liūtas Mockūnas. Vilnius: Vaga, 1989, 607–621.
- Stikāne, Ilze, „Latvių vaikų literatūros viršukalnės“, *Rubinitis* 3 (87) (2018), žiūrėta 2021 kovo 14, <https://www.ibbylietuva.lt/rubinitis/2018-nr-3-87/latviu-vaiku-literaturos-virsukalnes/>.
- Stryczyńska-Hodyl, Ewa, *Diabeł w literaturze litewskiej i łotewskiej od połowy XIX do połowy XX wieku*. Poznań: UAM, 2008.
- Stryczyńska-Hodyl, Ewa, „Ludowy diabeł w nowej scenarii i niekoniecznie swojskie piekło w baśniach Juliusa Kaupasa“, *Prace bałtytyczne: język, literatura, kultura* 4 (2009), 161–171, žiūrėta 2021 kovo 22, <https://www.lituanistika.lt/content/40593>.
- Urba, Kęstutis, *Vaikų literatūros patirtis*: straipsnių rinkinys, sudarė Kęstutis Urba. Kaunas: Šviesa, 1995, 91–92.
- Vaičiulėnaitė-Kašelionienė, Nijolė, *Literatūrinė komparatyvistika: pamatinės teorijos ir atsinaujinanti praktika*. Vilnius: Edukologija, 2013.
- Vėlius, Norbertas, *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis. Folklorinio velnio analizė*. Vilnius: Vaga, 1987.

Laimutė ADOMAVIČIENĖ

THE DEVIL IN THE LITERARY FAIRYTALES OF JULIUS KAUPAS AND RUDOLFS BLAUMANIS

Summary. This article compares two fairytales: “The Little Devils” (Latvian “Velnīņi”) by Rudolfs Blaumanis and “How the Blacktail Devil Went Down Bad Roads” (Lithuanian “Kaip velnias Juoduodegis blogais keliais nuėjo”) by Julius Kaupas. With the help of a literary comparativist analysis, the structure of the texts; their space and time; the depiction of the devil in terms of his outer appearance, age, and character; and the artistic means of depiction employed are compared. The basis of the article is Norbertas Vėlius’s study “The Chthonic World of Lithuanian Mythology: An Analysis of the Folklore Devil.” The conclusion is reached that the fairytales of R. Blaumanis and J. Kaupas, though belonging to different (Latvian and Lithuanian) cultures, have in common the motif of the devil as a prodigal son. The places the devils live in and appear as well as their looks are portrayed by the writers in keeping with their folklore traditions. The characters created by the authors are different: Blacktail sports bright colors while the little devils are more humdrum. Humor, irony, and paradoxical situations are the artistic means the two fairytales have in common; just as the common human values, good and evil, are often correlated, while the circumstances of life are often unpredictable.

Keywords: Rudolfs Blaumanis, Julius Kaupas, literary fairytale, devil, comparative studies.

Ramūnas ČIČELIS
Vytauto Didžiojo universitetas

Kazys Bradūnas – kultūros kritikas ir viešasis intelektualas

Santrauka. Straipsnyje analizuojama Kazio Bradūno eseistinė literatūros, dailės, kultūros ir politinė kritika, publikuota laikraščio „Draugas“ kultūros priedo skylyje „Kertinė paraštė“. Pagrindinis dėmesys skiriamas atskleisti, kokių principų literatūros ir dailės kritikos tekstuose laikosi K. Bradūnas ir kaip kultūrinės ir politinės publicistikos tekstais jis siekia daryti įtaką savojo laikotarpio lietuvių diasporai. Taip pat kalbama apie tarpukario Lietuvos kultūrinio gyvenimo įtakas K. Bradūnui, nekompromisingą laikyseną tais atvejais, kai aptariamas kultūros reiškinyje reikalauja aštrios kritikos, „Kertinės paraštės“ autoriaus publicistikos žanrų ypatybes, minčių ir jomis provokuotų veiksmų sutaptį. Straipsnio pabaigoje išvedama, kad K. Bradūnas „Kertinėje paraštėje“ yra ryškią individualybę turintis kultūros, dailės ir literatūros kritikas, savo, kaip viešojo intelektualo, pozicija siekęs prisidėti prie lietuvių išsaugojimo ir kūrybinio tęstinumo tuo metu, kai tėvynė buvo okupuota. Politinės publicistikos straipsniuose K. Bradūnas – aktyvus Lietuvos valstybingumo atkūrimo šalininkas, savo tekstais ir kultūrine veikla daręs įtaką lietuvių tautai svarbiai bylai laimėti.

Raktažodžiai: kritikas, kritikos principai, nonkonformizmas, viešasis intelektualas, analitinė publicistika, inteligentija.

Straipsnio tikslas – analizuoti poeto, literatūros kritiko, publicisto Kazio Bradūno viešuosius vaidmenis, kurie buvo jam būdingi, publikuojant Jungtinių Amerikos Valstijų lietuvių laikraščio „Draugas“ kultūros priedo puslapiuose tekstus specialioje skylyje „Kertinė paraštė“ XX a. antrojoje pusėje, nuo 6 dešimtmečio iki Lietuvai atkuriant nepriklausomybę ir K. Bradūnui grįžtant nuolat gyventi į tėvynę. Minėtos publikacijos prieš kelerius metus buvo surinktos į vieną pluoštą ir iš jų sudaryta K. Bradūno kultūros kritikos ir publicistikos knyga „Kertinė paraštė“, kuri yra mūsų tyrimo objektas – keturios struktūrinės dalys, arba skyriai: literatūros, dailės, kultūros ir politinė kritika. Straipsnis nėra šios knygos recenzija, nes rūpi ne įvertinti K. Bradūno tekstus kokybiškai, o pažvelgti plačiau, bandyti atsakyti į klausimus, kada „Kertinės paraštės“ autorius yra išėvijoje publikuotų

poezijos rinkinių arba įvairiose galerijose vykusių dailės parodų kritikas, recenzentas, o kada, net ir aptardamas knygas bei parodas, imdamasis rašyti politikos arba bendresnėmis kultūros temomis, veikia kaip viešasis intelektualas.

Kultūros kritiko samprata šiame tyrime apibrėžiama akcentuojant tai, kad toks asmuo dažniausiai savąsias įžvalgas skaitytojams pateikia atstovaudamas tam tikrai filosofinei, ideologinei ir metodologinei doktrinai ir neretai reikšdamas gana griežtas asmenines politines, meninio skonio ir kitokias pažiūras. Amerikiečių kultūrologas, filosofas Michaelas Walzeris veikale „Kritikų draugija“ kalba apie ryškiausius XX a. kultūros kritikus, kurie, remdamiesi tam tikra kritikos tradicija, humanitarinės minties ir filosofijos istorijoje žinomi kaip suformulavusieji ir savąsias žvilgsnio į kultūrą teorijas ir metodologijas, pagal kurias yra atpažįstami, skaitomi ir interpretuojami¹.

Viešasis intelektualas paprastai yra ne tik rašto arba kalbėjimo, bet ir viešumoje aktyviai veikianti figūra. Viešojo intelektualo įžvalgoms neretai būdingas tarpdalykiškumas, išvaduojantis rašantįjį esė arba publicistikos tekstą iš siaurų literatūros, dailės arba kitokių menų bei visuomenės gyvenimo sričių reikalavimų ribų. Viešasis intelektualas nėra tapatus politikui, nes dažniausiai neužsiima politine rezistencija, tačiau politikoje, ypač kultūros, dalyvauja kaip išlaikantis tam tikrą mentalinį atstumą su įvykiais, reiškiniais, artefaktais². Kultūrologas Vytautas Kavolis pabrėžia, kad, ėmęsi šio vaidmens, viešieji asmenys turėtų labiausiai kritikuoti sau artimų asmenybių idėjas ir veiksmus³. Istorikas Egidijus Aleksandravičius tvirtina, kad viešasis intelektualas nebūna lengvai prisitaikantis, konformistas arba dviveidis⁴.

Straipsnyje keliama hipotezė, kad K. Bradūnas savo publicistiniais ir kritikos kūriniais neretai peržengia kultūros kritiko vaidmens ribas, leisdamas sau plačiau apibendrinti aprašomus reiškinius ir daryti įtaką daugiausia JAV lietuvių kultūros gyvenimui ir okupuotos Lietuvos literatūros, dailės, kitų menų ir politikos sritims. Manytina, kad K. Bradūno, kaip intelektualo, veikla ne paneigia, o labiau integruoja kritinės minties gyvybę ir provokatyvumą.

K. Bradūnas – kritikas

K. Bradūno literatūros ir dailės kritika priskirtina esė žanrui. K. Bradūno meno kritika nėra akademinė, nes autorius nevartoja specifinių mokslinių terminų, savųjų vertinimų neįgrindžia mokslo teorinėmis nuostatomis ir principais.

Savo tekstais K. Bradūnas tarpininkauja recenzijose pristatomų ir vertinamiems kūriniams ir jų kontekstams, nuo kurių dažnai priklauso ir nuomonė apie tuos kūrinius. Memuariniame ir kartu memorialiniame tekste „Pirmas susitikimas su Vytautu Mačerniu ir

¹ Walzer, Michael, *Kritikų draugija*. Vilnius: Pradai, 1992.

² Mažeikis, Gintautas, „Leonidas Donskis: Europos vaizdo filosofas ir viešasis intelektualas“, *Lietuvos filosofų draugija*, paskelbta 2017, žiūrėta 2021 vasario 19, <http://www.filosofai.lt/nekrologas-donskis>.

³ *Ibid.*

⁴ Aleksandravičius, Egidijus, „Nepopuliariųjų dalykų agentas“, *Sekundė*, paskelbta 2017 gruodžio 6, https://sekunde.lt/leidinys/old_turinys/147970.

studentiškos dienos Kaune“ literatūros kritikas mena, pirmiausia, ne save tarpukariu, o anuomet, tarpukario Lietuvoje, vos spėjusį pagarsėti Vytautą Mačernį: straipsnyje ryškina-
mos tos aplinkybės, kuriomis aptariamas poetas pradėjo savo literatūrinį kelią, tapo žino-
mas tarp studentų ir jau vėliau įvertintas bei labai pripažintas po mirties. Dažnam laikraš-
čio „Draugas“ skaitytojui gali būti įdomūs būtent išsamūs aprašymai, leidžiantys geriau
suprasti V. Mačernio kūrybą, ją papildant biografinėmis reminiscencijomis (K. Bradūnas
jų pateikia apščiai). Pavyzdžiui, aptardamas jaunesnio kolegos poeto kūrybos kelio pra-
džią, straipsnio autorius mena: „Vytautas iš Telšių laiks nuo laiko man siuntinėjo savo ei-
lėraščių, kurie, žinoma, dar buvo toli savo literatūrine verte nuo vėlesniųjų jo posmų, bet
jau ir nebuvo prastesni už kitus, kuriuos dėdavau *Ateitin*“⁵.

Svarstydamas apie tarpukario Lietuvos literatūrą, dažniausiai poeziją, K. Bradūnas re-
miasi savosiomis gyvenimo laisvoje tėvynėje išvalgomis, kurios leidžia tiksliai apibrėžti
vieno arba kito rašytojo, dailininko įtaką lietuvių kultūros ir meno istorijai. Literatūros
kritikas ypač vertina ir gerbia tuos poetus, kuriuos galima vadinti jo mokytojais, pavyz-
džiui, poetą Vincą Mykolaitį-Putiną. Prisimindamas studijas Vilniaus universitete, K. Bra-
dūnas apibendrina, kad minėtas poetas buvo daugelio tarpukariu pradėjusiųjų rašyti poe-
ziją autoritetas, patraukęs ir nedogmatiška dėstytojo laikysena, ir, žinoma, literatūros bei
poezijos giliu išmanymu. V. Mykolaitis-Putinas su dar keliais universiteto studentais buvo
įsteigęs literatūrinių popiežių tradiciją: „...pokalbiai su Putinu, jo platus akiratis ir jo jaučia-
mas rūpestis mumis padėjo ne vienam lengviau pergyventi tragiškąją tikrovę ir bent trum-
pose valandėlėse jaustis žmonėmis“⁶. V. Mykolaitis-Putinas – tai ne vieno arba dviejų poe-
tų, o visos poetų laisvoje Lietuvoje kartos mokytojas. „Kertinėje paraštėje“ minėdamas
Balio Sruogos mirties 15-ąsias metines, K. Bradūnas konstatuoja, kad „[r]ašytojo individu-
alybė nepakartojama, geras rašytojas yra tik vieno Dievo dovana tautai“⁷. Nepaisant įvairių
prisiminimų apie jo mokytojus B. Sruogą ir V. Mykolaitį-Putiną, K. Bradūnas, kaip kriti-
kas, lieka savitas ir originalus.

Tuose tekstuose, kuriuose K. Bradūno dėmesys krypsta į literatūros ir dailės vertini-
mus, kritinių nuostatų kontekstais dažniausiai tampa kalbėjimas apie kurio nors rašytojo,
poeto, dailininko ryšius su likusia lietuvių diaspora, jos kultūra. „Kertinės paraštės“ tekstų
 autoriui puikiai pažįstamos daugelio poetų, prozininkų, grafikų, tapytojų kūrybos biogra-
fijos, todėl straipsniuose dažnai nevengiama apibendrinti visą aptariamo kūrėjo kelią:

Čia tekstų prisiminti Jono Meko, kaip poeto, labai būdingą žymę: jis su kiekvienu savo
rinkiniu kažkur pačiame žodžio ir temos branduolyje pasilikdamas tuo pačiu – lyriškuoju
Meku, išorinės išraiškos priemonėse įstengia būti vis kitu, nesikartojamu ir nepakartojamu.⁸

Esminis K. Bradūno straipsnių tikslas yra ne vien įvertinti kūrinį arba kūrybą, o ir pra-
tęsti aptariamų meno kūrinių gyvybę spausdintoje medijoje – laikraščio „Draugas“

⁵ Bradūnas, Kazys, *Kertinė paraštė: kritikos ir kultūrinės publicistikos rinktinė*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017, 65.

⁶ *Ibid.*, 48.

⁷ *Ibid.*, 9.

⁸ *Ibid.*, 50.

kultūros priedo skiltyje „Kertinė paraštė“, – paskatinti skaityti lietuvių autorių knygas, nes tik skaitomos jos yra prasmingos.

Daugelyje K. Bradūno tekstų aptariamų knygų arba dailės parodų vertinimus veikia estetiniai kriterijai, keliami poezijai, prozai, grafikai, tapybai. Rašydamas apie Danguolės Sadūnaitės poezijos rinkinį „Tu esi mano žemė“, recenzentas sako, kad „Danguolė Sadūnaitė, būdama ne mažiau pati sau nuoširdi, vis dėlto savo poezijos akis plačiai atveria visam tam, kas saulės šviesos aplieta viršum jos ir aplink ją. Poetė neužsisklendžia vien tik požeminiuos savo sielos kampeliuos, bet savo buvimą pasaulyje jungia labiau su šviesiuoju gamtos dvelksmu“⁹, tačiau čia pat priduria ir teigiamo D. Sadūnaitės poezijos rinkinio vertinimo išlygas:

<...> tikro žodžio branduolio suradimas ir jo tobulas išnokinimas tam ir tik tokiam vieninteliam eilėraščiui yra gana komplikutas reikalas, būtinas ne tik talento, bet dar ir realios nuovokos, kantrybės, darbo ir svarbiausia – tobulo visų kalbos plonybių žinojimo. Ne vienoje vietoje šitai gana gera prasme pademonstruoja ir Sadūnaitė. Tačiau vis dėlto tai šen, tai ten už vieno kito neišlyginto grumstelio – žodžio užkliūvama.¹⁰

Taigi, K. Bradūno literatūrinės estetikos sampratos pagrindas ir šioje recenzijoje, ir kituose straipsniuose apie knygas yra pati šio meno medžiaga – žodis ir kalba. K. Bradūnas, kalbėdamas ir vertindamas lietuvių dailininkų kūrybą, dažniausiai pateikia trumpas biografines žinias, atskleidžiančias aptariamo autoriaus ryšius su lietuvių diaspora ir jo vaidmenį išeivijos meno bei kultūros srityse, ir svarsto apie recenzuojamo autoriaus darbų technikos aspektus bei estetinį – rega patiriamą – įspūdį bei poveikį žiūrovui. Pristatydamas „Kertinės paraštės“ skaitytojams trijų dailininkų – Vytauto Igno, Kęstučio Zapkaus ir Antano Petrikonio – parodas, vykstančias panašiu metu, apie V. Igno darbus K. Bradūnas sako:

Ignas yra šimtaprocentiniai lietuviškas. Jo ir spalvos, ir motyvai, ir forma tarsi būtų paimti iš senųjų lietuviškų skrynių ornamentikos. Senieji liaudies meno raižiniai Igno kūryboje daug kur atgimsta ta pačia religine ir buitine tematika, formą tačiau rafinuotai ir tiksliai išbaigiant ligi jos sidabrinio blizgėjimo.¹¹

K. Bradūno dailės kritikos estetinius vertinimus įgalina jam būdingas gilus lietuvių ir pasaulio meno istorijos išmanymas. Interpretuoti dailės vizualiąją kalbą gali tik tas, kuris ją moka ir supranta.

Kituose kritikos straipsniuose leidžiamasi ir į egzilio idėjų istorijos sritį, leidžiančią narstyti ne vien atskiros literatūros krypties, mokyklos stiliaus ir kalbos klausimus, bet ir užčiuopti esminę problemą – tam tikro kūrinio prasmę, atsakant ne vien į tai, kas ir kaip sukūrė konkretų artefaktą, bet ir tai, kodėl radosi toks kūrinys. Katalikiškosios krypties kūryba sulaukia itin palankių atsiliepimų visada, kai tų kūrinių meninė vertė pačiam

⁹ *Ibid.*, 58.

¹⁰ *Ibid.*, 59.

¹¹ *Ibid.*, 139.

kritikui atrodo neabejotina. Pavyzdžiui, rašydamas apie Antano Jasmanto kūrybą, K. Bradūnas teigia:

<...> [k]ai skaitome Antano Jasmanto premijuotuosius *Gruodo* puslapius ir kai dažnoje vietoje turime stabtelėti ir pakartotinai grožėtis nuosaikiais moderniais religiniais poeto posmais, tokiais paprastais, be jokio patoso, tik kasdieniškos lietuviškos buities įvaizdžiais pasipuošusiais, pajuntame, kad šitokios savo religinės poezijos dar neturėjome.¹²

Taigi, K. Bradūnas, kaip kritikas, ne vien susvarbina kūrybos medžiagą – kalbą, bet ir geba pastebėti bei apibendrinti vieno arba kito kūrinio meninį naujumą, nulemiantį ir jo vaidmenį lietuvių literatūros procese ir istorijoje.

Ne tokios tradicinės, novatoriškesnės poezijos autoriai, pavyzdžiui, Algimantas Mackus ir jo kūryba, yra dažnas K. Bradūno kritinių svarstymų objektas. Recenzuojant A. Mackaus poezijos rinkinį „Neornamentuotos kalbos generacija ir augintiniai“, „Kertinės paraštės“ autorių „džiugina bene vienas iš brangiausių Mackaus, kaip rašytojo, pastangos bruožų, tai jo labai akivaizdus ir tvirtas brendimas, taip lengvai kylančia linija atsekamas nuo menkai užimponuojančių pirmosios knygos (*Jo yra žemė*) puslapių iki brandaus *Neornamentuotos kalbos generacijos ir augintinių* finalo“¹³. Šioje ir ne vienoje kitoje recenzijoje K. Bradūnas skaitytojui bando perteikti tai, kaip literatūros ir dailės autoriai supranta moderniojo, XX a. antrosios pusės, žmogaus egzistencinę padėtį, tragizmą, kartais net katastrofiškas nuojautas ir kūrybos bandymus išsaugoti ne vien paties autoriaus, jo kalbėjimo, bet ir pasaulio prasmę po didžiųjų istorinių tragedijų.

K. Bradūnas yra asmenybė, kuriai literatūra, dailė, kultūra nėra idėjų iliustratyvūs pavyzdžiai. Atvirkščiai, menas jam – idėjų šaltinis. Tekste „Bežemių ir generacijų klausimu“ kritikas atvirai priekaištauja kultūrologui Vytautui Kavoliui dėl to, kad šis knygoje „Nužemintųjų generacija“ susiaurina grožinės literatūros sampratą ir taip ignoruoja poezijos estetinę vertę, pakeisdamas ją idėjiniu vertingumu. K. Bradūnas klausia, kas ištiktų literatūrą, jei būtų nepaisoma, kaip parašytas vienas arba kitas kūrinys: „...autorius apie grožinę literatūrą rašo visai ignoruodamas tai, kas rašytojo raštą ar žodį padaro tikra grožine literatūra“¹⁴. Šioje recenzijoje matomas gana retas, labiau išimtinis „Kertinės paraštės“ bruožas – itin neigiamas ir smerkiantis aptariamąs knygos vertinimas. Tokį kategoriškumą galėjo nulemti tai, kad poezija K. Bradūnui nėra idėjų istorijos, sociologijos ir filosofinės analizės medžiaga (kai idėjos pasitelkiamos kaip literatūros analizės metodas), atvirkščiai, patys meno kūriniai yra specifinis būdas poetui prabilti apie idėjų raidą ir likimą. Literatūra „Kertinės paraštės“ autoriui pati nuolat formuoja naujas idėjas ir nėra jų, iš anksto suformuluotų, perteikimo laukas. Tai reiškia, kad literatūra yra pirmesnė, lyginant su filosofija, sociologija, kultūrologija. Toks pirmumas, pasak K. Bradūno, laiduoja literatūros gyvybę ir tęstinumą. Kita vertus, K. Bradūnas recenzijoje ignoruoja tai, kad V. Kavoliui filosofija ir sociologija, šių disciplinų metodai yra naujas lietuvių kultūroje būdas atskleisti, kodėl analizuojami autoriai sukūrė būtent tokias literatūros tekstų prasmes. K. Bradūnui literatūros kūrinys yra prasmingas pirmiausia savo naujumu ir vieta meno bei kultūros

¹² *Ibid.*, 30.

¹³ *Ibid.*, 15.

¹⁴ *Ibid.*, 64.

istorijoje, o V. Kavoliui literatūra prasminga tada, kai perteikia savitą žmogaus ir žmogiškumo būseną, padėtį, nuo kurios ir priklauso literatūros tekstas bei jo vertė¹⁵.

K. Bradūnas „Kertinėje paraštėje“ ne kartą imasi nonkonformistinio vaidmens, kai savo vertinimais siekia nuvainikuoti išeivijos kultūros, dailės ir literatūros suvokimo ir interpretavimo stereotipus, nepamatuotą kai kurių dailės parodų viešą gyrimą ir aukštinimą. 1975 m. atsiliepdamas apie Vasario 16-ajai skirtą parodą Čikagoje, jis rašo:

<...> žiūrovo palankios intencijos visai sudūžta, kai, sakysim, šalia išskirtinai geros Audronės Ambrozaitytės grafikos, puikuojasi ir kito tokia tapyba, kuri yra ne vien meno galerijos, bet būtų ir padoresnio garažo įžeidimas. Tarp vidutinybės ir net gerokai žemiau vidutinybės dingsta ir ta geresnioji šiemetinės parodos dalis.¹⁶

Taigi, K. Bradūnas „Kertinės paraštės“ tekstuose pastebi ne vien egzilio dailės viršūnes, bet ir neabejotinus nuopoliuos.

Literatūros ir dailės kritikas savuosius literatūros ir meno vertinimus formuluoja ne pagal kieno nors poreikius arba reikalavimus, o sąžiningai laikydamasis tų kriterijų, kuriuos pateikia ne vienoje recenzijoje ir publicistikos tekste: estetinio išmanymo ir skonio, meno ir literatūros istorijos žinių svarbos recenzuojant kūrinių arba visą autoriaus kūrybą, asmeninio sąžiningumo ir nuoširdumo.

K. Bradūno tekstai apie literatūrą ir dailę suformuoja vientisą lietuvių išeivijos kūrybos ir kultūros vaizdą XX a. antrojoje pusėje, nes apima ir estetinę, ir idėjinę, ir geografinę egzilio visumą. „Kertinės paraštės“ tekstų autorius užėmė svarbią ir įtakingą poziciją ir savo gyventu aktualiuoju laiku, ir vėlesniame kultūros istorijos naratyve, kuriame gali būti priskiriamas prie XX a. antrosios pusės lietuvių diasporos kultūros ir politikos kritikų.

K. Bradūnas – viešasis intelektualas

K. Bradūnas viešuoju intelektualu vadintinas pirmiausia todėl, kad buvo tiesiogiai susijęs su išeiviškąja lietuvių spauda, žurnalistika, kurioje jam nepakako vien siauresnio kritiko vaidmens – savo tekstuose jis leidosi į gilesnę kultūros situacijų, tendencijų ir prognozių analizę. Dažname „Kertinės paraštės“ straipsnyje K. Bradūnas svarsto apie lietuvių kultūros, literatūros, dailės ir kitų menų artimą ateitį, kai dauguma po Antrojo pasaulinio karo į Vakarus emigravusių rašytojų ir dailininkų bus kūrybiškai išsekę – visa svarba teks jauniosios kartos lavinimui ir išlaikymui lietuvybėje:

<...> mums gana lengvai priauga jaunųjų dailininkų, vokalistų, instrumentalistų, architektų, vienokios ar kitokios srities daktarų ir profesorių. Tai visai natūralu. Jie auga ir bręsta be kokio nors ypatingo mūsų pačių lietuviškojo rūpesčio. <...> Kitaip yra su rašytojais. Mums čia visų pirma rūpi jaunos kartos lietuvis rašytojas, rašas lietuvių kalba. O tokio mums, deja, jokia kolegija ir joks universitetas specialiai neužaugins.¹⁷

¹⁵ Kavolis, Vytautas, *Nužemintųjų generacija: egzilio pasaulėjautos eskizai*. Cleveland: Santara-Šviesa, 1968.

¹⁶ Bradūnas, *Kertinė paraštė*, 155.

¹⁷ *Ibid.*, 197–198.

K. Bradūno teigimu, lietuviybės išsaugojimas ir puoselėjimas labai priklauso nuo žodžio meno likimo diasporoje.

Ne kiekvienas žurnalistas gali būti apibūdinamas kaip viešasis intelektualas. K. Bradūną nuo siauresnių žurnalistinių interesų skiria tai, kad jis nebuvo reportažų autorius, nes orientavosi į tokį rašymą, kuris yra už aktualijų perteikimo ribų. „Kertinės paraštės“ publicistiniuose tekstuose gana dažnai reaguojama į tam tikrą lietuvių bendruomenės Vakaruose įvykį arba situaciją, tačiau K. Bradūnui rūpi ne pranešti, kas įvyko, o įvertinti faktus iš kritinės pozicijos:

<...> mūsų kultūriniame gyvenime to santykio tarp „gerai“ ir „negerai“ teisingo supratimo vis dar trūksta. Kada išmoksime (o jau būtų pats laikas) ir pavieniai asmenys, ir organizacijos įsisąmoninti, kad ir tiems patiems ne visada kiekviena kūrybinė pastanga gali lygiai gerai pavykti, kad smuktelėjimo atveju teisingas kritikos žodis yra būtinas, jei savo pirmyn nukreiptų žingsnių nenorime supančioti tegu ir šilkiniais pančiais ir mirtinai paskandinti vien tik pagyrimų tyrelėje.¹⁸

Taigi, publicistas ir pats save, ir skaitytojus ragina nesitenkinti vienadieniais vertinimais, suprasti kultūros procesus, įvykius ir faktus giliau ir kritiškiau. K. Bradūnui tai reiškia įveikti rašymą apie aktualijas prisirišant tik prie tos dienos naujienų, o skaitytojas, versdamas tokio publicistinio teksto puslapius, yra priverstas sutelkti dėmesį ilgiau ir nuodugniau, nei reikalaujama elementarių reportažų apie tai, kas ir kaip įvyko.

Būtent dėl keliamų platesnių tikslų „Kertinės paraštės“ autorius savo tekstais siekė ir susieti lietuvių išeivijos meno procesus su pasaulio kultūros realijomis, nevengdamas kritikuoti ir kartais pasitaikantį lietuvių išeivių vangumą, kai pati kultūrinė arba politinė problema reikalauja nedelsti, imtis darbo, kad sunkumai būtų išspręsti. Straipsnyje „Padarykime lituanistiką pasauline“ autorius ragina lietuvių diasporą kartu ir sutelktai veikti: „...nesame čia nei tuščiarankiai nei tuščia galviai kad bent didesniųjų miestų ir bent žymesniųjų šio krašto universitetų bibliotekos negalėtų bendra ir net koordinuota akcija įtaigoti ir aprūpinti čionykščiais lituanistiniais leidiniais“¹⁹. Čia pat teksto autorius priduria: „Užtenkamai lituanistiką vis kukliai prisinešiojom vien tik savo užantyje, dabar pats laikas padaryti ją tikrai pasauline“²⁰. Panašios siekiamybės formuluojamos ir kituose K. Bradūno straipsniuose, kuriuose jis ragina pasauliui atverti ir lietuvių dailę, ir muziką, ir teatrą, ir istorijos mokslą, ir net kultūros renginius, susijusius su lietuvių gyvenimu svetur.

Būdamas intelektualas ir ne viename savo publicistiniame tekste provokuodamas lietuvių diasporos kūrybingumą, K. Bradūnas, nepamirština, ir pats buvo puikus ir produktyvus poetas. Jis vadovavosi tuo elgesio principu, kuris reiškia, kad tai, kas užrašyta, – mintys – negali skirtis nuo veiksmų, aktyvios laikysenos gyvenamosios tikrovės atžvilgiu. Tai – V. Kavolio ankstyvuosiuose tekstuose išryškinta viešojo intelektualo laikysenos ypatybė. Viešasis intelektualas nesusvarbina savo kūrybinio ir organizacinio darbo diasporoje vaisių, tačiau šiandien jie yra akivaizdūs ir patvirtinami gausiu K. Bradūno kūrybos palikimu.

¹⁸ *Ibid.*, 227.

¹⁹ *Ibid.*, 229.

²⁰ *Ibid.*

„Kertinės paraštės“ publicistinių tekstų autorius nesuteikia galimybių svarstyti apie etines dviprasmybes, kai straipsniuose pateikiami vertinimai gali turėti įtakos ir paties vertintojo asmeniniam gyvenimui, ir jo santykiams su kitais kultūros žmonėmis, todėl „Kertinėje paraštėje“ kritikuojami ir kai kurie išeivijos menininkai arba diasporos aplaidumas, ir okupuotos sovietinės Lietuvos valdžia dėl rusinimo politikos ir lietuvių kultūros izoliacijos nuo likusio pasaulio arba iškreiptų žinių apie Lietuvą sklaidos Vakaruose. Tekste „Jekil Lionginas ir Hyde Šepetys“ autorius nuvainikuoja lietuvių išeivių pagarbiai vertintą sovietinės Lietuvos kultūros ministrą Lionginą Šepetį: „Taip grįžo Šepetys Lietuvon, palikęs išeiviuose toki šviesų ir šiltą debesėlį, teigiamą autoportretą. Bet praėjo metai – kiti, Lietuvoje prasidėjo partijos ideologinė ofenzyva menuose, ir bruožai Šepečio portrete ėmė keistis“²¹. Šis straipsnis ir daugelis kitų tikslų charakteristikų rodo, kad K. Bradūnas aiškiai ir nedviprasmiškai suprato, kas vyksta okupuotoje tėvynėje, ir rūpinosi apie tai informuoti „Kertinės paraštės“ skaitytojus bei pateikti jiems savąjį įvykių ir procesų priežasčių aiškinimą.

K. Bradūnas „Kertinės paraštės“ teksta atlieka viešojo intelektualo vaidmenį, niekaip nesusijusį su istoriškai Rusijoje susiformavusia inteligento laikysena, kuriai, pasak poeto Czeslavo Miloszo, būdingas intelektualaus žmogaus-ketmano kultūrinis gyvenimas, per kurį literatūra, dailė ir kiti menai yra vartojami, o ne kuriami ir viešai vertinami²². Publicistas, kultūros kritikas tekste „Kultūros žurnalas tampa būtinybe“ kalba ne tik apie išeivijoje leidžiamo žurnalo „Aidai“ skaitymą bei išlaikymą, bet ir apie platesnę kultūros leidinio svarbą diasporos ir visos tautos egzistencijai: „Kultūros žurnalai tautai tapo būtinybe. Jie kultūrinio visą tautą, jie kultūrinio ir tas pasaulėžiūrinės bei politinės grupuotos, kurios formavo sudėtingą ir kūrybingą tautos organizmą“²³. K. Bradūnui žurnalas „Aidai“ – tai ne laisvalaikio skaitiniai, o galimybė ir pačiam, ir jo teksto skaitytojams aktyviai palaikyti ir kurti lietuviškąją tikrovę anapus Atlanto bei veikti sovietinę Lietuvą, perduodant išeivijos periodikos egzempliorius anapus geležinės uždangos.

Rusiškosios tradicijos inteligentai dažniausiai linkę paklusti esamai *status quo* ir, jei užima rezistentų poziciją, intelektualais kartais vis dėlto netampa. Dar XX a. pradžios Prancūzijoje susiklostė tradicija, pagal kurią viešuoju intelektualu tampama tada, kai žiniasklaidoje publikuojamų tekstų autoriui ima rūpėti bendrasis gėris, ir tada, kai reikia viešai apginti tam tikrą nepelnytai persekiojamą asmenį, žmonių grupę arba tautą. K. Bradūnas savo beveik visuose „Kertinės paraštės“ straipsniuose atstovauja lietuvių kultūros turtėjimo, tolesnės raidos ir tęstinumo, Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimo bylai – tokiems interesams, kurie leidžia jį vadinti viešuoju intelektualu, nesitenkinančiu stagnacija ir išeivijoje, ir okupuotoje Lietuvoje.

Ne vienas lietuvis išeivis, XX a. antrojoje pusėje rašęs JAV arba Vakarų Europos lietuviškai spaudai, gali būti pavadintas rezistentu egzilyje, tačiau ne visada vadintinas viešuoju intelektualu. Būtent savita literatūros, dailės, kultūros ir politikos kritiko nuostatų jungtis su mintimis apie bendrojo lietuvių kultūros, tautos gėrio siekius, tikslus ir idealus bei aktyvi veikla, kuria įgyvendinama tai, kas užrašyta, arba kuri paskatina veikti bendraminčius ir net oponentus, nulemia, kad K. Bradūną galime apibūdinti ne tik kaip poetą arba literatūros bei dailės kritiką, bet ir kaip viešąjį intelektualą.

²¹ *Ibid.*, 307.

²² Milosz, Czesław, *Pavergtas protas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011.

²³ Bradūnas, *Kertinė paraštė*, 278.

Išvados

K. Bradūno literatūros ir dailės kritikos tekstai priskirtini esė žanrui. Tai – ne akademiniai straipsniai, kurių autorius tarpininkauja laisvos Lietuvos iki Antrojo pasaulinio karo, diasporos literatūrinio ir kultūrinio gyvenimo realijoms ir savo tekstų skaitytojams. K. Bradūnas yra dar nepriklausomoje tėvynėje susiformavęs literatūros, dailės kritikas. Pagrindiniai jo autoritetai yra siejami su Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetais: tai – juose dėstę profesoriai V. Mykolaitis-Putinas ir B. Sruoga. Recenzuodamas kitų autorių literatūrinę ir dailės kūrybą, K. Bradūnas vadovaujasi dviem pagrindiniais kriterijais – kūrinių estetinė verte ir prasme, kuri skleidžiasi lietuvių diasporos intelektualiniame kontekste, veikiamame meno, kultūros, filosofijos istorijos ir idėjų. Tvirti kūrinių ir literatūros bei dailės procesų vertinimo pagrindai K. Bradūnui leidžia daugelyje „Kertinės paraštės“ tekstų užimti nonkonformistinę poziciją.

K. Bradūno publicistika – tai platesnis reiškiny, nei būtų būdinga vienadienės žurnalistikos žanrams. „Kertinėje paraštėje“ pateikiamos ne aktualijos, įvykiai ir faktai, o šių reišikinių analitiniai vertinimai. K. Bradūnas savo tekstais neabejotinai siekė daryti įtaką savo skaitytojams ir per juos – diasporos kultūriniam ir politiniam gyvenimui. Kadangi publicisto ir kultūros kritiko žodis sutapo su veiksmu, K. Bradūnas tekstais formulavo aukščiausius kūrybingumo reikalavimus ir pačiam sau, ir kitiems kultūros kūrėjams. Nei paties „Kertinės paraštės“ autoriaus laikysena, nei jo tekstais keliami lūkesčiai neformuoja inteligentijos pagal rusiškąją tradiciją (intelligentams būdinga mėgautis geriausiais meno kūriniiais, tačiau nebūti laisviems ir tos laisvės nesiekti savo elgesiu), nes skatinama ne vartoti kultūrą, o ją nuolat kurti ir turtinti. „Kertinė paraštė“ – tai laikraščio „Draugas“ skiltis ir 2017 m. Lietuvoje išleista knyga, kurios autorius yra toks drąsus ir sąžiningas, kad geba nukreipti kritiką ir į savo artimąją aplinką, lietuvių išeivių bendruomenę, kuriai priklausė ir pats. Visa tai – dėl tikslo išsaugoti lietuvių bei prisidėti prie tėvynės valstybingumo atkūrimo.

K. Bradūno, kaip savito ir įdomaus literatūros ir dailės kritiko, principai bei nuolatinis rūpestis dėl bendrojo gėrio publicistikos ir kultūros kritikos tekstuose, kritiko, poeto ir aktyvaus žmogaus amplua jungtys yra pagrindas teigti, kad jo kritikos ir publicistiniai esė tekstai yra retas tarp žemininkų viešojo intelektualo gyvenimo ir kūrybinės veiklos autentiškas liudijimas, bylojantis apie kūrybingumo, laisvės ir drąsos dorybes XX a. antrojoje pusėje.

Literatūra

Aleksandravičius, Egidijus, „Nepopuliariųjų dalykų agentas“, *Sekundė*, paskelbta 2017 gruodžio 6, https://sekunde.lt/leidinys/old_turinys/147970.

Bradūnas, Kazys, *Kertinė paraštė: kritikos ir kultūrinės publicistikos rinktinė*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017.

Kavolis, Vytautas, *Nužemintųjų generacija: egzilio pasaulėjautos eskizai*. Cleveland: Santara-Šviesa, 1968.

Mažeikis, Gintautas, „Leonidas Donskis: Europos vaizdo filosofas ir viešasis intelektualas“, *Lietuvos filosofų draugija*, žiūrėta 2021 vasario 19, <http://www.filosofai.lt/nekrologas-donskis>.

Milosz, Czeslaw, *Pavergtas protas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2011.

Walzer, Michael, *Kritikų draugija*. Vilnius: Pradai, 1992.

KAZYS BRADŪNAS: CULTURAL CRITIC AND PUBLIC INTELLECTUAL

Summary. The article analyzes Kazys Bradūnas' essayistic criticism of literature, art, culture, and politics, which was published in his column "Kertinė paraštė" ("Essential Margin") in the cultural supplement of the newspaper "Draugas". The main focus of the article is on revealing what kind of principles Kazys Bradūnas adheres to in his texts of literary and art criticism, and the ways in which his texts of cultural and political journalism seek to influence the Lithuanian diaspora of his period. It also discusses the influences of interwar Lithuanian cultural life on Kazys Bradūnas, including his uncompromising attitude in cases when the cultural phenomenon in question requires sharp criticism; the features of the journalistic genre exhibited by the author of "Kertinė paraštė"; and the coincidence of thoughts and actions provoked by them. The article concludes that in "Kertinė paraštė" Kazys Bradūnas expressed himself as a critic of culture, art, and literature with a distinct individuality, and that in his position as a public intellectual he sought to contribute to the preservation and creative continuity of Lithuania at a time when his homeland was occupied. In his articles of political journalism, Kazys Bradūnas was an active advocate of the restoration of Lithuanian statehood; with his texts and cultural activities he helped bring a case important to the Lithuanian nation to victory.

Keywords: critic, principles of criticism, nonconformism, public intellectual, analytical journalism, intelligentsia.

Iš archyvų

Zenonas BUTKUS, Alfonsas EIDINTAS, Kęstutis KILINSKAS
Vilniaus universitetas

Lietuvos gyventojų protestai, rezoliucijos ir pareiškimai diplomatinėje kovoje 1919 m.

Publikuojamas Seinų apskrities seimelio delegacijos atstovų sudarytas dokumentas turėjo savo priešistorę. Jo pasirodymą nulėmė Lietuvos ir Lenkijos valstybių teritorijos pasidalijimo problemos, kurias komplikavo mišri gyventojų sudėtis kai kuriose vietose, taip pat Lenkijos karinių dalinių veržimasis į tą teritorijos dalį, kurią jau buvo pradėjusi kontroliuoti Lietuvos laikinoji vyriausybė. Šis procesas nuo amžių tose teritorijose gyvenusius lietuvius vertė „užsienio lietuviais“. Lietuvai nerimą kėlė tai, kad sąjungininkų bandymai nustatyti demarkacijos liniją neveikė, nes Lenkija, motyvuodama kovą su bolševikais būtinybe, ją pažeidinėjo. Taip atsirado vietos gyventojų, pasipiktinusių lenkų skverbimusi, pareiškimų, kurie būdavo siunčiami ne tik Lietuvos valdžiai, bet ir sąjungininkų misijoms, kurios ėmė veikti Lietuvoje. Pasipiktinimą kėlė tai, kad Prancūzija palaikė Lenkiją, todėl pyktis kryo ir į Prancūzijos misiją Lietuvoje. Savo ruožtu Lietuvos delegacija prie Paryžiaus Taikos konferencijos vietos gyventojų pareiškimus naudojo teritorinėms pretenzijoms pagrįsti. Lietuvos archyvuose aptikome gyventojų rezoliucijų, deklaracijų, kreipimųsi ir prašymų jų gyvenamas teritorijas, kurios jau iš seno buvo arba pateko į kitų valstybių valdymo zoną, prijungti prie Lietuvos. Tarp tokio pobūdžio dokumentų paminėtinas 1919 m. sausio 9 d. trisdešimties Rytų Prūsijos lietuvių atstovų prašymas sąjungininkų valdžiai ir JAV prezidentui Vudrou Vilsonui išvaduoti nuo germanizacijos ir prijungti Prūsijos lietuvius prie Lietuvos¹, taip pat vienas kitas prašymas ginčijamose teritorijose su Latvija, pvz., Palangos gyventojų 1919 m. kovo 9 d. pakartotinis prašymas (meldimas) Lietuvos Tarybai², kuriame sakoma:

¹ 1919 01 09 Nuolankus prašymas Lietuvių Prūsijoje gyvenančių į sąjungininkų valdžias bei Poną Prezidentą Wilsoną, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 923, ap. 1, b. 149, l. 156–159.

² Skelbiamas visas, nekoriguotas dokumento tekstas.

MELDIMAS

Palangos ir jos apylinkės gyventojai iš senų senovės buvo ir tebėra lietuviai-žemaičiai, kurie visuomet jautėsi neatskiriama visos Lietuvos dalelė.

Vokiečiams mūsų kraštą apleidus, Palangos gyventojai suskato rūpintis savo kuo greičiausiu susivienijimu su visa Lietuva.

Tuo tikslu skaitlingas Palangos gyventojų mitingas 8. XII. 1918 m. vienbalsiai priėmė pasiūlymą išreikšti Lietuvos vyriausybei savo norą prigulėti Lietuvai. Po ta rezoliucija buvo jau pasirašę virš 800 asmenų, bet, mūsų neišreiškiamam skausmui ir nelaimei, tas dokumentas liko keleto žmonių, dėl kol kas neištirtų priežasčių, sudegintas.

2. III. 1919 m. atsidangino į Palangą Laikinosios Latvijos Valdžios valdininkai, kurie pradėjo viską tvarkyti latviškai.

Jie pareikalavo, kad raštinės kalba būtų latviška pirmoje vietoje; o antroje vietoje galima esą vartoti ir rusišką kalbą, bet ne lietuvišką.

Visuose viešai iškabinamuose apgarsinimuose³ ir skelbimuose lietuvišką kalbą jie randa taipogi nereikalinga.

Gatvių pavadinimus įsako pakeisti mėnesies⁴ laike latviškais parašais.

Apskritai, visu savo elgimusi jie ignoravo lietuvių tautą.

Viskas tas smarkiai užgavo mūsų tautiškus jausmus; įpykę žmonės net sudraskė Latvijos valdžios lieptus surengti mobilizacijos sąrašus.

Dėl to visi, mes, toliau pasirašiusieji kreipiamės į Lietuvos Tarybą, meldami kuo greičiausiai prijungti mus prie Lietuvos, pridurdami, kad dėl karo stovio varžymų mes nebegalėjome tiek daug parašų besurinkti.

Palanga. 9. III. 1919 m.

56 parašai⁵

Gyventojų kolektyviniai prašymai buvo rimtas argumentas, parodantis, kad populiarusis tautų apsisprendimo principas ne tik buvo bandomas įgyvendinti tarptautinių santykių ir diplomatijos lygmeniu, bet ir apėmė platesnę visuomenės dalį, sudarė prielaidas jai išreikšti savo nuomonę. Gyventojų valios pareiškimai tapo svarbiais argumentais, kuriais buvo naudojamosi diplomatinėje kovoje, todėl jie buvo siunčiami į Lietuvos diplomatinės atstovybes, visų pirma į Paryžių.

1919 m. vasarą sustiprėjo Lietuvos delegacija prie Taikos konferencijos Paryžiuje. 1919 m. liepos 7 d. į Prancūzijos sostinę iš JAV atvyko kun. Jonas Žilius ir trys stenografistės-mašininkės, Amerikos lietuvaitės Ona Draugelytė, Marija Kižytė ir Marija Radzevičiūtė⁶. Liepos 10 d. iš Berno atvyko kun. Juozas Dabužis ir Jadvyga Chodakauskaitė, o liepos 22 d. iš JAV su lietuvių organizacijų įgaliojimu – Bronius Kazys Balutis.⁷ Sustiprėjusi

³ Pagarsinimuose – redaguota sudarytojų (toliau – sud.).

⁴ Mėnesio – sud.

⁵ 1919 03 09 Palangos ir jos apylinkių gyventojų meldimas, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 20, l. 5–5 ap.

⁶ Iš tiesų tai – Maria Ona Perpetua Radzevičiūtė (tame laikraščio numeryje ir kitur ji klaidingai vadinama Radkevičaitė), Amerikos lietuvaitė, Lietuvos delegacijos Paryžiuje stenografistė-mašininkė.

⁷ „Paryžiaus lietuvių kronika“, *Lietuva* 172, 1919 rugpjūčio 8, 2 (žinutė).

delegacija Paryžiuje ir Lietuvos diplomatinės atstovybės užsienio šalyse galėjo kelti Lietuvos protesto balsus užsienio spaudoje, tarp politikų, remtis jais demarkacijos linijų nustatymo klausimu.

Žinoma, pats aktualiausias klausimas buvo lenkų dalinių veržimasis į lietuvių žemes prisidengiant karo su bolševikais dingstimi arba be jos, pažeidžiant nustatytą demarkacijos liniją, kėlęs gyventojų ir Lietuvos Vyriausybės susirūpinimą. Gyventojai ėmė mitinguoti, protestuoti demonstracijose, kurias nuosekliai aprašė ir vietos gyventojų priimtas rezolucijas skelbė valdžios oficiozas „Lietuva“ nuolatiniame skyrelyje „Lietuvos piliečių balsai“. Birželio 19 d. įvykusiame visuotiniame Liudvinavo valsčiaus gyventojų mitinge protestuota prieš lenkų įvykdytą valsčiaus ir kitų vietovių užėmimą, žiaurų lenkų elgesį su gyventojais: „Šaukiamės į Paryžiaus taikos konferenciją, kad sustabdytų lenkų savavališkus neteisėtus užgrobumus“, rašoma mitingo rezoliucijoje.⁸ Liepos 7 d. įvyko lietuvių ir lenkų susidūrimų Merkinėje, apie kuriuos karininkas Bronius Balčiūnas pranešė spaudai.⁹ Prieš lenkų veržimąsi liepos 19 d. protestavo Molėtų valsčiaus gyventojai.¹⁰

1 500 Naujamiesčio valsčiaus piliečių liepos 27 d. mitinge prieštaravo lenkų veržimuisi į Lietuvos žemes ir reikalavo sugrąžinti Vilnių.¹¹ Rugpjūčio 2 d. Nemajūnų valsčiaus sueigoje visais balsais buvo pareikštas protestas prieš lenkų veržimąsi į Lietuvą bei lenkų vertimą dėti parašus, kad gyventojai nori priklausyti Lenkijos valstybei; priimtą rezoluciją pasirašė valsčiaus viršaitis Antanas Bendoravičius.¹²

Rugpjūčio 15 d. 3 250 žmonių Sintautuose (Šakių apskrityje) sueigoje protestavo prieš lenkų vykdomus Lietuvos žemių grobimus.¹³ Gaudamos tokių faktų ir liudijimų, Lietuvos diplomatinės misijos platino šias žinias. Vietos lenkų komitetai savo ruožtu agitavo ir ragino lietuvius pasirašyti rezolucijas, kad jie nori gyventi Lenkijos valstybėje.

Gyventojai ne tik protestavo mitinguose, tačiau, globojami diplomatų, galėjo pareikšti savo nuomonę Paryžiuje. 1919 m. liepą, globojami Lietuvos delegacijos prie Taikos konferencijos narių, Paryžiuje pasirodė lietuvių atstovai iš Seinų: Seinų diecezijos kancleris, kanaaninkas Jurgis Narjauskas, buvęs Rusijos Dūmos deputatas kun. Jonas Laukaitis – kaip specialūs Pietų Lietuvos atstovai, atvykę ginti šio krašto nuo Lenkijos pasikėsinimų.

Liepos 31 d., lydimi kun. J. Žiliaus, Seinų atstovai matėsi su Lenkijos komisijos nariu prof. Robertu H. Lordu, o rugpjūčio 1 d. drauge su Martynu Yču aplankė Baltijos tautų komisijos pirmininką markizą de la Toretto.¹⁴ Pokalbių metu Seinų atstovai pabrėžė krašto lietuviškumą ir norą priklausyti Lietuvai, savo pozicijas raštu išdėstė pareiškime, adresuotame Lietuvos delegacijai prie Taikos konferencijos Paryžiuje rugpjūčio 4 d. Dokumentu jį pasirašiusieji J. Narjauskas, J. Laukaitis ir Seinų dvasinės seminarijos prof. Pijus Bielskis pabrėžė, kad Seinų miestas yra apskrities administracinis, karinis, religinis lietuvių švietimo (dvi mokyklos ir dvi gimnazijos) ir draugijų, spaudos leidybos centras su dvasine

⁸ „Lietuvos piliečių balsai [žinutė]“, *Lietuva* 173, 1919 rugpjūčio 9, 2.

⁹ Balčiūnas, Br., „Kas buvo Merkinė“, *Lietuva* 105, 1919 rugpjūčio 1, 3.

¹⁰ „Lietuvos piliečių balsai“, *Lietuva* 183, 1919 rugpjūčio 22, 3.

¹¹ „Lietuvos piliečių balsai“, *Lietuva* 180, 1919 rugpjūčio 18, 3.

¹² „Lietuvos piliečių balsai“, *Lietuva* 181, 1919 rugpjūčio 20, 2.

¹³ „Lietuvos piliečių balsai“, *Lietuva* 183, 1919 rugpjūčio 22, 3.

¹⁴ „Baltijos Tautų komisija“, *Lietuva* 197, 1919 rugsėjo 7, 2–3.

seminarija ir Seinų diecezijos vyskupu, ir nors mieste nėra viena tautybė nesudaro daugumos (1 500 žydų, 900 lietuvių ir 800 lenkų), Seinų apskrityje gyvena apie 60 000 lietuvių, kurie nori, kad Seinų miestas būtų priklausytų Lietuvai.¹⁵

Kokiais būdais sustiprinti savo argumentus užsienio politikos uždaviniams spręsti, kaip pasitelkti tautos balsą, kol dar neišrinktas Steigiamasis Seimas, svarstyta 1919 m. rugpjūčio 16 d. Lietuvos Vyriausybės posėdyje, kuriame dalyvavo ir Lietuvos vyriausybės laikinasis įgaliotinis Londone Vincas Čepinskis bei kariuomenės Generalinio štabo viršininkas Mykolas Velykis. Aptariant Antantės šalių nustatytą demarkacijos liniją Suvalkų gubernijoje, susisiekimo ministras Voldemaras Vytautas Čarneckis pranešė, kad jo gautomis žiniomis lenkai rugpjūčio 20 d. turi užimti teritoriją Seinų apskrityje iki demarkacijos linijos, kuri eina 4 kilometrus šiaurės Seinų. Ministras nurodė, kad tai – jau trečioji iš eilės demarkacijos linija ir nėra garantijos, jog ji bus paskutinė. Vietos žmonės labai nepatenkinti, kad negauna jokios paramos, ir yra pasiryžę patys gintis nuo lenkų užpuolimo. V. Čepinskis pasiūlė tuoj pat teikti notą anglams ir varyti prieš lenkus agitaciją, o tiekimo ir maitinimo ministras Steponas Kairys pasiūlė pačiai visuomenei reaguoti į lenkų veržimąsi demonstracijomis, rytoj pat įvykdyti demonstraciją Kaune prieš prancūzų misiją, – tegul jie pamato, kad lietuvių visuomenei pritrūko kantrybės.

Ministras Pirmininkas Mykolas Sleževičius pranešė, jog prieš kelias dienas iš prancūzų misijos buvo gautas pranešimas, kad manoma tarp lenkų ir lietuvių kariuomenių nustatyti naują demarkacijos liniją, kuri eitų nuo Vižūnų (Suvalkų aps. ir pietų dalis Seinų – lenkų pusėje), tad Punkskas liktų lenkų pusėje, toliau linija eitų Nemunu, pro Merkinę.

Generalinio štabo viršininkas M. Velykis paaiškino, kad nustatyta ne demarkacijos linija, o laikina linija tarp lietuvių ir lenkų kariuomenių. Lenkai pasižadėjo tos linijos laikytis. Paaiškėjo, kad vokiečiai išves savo kariuomenę rugsėjo 1 d., tačiau Lietuva privalo laikytis nustatytos linijos su lenkais, juoba kad karinės jėgos veržimuisi atremti yra per mažai, be to, „eikvojame paskutinius patronus“.

Susisiekimo ministras V. Čarneckis nurodė, kad reikia protestuoti prieš lenkų veržimąsi Lietuvon, surengti vieną kitą demonstraciją prieš lenkus, o tai Antantės akyse „daugiau turės reikšmės nei valdžios protestai“.

Finansų ministras J. Vileišis įspėjo, jog prancūzai gali pamanyti, kad lietuviai demonstruoja prieš juos. Petras Leonas nurodė, kad demonstracija reikia pareikšti protestą ne tik dėl Seinų, bet apskritai prieš lenkų veržimąsi ir Lietuvos teritorijų okupavimą. V. Čepinskis pridėjo, kad politinės demonstracijos visose šalyse turi daug reikšmės ir į jas atsižvelgia visas pasaulis.¹⁶

Mums nežinomu būdu tokie Vyriausybės sumanymai žaibu pasiekė Kauno piliečius. Kaune pasklido gandai, kad „Prancūzai atiduoda lenkams Seinus“. Situaciją Lietuvos

¹⁵ „1919.09.04 Seinų miesto ir apskrities atstovų lietuvių pareiškimas Lietuvos delegacijai prie Taikos konferencijos, protestuojantis prieš Seinų atitekimą Lenkijai“, *Lietuvos ir Lenkijos santykiai: nuo Pirmojo pasaulinio karo pabaigos iki L. Želigowskio įvykdyto Vilniaus užėmimo (1918 m. lapkritis – 1920 m. spalio): dokumentų rinkinys*, sud. Edmundas Gimžauskas, parengė Edmundas Gimžauskas ir Artūras Svarauskas. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2012, 265–267.

¹⁶ „1919.09.16 Ministrų Kabineto posėdžio protokolas“, *Lietuvos vyriausybės 1918–1920 metų posėdžių protokolai*, t. I: 1918 m. lapkričio 9 d. – 1919 m. spalio 4 d., sud. Alfonsas Eidintas ir Raimundas Lopata. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2018, 515–517.

visuomenėje kaitino kovos veiksmai su bolševikais; tiesa, jie jau ėjo į pergalingą pabaigą, todėl didžiausią nerimą kėlė susirėmimai su lenkais, o čia spauda pranešė apie Leono Wasilewskio nesėkmingą vizitą Kaune rugpjūčio pradžioje, kai Lenkijos delegacija neatsiliepė į lietuvių reikalavimus ir išvyko namo. „Lietuvos“ laikraštyje paskelbtos Lietuvos delegacijos prie Paryžiaus Taikos konferencijos apeliacijos ir kiti dokumentai tiesiog pirštu bedė į Lietuvai daromas skriaudas, o paskelbti diplomatų Augustino Voldemaro ir V. Čepinskio interviu apie Lietuvos pripažinimo perspektyvas užsienio šalyse nebuvo optimistiški ir žmonių niekuo nepaguodė. Gyventojų valia tapo labai svarbia parama valdžiai – masinės piliečių manifestacijos ir mitinguose priimtos rezolucijos turėjo padėti Lietuvos diplomatijai.

Rugpjūčio 17 d. rytą, sekmadienį, būrelis po būrelio kauniečiai ėmė rinktis miesto centre, ir apie 12 val. Viešojoje aikštėje susirinko minia demonstrantų. Prasidėjusiame mitinge kalbėjo visų lietuvių politinių partijų bei žydų atstovai, jie aštriai kritikavo Antantės politiką. Didžiausio palaikymo sulaukė kovingos kun. Mykolo Krupavičiaus, Domininko Blyno ir Vlado Poželos kalbos. „Lietuvoje“ buvo nurodyta, kad protestuotojų būta apie 10 000. Atėjo vienas kitas orkestras, choras. Tiesa, vėliau paskelbtoje mitinge priimtoje rezolucijoje buvo nurodyta, kad mitinge dalyvavo net 20 000 žmonių, kurie išreiškė norą, jog vokiečių ir lenkų daliniai išeitų iš Lietuvos, reikalavo sostinės Vilniaus, ypač kliuvo Lenkiją palaikančiai Prancūzijai: „Mes protestuojam prieš Santarvės¹⁷, ypač prieš prancūzų politiką mūsų krašte, kuri padeda lenkams, leidžia jiems okupuoti mūsų kraštą ir vis toliau brautis į jo gilumą“, rašoma rezolucijoje.¹⁸ Premjeras M. Sleževičius padėkojo prie Vyriausybės pastato it banga atvilnijusiems žmonėms už Vyriausybės politikos palaikymą. Stebėtojai pažymėjo, kad tokios didelės masinės demonstracijos Kaune dar nebuvo įvykę. Be to, rugpjūčio 17 d. dideli ir gausūs analogiško turinio mitingai įvyko Alytuje ir Seirijuose.¹⁹

Sumanymas įkasti Prancūzijai pavyko, tačiau, kai tai buvo pastebėta užsienyje, teko stabdyti žirgus: Lietuvos užsienio reikalų ministerijos (URM) Spaudos biuras telegramoje Lietuvos atstovybėms pabrėžė, kad okupacijos metu vokiečių įsteigtas ir dar nelikviduotas „Lietuvos telegrafo biuras“ paskleidė Vokietijos ir Šveicarijos laikraščiuose apie Kaune rugpjūčio 17 d. įvykusią demonstraciją, kurioje neva buvo reiškiamos simpatijos Vokietijai ir peikiamos Santarvės valstybės, ypač Prancūzija. URM Spaudos biuras telegramoje pabrėžė, kad demonstracija įvyko prieš grobikiškus Lenkijos žingsnius dėl Seinų ir Punsko, „kad greičiau išsikraustytų visi Lietuvos okupantai, kurie dar tebėra Lietuvoj: lenkai, kolčakininkai²⁰ ir vokiečiai ir, kad Santarvė greičiau pripažintų Lietuvos nepriklausomybę ir

¹⁷ Antantės.

¹⁸ „Rezoliucija protesto mitingo, įvykusio rugpjūčio 17 dieną Kaune“, *Lietuva* 182, 1919 rugpjūčio 21, 1.

¹⁹ „Lietuvos piliečių balsai“, *Lietuva* 182, 1919 rugpjūčio 22, 3.

²⁰ Mišrios sudėties vokiečių ir rusų kariniai daliniai Latvijoje ir Lietuvoje formaliai buvo pavaldūs Rusijos baltųjų armijų vyriausiajam vadui admiralui Aleksandrui Kolčiakui ir buvo vadinami kolčakininkais. „Bermontininkų“ terminas įsigalėjo nuo 1919 m. lapkričio 2 d., kai Didžiosios Britanijos karinės misijos vadovas Henris Rowanas-Robinsonas (*Henry Rowan-Robinson*) Lietuvos ministrui pirmininkui Ernestui Galvanauskui raštu pranešė, kad iš Londono gautoje telegramoje nurodyta Pavelo Bermonto vadovaujamą rusų ir vokiečių kariuomenę vadinti ne „kolčakininkų“, o „bermontininkų“ ne tik oficialiose žiniuose, bet ir visais kitais atvejais (LCVA, f. 929, ap. 1, b. 335, l. 73). Tą pačią dieną Lietuvos kariuomenės generalinis štabas pranešė H. Rovanui-Robinsonui, kad P. Bermonto vadovaujama kariuomenė nuo šiol bus vadinama bermontininkais (LCVA, f. 929, ap. 1, b. 335, l. 72).

realingiau atsižvelgtų į Lietuvos reikalus²¹. Tad antiprancūzišką demonstracijos pobūdį bandyta švelninti (arba rodyta, kad jis švelninamas).

Rugpjūčio 19 d. konfidencialiame pranešime Lietuvos delegacijai Paryžiuje dėl mitingo Kaune ir pridėamos rezoliucijos teksto URM viceministras Petras Klimas (beje, pranešimą jis parašė premjerui M. Sleževičiui paprašius) paaiškino, kad demonstracija reiškia, jog

<...> yra pradėdas kilti nepasitenkinimas plačiose miniose ne tik prieš dabartinius Lietuvos okupantus, bet ir prieš Entent'os, ir ypač Prancūzų politiką su Lietuva. Palaikymas lenkų, užėmusių visai nesant tam būtino reikalo kovai su bolševikais, dideles Lietuvos teritorijas, su Vilniumi ir Gardinu, toleravimas lenkų politikos, griežtai priešingos Lietuvos valstybei, okupuotose Lietuvos teritorijose, nustatymas demarkacinės linijos, paliekančios sostinę lenkams, o paskui tos linijos kaitaliojimas pagal lenkų norą, atkreiptas prieš Lietuvos teises ir reikalus – visa tai sudarė pamažu ir nenustoja darą ūpą, aiškiai jaučiantį Lietuvos nuoskaudą. Visų lietuvių širdys ir mintys, taip karštai pirma atkreiptos į Ententos pusę ir laukusios iš ten ir užuojautos ir pasipirties, pradeda pamažu nusikreipti – apviltos. Ypač ūpas pastaraisiais laikais ėmė kilti prieš esančią čia Prancūzų Misiją, kurios šefas²², kaip žinoma, pirmas suprojektavo nenaudingą Lietuvai demarkacijos liniją be Vilniaus ir kuri tuo tarpu viena [varo] čia politikos reikalus Entantė'os vardu. Iš lietuvių niekas neabejoja, kad tos Misijos politika kreipiamą yra ne Lietuvos, bet Lenkijos naudai. Tai ir yra, trumpai kalbant, tos politikos aplinkybės, kurios iššaukia vakarykštį milžinišką mitingą ir demonstracijas.²³

P. Klimas šiame dokumente pranašišškai spėjo esąs įsitikinęs, „kad vakar dienos ūpas, apims visą kraštą. To judėjimo nesulaikyti. Ir su juo reikia skaitytis, manau, ne tik Lietuvos Vyriausybei, bet ir Ententos valstybėms, jeigu jos mano vesti su Lietuva iš tikrųjų rimtą politiką, o ne vien tik žaisti, kaip katė su pele, kad nuvedus mus vėl į Rusijos jūrą ir Lenkų balą“²⁴.

Situaciją elektrino ir politinių partijų atstovai, Lietuvos Valstybės Tarybos nariai, vienas po kito arba grupelėmis lankydami provincijoje ir susitikdami su gyventojais. Po jų apsilankymų vietose protesto mitingų ir rezoliucijų, palaikančių Lietuvos valstybę ir Vyriausybę, srautas į Kauną augo. Lietuvos atstovybės telegramomis (per Lietuvos URM) gavo Slavikų valsčiaus (Šakių aps.) gyventojų susirinkimo, įvykusio rugpjūčio 23 d., raštišką protestą prieš Vilniaus užgrobimą, kuris buvo adresuotas Taikos konferencijai Paryžiuje ir kuriuo reikalauta stabdyti lenkų veržimąsi, prieš naujas demarkacijos linijas; protestą pasirašė susirinkimo pirmininkas J. Naujokaitis, sekretorius V. Bagdanavičius ir valsčiaus seniūnai (du beraščiai seniūnai pasirašė protestą, kaip pažymėta, „kryžučiais“).²⁵ Lietuvos

²¹ 1919 09 17 URM telegrama, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 59, l. 62.

²² Prancūzijos karinė misija atvyko į Lietuvą 1919 m. kovo 19 d., jai vadovavo pulk. Celestinas Reboulis, misijoje dirbo karininkai kpt. R. M. Pujolas, kpt. G. Padovani ir kiti, ją į Kauną atlydėjo Juozas Gabrys. Nors misija turėjo rūpintis Lietuvos kariuomenės sustiprinimu, ji labiau rūpinosi Lietuvos ir Lenkijos santykiais. Ši karinė misija buvo priklausoma nuo gen. Paulo Prospero Henryso vadovaujamos prancūzų karinės misijos Lenkijoje.

²³ 1919 08 17 URM konfidencialus pranešimas Lietuvos Delegacijai prie Taikos konferencijos, LCVA, f. 383, ap. 11, b. 11, l. 2 a. p.

²⁴ 1919 08 17 URM konfidencialus pranešimas Lietuvos Delegacijai prie Taikos konferencijos, LCVA, f. 383, ap. 11, b. 11, l. 2 a. p.

²⁵ 1919 08 23 URM telegrama, LCVA, f. 672, ap. 1, b. 49, l. 10.

atstovybė Suomijoje gavo taip pat konferencijai Paryžiuje adresuotus ir Veiverių apylinkės per 2 000 gyventojų, jų 119 įgaliotinių rugpjūčio 24 d. išsiųstus surašytus reikalavimus, kuriuose nusakytos visos lenkų piktadarybės užimant lietuvių žemes, demarkacijos linijos pažeidimai. Žmonės protestavo prieš lenkų agitatorių šmeižimus, „kurie, surinkę kurio nors apylinkę keletą parašų, kalba to krašto vardu“, reikalavo pripažinti Lietuvos nepriklausomybę su sostine Vilniuje, kad lenkų kariuomenė išsikraustytų iš užimtų Lietuvos kraštų, pakeisti Prancūzijos misijos narius Lietuvoje, kurie „pritaria lenkų užgrobiamiems tikslams“.²⁶ Visiškai panašius reikalavimus priėmė tūkstantis Paežerėlių valsčiaus gyventojų mitinge Kriukuose (Šakių aps.), jie paprašė 112 asmenų pasirašytą protestą ir reikalavimus pasiųsti į Paryžių Taikos konferencijai.²⁷

Rugpjūčio 24 d. buvo ruošiamasi masiniams lietuvių mitingams Seinuose, į miestą turėjo atvykti Lietuvos Ministras Pirmininkas M. Sleževičius, politiniai lyderiai M. Krupavičius, V. Požela, tačiau čia įvykus lenkų sukilimui teko tos idėjos atsisakyti.²⁸ Lazdijuose rugpjūčio 24 d. įvykusioje gyventojų (iš Lazdijų, Būdviečių, Šventazerio, Rudaminos, Kučiūnų ir Seinų parapijų, vadinasi, iš tų vietų, kurioms grėsė būti atskirtoms nuo Lietuvos valstybės, „kurioje jau šiandien vietos išsigimėliai su legionininkų pagalba stengiasi mus prijungti Lenkijai“) protesto demonstracijoje priimtoje rezoliucijoje pabrėžta, kad Seinai, Lazdijai, Punksas ir kitos apylinkės yra lietuviškas kraštas ir turi priklausyti Lietuvai, kad lenkų yra nedaug, kad sukilimas prieš Lietuvos vyriausybę darytas tik „lenkų dvarininkų būrelio“, kad patys gyventojai tarnaus tik Lietuvos valstybei, ir dėl tokios neteisybės apeliavo į Santarvės valstybes ir visą pasaulį.²⁹ Rugpjūčio 24 d. didelis panašaus turinio mitingas įvyko Kaišiadoryse, Pilviškiuose.³⁰

Taigi, protestavo ne tik Seinų arba aplinkinių vietovių gyventojai. Rugsėjo 1 d. Joniškėlio valsčiaus tarybos 28 atstovai 6 000 asmenų vardu prašė Vyriausybę vyti visus priešus iš Lietuvos žemių, skelbė rinkliavą Lietuvos kariuomenei, manė kviesti ir telkti į kovą išskildusius vietos partizanų būrius.³¹ Dienraštis „Lietuva“ rugsėjo 2 d. numeryje publikavo jau šimtų Seinų apskrities vietovių, kuriose buvo protestuojama, sąrašą. Savo ruožtu „Lietuvos“ korespondentas iš Varšuvos rugsėjo 3 d. paskelbtame straipsnyje rašė:

Lenkai, norėdami pasiteisinti prieš savuosius ir sąjungininkus, kodėl skverbiasi į Lietuvą, dirbo visokius iš Lietuvos nutarimus apie lietuvių norą dėtis su lenkais, skelbia juos po laikraščius, siunčia įvairioms misijoms. Mes tuo tarpu, neturėdami dar Seimo (mat lietuviai vis vėlinasi), turėtum valsčių nutarimais žmonių valią išreikšti. Tokie nutarimai čia [Varšuvoje] daro didelio įspūdžio.³²

²⁶ Pranešimas Taikos konferencijai Paryžiuje, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 59, l. 10.

²⁷ Garbingai Taikos konferencijai Paryžiuje, LCVA, f. 672, ap. 1, b. 49, l. 3–6.

²⁸ „Seinų lenkų sukilimas“, *Lietuva* 188, 1919 rugpjūčio 28, 2.

²⁹ Rezoliucija, adresuota Lietuvos vyriausybei, prierašas ranka „Lietuvos Atstovybei Suomijoje“, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 59, l. 26–27.

³⁰ „Lietuvos piliečių balsai“, *Lietuva* 189, 1919 rugpjūčio 29, 2.

³¹ Joniškėlio valsčiaus tarybos atstovų protestas Lietuvos priešams, LCVA, f. 672, ap. 1, b. 49, l. 8–9.

³² „Lenkų vidaus politikos padėtis“, *Lietuva* 193, 1919 rugsėjo 3, 2–3.

Šis straipsnis paaiškina, kodėl tokie svarbūs buvo mitingai valsčiuose bei juose priimtose rezoliucijos – Lietuvoje dar neišrinktas Steigiamasis Seimas. Gyventojų balso svarba suprata ir Kaune, ir vietose, todėl mitingai, demonstracijos, protestai dabar jau pylėsi visame krašte, kurį turėjo savo kontrolėje Lietuvos Vyriausybė. Nepavykęs Lenkų karinės organizacijos (POW, lenk. *Polska Organizacja Wojskowa*) perversmas, jo rengėjų areštai visuomenės įnirši nukreipė į vietos lenkų ir Varšuvos savanaudišką politiką³³. Trūkstant lėšų ir dėl to tarp gyventojų platinant vidaus paskolos bonus, spauda eiliavo ir socialinius, ir tautinius motyvus, taip pabrėždama paskolos bonų pirkimo tikslus:

Kad ragus nulaužtum
Lenkų ponams
Negailėk pinigų
Paskolos bonams.³⁴

Lietuvos teritorijai pamažu tirpstant, tik taip galint paspausti Antantės misijas, ypač prancūzų, kad būtų sustabdyti lenkų veiksmai, galima suprasti žmonių džiaugsmą ir emocijas, kai Lietuva sulaukė vienos iš didžiųjų valstybių paramos. Didžiosios Britanijos misijos atstovas Richardas Barringtonas Wardas informavo Lietuvos Vyriausybę gavęs per Rygą pranešimą iš Londono, kad jo atstovaujama karališkoji vyriausybė rugsėjo 24 d. pripažino Lietuvos laikinąją valdžią *de facto*. Rugsėjo 26 d. 4 val. po pietų Kaune prasidėjo didžiausia kol kas džiaugsmo ir dėkingumo demonstracija Anglijos garbei, iš Rotušės balkono ugningą kalbą pasakė M. Krupavičius, po to vis gausėjanti minia, jau nebebijanti nei galimų susišaudymų arba ekscesų iš lenkų pusės (o to, kaip pažymėjo „Lietuvos“ korespondentas, dar prisibijota renkantis į mitingą rugpjūčio 17 d.), užtvindė gatves ir aikštes, nusiūbavo iki prezidentūros su garsiausiais valiavimais ir orkestrų bei chorų muzika, perkirtinėjo prezidento Antano Smetonos kalbą, po to nuėjo prie Anglų misijos padėkoti ir kalbomis, ir šauksmais.³⁵

Demonstracijos tęsėsi, ir nors jų taikiniai buvo kiti, jos darė spaudimą Antantės valstybių atstovybėms ir, iš kitos pusės, Lietuvos Vyriausybei, pvz., kad kuo greičiau iš Lietuvos būtų išvestos bermontininkų dalys; tos žinios buvo persiunčiamos Lietuvos atstovybėms užsienio šalyse. Visuomenę paveikė žinia, kad gen. Henry Albertas Niesselis³⁶, gavęs žinią, jog Lietuvos kariuomenė užėmė Radviliškį ir ruošiasi pulti Šiaulius, pareikalavo Lietuvos Vyriausybę sustabdyti ofensyvą ir nusiuntė Antantės atstovus į mūšio lauką.³⁷ 1919 m. lap-

³³ Lenkai taip pat rinko ir inspiravo Lietuvos lenkų pareiškimus, kad jie atstovauja vietos gyventojams ir nori priklausyti Lenkijai. Daug tokių dokumentų yra sukaupia Lenkijos kariuomenės Generalinio štabo fonduose Varšuvoje esančio *Archywm Akt Nowych* bylose.

³⁴ „Lietuvos piliečių balsai“, *Lietuva* 209, 1919 rugsėjo 24, 2.

³⁵ „Demonstracija Kaune rugsėjo 26 d.“, *Lietuva* 214, 1919 rugsėjo 30, 1.

³⁶ Henry Albertas Niesselis (*Henri Albert Niessel*, 1866–1957) – prancūzų generolas, Antantės tarptautinės kontrolės komisijos pirmininkas. 1917 m. paskirtas Prancūzų karinės pasiuntinybės vadovu Rusijoje. 1918 m. – generolas. 1919 m. – Sąjungininkų karinės misijos vadovas Baltijos šalims, siekiant iškraustyti vokiečių dalinius. Stabdė Latvijos ir Lietuvos veiksmus prieš bermontininkus, kad leistų jiems išvykti į Vokietiją. 1920–1922 m. – Prancūzijos karinės pasiuntinybės vadovas Lenkijoje.

³⁷ 1919 11 24 URM žinios apie gen. Nisselio misijos veiklą Lietuvoje, LCVA, f. 676, ap. 1, b. 60, l. 58–59.

kričio 21 d. ankstų rytą Lietuvos kariuomenės I brigados daliniai pradėjo pulti Radviliškį ir jį užėmė lapkričio 22-osios vakarą. Tačiau tuomet šarvuotu traukiniu į Radviliškį atvykęs gen. H. A. Niesselis griežtai pareikalavo, kad puolamasis žygis būtų sulaukytas. Kaip spaudimo priemonę plk. lt. Kaziui Ladygai jis naudojo argumentą, kad Rytprūsioose sutelkta vokiečių kariuomenė gali įsiveržti į Lietuvą.³⁸ Jausdamasis netvirtai, nes puolimą vykdė be Vyriausybės žinios, ir supratęs, kad jo puolimas gali komplikuoti Lietuvos užsienio politiką, lapkričio 22 d. 20 val. plk. lt. K. Ladyga pakluso gen. H. A. Niesselio spaudimui ir įsakė puolime dalyvavusiems daliniams atsitraukti prie spalio 30 d. sutartimi nustatytos demarkacijos linijos.³⁹ Po keleto valandų iš Kauno atskriejo vyriausiojo karo vado gen. Prano Liatuko telegrama, kurioje buvo nurodytas priešingas įsakymas, reikalaujantis atitraukti tik sparnuose esančius karinius dalinius, tačiau iš Radviliškio nesitraukti, kol šio klausimo neišspręs vyriausiasis karo vadas ir gen. H. A. Niesselis.⁴⁰

Kiek vėliau vyriausiasis karo vadas įsakė fronto vadui plk. lt. K. Ladygai susigrąžinti I brigadą į Radviliškį, kurį ji buvo apleidusi po gen. H. A. Niesselio reikalavimų.⁴¹ Tačiau plk. lt. K. Ladyga ignoravo gen. P. Liatuko įsakymą ir su Radviliškyje paimta gausia bermontininkų technika, ginklais ir amunicija lapkričio 23 d. atitraukė karinius dalinius iki spalio 30 d. demarkacijos linijos⁴², kaip reikalavo gen. H. A. Niesselio komisija.⁴³ Tai reiškia, kad plk. lt. K. Ladyga pakluso Antantės atstovų reikalavimams, o Lietuvos Vyriausybė prarado vadovavimą I brigadai. Dėl šios priežasties jos vadas plk. lt. K. Ladyga lapkričio 24 d. buvo nušalintas nuo pareigų ir patrauktas atsakomybėn už disciplininio pobūdžio nusizengimus⁴⁴. Pats gen. H. A. Niesselis buvo išžeidęs dėl plk. lt. K. Ladygos patraukimo atsakomybėn⁴⁵, o savo memuaruose kaltino lietuvius komplikuojant bermontininkų išsikraustymą:

Lietuviai, kuriuos apsvaigino vokiečių pralaimėjimas, mums taip pat padarė sunkumų. Lapkričio 23 dieną aš buvau priverstas paskambinti telefonu ministeriui pirmininkui Galvanauskui ir jam priminti, kad jų likimas yra mūsų rankose. Iš tikrųjų, jų vyriausias kariuomenės vadas, generolas Liatukas, buv. rusų pulkininkas, išdrįso man atsiųsti telegramą, kurioje skundėsi, kad mūsų karininkai, vietoj kreipęsi į jį, įsikišę, tiesiogiai jo kariuomenės dalims įsakydami nutraukti kautynes. Galvanauskui aš pareiškiau, kad jei panašus įvykis pasikartos, tai mes pareikalausime vyriausiąją kariuomenės vadą per dvidešimt keturias valandas pakeisti ir vokiečiams leisime jiems neduoti jokios karo medžiagos. Nuo to laiko jokių rimtų incidentų neįvyko.⁴⁶

³⁸ Ališauskas, K., *Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės 1918–1920*, t. 1. Čikaga: M. Morkūno sp., 1972, 416–417.

³⁹ 1919 12 02 Plk. K. Ladygos kvotos protokolas, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 12, l. 19.

⁴⁰ 1919 11 22 Vyriausio karo vado telefonograma, LCVA, f. 509, ap. 1, b. 9, l. 471.

⁴¹ 1919 11 24 I brigados vado telefonograma, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 12, l. 15.

⁴² 1919 11 23 I brigados vado telefonograma, LCVA, f. 394, ap. 2, b. 12, l. 11.

⁴³ Ališauskas, K., *Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės 1918–1920*, t. 1, 471.

⁴⁴ 1919 11 24 Vyriausio karo vado telefonograma, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 12, l. 13.

⁴⁵ „1919.12.05 Ministrų kabineto posėdžio protokolas“, *Lietuvos vyriausybių 1918–1920 metų posėdžių protokolai*, t. I: 1918 m. lapkričio 9 d. – 1919 m. spalio 4 d., sud. Alfonsas Eidintas ir Raimundas Lopata. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2018, 515–517.

⁴⁶ Niesselis, H[enry] A[lbert], *Vokiečių išsikraustymas iš Baltijos kraštų. Įnašas vokiečių galvosenai tirti: memuarai. Iš prancūzų kalbos vertė Jurgis Griška*. Kaunas: Sakalas, 1938, 79.

Tačiau Vokietijos kariuomenės pasitraukimas iš Lietuvos ir toliau buvo vangus. Galbūt todėl gen. H. A. Niesselis atmetė Lietuvos Vyriausybės prašymus vokiečius nuginkluoti ir evakuoti, negana to, praleido vieną vokiečių traukinį iš Tilžės. Lietuvos Vyriausybė negalėjo remti tokios gen. H. A. Niesselio veiklos bei reikalavo, kad visas vokiečių turtas būtų perduotas Lietuvai, nustatytas 10 dienų terminas vokiečiams išsikraustyti iš Lietuvos bei įvesta lietuvių vykdoma vokiečių evakuacijos kontrolė.⁴⁷ Be to, Lietuvos delegacija prie Paryžiaus Taikos konferencijos pareikalavo atšaukti gen. H. A. Niesselio misiją Lietuvoje.⁴⁸ Kiek galime spręsti iš diplomatinio susirašinėjimo, toks gen. H. A. Niesselio veikimas sukompromitavo jį Lietuvos visuomenės ir Vyriausybės akyse.

Į tuos įvykius visuomenė reagavo jau įprastai: Kaune 1919 m. gruodžio 8 d. įvyko demonstracija prieš vokiečių žiaurumus ir Prancūzijos karinės misijos vadovo gen. H. A. Niesselio politiką. Dalyvavo lietuvių politinės partijos (be socialdemokratų), taip pat lenkų ir žydų grupės⁴⁹. Priimtoje rezoliucijoje buvo pareikštas protestas prieš bermontininkų-kolčiakininkų vykdomus žudymus ir plėšimus Žemaitijoje, be to, išreikštas „didžiausias pasipiktinimas gen. Niesselio politikos žygiais, kuriais buvo sustabdytas žygiavimas pirmyn Lietuvos kariuomenės, turėjusios atvaduoti kraštą nuo plėšikų gaujų“, reikalaujama priversti vokiečius grąžinti iš Lietuvos išvežtą turtą, o Vyriausybei nurodyta neklausyti „svetimųjų patarimų“.⁵⁰ Demonstracijos aprašyme pažymėta, kad demonstracija įvyko gruodžio 8 d. nuo 1 val. dienos, kai piliečiai ėmė rinktis prie Rotušės, susirinko gausi minia, ją lydėjo Šv. Juozapo draugijos orkestras, Šaulių sąjungos nariai iškėlė plakatą „Už ginklo!“ Kalbas demonstracijoje sakė „visų tautų piliečiai“: lietuviai, lenkas, žydas. Minia nuėjo prie Ministro Pirmininko būstinės, ten kalbą pasakė ir premjeras E. Galvanauskas, po to demonstruota prie Vokietijos pasiuntinybės, Generalinio štabo pastato, prie kurio demonstrantams kalbėjo vyriausiasis kariuomenės vadas.⁵¹

Nauja Lietuvos gyventojų protestų banga pasipylė 1920 m. pabaigoje, po L. Želigovskio akcijos Vilniuje, – šį kartą ji buvo nukreipta jau prieš plebiscitą tose teritorijose, kurių likimą manyta spręsti nustatant demarkacijos liniją su Lenkija. 1920 m. lapkričio 2 d. Marijampolėje po 4 000 gyventojų, susirinkusių lapkričio 1 d., mitingo jų įgaliotas J. Stankūnas telefonograma Ministrų kabinetui⁵² pranešė apie protestą prieš Tautų Sąjungos spalio 28 d. sprendimą plebiscito būdu nuspręsti dėl demarkacijos linijos su lenkais ir drauge Vilniaus likimą po to, kai gen. L. Želigovskis jau užėmė Vilnių.

⁴⁷ 1919 11 24 Vyriausio karo vado telefonograma, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 12, l. 58–59.

⁴⁸ „1919.12.12 Ministrų Kabineto posėdžio protokolai“, *Lietuvos vyriausybių 1918–1920 metų posėdžių protokolai*, t. I: 1918 m. lapkričio 9 d. – 1919 m. spalio 4 d., sud. Alfonsas Eidintas ir Raimundas Lopata. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2018, 108–109.

⁴⁹ URM žinios Nr. 4820, pasirašytos URM reikalų valdytojo P. Klimo, LCVA, f. 676, ap. 1, b. 28, l. 29. Pranešime pažymėta, kad demonstracijoje priimtoji rezoliucija skelbiama socialistų liaudininkų demokratų partijos laikraštyje „Darbas“, Nr. 28, 1920 m.

⁵⁰ „Rezoliucija gruodžio 8 d. demonstracijos“, *Darbas* 28, 1919 gruodžio 10, 2.

⁵¹ „Gruodžio mėn. 8 d. Kauno miesto piliečių protesto demonstracija prieš vokiečių bermontininkų plėšimus ir žudynes Žemaičiuose“, *Lietuva* 267, 1919 gruodžio 11, 2.

⁵² Šią telegramą priėmė URM patarėjas Pijus Bielskus.

Ar gali lietuviai kęsti, kad net Lietuvos sostinė Vilnius būtų plebiscito keliu sprendžiama, kam turi prigulėti? Mes negalim taip-gi pakęsti, kad Punkskas, Seinai ir kitos lietuvių teritorijos dalys į pietvakarius <...> liktų lenkams.⁵³

Tokie dokumentai ir apskritai archyviniai šaltiniai liudija, kad visuomenė nebuvo abejojanti Lietuvos valstybės kūrimui ir jos sostinės likimui. Yra žinomos ne vien „kolektyvinės deklaracijos“, bet ir atskiri pavienių asmenų laišškai valstybės pareigūnams. Nestovėjo nuosalyje ir žymiausios asmenybės. Yra išlikęs mūsų kalbos tėvo, atgimimo veikėjo, mokytojo Jono Jablonskio įtaigus, jaudinantis laiškas užsienio reikalų viceministrui P. Klimui. Laiške aiškų aiškiausiai pasakoma, kodėl plebiscitas netinka:

„Nieko nesuprantu, kas čia darosi su tuo „plebiscitu“. Tas kraštas, kuris bus plebiscituojamas, yra jau dveji metai vienu lenkų agituojamas, kurstomas, demoralizuojamas ... Ką jie gali, tie sudemoralizuotieji žmonės, dabar pasakyti, kur jie nori prisidėti toliau – prie „laisvosios Lenkų valstybės“ ar prie neaiškos jiems „Lietuvos“, kuri, gali būt, ir nebus atskira valstybė (jos ateitis tiems žmonėms yra dar neaiški)? Plebiscitas dabar duos tik vieną pasauliui atsakymą, kad Lenkų apimtoji Lietuvos dalis „nori toliau su lenkais būti“. Taip nusprendus, kito nusprendimo nebus, – toliau sunku bus kas pataisyti, liks tiktai... ir mums patiems prie jų prisidėti. Už mus, gerai pagalvoję, nė žydai nebalsuos. Reikia čia kas griežta, aišku, politinga daryti. Kur mes brendame?! Plebiscito dabar negali būti. Jei būtume pripažinta valstybė, tada po kelerių metų galėtų tie žmonės geriau pažinę, ir savo balsą išreikšti plebiscitui... Plebiscitas dabar yra mums visai negalimas daiktas. Tokių balsų tegirdžiu aplinkui, tokia yra ir mano paties nuomonė, nerimstu ir neiškenčiu netaręs savo žodelio. Dirbkite, būkite akylai, galvokit, ką griežta padarykit mokamai.⁵⁴

Esamos ir galimos naujos teritorijų netektys, etninių lietuvių žemių priklausymo Lietuvai motyvavimas buvo svarbus ne tik siekiant parodyti gyventojų pritarimą, protestus bei reikalavimus, bet drauge reikėjo konkrečiais faktais ir skaičiais pagrįsti kai kurių teritorijų lietuviškumą. Tiems tikslams pasiekti 1919 m. lapkritį ir atsirado didelis dokumentas apie Seinų apskrities lietuviškumą. Lietuvos diplomatijai buvo svarbūs gyventojų valios ir norų pareiškimai, tačiau čia neįmanoma visų paskelbti ir net išvardyti, nors dauguma jų buvo labai svarbūs ir vertingi lietuvių diplomatinei tarnybai.

Seinų apskrities seimelio delegacijos pareiškimas

Publikuojamas dokumentas yra ne tik Lietuvos ir Lenkijos informacinio karo, bet ir plačiosios visuomenės diplomatijos pavyzdys, paruoštas labai rūpestingai, su daugybe duomenų apie krašto vietovių, kaimų lietuviškumą, draugijas ir mokyklas Seinų krašte. Vienas iš dokumento autorių – pirmasis Punsko viršaitis Petras Pacenka⁵⁵, kuris 1919 m.

⁵³ 1920 11 01 Telefonograma Ministrų Kabinetai, LCVA, f. 923, ap. 1, b. 126, l. 2–3.

⁵⁴ Jono Jablonskio 1920.11.25 d. laiškas P. Klimui, LCVA, f. 383, ap. 7, b. 81, l. 24–24 a. p.

⁵⁵ Petras Vytautas Pacenka (1885–1956) – aktyvus Seinų apskrities politinis ir visuomeninis veikėjas. 1918 m. lapkričio 15 d. įvykusio Punsko krašto 49 kaimų atstovų mitingo metu kartu su Vaitakiemio seniūnu Kazimieru Mielkumi ir Punsko bažnyčios klebonu Motiejumi Simonaičiu paskelbė apie lietuviško Punsko valsčiaus įkūrimą ir buvo išrinktas viršaičiu. Atliko organizacinį darbą, būrė milicininkus, vykdė mobilizaciją į kariuomenę, surašinėjo

po lenkų sukilimo buvo priverstas persikelti iš Punsko į Radiškę, kurioje, kartu su kitais Seinų krašto lietuviais kovodamas dėl savo gyvenamos teritorijos prijungimo prie Lietuvos, veikiausiai tapo vienu iš pareiškimo autorių ir įteikė jį Anglų misijos Kaune vadui, Lietuvos delegacijai Amerikoje bei prancūzų diplomatams⁵⁶, tikėdamasis, kad pareiškimas paveiks Antantės sprendimą dėl demarkacijos linijos ir Seinų krašto priklausymo. Vieno iš dokumento autorių P. Pacenkos biografija rodo, kad jis buvo puikiai susipažinęs su Seinų krašto etnine struktūra, todėl dokumente pateikti duomenys turi neabejotinai svarbią išliekamąją vertę užsienio lietuvių istorikams, etnografams, sociologams; jį publikuojame be trumpinimų ir korekcijų. Kadangi ano meto tekstas buvo parašytas mašinėle, kurioje nebuvo dabartinės lietuvių kalbos abėcėlės raidžių *q, ę, į, š, ū, ž*, rengiant tekstus spaudai apsispręsta paprasčiausiai juos surinkti naudojant šias raides ir atskirai to tekste nepažymint:

Seinų apskrities seimelio 1919 XI 16 d. pareiškimas dėl šio krašto lietuviškumo ir siekio priklausyti Lietuvai

Lietuvos Delegacija
Amerikoje⁵⁷

AUKŠTAI GERBIAMAJAM

ANGLŲ MISIJOS VADUI K A U N E⁵⁸

Seinų Apskrities Seimelio delegacijos

P A R E I Š K I M A S.

Dideliausiu išsiilgimu lauktoji taika, pasirašytoji VERSAILĖJE⁵⁹, pabaigė kraujingas pasaulio valstybių grumtynes, vienok ligi šiol dar nesuteikė ramybės artimųjų Europos rytų tautoms, išsiliuosavusioms iš ilgametės priespaudos ir siekiančioms laisvės bei nepriklausomybės. Tų nelaimingųjų tautų tarpe yra ir mūsų šalis Lietuva, kuri, gindama savo nepriklausomybę, kovoja nelygią kovą su pasaulio išsigimėliais bolševikais ir savo silpnais pečiais dalimi saugo Europą nuo jų užplūdimo.

Bet, kovojant su bendruoju pasaulio kultūros ir civilizacijos priešinininku – bolševizmu, Lietuvai atsieina dar daugiau kęsti nuo savo pietų kaimynų – Lenkų, kurie, Santarvės

Pirmojo pasaulinio karo sukeltus nuostolius. 1919 m. rugsėjo 7 d. P. Pacenka pasitraukė į Lietuvą ir įsikūrė Radiškės geležinkelio stotyje.

⁵⁶ Dokumento pirmojo puslapio kairiajame kampe užrašyta: „Tokio pat turinio raštas įteiktas Francūzų Misijai“.

⁵⁷ Priešrašas ranka.

⁵⁸ Anglijos misijos Baltijos šalyse Kauno skyriaus vadas plk. R. B. Wardas.

⁵⁹ Turima omenyje Versalio taikos sutartis, pasirašyta 1919 m. birželio 28 d.

remiami laiko šiandien užėmę didesnę mūsų šalies dalį su Vilniaus sostine ir žiauria darbuote engia jos gyventojus.

Santarvė pravestąja ir kelis kartus mainytąja demarkacijos linija Suvalkijoje užleido Lenkams Suvalkus ir žymią Seinų apskrities dalį su Seinais, Punksku ir kitomis grynai lietuvių gyvenamomis vietomis, ką Seinų apskrities gyventojai sutiko didžiausiu širdies skausmu, nusteбimu ir visuotinu protestu. Mums, šio krašto piliečiams, nesuprantama, kuo vadovaujantis padaryta šioji skaudi operacija, atimant nuo gyvo Lietuvos kūno sveikas jos dalis, t.y. grynai lietuvių gyvenamas sakytosios apskrities sritis: okupuotame krašte lenkai šeimininkauja, lyg namie. Palyginamai trumpu laiku lenkai išgriovė visą lietuvių kultūros gyvenimą būtent:

1. Lenkai išvaikė dvi Seinų lietuvių privačias „Žiburio“ Draugijos vyrų ir moterų gimnazijas, kuriose mokėsi du šimtus dvidešimt trys – 223 moksleiviai ir moksleivės, Seinų apskrities ūkininkų ir darbininkų vaikai, ir parengiamuosius kursus suaugusiems. Jie išplėšė ir sunaikino visą gimnazijų ir jų bendrabučių turtą, knygas ir vadovėlius sudegino (Žiūr. Priedą No. 16)⁶⁰. Buvo lietuvių įteikta lenkų valdžiai prašymai vėl atidaryti Seinuose gimnazijas, bet jie to padaryti neleisdžia.

2. Lenkai išvaikė Seinų lietuvių „Žiburio“ Draugijos našlaičių prieglaudą atėmė ir sunaikino jos turtą. (Žiūr. Priedą No. 1).

3. Lenkai uždarė Seinų kunigų Seminariją ir suareštavę spalio mėn. 4 d. naktį išvežė jos auklėtinius su profesoriais ir išmetė už demarkacinės linijos.

4. Lenkų Karo valdžia brutaliai įsakė Seinų vyskupui Antanui Karosui⁶¹ apleisti savo sostinę.

5. Lenkai uždarė Seinų lietuvių pradžios mokyklą, kurioje mokėsi septynios dešimtys penki – 75 vaikai su dviem mokytojais, ir neleisdžia jos atidaryti.

6. Lenkų uždaryta Seinų lietuvių švietimo ir kultūros draugijos:

No.	Draugijos	Kokia draugija	
1.	„Žiburyš“	Švietimo draugija (laikusi dar caro laikais lietuvių mokyklas) su	500 narių
2.	„Pavasaris“	- jaunimo draugija	215 “
3.	„Š. Zita“	- tarnaičių	93 “
4.	„Blaivybė“	- blaivininkų draugija	300 “
5.	„Lyra“	- dailės	30 “
6.		Lietuvių katalikų Mokytojų sąjunga	25 “
7.		Profesinė Mokytojų sąjunga	20 “
8.	„Artojas“	- Kooperatorių bendrovė	120 “
9.	„Šaltinis“	- Knygynas	

⁶⁰ Dokumente minimi numeruoti priedai neprisegti.

⁶¹ Antanas Karosas (1856–1947) – kunigas, vyskupas, teologas. Baigė studijas Žemaičių kunigų seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje, 1883 m. buvo išventintas kunigu. 1910–1920 m. – Seinų vyskupas, paskutinis šios vyskupijos valdytojas.

7. Uždarytos lietuvių pradžios mokyklos šiose Seinų apylinkių vietose:

No. Mokyklos vieta	Mokinių skaičius
1. Žagarai.....	37
1. Radžiučiai	32
2. Lumbiai	29
3. Bubeliai.....	52
4. Skarkiškiai.....	61
5. Klevai.....	67
6. Ramoniškė	31
7. Dusnyčia.....	34
8. Burbiškiai.....	45
9. Vidugiriai.....	43
10. Aradininkai.....	42
11. Punksas.....	34
12. Galiniai	37
13. Vaitakėmis.....	40
14. S. Razonai	36

657

Penkiolika pradžios mokyklų su šešiais šimtais penkiomis dešimtimis septyniais mokiniais. Nė vienos šių mokyklų lenkai neduoda atidaryti.

8. Sustojo veikusios pradžios mokyklos lietuvių valdomoje pusėje dėl priartinimo – demarkacinės linijos ir dažno lenkų užpildinėjimo:

No. Mokyklos vieta	Mokinių skaičius
1. Aukštakalniai	42
2. Vieštartai	35
3. Akmeniai	43
4. Kučiūnai	72
5. Pazapsiai.....	40
6. Sapiėgiškis.....	39
7. Padumbliai.....	45
8. Lipniūnai	44

Lenkai, laikinai užvaldę Seinų apskrities dalį, stengiasi įkalbėti pasauliui, būk toji sritis esanti grynai lenkiška ir todėl būtinai turinti Lenkijai prigulėti. Kad ne lenkams, bet Lietuvai priguli nūnai lenkų okupuotas Suvalkijos kraštas, rodo mūsų čia paduodamoji statistika gyventojų tautybės žvilgsniu.

1. S e i n ū parapija:

Ligi 1919 m. gegužio 1 d. buvo gyventojų:

Kaimas arba dvaras	Viso gyventojų	Grynų lietuvių	Lenkuojančių lietuvių	Pastaba.
Jonaraistis	55	45	10	Visi moka liet.
Radžiučiai	191	191	-	
Ragožiai	15	15	-	
Ramoniškė	152	135	17	Visi moka liet.
Mastava	7	7	-	
Juodeliškė	100	100	-	
Rimkaežeriai	43	43	-	
Paežerėliai	23	23	-	
Joniškis dv	60	56	4	Visi moka liet. dar yra žydų šeimų visi moka liet.
Naujasodė	90	86	4	
Melynčėlė (Ruberzanka)	68	68	-	
Sklerna	18	18	-	
Rašaciai	72	72	-	
Deveciškės dv	33	33	-	
Skarkiškiai	51	51	-	
Klevai	238	238	-	
Klevų dv	70	65	5	
Lumbiai	144	132	12	Visi moka liet.
Lumbių dv	30	21	9	Yra baltg. šeim.
Zagaute	53	48	5	Visi moka liet.
Beržiniai	48	42	6	„ „ „
Geveniškė	27	10	17	„ „ „
Pageveniškė	35	35	-	
Griškonys	47	32	15	„ „ „
Bubeliai	321	295	26	Lenkai kolonistai
Lesanka	133	10	12	Yra apie 16 namų kacapų
Marcinkonys	27	5	22	Visi moka liet.
Babonys	37	11	76	lenk. susik. liet.
Nelčionys	51	-	51	lenkai kolonistai
Pasajanka	30	-	30	Yra 8 namai kacapų
Pomorzanka	10	2	8	

Degučiai	56	2	54	Supranta lietuviškai
Zaleckiai	58	10	48	„ „
Paseiniai	146	130	118	„ „
Stabanščizna	130	22	108	„ „
Skusteliai	54	15	39	„ „
Sumavas	101	18	83	Daug supranta „
Lapukavas	74	24	50	
[...]arinavas	53	13	40	Supranta lietuviškai
Radiuskė	148	15	133	Daug supranta „
Seinų dvaras	48	30	11	Susikalba „
Pamorze	54	4	49	
Aleksejevka	42	9	33	
Dzemjanovka	34	6	29	
Gibai	430	18	412	Daug susikalba lietuviškai
Veršnianka	34	-	34	
Bialorzečka	53	9	44	
Podgibki	36	1	35	
Beloveršaika	92	-	92	
Danilovycy	84	6	78	
Budzevizna	30	6	24	daugum. supr. lietuviškai
Grudzevčizna	60	3	57	daug. kolonistai
	4146	2131	2015	
	1221	547	684	
	5367	2678	2689	

P A S T A B A. Į šitą skaičių neįtraukta nei kacapai⁶², nei žydai, nei vokiečiai.
Iš Seinų miesto lenkuojančių vargiai atsirastų nors šimtas, kurie nemokėtų susikalbėti lietuviškai.
Žydų Seinų miesto yra aštuoni (800) šimtai gyventojų.

Iš aprašo matyti, kad Seinų parapijoje yra lietuvių du tūkstančiu šimtas trys dešimtys vienas (2131), lenkų gi – du tūkstančiu penkiolika (2015). Iš tų 2015 lenkų yra mokančių lietuviškai tūkstantis penkios dešimtys (1050), vadinasi – lenkų nėra nei tūkstančio. Mieste gi – yra lietuvių penki šimtai keturios dešimtys septyni (547), lenkų – gi šeši šimtai septynios dešimtys keturi (674), iš kurių vos tik koki du šimtu (200) nemoka lietuviškai kalbėti, nors lietuviškai supranta. Išskyrus ateivius jie visi yra sulenkinti bažnyčios ir agitatorių.

Dėl Seinų turime pažymėti, kad tas miestas nieku gyvu negali būti lenkų, nors dauguma gyventojų nelietuviai, dėl to, kad Seinai yra Suvalkijos Dzūkijai kultūros ir ekonomijos

⁶² Rusai kolonistai – sud.

centras ir atsigavimo židiny, be kurio tasai kraštas negali gyventi. Seinuose, kaipo centre, veikė aštuonios lietuvių kultūros ir švietimo draugijos, dvi gimnazijos, pradžios mokykla, parengiamieji kursai suaugusiems, prieš karą buvo didelė „Šaltinio“ spaustuvė – buvo ir ėjo penki lietuvių laikraščiai. „Šaltinis“ – savaitraštis su priedais: jaunimui „Vainikas“, vaikams „Šaltinėlis“, ūkininkams „Artojas“, „Spindulys“ – dvi savaitraštis, „Vadovas“ – mėnesinis žurnalas „Žibury“ ir „Artojaus Šaltinis“ – dvi savaitraštis. Lenkai gi visą laiką turėjo vieną tik liaudies sąjungą: „Związek Katolicki“⁶³, dvarininkų laikomą kooperatorių bendrovę „Gospodarz“⁶⁴ ir vieną pradžios mokyklą, pastaruoju laiku susisteigę dvi-klasę mokyklą su 45 mokiniais.

2. P U N S K O P A R A P I J A

Eilinis No	Užvardinimas kaimo gyventojų	Viso	Grynai lietuvių	Lenkuojančių lietuvių	Pastaba
1.	Valinčiai.....	255	-	-	
2.	Punskas (kaimas).....	128	1	-	
3.	Malinavas.....	33	-	-	
4.	Vaitakėmis.....	250	-	-	
5.	Švenčiškiai.....	36	-	-	
6.	Aglinė.....	52	-	-	Užimta pusę kaimo
7.	Trakiškiai.....	135	-	-	
8.	Alksnėnai Naujieji.....	95	-	-	Užimta trečd. kaimo
9.	Kreivėnai.....	205	-	-	
10.	Giluišiai.....	107	-	-	Užimta pusę kaimo
11.	Alksnėnai Senieji.....	146	-	-	“ treč. kaimo
12.	Vidugiriai.....	259	-	-	
13.	Ožkiniai.....	248	-	-	
14.	Pristavonys Naujieji.....	80	-	-	
15.	Vaiponys.....	68	-	-	
16.	Nikolajuvka.....	25	-	-	
17.	Burokai.....	283	-	-	Užimta pusę kaimo
18.	Ramonai Senieji.....	52	-	-	
19.	Soželkos.....	33	-	-	
20.	Punsko Jurzdika.....	37	-	-	
21.	Paliunai.....	103	-	-	
22.	Kampuočiai.....	146	-	-	

⁶³ Katalikų Sąjunga – versta iš lenkų kalbos.

⁶⁴ Šeimininkas – sud.

23. Žvikeliai.....	233	-	-	
24. Šlynakėmis.....	301	-	-	
25. Vesalavas	44	-	-	
26. Agurkiai.....	78	-	-	
27. Vaičiuliškiai	133	-	-	
28. Bulevizna	26	-	-	
29. Didžiuliai	125	-	-	
30. Galvanovščizna	14	5	-	
31. Seivų Novininkai.....	120	-	-	
32. Punsko Miestelis	220	20	289	Punsko miestelio
33. Pristavonys Senieji.....	61	-	-	lenkai yra užėiviai,
34. Polioniai	43	-	-	atvykusieji 1917 – 1919 m.
35. Palelių dvaras	10	-	-	skaitl. 4 šeimynų
36. Paleliai	132	-	-	
37. Paseiviai.....	7	-	-	
38. Seivų dvaras	42	1	-	
39. Trumpelis	96	-	-	
40. Taurušiškių dvaras	-	-	-	
41. Vilkapėdžiai	76	-	-	
42. Trumpališkis	59	-	-	

V i s o.....	4666	28	289	
--------------	------	----	-----	--

P A S T A B A. Kitų parapijų, kaip Budviečio, Lazdijų, ir Kučiūnų parapijų (valsčių) lenkų okupuota tik po kelis kaimus ir apie juos kalbėti neatsieina. Pavyzdžiui, Budviečio parapijos (valsčiaus) okupuota trys kaimai su dvareliu, kuriuose gyvena 217 lietuvių katalikų, 41 evangel. ir 7 žydai.

3. B e r z n y k o parapija diktokai aplenkinta. Nuo jos atsiskyrė lietuviai, ir dabar oficialiai joje yra du tūkstančių penki šimtai (2500) lenkų; tame skaičiuje pasiliko šeši šimtai (600) grynų lietuvių – kurie šneka lietuviškai; juos irgi skaito lenkais. Jie nuo Beržininko parapijos atsiskirti negalėjo dėl teritorijos sąlygų.

4. K r a s n o p o l i o parapijoje oficialiai yra trys tūkstančiai katalikų. Lenkai ją skaito grynai lenkiška, bet joje Ramoniškės ir Miknionių (Michnawcy) kaimai yra lietuvių gyvenami.

Be to Krasnopolio parapijos teritorijoje gyvena daug kacapų ištisais kaimais, kaip: Pokrovsk (senatikių parapija), Pogorielcy, Gremzdy, Bialogurcy, Gremzdy – Ruskije, Buda – Ruskaja, Nikolajevsk.

Krasnopolyje žydų yra apie du šimtu (200).

5. Kapčiamiesčio parapijoje lenkų nėra, nes ten trečdalis yra gudų – rusinų, kurių lenkais jokia būdu skaityti negalima. Jie tarp savęs kalba „po prostu“⁶⁵ (gudiškai). Viso Kapčiamiesčio parapijoje priskaitoma penki tūkstančiai dūšių (5000).

Pietuose nuo Seinų – Augustavo ir kanalo linkoje tęsiasi dideliausi plotai pelkių ir girių gyventojų tik kur – nekur kaimukas ir tik netoliese upelio Čarna Hanča⁶⁶, link Krasnopolio yra daugiau kaimų, bet jų tarpe daug gyvena ištisais kaimais kacapų. Nuo Seinų gi į pietus – ištautėję lietuviai. Gibai, Paseinėliai, Degučiai, Beržininkas, Vilkakaukis – ištautėję lietuvių kaimai. (Gibai dar prieš penkias dešimtis metų visi vien lietuviškai tekalbėjo, dabar tik suprantą lietuviškai).

Lenkai užimtosiose vietose nesilaiko jokių teisių:

1. Prievarta ima kariuomenėn mūsų jaunimą laužydami tarptautines teises (žiūr. priedą No. 7).

2. Gėdina merginas (žiūr. priedą No. 8).

3. Plėšia privačią nuosavybę ir daro rekvizicijas be užmokesčio, išduodami popiergalius (žiūr. priedą No. 1 ir 9 - 24).

4. Jie žada visus lig vienam lietuvius išvyti, todėl juos dabar terorizuoja: agitatoriais ir šnipais apsisitę, už mažiausią nieką kiša kalėjiman ir kankina (žiūr. priedą No. 25).

Pastaba. Pavyzdžiui S. Tijūnaitis⁶⁷, vienas čia apačioje pasirašiusiųjų buvo Seinuose gatvėje suareštuotas (neminint kitų daugelio varginimų) vien už tai, kad Lenkų kalbos nemokas, o jo žmona, pačiam iš kalėjimo pabėgus, vidurnaktį buvo vedama iš namų ir grynais kardais ir bauginama revolveriu, paliekant namuose keturių ir pusantrų metų vaikučius.

Matydami, kad užimtasis kraštas nėra lenkiškas, lenkai brutaliomis priemonėmis verčia savo pusėn gyventojus priešingai jų norams. Jie rauna iš pašaknų kiekvieną lietuvių tautybės žymę, verčia pasirašyti, kad nori prigulėti prie Lenkijos; kurs bando priešintis, turi kalėjiman eiti, kas pasirašo, gauna druskos ir kitų palengvinimų. Tokiu apgaulingu būdu jie dumia pasauliui akis.

Taip, kaip dabar lenkai, nesielgė su lietuviais, nei nuožmieji vokiečiai, nei pasaulio atmatos bolševikai.

Lenkų okupuotojo krašto gyventojų kasdienė duona – tai ašaros niekinimai, plėšimai, apgaudinėjimas, vienu žodžiu – terorizavimas. Gyventojai šaukiasi pagalbos apginti nuo naujųjų prispaudėjų, bet šauksmo balsas lig šiol dar neįstengė prasimušti pro okupantų durtuvus ir nepasiekė gelbėtojų ausies.

Mes tad apačioje pasirašiusieji Seinų apskrities Seimelio 33 įgaliotinių š. m. lapkričio 14 d. išrinktieji ir siunčiamieji į Tamstas delegatai, eidami uždėtają mums pareigą ir trumpai išdėję Jums lenkų okupacijos vaisius – kultūros gyvenimo sunaikinimą atplėštoje mūsų apskrities dalyje, kreipiamės į AUKŠTAI GERBIAMĄJĄ MISIJĄ ir spaudžiamųjų vardu

⁶⁵ Tai – vietos dialekto, kuriame persipina kelių kalbų elementai, pavadinimas – sud.

⁶⁶ Juodoji Ančia – sud.

⁶⁷ Stasys Tijūnaitis (1888–1966) – Lietuvos pedagogas, Steigiamojo Seimo narys, žurnalistas, poetas. Pirmojo pasaulinio karo metais Seinų krašte, Bubelių pradžios mokykloje dirbo mokytoju, 1917 m. gavo leidimą Seinuose įsteigti „Žiburio“ gimnaziją. 1917 m. rugsėjo 18–23 d. sušauktoje konferencijoje atstovavo Seinams, 1918 m. tapo pirmuoju Sienu apskrities viršininku. 1920 m. pasitraukė į Lazdijus.

prašyte prašome ir maldaute maldaujame kuo greičiausia išgelbėti nuo lenkų užplūdimo. Kas tikime, kad G a r b i n g o j i Anglų tauta, ginklu šokusi ginti nekaltųjų Belgų nuo vo-
kiečių užpuolimo, maloniai išgirstų balsą Lietuvos okupuotų – kraštų, kurie pateko lenkų
naguosna. Mes tikim, kad anglai, tiek daug prisidėję tautų laisvei ir jų teisėms ginti, atsi-
žvelgs į Lietuvos vargus ir neatidėliodami išklaussys mūsų skausmingo balso. Todėl mes,
Seinų Apskrities delegacija, dar sykį nuolankiausiai maldaujame Tamstos, Garbingiausias
Misijos Vade, teiktis paveikti:

1. Kad lenkai, nė valandėlės neatidėliodami, apleistų okupuotąją Seinų apskrities dalį.
2. Kad gražintų išplėštąjį švietimo, kultūros ir labdarybės įstaigų turtą.

(Parašas)

Seinų “Žiburio” gimnazijos mokytojas

Seinų miesto gyventojas

(Parašas)

Seinų miesto gyventojas

(pas.) J. Vailionis.

Ūkininkas Mizarų kaimo Leipalingio

(Parašas)

(pas.) Petras Pacenka iš Punsko

Parašų tikrumą tvirtina

Už. Pirmininkas [parašas]

1919 m. Lapkri[čio] 16 d. Sekretorius (Parašas.)

Lazdijai

Šaltinis: LCVA, f. 656, ap. 3, b. 53, l. 62–68. Mašinraštis, kopija, be parašų.

Dokumente minimos lietuvių draugijos

„Artojas“ – lietuvių žemdirbių kooperatyvas Seinuose.

„Blaivybė“ – lietuvių katalikų blaivybės draugija. 1908–1915 ir 1919–1940 m. Lietuvoje
veikusi visuomeninė katalikiška organizacija, kuri skleidė blaivybę, dirbo kultūrinį ir švie-
čiamąjį darbą, sprendė socialines problemas.

„Lyra“ – lietuvių dailės draugija Seinuose.

„Pavasaris“ – Lietuvos katalikų jaunimo sąjunga, veikė 1912–1940 m. Pavasarininkai
siekė ugdyti tautinį sąmoningumą ir pilietiškumą, įtvirtinti valstybingumą, skatindavo jau-
nimą ir suaugusiuosius mokytis skaityti ir rašyti lietuviškai.

„Šaltinis“ – 1906 m. Seinuose įsteigta katalikų lietuvių spaustuvė, knygynas ir
laikraštis.

Šv. Zitos draugija – lietuvių katalikų tarnaičių šv. Zitos draugija. Katalikų tarnaičių ir darbininkų profesinė draugija, veikusi 1906–1940 m. Siekė išlaikyti į miestus atvykusių kaimiečių tarnaičių lietuviybę ir puoselėti jų tikėjimą ir dorą.

„Žiburyš“ – katalikiška švietimo ir labdaros organizacija, veikusi 1906–1940 m. Užnemunėje. Steigėjas ir pirmininkas – Justinas Staugaitis. Svarbiausias organizacijos tikslas buvo skiepyti lietuviybę ir katalikybę.

Literatūra

Ališauskas, Kazys, *Kovos dėl Lietuvos Nepriklausomybės 1918–1920*, t. 1. Čikaga: M. Morkūno sp., 1972.

Lietuvos ir Lenkijos santykiai: nuo Pirmojo pasaulinio karo pabaigos iki L. Želigowskio įvykdyto Vilniaus užėmimo (1918 m. lapkritis – 1920 m. spalio): dokumentų rinkinys, sud. Edmundas Gimžauskas, parengė Edmundas Gimžauskas ir Artūras Svarauskas. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2012.

Lietuvos vyriausybės 1918–1920 metų posėdžių protokolai, t. I: 1918 m. lapkričio 9 d. – 1919 m. spalio 4 d., sud. Alfonsas Eidintas ir Raimundas Lopata. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2018.

Niesselis, H[enry] A[lbert], *Vokiečių išsikraustymas iš Baltijos kraštų. Įnašas vokiečių galvosenai tirti: memuarai*. Iš prancūzų kalbos vertė Jurgis Griška. Kaunas: Sakalas, 1938.

Recenzija

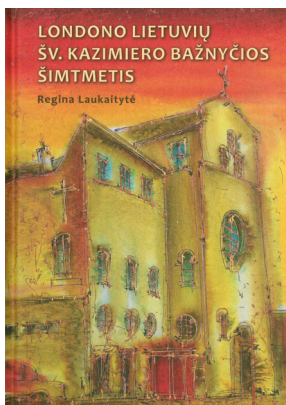
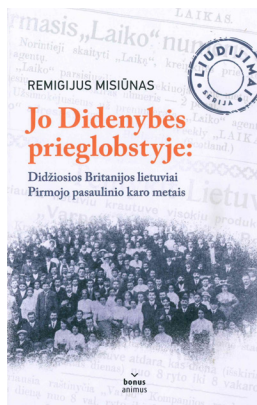

Marija NAVICKAITĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Dvi Didžiosios Britanijos lietuvių praeities retrospektyvos

Laukaitytė, Regina, *Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčios šimtmetis*. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2018. 421 p.

Misiūnas, Remigijus, *Jo Didenybės prieglobstyje: Didžiosios Britanijos lietuviai Pirmojo pasaulinio karo metais*. Vilnius: Bonus animus, 2019. 342 p.

Didžiosios Britanijos lietuvių išeivių kolonija – išskirtinis reiškinys Vakarų Europoje, raida ir istorija panašesnis į JAV lietuvių nei kitus išeivijos centrus Europoje. Į Didžiąją Britaniją, kaip ir į JAV, XIX a. pabaigoje traukėsi daugiausia ekonominiai išeiviai, ieškodami sotesnio duonos kąsnio. Daliai jų Didžioji Britanija buvo tik laikinas prieglobstis, kitiems Šiaurės jūros krantai tapo namais. Iki Pirmojo pasaulinio karo tai buvo antras didžiausias

(pirmasis – Jungtinėse Amerikos Valstijose) Vakarų pasaulyje buvęs išeivijos centras, o šiandien – labiausiai pamėgta lietuvių emigracijos kryptis: jau daugelį metų Jungtinė Karalystė pritraukia daugiausiai geresnio užmokesčio ieškančių lietuvių. Tačiau kiek daug dėmesio gauna JAV lietuvių istorija, tiek, deja, dėmesio negauna Didžiojoje Britanijoje prieglobstį, ypač XIX a. pabaigoje, radę lietuviai.

Atrodytų, Jungtinės Karalystės lietuvių gyvenimai buvo istorijos tyrėjų užribyje. Iki šiol buvo pasirodę vos keletas (norint suskaičiuoti neprireiktų ir abiejų rankų pirštų) istorijos darbų, skirtų šiam dinamiškam, savitam bei įdomiam išeivijos centrai. Šiek tiek apie Didžiosios Britanijos lietuvių istoriją rašė patys ten gyvenę lietuviai. Kunigas Juozas Norbutas 1918 m. išleido „Britanijos lietuviai: aprašymai iš gyvenimo Lietuvos emigrantų Škotijoje ir Anglijoje“¹ ir 1920 m. – trumputį *memorandum* apie Škotijos lietuvius². Šiek tiek vėliau kunigas Kazimieras K. A. Matulaitis rašė apie Londono lietuvius ir Šv. Kazimiero parapiją³. Paminėtinas ir po Antrojo pasaulinio karo iš Vokietijos DP (angl. *displaced persons*) stovyklų į Didžiąją Britaniją pasitraukusio Kazimiero Barėno enciklopedinio pobūdžio dvitomis „Britanijos lietuviai“⁴. Atgavus Lietuvos nepriklausomybę ir sugrįžus į istorinį lauką, lietuviškojoje historiografijoje dėmesio Didžiajai Britanijai būta nedidelio. Galima paminėti Daivos Dapkutės sudarytą straipsnių rinkinį „Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis“⁵ ir Kęstučio Raškausko Londono lietuvių parapijos istorijai skirtus straipsnius⁶. Tokią susiklosčiusią situaciją greičiausiai nulėmė šaltinių trūkumas – skylėta periodinė spauda, kuklūs archyviniai šaltiniai. Visi, kam yra tekę prisiliesti prie Didžiosios Britanijos lietuvių istorijos tyrimų (ypač pirmųjų išeivių), žino, kad tai – nelengvas uždavinys ir vien gerų norų nepakanka. Dėl to, manau, nesumeleluosiu teigdamas, kad istorikų ir ne tik jų bendruomenė džiugiai sutiko net dvi solidžias monografijas, skirtas Didžiosios Britanijos lietuvių istorijai. Pirmoji jų – šiek tiek vyresnė – yra 2018 m. pasirodžiusi Reginos Laukaitytės knyga „Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčios šimtmetis“. Antroji – 2019 m. pabaigoje išleista Vilniaus universiteto profesoriaus Remigijaus Misiūno „Jo Didenybės prieglobstyje: Didžiosios Britanijos lietuviai Pirmojo pasaulinio karo metais“.

Jau R. Laukaitytės knygos pavadinimas atskleidžia, kad tai – išskirtinis Bažnyčios, vadinamosios Lietuvių misijos – pastato ir bendruomenės istorijai skirtas leidinys. Knygoje priešais skaitytojo akis dailiai atsiskleidžia parapijos įsikūrimo aplinkybės, joje dirbusių kunigų gyvenimas, lietuvių marijonų, ilgus metus globojusių Šv. Kazimiero parapiją, veikla, Londono lietuvių bendruomenės gyvenimas ir pokyčiai, nulemti dviejų pasaulinių karų bei Lietuvos okupacijų, ir paties pastato istorija – kintantys interjerai, remontai ir kiti atnaujinimo darbai. Pati autorė įvardija, kad jos tikslas – „nuosekliai apžvelgti 100 metų

¹ Išeivis [kun. Juozas Norbutas], *Britanijos lietuviai. Aprašymai iš gyvenimo Lietuvos emigrantų Škotijoje ir Anglijoje*. Glasgow: Britanijos lietuvių darbininkų šv. Juozapo sąjungos leidinys, 1918.

² Norbutas, Juozas, kun., *Trumpas memorandum, apie Lietuvius Škotijoje*. Mossend, Lanarkshire: n. l., 1920.

³ Matulaitis, K. A., kun. d-ras, *Londono lietuviai: jų kovos už savo bažnyčią ir jų visuomeniniai darbai*. Marijampolė: Marijonų spaustuvė, 1939; *Londono lietuvių bažnyčios auksinis jubiliejus 1902–1952*, parengė ir pratarmę parašė Kazimieras A. Matulaitis. Londonas: s. n., 1952.

⁴ Barėnas, Kazimieras, *Britanijos lietuviai 1947–1973*. Londonas: Nida, 1978; Barėnas, Kazimieras, *Britanijos lietuviai 1974–1994*. Londonas: Nida, 1997.

⁵ *Didžiosios Britanijos lietuvių bendruomenė: praeitis, dabartis, ateitis*, sudarė Daiva Dapkutė. Vilnius: Lietuvių išeivijos institutas, 2008.

⁶ Raškauskas, Kęstutis, „Londono lietuvių katalikų bendruomenės savivaldos raida 1896–1930 m.“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 15 (2013), 39–55; Raškauskas, Kęstutis, „Londono lietuvių katalikų bendruomenė ir marijonai“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 17 (2014), 53–66; Raškauskas, Kęstutis, „Londono lietuvių šv. Kazimiero parapijos struktūrų transformacija 1990–2010 m.“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 28 (2019), 79–108.

veikiančios Londono šv. Kazimiero lietuvių parapijos istoriją. Tai nebūtų grynas savitiktis, bet leistų įžvelgti išeivijoje gyvuojančioms lietuvių katalikų bendruomenėms būdingus raidos bruožus, jų ryšius su Lietuva.⁷ Perskaičius knygą galima tik pasidžiaugti, kad autorei pavyko įgyvendinti išsikeltus tikslus ir daugiau nei šimtmečio istoriją papasakoti glaustai, patraukliai ir suprantamai net Didžiosios Britanijos lietuvių istorija nesidominčiam skaitytojui. Dėl to ši knyga tinkama tiek išeivijos arba Bažnyčios istorija besidominčiam, tiek tiesiog pasmalsauti norinčiam skaitytojui.

Knygą sudaro penki skyriai, padalyti į mažesnius poskyrius. Prieš kibdama į Šv. Kazimiero parapijos istoriją, autorė pirmajame, vos kelių puslapių skyriuje bendrai, keliais žodžiais pristato lietuvių išeiviją Londone ir išskiria 3 pagrindines bangas: pirmoji – XIX a. pabaigos išeiviai, daugiausia atvykę iki Pirmojo pasaulinio karo; antroji – atvykėliai po Antrojo pasaulinio karo, dažniausiai iš Vokietijos DP stovyklų Didžiosios Britanijos okupacinės zonos; trečioji banga prasidėjo po 1990 m. ir tęsiasi iki šiandien. Šiame skyrelyje pritrūko šiek tiek platesnio komentaro, ypač susijusio su emigrantų finansine padėtimi bei svaro perkamąja galia. Knygoje ganėtinai daug dėmesio skiriama finansiniams parapijos reikalams, sužinoma, kad svarus indėlis buvo būtent pačių Londono lietuvių bažnyčiai aukojami, įvairių švenčių ir sueigų metu surenkami pinigai, tačiau neatskleidžiama, kaip sunkiai uždirbamas kiekvienas svaras.

2 ir 3 skyriuose aptariamos lietuvių parapijos, vadintos misija, užuomazgos ir įsikūrimas, bažnyčios statybos peripetijos. Atskleidžiamas ne tik Bažnyčios kaip vykdančios sielovadą reikšmė, bet ir bendruomeninė veikla, erdvė, kurioje aktyviausiai vystoma visuomeninė, lituanistinė veikla. Ne paslaptis, kad XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje būtent aplink bažnyčią telkėsi dauguma visuomeninių organizacijų bei draugijų arba Didžiojoje Britanijoje populiarių klubų, kuriuose buvo galima pasižiūrėti vaidinimą, pasiklausyti koncerto, taupomojoje kasoje sutaupyti kelis svarus ir, aišku, išgerti vieną kitą stiklą alaus.

4 skyriuje aptariama lietuvių marijonų vienuolijos veikla Londone, sunkumai, su kuriais teko susidurti Lietuvai esant už geležinės uždangos. Autorė pateikia įdomių bei intriguojančių detalių, pavyzdžiui, rašo:

Kažin ar pastarojo pareigūnams sunku buvo susigaudyti kunigų konspiracijoje, kai marijonai būdavo įvardijami kaip Micų šeima (iš santrumpos MIC), siuntiniai siųsti išgalvotomis pavardėmis (pvz., iš Bitikų kilęs K. A. Matulis pasirašydavo kaip K. Bitikas).⁸

Šiame skyriuje įsipina ir poskyris, skirtas antrajai emigracijos bangai apžvelgti. Labiau pagyrimas nei priekaištas tai, kad poskyrio būta per trumpo.

Teigiamai nustebino paskutinis knygos skyrius „Naujausieji laikai Londono parapijoje: kunigo Petro Tverijono veikla“, skirtas paskutiniams veiklos dešimtmečiams nušviesti. Galima tik apgailestauti, kad pasakojant apie šį laikotarpį nebuvo išnaudotos sakytinės istorijos galimybės, – tai būtų suteikę gyvumo ganėtinai kronikiniam šio skyriaus pasakojimui. Tačiau ši knygos dalis atskleidžia kitokį lietuvių Londone išeivijos vaizdinį, kurį šiandienė

⁷ Laukaitytė, Regina, *Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčios šimtmetis*. Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2018, 10.

⁸ *Ibid.*, 233.

lietuviška spauda mums formuoja ne visada teigiamą. Autorė pažymi, kad naujo kunigo atvykimas suaktyvino prieš tai prislopusią bendruomenės veiklą – tiek sielovadinę, tiek li-tuanistinę, tiek labdaringą.

Knygos pabaigoje skaitytojui pateikti dėmesio verti priedai. Turiu pripažinti, kad skai-tant leidinį šiek tiek apsvaigo galva nuo pavardžių gausos, kurių ne viena dar ir pirmą kartą girdima. Būtent šiuo atveju autorė atskuba į pagalbą ir prieduose (p. 329–345) patei-kia Londono lenkų ir lietuvių misijų kunigų sąvadą, kuriame nurodytas vardas, pavardė, gyvenimo metai, pareigos parapijoje ir trumpa biografija, – tai pasitarnavo skaitant ir pa-dėjo geriau susipažinti su pagrindiniais knygos veikėjais. Įdomus ir antrasis priedas (p. 346–351). Nors humanitarai ir ne itin mėgsta skaičius, knygos pabaigoje autorė pateikė „Parapijos raidą skaičiais“, kurie atskleidžia bendruomenės dydį, aktyvumą, galima matyti didėjančią arba mažėjančią emigracijos mastą. Galiausiai verta paminėti, kad knyga yra ganė-tinai gausiai iliustruota kokybiškomis nuotraukomis, todėl įdomu ją ne tik paskaityti, bet ir pavartyti.

Skaitytojai šioje knygoje ras gražiai išdėstytą, faktų ir įvykių prisodrintą Šv. Kazimiero parapijos ir lietuvių bendruomenės Londone istoriją. Visame knygos tekste išryškėja istorijos, tradicijų tęstinumas, pavyzdžiui, parapijiečių konfliktai su reziduojančiu dvasi-ninku. Fiksuojama, kad 1903 m. kun. Boleslovas Šlamas po konfliktingės situacijos išvyko iš Londono ir paliko lietuvių misiją be dvasininko. Dėl ypač JAV lietuvių spaudoje (Didžio-sios Britanijos lietuviai gana aktyviai naudojosi JAV lietuvių spauda kaip komunikacijos kanalu) nuvilnijusio skandalo apie pinigų iššvaistymą lietuviams nesisekė rasti lietuvių ku-nigo, pasiryžusio dirbti tokioje aplinkoje. Dėl to parapijos komitetas buvo paragintas pa-neigti kun. B. Šlamui mestus kaltinimus ir reabilituoti jo vardą Lietuvos bei JAV lietuvių spaudoje⁹. Ir po šimto metų kyla tų pačių bėdų, kai parapijos komitetas ėmė nesutarti su parapiją aptarnaujančiu klebonu. 2004–2005 m. kilo konfliktas dėl bažnyčios renovacijos. Senosios kartos atstovams buvo nepriimtina remonto idėja, o klebono laisvė disponuoti lėšomis buvo apribota, tai ir sukėlė konfliktingę situaciją¹⁰. Aišku, į šį pavyzdį reikia žvelgti su humoru, nes tai parodo, kad neabejotinai ši parapija visą laiką buvo svarbus išeiviją vienijantis dėmuo, ir tai tik aktualizuoja šio tyrimo svarbą.

Visai kitokia yra prof. R. Misiūno knyga „Jo Didenybės prieglobstyje: Didžiosios Brita-nijos lietuviai Pirmojo pasaulinio karo metais“. Paėmę į rankas šią knygą, keliaujame jau ne tik po senąją Londoną, bet aplankome ir kitus Anglijos miestus – Liverpulį, Mančesterį bei kalvotąją Škotiją. Autoriui puikiai pavyko sujungti ir parašyti bendrą, unifikuotą Didžio-sios Britanijos lietuvių pasakojimą. Patys amžininkai pažymi, kad Anglijos lietuviai ir Ško-tijos lietuviai – tarsi dvi atskiros salos, kitą kartą su JAV lietuviais palaikančios platesnius ryšius nei tarpusavyje. Nepaisant to, autoriui pavyko surasti jungčių ir papasakoti intriguo-jančią bei įtraukiančią istoriją.

Pats autorius įvade nurodo, kad knyga išėjo kitokia, nei buvo planuota. Pirminė mintis buvo publikuoti išeivijos spaudoje, daugiausia „Išeivijos drauge“ išspausdintus lietuvių, tarnavusių britų armijoje, laiškus, tačiau galiausiai susidėjo knyga, kurioje laišškai tapo tik priedais, o pagrindinis dėmesys buvo sutelktas į Didžiosios Britanijos lietuvių visuomenę

⁹ Laukaitytė, *Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčios šimtmetis*, 63–64.

¹⁰ *Ibid.*, 264–265.

XIX a. pabaigoje – 1918 m., jų sukurtus socialinius ir informacinius tinklus. Tačiau skaitytojui toks posūkis vienareikšmiškai – tik laimėjimas.

Rengdamas šią monografiją, autorius atliko milžinišką darbą – rinko istorinę medžiagą, iš kurios istorikui pavyko nuausti margą Didžiosios Britanijos lietuvių istoriją ir atverti naują žvilgsnį į šį susiformavusį gausiausią Vakarų Europoje lietuvių išeivių centrą. Literatūros ir šaltinių sąrašą pateikta 600 pozicijų, kurių didžiąją daugumą sudaro periodinė spauda. Didžiosios Britanijos lietuviai leido santykinai daug periodinės spaudos: laikraščių skaičiumi nusileido JAV lietuviams, tačiau gerokai lenkė kitus Europos išeivijos centrus. Nors būta sėkmingesnių arba ne tokių sėkmingų bandymų leisti spaudą, išlikę vos keli Škotijoje leistų „Rankpelnio“ ir „Vaidelytės“ numeriai, ir realiai apie pačių Didžiosios Britanijos lietuvių leistą spaudą galima kalbėti tik nuo 1914 m., kai pradėjo eiti „Išeivių draugas“. Tad laikotarpiui iki Pirmojo pasaulinio karo apžvelgti istorikas atliko plataus masto tyrimą ir surinko išpūdingai daug išsibarsčiusių straipsnių ir žinučių, atspindinčių Didžiosios Britanijos lietuvių gyvenimą Lietuvos („Lietuvos ūkininkas“, „Birutė“, „Lietuvos žinios“, „Šaltinis“ ir kt.) ir JAV lietuvių („Vienybė lietuvninkų“, „Žvaigždė“, „Lietuva“ ir kt.) spaudoje.

Šaltinių specifika, t. y. tai, kad remtasi daugiausia periodine spauda ir britiškojo lietuvių gyvenimo atgarsiais Lietuvos ir JAV lietuvių leidiniuose, nulėmė, kad tekstas prisodrintas margiausių faktų faktelių ir įvykių, paženklintų kriminaliniais elementais ir, aišku, konfliktais. Nuo parapijiečių konfliktų su parapijos klebonu, viešai spaudoje „skalbiamų skalbinių“ ir išeivijai įprastų ideologinių nesutarimų, kurių netrūko ir tarp Didžiosios Britanijos lietuvių, tarp katalikiškojo ir socialistiškojo sparno, kai išdaužomi socialistuojančio „Rankpelnio“ redakcijos langai, iki dar įprastesnių (ir ne tik išeivijai) konfliktų, kai po trijų alaus bokalų į darbą paleidžiami kumščiai arba konflikto metu dingsta vienas kitas svaras. Vis dėlto šią specifiką reikia įsisavinti, nes kartais skaitant gali susidaryti įspūdis, kad lietuvių emigrantai nelabai ką veikė, tik gėrė, mušėsi ir kitaip pažeidinėjo viešąją tvarką.

Nors knygos pavadinimas suponuoja, kad joje kalbama apie Pirmojo pasaulinio karo metus, reikia neapsigauti, nes knyga apima ir prieškarį. 1 skyrius būtent ir skirtas laikotarpiui nuo XIX a. pabaigos, kai suintensyvėjo lietuvių emigracija į Angliją bei Škotiją ir pradėjo kurtis savitas išeivijos centras su savais komunikacijos kanalais bei informacine erdve. Šioje dalyje gražiai susipina politinė išeivių istorija, pirmųjų organizacijų kūrimasis su kasdienio gyvenimo detalėmis. Pirmieji lietuviai, atvykę į salą, įprastai, kaip ir kituose lietuvių išeivijos centruose, jungėsi prie ten jau buvusių lenkų, tačiau, apsigyvenus daugiau lietuvių ir augant tautiniam susivokimui, atsirado poreikis lietuvių dvasininko, galinčio patenkinti išeivių religines reikmes. Greta ėmė burtis įvairios organizacijos, pirmiausia religinės bei šalpos, vėliau ir kultūros. Pamažu išaugo ir informacinės erdvės, komunikacijos tinklų, vietos spaudos poreikis, lietuviai ėmė ideologiškai diferencijuotis. Visi šie procesai užtruko palyginti ilgiau ir vystėsi sudėtingiau dėl išsilavinusios išeivijos trūkumo, neatsirado Anglijoje arba Škotijoje ilgesnį laiką gyvenusio inteligento, *spiritus movens*, kuris būtų galėjęs konsoliduoti bendruomenę, įkvėpti arba arti tautines dirvas. Aptardamas visus šiuos klausimus, autorius nepamiršta ir kasdienio gyvenimo. Pateikiama daug detalių iš emigranto, ieškančio sotesnio duonos kėsnio, kasdienio gyvenimo. Šioje knygoje įdomios medžiagos suras visi, kam įdomu, kokiomis sąlygomis gyveno emigrantai, kaip atrode jų darbo diena,

kiek uždirbo jauni fizinio darbo nebijantys lietuviai, kokį laisvalaikį labiausiai mėgo bei kokius santykius palaikė su vietos gyventojais.

2 skyriuje dėmesys sutelkiamas į netikėtai į lietuvių duris pasibeldusį Pirmąjį pasaulinį karą ir jo nulemtus išeivių bendruomenės pokyčius. Svarbiausias įvykis, nulėmęs lietuvių bendruomenės Didžiojoje Britanijoje posūkį, buvo 1917 m. pasirašyta karinė konvencija tarp Didžiosios Britanijos ir Rusijos, skaudžiai palietusi lietuvių. Sutartimi buvo priimta, kad buvę Rusijos imperijos piliečiai, įskaitant lietuvius, turi arba grįžti į Rusiją ir stoti į jos armijos gretas, arba prisijungti prie britų armijos. Darbingo amžiaus, sveikiems vyrams teko apleisti savo žmonas su mažamečiais vaikais ir palikti šeimas be pagrindinio maitintojo. Istorikas empatiškai nupiešia susiklosčiusią situaciją, be pinigų šaltinio likusias moteris ir lietuvių labdaringą veiklą sunkumams palengvinti. Pirmasis pasaulinis karas itin paveikė šį išeivijos centrą: dalis lietuvių žuvo, dalis negrįžo, dar kiti grįžo, bet ne į Didžiąją Britaniją. Dėl Pirmojo pasaulinio karo padarinių šis išeivijos centras sumažėjo, jo veikla stagnavo.

Leidinį iš esmės galima suskirstyti į dvi dalis: pirmoji dalis – istorinis pasakojimas, antroji – gausūs priedai (p. 244–323). Prieduose pateikiami karo metais parašyti, daugiausia „Išeivijos drauge“ publikuoti išeivių laišakai (jų publikacija buvo pirminė šio netikėtai atsiradusio leidinio mintis), keli Didžiosios Britanijos lietuvių svetur rašyti laišakai ir Martyno Yčo vizito atspindžiai. Iš viso knygoje publikuoti 53 tekstai: Antano Kraučiuono, F. Banylio, Kazimiero Pališkio, Juozo Vanagaičio, Petro Bulaičio ir kitų autorių laišakai¹¹. Taip pat pridėtas lietuvių, tarnavusių Didžiosios Britanijos kariuomenėje, 237 asmenų sąrašas, sudarytas remiantis „Išeivijos drauge“ duomenimis.

Šios knygos adresatas – ne tik istorikai profesionalai arba asmenys, besidomintys išeivijos istorija, bet ir plačioji visuomenė. Autoriui pavyko sukurti įdomų, sklandų pasakojimą, atskleidžiantį bendrą Didžiosios Britanijos lietuvių vaizdą. Kasdienybės vaizdiniai leidžia įsijausti į XIX a. pabaigos emigranto vaidmenį ir akies kampeliu pažvelgti į prieš daugiau nei šimtmetį emigracijos kelią pasirinkusio lietuivio dalį.

Apibendrinant galima pasidžiaugti, kad istoriografiją papildė du pamatiniai leidiniai, kuriais, kaip atramos taškais, galės naudotis būsimeji Didžiosios Britanijos lietuvių tyrinėtojai. Galimas gilesnis žvilgsnis į organizacinį gyvenimą, jo reikšmę patiems lietuviams, santykius su kitais emigrantais bei vietos gyventojais, į tai, kokios buvo XIX a. susiformavusio išeivijos centro sąsajos su Lietuva, išeiviais JAV ir Vakarų Europoje, kaip pavyko (o gal nepavyko) atsitiesti išeivijai smarkiai nukraujavus Pirmojo pasaulinio karo metais. Prof. R. Misiūnas parodo, kad galima kalbėti ir apie Didžiosios Britanijos lietuvių politinę diferenciaciją, ypač kairiąją sparną. R. Laukaitytės atvejis atskleidė, kad itin įdomus yra išeivių gyvenimo laikotarpis po Antrojo pasaulinio karo – ne tik jų veikla Didžiojoje Britanijoje, bet ir ryšiai su okupuota Lietuva. Taip pat įdomaus tyrimo objektu galėtų tapti gyvenimas lietuvių, emigravusių į Didžiąją Britaniją nuo 1990 iki 2004 m. – Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą. Didžiosios Britanijos lietuvių istorija dar tikrai neišsemta, tad telieka laukti naujų tyrimų.

¹¹ Misiūnas, Remigijus, *Jo Didenybės prieglobstyje: Didžiosios Britanijos lietuviai Pirmojo pasaulinio karo metais*. Vilnius: Bonus animus, 2019, 12–13.

Recenzija

Eugenija VALIENĖ
Vytauto Didžiojo universitetas

Kokie buvo broliai? Arba – „Iš ilgesio visa tai“

Mekai, Jonas ir Adolfas, *Gyvenimo lai(š)kai*, sudarė Kęstutis Pikūnas. Vilnius: Post scriptum, Littera, 2019. 320 p.

Jos nepastebėti neįmanoma. Ne dėl to, kad ji geltona kaip Niujorko taksi. „Kiek daugiau nei kilogramą sverianti, 28 centimetrų ilgio ir daugiau kaip 23 centimetrų pločio, daugiau kaip 2 centimetrų storio Kęstučio Pikūno sudaryta knyga“¹ jau yra tapusi gražiausia 2019 m. Lietuvos ir 2020 m. knyga publicistikos ir dokumentikos knygų kategorijoje, taigi, sulaukusi dėmesio dėl išvaizdos ir turinio. Vis dėlto kultūros žiniasklaidoje Jono ir Adolfo Mekų „Gyvenimo lai(š)kai“ yra gana negausiai reflektuoti (nors sutikimų ir pristatymų būta ne vieno). Šį leidinį sunku apibūdinti keliais žodžiais. Jis dvelkia kitoniškumu ir, ko gero, to priežastis yra ne tik neįprastas dizainas ir kompozicija.

Poligrafijos aspektu leidinys patrauklus: minkštas ir ryškus viršelis, atvartuose esantys „peiliukai“ knygoje esantiems „laiškams“ atplėšti, visuose trijuose knygos bloko šonuose matomas tekstas – brolių Jono ir Adolfo vardai, kuriuos tarsi susieja Semeniskiai, knygoje keli pergamentinio popieriaus lapai, o pati knyga dar gali būti suvyniota į rudą popierių bei surišta džiuto virvele. Fotografijų gausa, faksimile pateikti laiškai liudija autentišką ir grynumą, – to, beje, ir siekė knygos sudarytojas, dar vadinamas jos režisieriumi, K. Pikūnas, kuris viename iš interviu pažymėjo šį aspektą².

¹ „Iš knygos pristatymo. „Metų knygos apdovanojimai 2021“, *Lrt.lt*, 2021 balandžio 15, žiūrėta 2021 gegužės 5, <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000148355/metu-knygos-apdovanojimai-2021>.

² Laida „Homo cultus. Istoriko teritorija. Jono ir Adolfo Mekų gyvenimo laiškai“, *Lrt.lt*, 2020 balandžio 1, žiūrėta 2021 gegužės 6, <https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000100069/homo-cultus-istoriko-teritorija-jono-ir-adolfo-meku-gyvenimo-laiskai>.

„Gyvenimo lai(š)kai“ vadinami dar vienu paminklu Semeniškiams³. Dalia Jakaitė recenzuojamą knygą vadina laiškų „romanu“⁴, žanro pavadinimą rašydama kabutėse. Vadinasi, literatūriškumo matmuo čia yra sąlyginis, o pati „romano“ sąvoka apibūdina laisvai konstruojamą didelės apimties pasakojimą. Apibendrinant galima sakyti, kad šis leidinys yra dviejų išeivių brolių kūrėjų – Jono ir Adolfo Mekų – gyvenimų parašyta knyga, fiziškai būnant už Atlanto, tačiau mintimis, o vėliau – ir gyvai, vis prisimenant būtajį laiką, applan-
kant gimtuosius Semeniškus, grįžtant į juos laiškais.

Knygos keliasluoksniškumas

Minėtųjų brolių Mekų, ko gero, pristatyti nereikia: apie Adolfą girdėta ir kalbėta mažiau, tačiau Jono kūryba yra sulaukusi įvairių sričių tyrėjų dėmesio (beje, teigiama, kad nepakankamai). Vis dėlto „Gyvenimo lai(š)kai“, kurie atsidūrė šios recenzijos dėmesio centre, yra neįprasta knyga: vartant ją atrodo, kad žvelgdamas į nuotraukas regi praėjusius laikus, buvimą atskirai, grįžimą ir susitikimą, pastebi ilgesį. Ši knyga atveria anksčiau ne itin žinotą J. ir A. Mekų biografijos dalį – itin artimus ir šiltus ryšius su artimaisiais. Į šiuos vaizdus tarsi įsiterpia laiškai, tiksliau, jų faksimilės – dažniausiai neatplėšti, gavėjo (-os) sunumeruoti, atspausdinti mašinėle ir, rečiau, rašyti bei pasirašyti ranka (į bendrą knygos puslapių numeraciją dažnai neįtraukti). Būtent tokia laiškų pateikimo strategija turi dvejopą efektą, kurį yra aptarusi D. Jakaitė ir pažymėjusi:

<...> dėl ypač didelio dėmesio laiškų vizualizacijai apskritai randasi įspūdis, kad knyga skirta ne skaitymui, kad tai daugiau vaizduojamojo meno (fotografijų, filmo kadry, piešinių...) albumas, kuriame žodis – anaipol ne svarbiausias dalykas. Vis dėlto yra kitaip, o vaizdai neužgožia žodinio teksto.⁵

Reikėtų pridurti, kad atplėšiant ir skaitant laiškų faksimiles sukuriamas autentikos pojūtis (tam tikra prasme jis simuliuojamas): kiekviena dėmelė, prierašas ranka ir pan. rodo, kad prie šio lapo buvo prisiliesta ne kartą. Žaibiškai keliaujančių elektroninių laiškų laikais gali atrodyti nereikalingas ir nesuprantamas jaudulys siųsti ir gauti žinią ne akimirksniu, o jos išlaukiant – tai lėtoji komunikacija.

Iš to, kas pasakyta apie „Gyvenimo lai(š)kus“ anksčiau, galima numatyti, kad juos sudaro tarsi du klodai – tekstinis ir vaizdinis, į kuriuos nukreipia knygos pavadinimas: laiškai yra korespondencija, siūsta mamai Elzbiečiai (iki 1983 m.) ir broliui Petručiui, o laikai – tai nuotraukos⁶. Paties sudarytojo žodžiais tariant, tai filmą primenantis pasakojimas – kinematografiškas naratyvas⁷, todėl jis, kaip knygos „režisierius“, siekė, kad Jonas ir Adolfas

³ Jakaitė, Dalia, „Adolfo ir Jono Mekų laiškų „romanas“: gyvenamojo pasaulio vieta ir asmuo“, *Acta humanitarica universitatis Saulensis* 27 (2020), 257.

⁴ *Ibid.*, 256–270.

⁵ *Ibid.*, 258.

⁶ Laida „Homo cultus“.

⁷ „Iš knygos pristatymo. „Metų knygos apdovanojimai 2021“.

šioje knygoje būtų matomiausi. Vartant „Gyvenimo lai(š)kus“ apskritai nuolat jaučiama tam tikra prieštara, kai dualumas regisi sinergiškai: vaizdas ir tekstas, erdvės ten ir čia, prisiminimai ir dabarties laikas, dviejų brolių laiškai, du neperskirti lapai, sukuriantys ne-atplėšto laiško išpūdį.

Laikai

Kinematografiškumo išpūdį sustiprina gausa fotografijų, kuriose užfiksuota plati Mekų giminė (vis dėlto daugiausia jose matomi broliai Jonas ir Adolfas), jau išnykusių Semeniškių planai ir paskutinioji šio kaimo sodyba, atvirlaiškiai, Jono dukros Oonos piešinėlis „mielai bobutei“. Viena vertus, knygą galima žiūrėti tarsi kino juostą, t. y. vartyti koncentruojantis į nuotrauką, pasirenkant sau tinkamą peržiūros tempą: lėtai, įsižiūrint į kiekvieną detalę, mėgaujantis vaizdu arba greitai verčiant lapus ir pastebint gyvenimo akimirkų įvairovę bei jo laikinumą, suvokiant, kad nuotraukos ir laiškai – tai būtojo laiko ženklai, pri(si)minimas apie praėjusį laiką ir žmones. Jau „perskaičius“ vaizdinį pasakojimą, galima gilintis į korespondenciją, kuri yra tarsi šios istorijos pasakotojų atsivėrimai, papildantys ir kuriantys dar vieną – vidinį – naratyvą.

Kita vertus, laikantis nuoseklumo, verčiant puslapį po puslapio, reikia atplėšti „laiškus“ – nesukarpytus knygos lapus, kurie pristabdo vienas kitą keičiančius vaizdus. Tokiu atveju vaizdinis pasakojimas sulėtėja. Žvelgiant iš kinematografinės perspektyvos, į juos tarsi vidinis monologas įsilieja tik ką atplėštas laiškai. Bet ir šiuo atveju, kaip būdinga visai knygai, tokius vaizdinio naratyvo sulėtėjimus galima traktuoti kaip menamą pokalbį, nes adresantui reaguojant, komentuojant tarsi girdimi balsai atrašiusiųjų, kuriuos statiškuose kadruose sporadiškai matome knygoje. Ko gero, lėtas ir nuoseklus skaitymo būdas labiausiai atitiktų tiek knygos sudarytojo intencijas, tiek pačių brolių Adolfo ir Jono pasaulėvaizdį – be inertiško veikimo, įtraukiant žiūrovą į tą „kasdienio gyvenimo „nieką“: jo malonumus, nuotaikas, smulkius ir nereikšmingus įvykius. Jie privalo lėtai kauptis, kad pradėtų įgyti prasmę ir esmę. Visa tai sukasi aplink gyvenimo prasmę...“⁸ Suplanuotų akimirkų, t. y. tokių, kai specialiai pozuojama prieš objektyvą ir taip komunikuojama su būsimu adresatu, „Gyvenimo lai(š)kuose“ yra, tačiau nemažą dalį sudaro užfiksuoti spontaniški ir autentiški kasdienybės epizodai, iš kurių susidėlioja gyvenimas.

Persidengiančio laiko ir erdvės efektą kuria ant perregimo pergamentinio popieriaus atspausdintos kelios nuotraukos, kurios, dengdamos prieš ir po jų pateiktas fotografijas, tarsi konstruoja palimpsestą. Tai – suponuojamos prielaidos svarstyti, kad žvelgdami iš dabarties galime matyti ateities formas ir pastebėti praeities pavidalus: dabartis yra perregima, o sąvokos „šiandien“, „vakar“ ir „rytoj“ bei „čia“ ir „ten“ tampa sąlygiškos. Vienas iš pavyzdžių galėtų būti tarp 80–81 puslapių įklijuotas perregimas 1971 m. Jono Meko, įbridusio į žydinčią pievą su filmavimo kamera rankose, gimtuosiuose Semeniškiuose atvaizdas, po kuriuo (arba pro kurį) matyti jo filmo „Prisiminimai iš kelionės į Lietuvą“ kadras.

⁸ Mekai, Jonas ir Adolfas, *Gyvenimo lai(š)kai*, sudarė Kęstutis Pikūnas. Vilnius: Post scriptum, Littera, 2019, 80.

...ir laiškai

Būtent laiškus galima vadinti aptariamos knygos ašimi, nors jie, kaip atrodytų iš pirmo žvilgsnio, nėra tokie pastebimi (nes neatplėšti) – kaip ir apskliaustoji „š“, išterpianti į nuotraukas-laikūs, paverčianti juos polifoniniu daugiaterpiu pasakojimu. Aptariant „Gyvenimo lai(š)kus“ teigta, kad epistolika padeda ne suvokti kūrybą, o pajauti kūrėjų asmenybes⁹. Pajautimas kreipia į patyrimą, per kurį ateina suvokimas, galintis padėti atsakyti į šios recenzijos pavadinime iškeltą klausimą.

Pastarasis klausimas, visų pirma, kreipia žvilgsnį į šių laiškų imperatyvą – ilgesį, kuris, pasitelkiant Sigito Parulskio knygos pavadinimą, taip pat nuskamba šio rašinio antraštėje. Ilgesys, kuriuo gyveno J. ir A. Mekai, būdingas ne tik jiems, bet ir daliai lietuvių išeivijos kūrėjų. Gimtųjų vietų ir paliktų artimųjų ilgėjimasis skatina nuolat palaikyti ryšį lėtai keliaujančiais laiškais, sudarančiais galimybę juos skaityti ne kartą ir revizuojamais sovietų tikrintojų, nes „[l]aiškas, kaip ir filmas ar eilėraštis, dažniausiai gimsta iš ilgesio“¹⁰. Ši nuotaika tampa nuolatine brolių būseną, inspiruojančia kurti: „Kinas gimsta iš noro įamžinti, išsaugoti tai, ką laikas iš mūsų negrįžtamai pasiima – žmones, peizažus, mūsų gyvenimo akimirkas“¹¹. Pastarieji dalykai užfiksuojami ir literatūrinėje kūryboje (pvz., J. Meko „Semeniškių idilės“).

Jau minėta, kad „Gyvenimo lai(š)kai“ nėra visai tipinė egodokumentika, kurioje „sąmoningai ar nesąmoningai atsiskleidžia personalizuotas „aš“ kaip nuolatinis buvimas rašomame tekste“¹², „atskleidžiamas jų (asmenų, – E. V.) vidinis jausmų ir vertybių pasaulis, jų požiūris į save ir kitus“¹³. Taip gali būti todėl, kad, kaip jau minėta anksčiau, greta vaizdinio naratyvo, kurį konstravo knygos sudarytojas, sruvena žodžiais pasakojama istorija apie brolių Mekų buvimą. Pastarasis aspektas atveria kelią aptarti laiškuose išryškėjusias temas, aktualizuoti jų, t. y. J. ir A. Mekų, buvimo būtinąsias sąlygas.

Jau rašyta, kad nuo pat pirmojo 1958 m. birželio 23 d. laiško, siųsto iš Niujorko, iki jos mirties 1983 m. daugiausiai laiškų broliai Jonas ir Adolfas adresavo „mielai mamai“. Nemaža jų dalis pradedami atsiprašymu ilgai nerašius, džiaugiamasi mamos sveikata ir linkima jai lengvų ir gražių dienų, domimasi artimaisiais, pasakojama apie savą gyvenimą. Brolių Mekų laiškuose išryškėja jautrus ir artimas ryšys su mama (neretai ranka pasirašoma „tavo Adolfas / Jonas“, „tavo vaikas Adolfas / Jonas“ arba „tavo ištikimi vaikai Jonas ir Adolfas“), kuri yra Semeniškių ir pasaulio centras¹⁴. Liudydami ištikimybę mamai, skirdami jai švelnių žodžių, J. ir A. Mekai akcentuoja jos galią sutelkti esmines buvimo sąlygas – savo ištakų svarbos pajautimą ir gebėjimą jungti kelias kartas. Dėl šios priežasties A. Mekas kalbina mamą auginti Lietuvoje likusio brolio vaikus teigdamas, kad „Tu žinai kaip

⁹ Laida „Homo cultus“.

¹⁰ Stonys, Audrius, „Laiškas. Laikas. Laukas“, in Mekai, Jonas ir Adolfas, *Gyvenimo lai(š)kai*, sudarė Kęstutis Pikūnas. Vilnius: Post scriptum, Littera, 2019, 15.

¹¹ *Ibid.*

¹² Būčys, Žygintas, „Lituanistinės egodokumentikos atradimai“, *Knygotyra* 63 (2014), 336.

¹³ *Ibid.*, 342.

¹⁴ Jakaitė, „Adolfo ir Jono Mekų laiškų „romanas“, 261.

auginti, nes Tu mus visus taip gražiai užauginai.“¹⁵ Mama laiškuose regima kaip saitas, jungiantis Semeniškius ir Amerikos didmiesčius, klausiant, ar jau žydi purienos, spėjant, kokie orai gimtajame krašte, akcentuojant savo nepritapimą mieste (pirmajame laiške mamai jie rašė: „Mums nepatinka miesto gyvenimas, mes niekadės nebūsime miesčionys. <...> Geriau gyventi savo krašte ubagu, negu svetimam krašte turtuoliu.“¹⁶), kuris vėliau vis dėlto tapo jų namais – vieta, kurioje jie gyveno, tačiau vis ilgėdamiesi gimtųjų, ilgainiui išnykusių Semeniškių.

Vietos svarba ir recepcija J. Meko kūryboje yra nagrinėta literatūros mokslininkų ir kritikų (D. Jakaitės, Ramūno Čičelio, Rimvydo Šilbajorio ir kt.), ir tai sudaro prielaidas teigti, kad laiškuose nuolat minimi Semeniškiai yra tarsi pirmą kartą erdvė, grožio ir tobulumo šaltinis. Viename iš laiškų mamai A. Mekas rašė: „Ta mūsų gryčia ir kutės ir upelis manyje paliko labai gilus įspūdžius ir prisiminimus. Nežiūrint kaip daug keliavau ir kur begyvenau, niekur neradau to jaukumo ir grožio, ką mes turėjome savo namuose.“¹⁷ Gimtasis kaimas tampa pasaulio vertinimo etalonu, savotišku Eldoradu: nykstančiu iš žemėlapių, tačiau tokiu gyvu brolių Mekų atmintyje ir verčiančiu nublankti ryškiausiai žibančius megalolius.

Laiškuose mamai ir broliui Petrui J. ir A. Mekai atrodo paprasti ir jaukūs, be pozos arba apsimestinio mandagumo, nuoširdžiai besidomintys artimaisiais ir linkintys jiems geriausio – autentiški žmonės, nevengiantys rašydami įterpti tarmiškų žodžių, mašinėlė spausdintuose laiškuose ranka įrašyti užmirštus žodžius arba sakinius, pažymėti nosines raides, taškelius ir varneles, kad būtų galima skaityti lietuviškai. Spausdintus laiškus jie neretai pasirašinėjo ranka, taip tarsi sukurdami intymesnę ryšį su adresatais.

Broliai buvo

Rašinio pabaigoje norėjusi grįžti ir atsakyti į pavadinime iškeltą klausimą, kurį aktualizavo ir pats knygos sudarytojas: taigi, kokie buvo broliai? Jie buvo savo kaimo ir savo mamos vaikai, neapsakomai ilgėjęsi būtojo laiko nuskandintų Semeniškių, – tai buvo jų kūrybos ir epistologikos *perpetuum mobile*. „Gyvenimo lai(š)kai“ – jauki elegija apie autentišką gyvenimo patyrimą, apie lėtą ir ramų gyvenimo tėkmės stebėjimą priimant visą jo „niekį“, apie laiką ir žmones, žinojusius ryšio svarbą, branginusius esmines ir tikras patirtis bei įprasminusius tai savo kūryboje.

¹⁵ Mekai, *Gyvenimo lai(š)kai*.

¹⁶ *Ibid.*

¹⁷ *Ibid.*

Kronika

2020 12 01–2021 05 01

Pasaulio Lietuvių Bendruomenė (PLB) ir Lietuva

2020 m. gruodžio 12–13 d. Pasaulio lietuvių jaunimo sąjunga (PLJS) nuotoliniu būdu organizavo Tarpkontinentinį pasaulio lietuvių jaunimo suvažiavimą ir tarpkontinentinę diskusiją „Naujos jungtys su Lietuva“.

2020 m. gruodžio 17 d. LR Seimo ir Pasaulio Lietuvių Bendruomenės (PLB) komisija pirmajame naujos Seimo kadencijos posėdyje išsirinko komisijos pirmininką ir pavaduotoją. Seimo ir PLB komisijos pirmininke visais balsais buvo išrinkta Seimo TS-LKD frakcijos narė Dalia Asanavičiūtė. Jos pavaduotoju buvo išrinktas Mišrios Seimo narių grupės atstovas Remigijus Žemaitaitis. PLB atstovai komisijos kopirmininku išrinko Joną Bružą iš Jungtinių Amerikos Valstijų, o jo pavaduotoja – Jūratę Kaspersen (*Jurate Caspersen*) iš Šveicarijos. LR Seimo ir PLB komisijoje dirbs 10 Seimo narių ir 10 PLB atstovų.

2020 m. gruodžio 21–28 d. PLB pirmininkė Dalia Henke ir PLB Kultūros komisijos narės Jūratė Caspersen, Asta Kulikauskaitė ir Jolanta Malinauskaitė-Vektorienė dalyvavo virtualiame susitikime su Lietuvos nacionalinio kultūros centro (LNKC) direktoriumi Sauliumi Liausa, pavaduotoja regionų kultūros veikloms Inga Kriščiūniene ir specialiste Jurga Gailiūte. Susitikime buvo aptarta esama padėtis ir iššūkiai, finansavimo galimybės, užsienio lietuvių įtrauktis į kultūros veiklas mastas ir poreikiai. Gruodžio 28 d. į diskusiją su LNKC buvo pakviesti Europos lietuvių bendruomenių pirmininkai, mėgėjų meno kolektyvų vadovai. Į susitikimą susirinko 28 dalyviai iš 16 šalių.

2021 m. sausio 10–17 d. Lietuvos Respublikos ambasada Jungtinėje Karalystėje (JK) kartu su čia įsikūrusiomis lietuviškomis organizacijomis kvietė visus JK gyvenančius lietuvius ir Lietuvos draugus dalyvauti pagarbos bėgime „Gyvybės ir mirties keliu“ ir drauge paminėti atkurtos Lietuvos Nepriklausomybės gynimo 30-ąsias metines. Prie šios iniciatyvos buvo kviečiami prisijungti ir JK gyvenantys Baltarusijos diasporos atstovai, išreiškiant Lietuvos palaikymą demokratijos siekiantiems Baltarusijos žmonėms.

2021 m. sausio 21 d. vyko virtuali „Global Lithuanian Leaders“ diskusija „Lietuvos ir diasporos santykis – pereiname į kitą lygį“. Diskusijos dalyviai buvo ekonomikos ir inovacijų ministrė, Pasaulio lietuvių apygardoje išrinkta Seimo narė Aušrinė Armonaitė,

užsienio reikalų ministras Gabrielius Landsbergis, Seimo narė, LR Seimo ir PLB komisijos pirmininkė Dalia Asanavičiūtė, „Global Lithuanian Leaders“ bendrasteigėję Dalia Petkevičienė, diasporos *mededtech* srities verslininkė, „Globalios Lietuvos apdovanojimų 2020“ nominantė Aurika Savickaitė (JAV), CUJO AI vadovas, „Globalios Lietuvos apdovanojimų“ laureatas Einaras Von Gravrockas (JAV). Diskusiją moderavo „Globalios Lietuvos apdovanojimų“ laureatas, PLB valdybos narys dr. Rimvydas Baltaduonis.

2021 m. sausio 19 d. Lietuvos ambasadoje Paryžiuje surengtos ceremonijos metu Lietuvos pilietės pasas buvo įteiktas aktyviai lietuviybės puoselėtojai Rimai Puniškai.

R. Puniška gimė lietuvių šeimoje Kanadoje, Monrealyje, vėliau persikėlė į Torontą. Šiame mieste ji baigė Maironio lietuvišką mokyklą, šoko tautinių šokių grupėje „Gintaras“, dainavo Toronto Prisikėlimo parapijos chore, taip pat ilgus metus buvo Toronto lietuvių bendruomenės valdybos narė.

1980 m. R. Puniška persikėlė gyventi į Prancūziją, ten ėmėsi knygrišystės amato. Dirba su vienetiniaisi knygų rišybos projektais, iš kurių vienas – 2019 m. pasirodžiusi Paryžiuje gyvenančio lietuvių rašytojo Valdo Papievio knyga „Ėko“. Ji taip pat aktyviai rūpinasi 2017 m. Paryžiaus Šv. Genovaitės bibliotekoje įkurtu Lietuviškų knygų skyriumi.

2021 m. sausio 26 d. Simboliška, kad Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisija į pirmąjį naujos Seimo kadencijos posėdį susirinko sausio 26 d., kai komisijai suėjo lygiai 26-eri metai. Išreikšdama padėką Jungtinių Amerikos Valstijų lietuviams, vadinamajai „dipukų“ kartai, kuri stovėjo prie šios komisijos kūrimo ištakų, ir tuometiniams seimams, radusiems išskirtinį parlamentinį formatą kartu su išeivija dirbti dėl Lietuvos gerovės, komisijos pirmininkė Dalia Asanavičiūtė pabrėžė, kad „visa lietuvių diaspora net sovietų okupacijos metais nenustojė tikėti Lietuvos laisve ir Nepriklausomybe, o, ją atkūrus, pasiraityjusi rankoves stėjo kurti stipresnės Lietuvos“.

Minėdama Laisvės gynėjų dienos 30-ąjį jubiliejų, gerbdama ir brangindama žuvusių Laisvės gynėjų auką, reikšdama dėkingumą Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarams ir visiems Lietuvos Respublikos piliečiams, 1991 m. sausio 13 d. apgynusiems Lietuvos laisvę ir parodžiusiems Lietuvos tautų ryžtą, pasiaukojimą ir drąsą, pripažindama svarų PLB ir visos lietuvių diasporos indėlį skleidžiant žinias pasauliui apie sovietų agresiją Vilniuje prieš Lietuvos laisvę ir siekiant pasaulio galingųjų paramos, komisija priėmė padėkos Lietuvos Respublikos seimams, Lietuvių diasporai ir Pasaulio lietuvių bendruomenei deklaraciją.

Komisijos pirmininkas Jonas Bružas iš Čikagos, kalbėdamas apie tai, kad lietuvių tauta, nepaisant karų, tremčių ir okupacijų, išsaugojo savo tapatybę ir glaudų ryšį su Lietuva, ir pabrėždamas komisijos darbo tęstinumą, pasiūlė pagrindines komisijos 2021 m. veiklos kryptis: lituanistinis švietimas, internetinis balsavimas, Lietuvos įvaizdžio kūrimas, tautinės tapatybės ir istorinės atminties išsaugojimas, pilietiškumo skatinimas, diasporos įsitraukimo į Lietuvos gyvenimą didinimas, gimimu įgytos Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimas, lietuviybės stiprinimas etninėse žemėse, pagalba lietuviams kritiniuose taškuose, sąlygų dirbti nuotoliniu būdu užsienyje, gyvenant Lietuvoje ir atvirkščiai gerinimas, konsulinį paslaugų skaitmenizavimas, kibernetinis saugumas.

2021 m. sausio 29 d. naktį iš Venesuelos į Vilnių atskrido 13 Lietuvos piliečių, lietuvių kilmės asmenų bei jų šeimos narių. Tai – jau ketvirtasis perkėlimas, kurį, įgyvendindama

Lietuvos Respublikos asmenų perkėlimo į Lietuvos Respubliką įstatymą, suorganizavo Lietuvos ambasada Ispanijoje. Šiuo metu į Lietuvą iš Venesuelos iš viso perkelti 26 asmenys.

2021 m. vasarį Oslo lietuvių folkloro ansamblis „Gabija“ atšventė Užgavėnes. Dėl apribojimų ir saugumo reikalavimų šventėje negalėjo dalyvauti visi norintieji. Šiais metais ši šventė sutampa su Vasario 16-osios paminėjimu, tad nuspręsta Užgavėnes atšvęsti anksčiau, tačiau pasirinkta apsirengti tautiniais drabužiais ir drauge gražiai paminėti abi šventes.

2021 m. vasaris. PLB Visuomeninių ir specialių projektų reikalų komisija, vadovaujama Rolando Žalnieriaus, inicijavo Gintaro Karoso sudarytos knygelės vaikams „Spalvinu Lietuvą“ išleidimą ir bendradarbiavo su Švietimo, mokslo ir sporto ministerija. Knygelė skirta lituanistinių mokyklų vaikams.

2021 m. vasario 1 d. „PR Lapės 2020“ – jau devintus metus iš eilės Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto organizuojamas konkursas, skirtas įvertinti ir apdovanoti kūrybiškiausiems, efektyviausiems ir originaliausiems 2020 m. įgyvendintiems arba tebevykdomiems komunikacijos projektams ryšių su visuomene srityse. Konkurso kategorijoje „Pilietiškos lapės“ susirungė 19 nevyriausybinį bei verslo organizacijų projektų, kuriuos vertino devyni komisijos nariai, patyrę ryšių su visuomene, komunikacijos ir rinkodaros ekspertai.

Šiomet į virtualiąją erdvę išsikėlusio konkurso „Delfi TV“ transliacijoje „Pilietiškos lapės“ nugalėtoju buvo paskelbtas „Mūsų Metas DABAR“ projektas „Balsuoja pasaulio lietuviai“.

2021 m. vasario 8 d. PLB pirmininkė Dalia Henke, valdybos nariai Vida Bandis, Eglė Garrick ir Laurynas R. Misevičius virtualiame susitikime su Lietuvių fondo vadovybės nariais Audra Karaliumi ir Tauru Bubliu aptarė tolesnį bendradarbiavimą. Susitikimo metu PLB valdybos nariai pristatė svarbiausius PLB projektus. Buvo aptartas lėšų telkimas PLB ateities fondui, kuris buvo įsteigtas 2020 m. sausio 11 d. kaip Lietuvių fondo sudėtinė dalis.

2021 m. vasario 9 d. PLB valdybos nariai virtualiame susitikime su užsienio reikalų viceministru, kuruojančiu diasporos klausimus, Egidijumi Meilūnu aptarė aktualius pilietybės išsaugojimo, lituanistinio ugdymo užsienyje stiprinimo, aktyvesnio diasporos įsitraukimo į Lietuvos gyvenimą klausimus.

2021 m. vasario 16 d., švęsdami Lietuvos Valstybės atkūrimo dieną, pasaulio lietuviai ir pandemijos sąlygomis nustebino savo išradingumu, aktyvumu ir entuziazmu. Per pasaulį nubangavo trispalvių jūra, vėliavos spalvomis nusidažė net Niagaros kriokliai. Apribojimai burtis gyvai sutelkė tautiečius švęsti ne lokaliai, o globaliai ir parodyti, kad Lietuva yra gerokai didesnė nei geografinė teritorija.

2021 m. vasario 16 d. vyko projekto „Tegu skamba mūsų dainos po šalis plačiausias“ renginiai. Projekto sumanytoja – Jungtinių Amerikos Valstijų Lietuvių bendruomenės Švietimo tarybos pirmininkė Auksė Motto. Lietuvoje šį sumanymą, idėją ėmėsi plėtoti, kurti Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos vyriausioji specialistė Elona Bagdanavičienė, burdama projekto komandą Vilniuje ir koordinuodama jos darbus. Šventės programoje panorė dalyvauti dvi dešimtys Amerikos lituanistinių mokyklų.

2021 m. vasario 17 d., prisijungdami prie bendros Lietuvos Respublikos ambasados Kanadoje ir Kanados lietuvių organizacijų akcijos „#SuGimtadieniuLietuva“, Vankuveryje, Vankuverio saloje, Kokitlame (*Coquitlam*), Skvomiše (*Squamish*), Vait Roke (*White*

Rock) ir Revelstoke (*Revelstoke*) gyvenantys lietuviai fotografavosi su trispalvėmis. Vankuverio lituanistinės mokyklos „Pelėdžiukų klubas“ mokytojos su vaikais, atsiliepdami į PLB, Lietuvos Respublikos generalinio konsulato Los Andželo ir Italijos lietuvių bendruomenės Sardinijoje kvietimą, prisijungė prie kitų pasaulio lietuvių ir papuošė Kitsilano paplūdimį ir Granvilio salą (*Granville Island*) „Trispalvių jūra“. Lietuvos Respublikos ambasadoriaus Kanadoje D. Skusevičiaus pakviestos, tautiniais kostiumais arba kitokia lietuviška atributika pasipuošusios Vankuverio lietuvių šeimos įrašinėjo sveikinimus su linkėjimais Lietuvai ir tautiečiams visame pasaulyje.

2021 m. vasario 18 d. PLB pirmininkė Dalia Henke ir PLB atstovė Lietuvoje Vida Bandis susitikimo su Lietuvos Respublikos Vyriausybės vicekancleriu Rolandu Kriščiūnu ir Tarptautinių santykių ir Europos Sąjungos grupės vadovu Mindaugu Žičkumi metu aptarė Užsienio lietuvių koordinacinės komisijos posėdžio (ULRKK), kurį planuojama surengti balandį / gegužę, temas, pristatė PLB strateginį veiklos planą.

2021 m. vasario 24 d. įvyko nuotolinis LR Seimo ir PLB komisijos narių pasitarimas, kuriame buvo svarstomi šie klausimai:

- dėl Seimo II (pavasario) sesijos komisijos darbo plano projekto aptarimo;
- komisijos iniciatyva paskelbti 2023 metus Tremtinių ir politinių kalinių metais minint trėmimų į Rytus pabaigos 70-ąsias metines ir taip parodyti pagarbą bei dėmesį tremtiniais dėl patirtų kančių ir išgyvenimų.

2021 m. kovas. PLB valdybos nariui, PLB ekonominio bendradarbiavimo komisijos pirmininkui Rimvydui Baltaduoniui atsistatydinus, pagal PLB Konstitucijos 25 straipsnį, vietoj jo į PLB valdybą buvo įtrauktas daugiausiai balsų iš eilės toje darbo srityje (PLB XVI Seime) gavęs kandidatas Kęstutis Eidukonis. K. Eidukonis yra JAV lietuvių bendruomenės atstovas, buvęs LR Seimo ir PLB komisijos narys.

2021 m. kovas. 2001 m. kovo 11 d. įkurta Norvegijos lietuvių bendruomenė šiemet mini veiklos dvidešimtmečio jubiliejų. Šiai sukakčiai paminėti buvo surengtas nuotolinis renginys, kuriame dalyvavo ir Norvegijoje gyvenančius lietuvius pasveikino PLB pirmininkė Dalia Henke.

2021 m. kovo 4 d. Sankt Peterburge (Rusijoje) buvo paskelbti tarptautinio literatūros konkurso „Skaitantis Peterburgas: renkame geriausią užsienio rašytoją“ 2020 m. rezultatai. Geriausia 2020-ųjų užsienio autore, kurios kūryba versta į rusų kalbą, buvo paskelbta lietuvių rašytoja Dalia Staponkutė už esė-romaną „Iš dviejų renkuosi trečią. Mano mažoji odisėja“.

Kasmet organizuojamas miesto centrinės viešosios Vladimiro Majakovskio vardo bibliotekos konkursas sulaukia aktyvaus diplomatinių atstovybių ir užsienio šalių kultūros institutų dalyvavimo ir yra palaikomas Sankt Peterburgo vyriausybės Kultūros komiteto. Geriausias užsienio rašytojas renkamas iš oficialiai skelbiamų nominantų sąrašo, už kuriuos skaitytojai turi galimybę balsuoti visus metus.

2021 m. kovo 5 d. įvyko Valstybės paramos užsienio lietuviams skyrimo komisijos nuotolinis posėdis, kuriame dalyvavo komisijos narės PLB atstovė Lietuvoje Vida Bandis ir PLB atstovybės reikalų vedėja Virginija Grybaitė. Posėdyje visais balsais buvo nuspręsta 2021 m. pavasario semestrą skirti užsienio lietuvių stipendiją 150-čiai studentų iš 24 šalių.

Šioms stipendijoms išmokėti buvo skirta 130 260 Eur. Studentai studijuoja 18-oje Lietuvos aukštųjų mokyklų.

2021 m. kovo 6 d. PLB sporto komisija, vadovaujama Lauryno R. Misevičiaus, aktyviai dalyvavo rengiant JAV Lietuvių bendruomenės 70-mečiui skirtą 3x3 krepšinio turnyrą „70 metų – 70 taiklių metimų“, kuris įvyko kovo 6 d. Kolorado valstijoje. Turnyre dalyvavo aštuonios lietuvių komandos. Organizatoriai turnyro dalyviams buvo paruošę nemažai siurprizų. Vienas iš jų – žaidėjai į turnyrą turėjo užsiregistruoti asmeniškai, o komandų sudėtis paaiškėjo likus savaitei iki renginio – per specialią burtų traukimo ceremoniją. Turnyro metu netrūko geros nuotaikos, šypsenų ir azartiškos kovos.

2021 m. kovo 6 d. įvyko nepaprastoji XVI PLB Seimo sesija. Į sesiją rinkosi lietuviai, gyvenantys visame pasaulyje: JAV, Kanadoje, Australijoje, Argentinoje, Urugvajuje ir daugelyje Europos šalių. Šiuo metu PLB jungia 51 valstybėje ir 5 žemynuose gyvenančius tautiečius. Kaip savo vasario 15 d. laiške mini PLB pirmininkė Dalia Henke, šiuo metu, nuo paskutiniojo Seimo, kuris įvyko 2018 m. Vilniuje, prisijungus įkurtoms naujoms lietuvių bendruomenėms, PLB XVII Seimą sudarytų net 180 atstovų. Paskutiniajame Seime dalyvavo 146 atstovai. Šioje neeilinėje Seimo sesijoje kartu su PLB valdybos nariais dalyvavo 93 asmenys.

Pirmininkaujantis Juozas Polikaitis pristatė vienintelį darbotvarkės klausimą – dėl pandeminės situacijos nukelti PLB XVII Seimą į 2022 m. (PLB XVI Seimo narių ir visų vadovaujančių organų kadencija prasitęstų metams.) Darbotvarkė buvo priimta beveik visais balsais, susilaikius tik vienam dalyviui. Buvo priimtas reglamentas, kiek laiko leidžiama kiekvienam norinčiajam pasisakyti. Taip pat iš anksto buvo registruojami tie, kurie norėjo pasisakyti už ir prieš Seimo nukėlimą į 2022 m. Kiekvienoje pusėje – po dešimt asmenų.

Po pristatymo įvyko atviros diskusijos. Vienas iš aktyviausiai prieštaravusių Seimo nukėlimui į kitus metus Rimvydas Baltaduonis (JAV) grindė savo nuomonę tuo, kad galima sušaukti Seimą nuotoliniu būdu, išklausti PLB valdybos ataskaitas ir priimti sprendimus, kurie nedelsiant reikalingi aktualiems PLB klausimams spręsti. Jis išreiškė savo nepasitenkinimą dabartinės valdybos veikla. Jo poziciją, kad galima sušaukti Seimą šiais metais nuotoliniu būdu, palaikė nemažai pasisakiusių, ypač naujų PLB atstovų, kurių dauguma buvo iš Europos šalių.

Tarp pasisakiusių už Seimo nukėlimą vyravo nuomonė, kad elektroninėmis priemonėmis vykstantis bendravimas nevisavertis. Dingsta svarbus žmogiškasis asmeninio bendravimo faktorius. Neįmanoma susipažinti asmeniškai. Nelieta laiko iki galo suprasti vienam kitą, įsiklausyti, išgirsti. Iš kitos pusės, daugiausia toliau nuo Europos gyvenantys atstovai iškėlė laiko skirtumo klausimą.

Po diskusijų buvo balsuojama. Dėl sprendimo nukelti PLB XVII Seimą į 2022 m. (PLB XVI Seimo narių ir visų vadovaujančių organų kadencija pratęsiama metams) balsuota taip: „už“ – 66; „prieš“ – 27; „susilaikė“ – 0. Pirmininkas J. Polikaitis padėkojo visiems dalyviams. Taip baigėsi ši PLB XVI Seimo neeilinė sesija.

2021 m. kovo 10 d. Užsienio reikalų ministerija kasmet rengia lyderystės mokymus ir švietimo forumą. Šiemet „Lyderių laike 3“ susitiko atstovai iš Ispanijos ir Izraelio. Mokymų lektoriai klausytojų iniciatyvumą skatino užduotimis mišrioje grupėje, ir taip susiformavo

šauni Ispanijos ir Izraelio lietuvių kūrybinė komanda, pasiūliusi bei įgyvendinusi iniciatyvą „Šį paveldą gavau iš protėvių“. Tai – bendra Ispanijos lietuvių bendruomenės ir Lietuvių bendruomenės Izraelio Valstybėje „Nerija“ tarptautinė kūrybinė pilietiškumo akcija.

2021 m. kovo 10 d. šiemet pirmą kartą buvo suorganizuota pasaulio lietuvių kultūrinė iniciatyva „Pasveikink Lietuvą“, skirta Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dienai paminėti. Iniciatyva sujungė pasaulio lietuvių bendruomenes, kurios drauge paminėjo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dieną.

Seimo „YouTube“ ir „Facebook“ paskyrose buvo transliuojamas specialus renginys, kuriame rodyti vaizdo sveikinimai, atsiųsti iš 15 pasaulio lietuvių bendruomenių (prie iniciatyvos prisijungė JAV, Jungtinė Karalystė, Švedija, Prancūzija, Airija, Islandija, Ukraina, Latvija, Belgija, Naujoji Zelandija, Pietų Afrikos Respublika, Taivanas, Turkija, Vokietija ir Ispanija) ir skirtingų Lietuvos regionų (Suvalkijos, Dzūkijos, Žemaitijos, Aukštaitijos, Mažosios Lietuvos ir trijų didžiųjų miestų: Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos).

2021 m. kovo 11 d. Minint Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dieną, Vilniaus miesto savivaldybės Šv. Kristoforo kamerinis orkestras iš LR Seimo rūmų pasaulio lietuviams ir Lietuvai padovanojo šventinį koncertą „Mes – kartu“.

Koncerto solistai – Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatai Veronika Povilionienė (vokalas) ir Petras Vyšniauskas (saksofonas). Koncerto programoje skambėjo Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, Broniaus Kutavičiaus, Algirdo Martinaičio, Juozo Naujalio, Felikso Bajoro ir kitų lietuvių kompozitorių kūriniai bei aranžuotės. Muzikinė šventė buvo transliuojama TV kanalais ir internetu.

2021 m. kovo 19 d. posėdžiavusi LR Seimo ir PLB komisija bendru sutarimu priėmė rezoliuciją „Dėl lituanistinio švietimo užsienio valstybėse“. Rezoliucijoje komisija prašo Seimo, Vyriausybės ir Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos įtraukti lituanistinio švietimo užsienyje plėtros klausimą į Nacionalinį susitarimą dėl švietimo ir sustiprinti informacinę kampaniją, skirtą tėvams diasporoje, dėl lietuvių kalbos išlaikymo ir mokymo būtinybės, taip pat pozityvaus požiūrio į dvikalbystę ir daugiakalbystę. Komisija pateikė pasiūlymų Švietimo, mokslo ir sporto ministerijai, kuriuos įgyvendinus palengvėtų lituanistinių mokyklų steigėjų, vadovų, mokytojų ir lietuvių puoselėtojų užsienyje darbas, nes neretai lituanistinis ugdymas vyksta tik dėl savanorių entuziazmo ir pasiaukojimo.

2021 m. kovo 19–21 d. Valstybinė lietuvių kalbos komisija (VLKK) suorganizavo virtualią Lietuvių kalbos dienų viktoriną užsienyje gyvenantiems lietuviams. Visas tris dienas vykusioje viktorinoje pagilinti žinias apie lietuvių kalbą, Lietuvos kultūrą ir istoriją individualiai galėjo tiek suaugusieji, tiek vaikai ir jaunuoliai, nes organizatoriai buvo parengę du klausimų paketus pagal amžiaus grupes.

Viktorinoje dalyvavo apie 400 suaugusiųjų ir beveik 200 jaunųjų tautiečių. Tam tikro išmanymo ir žinių reikalaujančius klausimus įveikė kas ketvirtas suaugusysis ir kas trečias viktorinoje dalyvavęs vaikas arba jaunuolis. Kitiems dalyviams sekėsi šiek tiek prasčiau – jie teisingai atsakė tik į dalį klausimų.

2021 m. kovo 20 d. PLB pirmininkė Dalia Henke dalyvavo Italijos lietuvių bendruomenės, Lietuvos Respublikos ambasados Italijoje ir portalo ITLIETUVIAI.IT surengtoje virtualioje plačios minties diskusijoje apie diasporos indėlį į Lietuvos gyvenimą nuo Nepriklausomybės atkūrimo iki dabar. Buvo keliamas klausimas, kaip per 31-erius metus keitėsi

išeivijos vaidmuo ir ko reikia ateičiai. Diskusijoje taip pat dalyvavo signatarė, LR Seimo narė, socialinių mokslų daktarė Laima Liucija Andrikienė, mokslininkas, istorikas Norbertas Černiauskas, vienas Lietuvos Sąjūdžio iniciatorių Algirdas Kaušpėdas, LR užsienio reikalų viceministras Egidijus Meilūnas, buvęs Belgijos lietuvių bendruomenės pirmininkas, užsienio reikalų viceministras Arnoldas Pranckevičius, prie Lietuvos Nepriklausomybės siekio Italijoje prisidėjusi, ilgametė bendruomenės narė Birutė Žindžiūtė-Michelini.

2021 m. kovo 20 d. Kauno technologijos universiteto (KTU) Vaižganto progimnazijos (LT) ir Kolorado lituanistinės mokyklos (JAV) bendruomenės pradėjo įgyvendinti bendrą etnokultūros STEAM projektą apie Lietuvos etnografinės sritis. Projekto vadovė – KTU Vaižganto progimnazijos pradinio ugdymo mokytoja ekspertė Jolanta Vaitkevičienė.

2021 m. kovo 28 d. įvyko pirmosios Pietų Amerikos virtualios lituanistinės mokyklos atidarymas. Mokyklos įkūrimą inicijavo Čilės lietuvių bendruomenės pirmininkė Adriana Giedrė Barkauskaitė, bendradarbiaudama su Argentinos lietuvių bendruomene. Virtualia-me renginyje dalyvavo PLB pirmininkė Dalia Henke ir valdybos nariai Alvija Černiauskaitė, prelatas Edmundas Putrimas, Sigita Šimkuvienė.

2021 m. balandžio 14 d. Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dienos proga Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenė ir Lietuvos ambasada surengė vaikų ir jaunimo piešinių konkursą „Širdelė plaka už tūkstančio mylių“. Dalyvių piešiniai yra eksponuojami Lietuvos ambasados Londone konsulinio priėmimo salėje. Jaunųjų lietuvių pilietiškumą skatinančiame konkurse dalyvavo vaikai ir jaunuoliai iki 18-os metų, gyvenantys Jungtinėje Karalystėje. Konkurso tikslas – skatinti gerbti ir puoselėti lietuviybę, motyvuoti vaikus ir paauglius imtis kūrybinės veiklos bei skatinti bendruomeniškumą.

2021 m. balandžio 19 d. PLB interneto svetainę „plb.lt“ papildė nauja rubrika, skirta lituanistiniam švietimui. Joje sudėtas ištisas metodinio turinio lobynas, suskirstytas pagal temas: pasakos, žaidimai, metodinė medžiaga, vaizdo medžiaga, kompiuteriniai įrankiai pamokai, sukurtos pamokos, knygos, ikimokyklinukų pasaulis, istorijos pamokos ir kita medžiaga.

PLB Švietimo komisijos pirmininkės ir Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministrės visuomeninė konsultantė Alvija Černiauskaitė sako, kad naujos rubrikos, skirtos lituanistiniam švietimui, atsiradimas reiškia kur kas daugiau nei vien techninį svetainės „plb.lt“ papildymą. Pasak A. Černiauskaitės, tai – simboliškas, tačiau kartu ir funkcinis sprendimas, pažymintis ypatingą lituanistinio švietimo vaidmenį.

2021 m. balandžio 20 d. PLB XVI Seimo 2018 m. priimtos rezoliucijos pagrindu išreiškė solidarumą ir paramą Ukrainai šiomis dienomis, jos nepriklausomybei, suverenumui ir teritorijos vientisumui.

2021 m. balandžio 23 d. nuotoliniu būdu posėdžiavusi LR Seimo ir PLB komisija priėmė dvi rezoliucijas, kuriose Seimui, Vyriausybei ir Užsienio reikalų ministerijai pateikė savo pasiūlymų:

- „Dėl balsavimo internetu rinkimuose įgyvendinimo“;
- „Dėl konsulinių paslaugų teikimo“.

„Lietuva yra pažangi ir moderni valstybė, šiuo metu užimanti ketvirtą vietą pasaulyje pagal globalų kibernetinio saugumo indeksą“, kalbėjo komisijos narys, teisininkas, duomenų apsaugos ekspertas iš Niujorko Gediminas Ramanauskas, pristatydamas komisijos

pasiūlymus dėl internetinio balsavimo. Jo nuomone, diaspora nori vis aktyviau dalyvauti politikos srityje, socialiniame ir kultūriniame Lietuvos gyvenime, išrinkti atsakingus atstovus į svarbiausias institucijas. 2020 m. Seimo rinkimuose dalis užsienio lietuvių to padaryti negalėjo dėl to, kad dėl pandemijos buvo uždarytos diplomatinės atstovybės, ir tai sudaro prielaidas siekti e. balsavimo galimybių bent užsienyje gyvenantiems rinkėjams.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir institucijų prie LR Vyriausybės santykių su lietuvių išeivija apžvalga

2020 m. gruodžio 10 d. Lietuvos konsulato Seinuose (Lenkijoje) vadovas ambasadorius Remigijus Motuzas susitiko su „Menų, kultūrų, tautų paribių“ centro direktoriumi ir „Paribio“ fondo įkūrėju ir prezidentu, kultūrologu Krzysztofu Czyżewski.

Susitikimo metu buvo aptartos bendradarbiavimo galimybės 2021 m. pažymint Česlovo Milošo gimimo 100-ąsias metines. Šiai sukakčiai paminėti Krasnogrūdoje, kurioje savo šeimos dvare kadaise laiką leisdavo Nobelio premijos laureatas Č. Milošas, įvyks ciklas poezijos renginių, kuriuose dalyvaus Tomas Venclova, Kornelijus Platelis, Mindaugas Kvietkauskas, Vladas Braziūnas ir kiti žymūs poetai, vertėjai ir literatūrologai.

2020 m. gruodžio 12 d. Lietuvos ambasada Hurgadoje (Egipte) ir vietos lietuvių bendruomenė pakvietė vietos lietuvius į šv. Kalėdų ir Naujųjų metų laukimo popietę.

Tradicijas, bendruomeniškumą bei tarpusavio supratimą puoselėjanti šventė suvienijo ir sutelkė Hurgadoje gyvenančius lietuvius, jų šeimos narius, o svarbiausia – jaunuosius Hurgados lituanistinės mokyklėlės „Jūros arkliukai“ mokinius.

2020 m. gruodžio 13 d. Lietuvos ambasada Paryžiuje kartu su Prancūzijos lietuvių bendruomene ir Prelato Jono Petrošiaus lituanistine mokykla surengė Prancūzijos lietuvių Kalėdas.

Virtualiai vykusioje šventėje bendruomenės nariai buvo pakviesti į nuotaikingą susitikimą su knygų herojais. Jie skaitė Prancūzijoje gyvenančių vaikų atsiųstus laiškus, žiūrėjo jų piešinius ir filmuotus sveikinimus, taip pat kartu su vaikais dalyvavo viktorinoje, šoko ir dainavo bei aktyviai ruošėsi artėjančioms šv. Kalėdoms.

Antrojoje šventės programos dalyje žiūrovai kartu su Kalėdų seneliu leidosi į „Tour de France“ (turą po Prancūziją), kurio metu aplankė įvairiuose Prancūzijos regionuose įsikūrusius lietuvių bendruomenės narius ir klausėsi sveikinimų artėjančių šv. Kalėdų ir Naujųjų – 2021-ųjų – metų proga. Prancūzijos lietuvius iš Vilniaus pasveikino atlikėjas Andrius Mamontovas, kovo mėnesį Lietuvos Nepriklausomybės 30-mečio atkūrimo proga koncertavęs Paryžiuje surengtame visuotiniame Prancūzijos lietuvių suvažiavime.

Po Prancūziją keliaus Kalėdų senelis taip pat apsilankė Paryžiuje įsikūrusioje Lietuvos ambasadoje ir ten įžiebė Prancūzijos lietuvių Kalėdų eglutę.

2020 m. gruodžio 16 d. Lietuvos konsulato Seinuose (Lenkijoje) vadovas ambasadorius Remigijus Motuzas Balstogėje susitiko su Palenkės vaivada Bohdanu Paszkowski. Susitikimo dalyviai pasidžiaugė gerais Lietuvos ir Lenkijos santykiais, aptarė Palenkės vaivadijos ir Lietuvos pasienio regiono savivaldybių tolesnio bendradarbiavimo bei Suvalkų lietuvių švietimo ir kultūros centro plėtos perspektyvas klausimus.

Ambasadorius priminė, kad prieš dvejus metus tarpvyriausybiniu lygmeniu buvo susitarta dėl lietuvių švietimo ir kultūros centro įsteigimo Suvalkuose. „Vaikų darželio atidarymas šios vasaros pabaigoje yra puiki tokio centro steigimo pradžia ir dėl to bendromis pastangomis turime siekti, kad duoti pažadai ten gyvenantiems lietuviams būtų įgyvendinti“, sakė R. Motuzas.

2021 m. sausio 13 d. Užsienio reikalų ministerija kartu su Lietuvos diplomatinėmis atstovybėmis užsienyje pažymėjo Laisvės gynėjų dieną – 1991 m. sausio 13-osios įvykių trisdešimtmetį.

Sausio 13-osios ir Laisvės gynėjų dienos atmintis taip pat suvienijo lietuvius įvairiose pasaulio šalyse ir kraštuose. Lietuvos diplomatinės atstovybės užsienyje prisijungė prie pilietinės akcijos „Atmintis gyva, nes liudija“, dalyvavo ir kvietė užsienyje gyvenančius lietuvius bei užsienio partnerius dalyvauti simboliniame bėgime „Gyvybės ir mirties keliu“, organizavo virtualius minėjimus ir diskusijas, vaikų piešinių konkursus.

Minint trisdešimtąsias Lietuvos sausio įvykių metines, Kanados sostinės Otavos meras Jimas Watsonas 2021 m. sausio 13-ąją ketina paskelbti Lietuvos laisvės gynėjų dieną Otavoje. Šia proga miesto savivaldybė planuoja paskelbti deklaraciją, o priešais Otavos savivaldybės istorinį pastatą laisvės gynėjams atminti žydės „neužmirštuolių“ pieva. Kanados lietuvių muziejus-archyvas parengė specialią parodą anglų kalba, kurioje detaliai atspindimi 1991 m. sausio įvykiai.

Vašingtono ir Čikagos lietuvių bendruomenės nariai ir atstovybių darbuotojai dalyvavo bėgimo akcijoje „Gyvybės ir mirties keliu“. Vašingtone taip pat buvo surengta R. Požerskio Sausio 13-osios nuotraukų paroda, eksponuojama ant ambasados tvoros. Čikagoje prie Lietuvos nepriklausomybės kovų vado Adolfo Ramanausko-Vanago paminklo buvo padėta vainikų ir uždegta žvakučių, o Los Andžele, Ramiojo vandenyno pakrantėje pražydo keli tūkstančiai „neužmirštuolių“ žiedų, jais pasipuošė ir Los Andželo simbolis – Santa Monikos apžvalgos ratas.

Sausio 13-oji buvo paminėta ir Azijos bei Okeanijos regionuose. Lietuvos ambasada Australijoje kartu su Kanberos lietuvių bendruomene pirmą kartą pažymėjo Laisvės gynėjų dieną – simboliškai prisijungė prie pagarbos bėgimo ir pasipuošė „neužmirštuolėmis“, o Japonijoje sausio 13-oji buvo paminėta Hiracukos miesto Tsuchisawos vidurinės mokyklos mokiniams vedant pamoką apie Lietuvą, jos istoriją ir kultūrą, vaikams piešiant Sausio 13-ajai skirtus piešinius.

Paryžiuje (Prancūzijoje) buvo atidaryta žinomo prancūzų fotografo Pascalio Le Segre-taino, 1991 m. sausį Vilniuje fiksavusio pasipriešinimo sovietų agresijai akimirkas, fotografijų paroda, taip pat įvyko virtuali diskusija, sutelkusi 1991 m. sausio įvykių liudininkus Prancūzijoje.

Ambasada Čekijoje socialiniuose tinkluose „Facebook“ ir „Twitter“ įgyvendino Sausio 13-osios jubiliejaus viešinimo Čekijos publikai kampaniją, kurios pagrindinės temos buvo Čekijos parama Lietuvai 1991 m., Sausio 13-osios medaliais apdovanoti čekai. Graikijos auditorijai buvo skirtas „Huffington Post“ interviu su savo vardą į Lietuvos istoriją įrašiusiu graiku Nikolajumi Medvedevu apie 30-ies metų senumo įvykius Vilniuje (ir Maskvoje), padėjusius apginti Lietuvos laisvę ir galiausiai nulėmusius Sovietų Sąjungos griūtį.

Talino (Estijoje) Laisvės aikštė buvo apšviesta Lietuvos tautinės vėliavos spalvomis. Talino meno gerbėjai taip pat buvo supažindinti su specialia menininko, animatoriaus Aurelijaus Čiupo vaizdo instaliacija. Ambasada Latvijoje suorganizavo Sausio 13-osios bėgimą ir simboliškai apšvietė ambasados pastatą.

Sankt Peterburge (Rusijoje) buvo aukojamos šv. Mišios, pristatyta vaizdo įrašų su Sankt Peterburgo visuomenės veikėjų ir menininkų prisiminimais ir kūriniais.

2021 m. sausio 14 d. užsienio reikalų ministras Gabrielius Landsbergis paskelbė 2020 metų „Globalios Lietuvos“ apdovanojimo „Už viso gyvenimo nuopelnus“ laureatą. Apdovanojimą už pasišventimą lietuvybei, ilgametę mokslinę ir bendruomeninę veiklą, lietuvių kultūros, švietimo ir istorinės atminties puoselėjimą Užsienio reikalų ministerija po mirties skyrė iškiliai lietuvių diasporos asmenybei daktarui Vincui Bartusevičiui (1939–2020).

V. Bartusevičius gimė 1939 m. Vilkaviškio apskrityje. 1944 m. su tėvais pasitraukė į Vokietiją. 1959 m. baigė Vasario 16-osios gimnaziją. Miuncheno ir Tiubingeno universitetuose studijavo sociologiją, visuotinę istoriją ir psichologiją, įgijo sociologijos magistro laipsnį. 1999 m. Vilniaus universitete jam buvo suteiktas humanitarinių mokslų istorijos krypties daktaro laipsnis, apgynus disertaciją tema „Lietuviai pabėgėliai Vokietijoje 1944–1951“.

Buvo Vokietijos lietuvių studentų ateitininkų sąjungos pirmininkas, biuletenio „Ateitin“ redaktorius, Vokietijos lietuvių jaunimo sąjungos veikėjas, laikraščio „Jaunimo žodis“ redaktorius, dėstė Vasario 16-osios gimnazijoje, buvo gimnazijos kuratorijos reikalų vedėjas, Fondo Vasario 16-osios gimnazijai remti vicepirmininkas. Jis buvo Vokietijos lietuvių bendruomenės (VLB) valdybos narys, vicepirmininkas, valdybos reikalų vedėjas, leidinio „Informacijos“ redaktorius. Išrinktas į VLB tarybą, šios tarybos nutarimu jam buvo suteiktas VLB garbės pirmininko titulas.

Dėl dr. V. Bartusevičiaus iniciatyvos ir patriotinių idėjų 1981 m. Hiutenfelde buvo įkurtas Lietuvių kultūros institutas – lietuvių mokslinės ir kultūrinės veiklos židinys, stiprinęs lietuvių mokslo bendruomenės tarptautiškumą.

Dr. V. Bartusevičiui buvo įteiktas Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Riterio kryžius, Tautinių mažumų ir išeivijos departamento Garbės aukso ženklas, Reino-Maino / Pietinio Heseno regiono garbės žymuo, taip pat skirta Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos mokslo premija, įteiktas Užsienio reikalų ministerijos apdovanojimas „Lietuvos diplomatijos žvaigždė“ ir garbės ženklas-medalis „Už pasaulio lietuvių nuopelnus Lietuvai“.

Dr. V. Bartusevičius mirė 2020 m. balandžio 21 d. Vokietijoje.

2021 m. balandžio 2 d. Lietuvos generalinis konsulas Sankt Peterburge (Rusijoje) kartu su Lietuvos tautodailininkų sąjungos Vilniaus bendrija ir Rusijos etnografijos muziejumi atidarė išskirtinę parodą „Lietuvių Velykų tradicija“, skirtą tradiciniams pavasario švenčių simboliams. Tai – pirmas kartas, kai Sankt Peterburge tokiu mastu yra pristatomos 2 tradicijos, įrašytos į Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą: verbų rišimo tradicija Vilniaus krašte ir šiaudų rišimo tradicija.

Parodoje eksponuojami 38 meistrų ir dailininkų darbai: 150 verbų, 26 sodai, 16 ypatingų kompozicijų iš žydinčių gėlių, samanų, visžalių augalų ir 6 erdvinės žolynų

kompozicijos bei sodai, teminė tapyba ir keramika. Tarp sodų autorių – ir geriausio šalies liaudies meistro nominacijos „Aukso vainikas“ laureatė Janina Pavliukevičienė, kuri šiemet švenčia 91-ąjį gimtadienį. Ji parodai paruošė 5 didžiausius sodus. Ekspozonatus šiai parodai specialiai paruošė Lietuvos tautodailininkų sąjungos Vilniaus bendrijos meistrai ir lailininkai.

2021 m. balandžio 4 d. Turkijos lietuvių bendruomenė Alanijoje paminėjo šv. Velykas. Šventėje dalyvavo iš Alanijos, Antalijos, Stambulo ir kitų šalies regionų atvykę lietuviai.

Šventės dalyvius pasveikino Lietuvos ambasados Turkijoje laikinoji reikalų patikėtinė Vaida Stankevičienė, pasidžiaugusi, kad, nepaisant pandemijos, Turkijos lietuviai tęsia ilgametę tradiciją šv. Velykų proga burtis Alanijoje, dažyti margučius, puoselėti lietuviškas tradicijas ir prisidėti prie jų išlaikymo.

Tą pačią dieną įvyko Turkijos lietuvių bendruomenės valdybos posėdis, jame trejų metų kadencijai buvo išrinkta nauja bendruomenės pirmininkė – Asta Buckiūnaitė.

2021 m. balandžio 9–10 d. Lietuvos laikinasis reikalų patikėtinis Egipte Ernestas Grabažis bei ambasados Kaire darbuotojai susitiko su lietuvių bendruomene Hurgadoje ir aplankė šeštadieninę lituanistinę mokyklėlę „Jūros arkliukai“. Bendruomenės nariai papasakojo apie nuveiktus darbus, indėlį į lietuviybės puoselėjimą ir lietuviškų tradicijų bei papročių išsaugojimą Hurgadoje.

Jų pastangomis nuo 2013 m. veikiančioje lituanistinėje mokyklėlėje „Jūros arkliukai“ buvo pristatytas bendras mokyklėlės ir ambasados projektas „Sausio 13-osios dalyvių ir aukų atminimo išsaugojimas“. Ambasados darbuotojai vaikams suprantama kalba papasakojo, kuo Lietuvai ir visiems Lietuvos piliečiams pasaulyje svarbi sausio 13-oji – Laisvės gynėjų diena – ir kodėl mes ją kasmet paminime. Susidomėję pasakojimu apie didvyrius, gynusius televizijos bokštą šaltą 1991 m. sausio 13-osios naktį, vaikai su užsidegimu piešė piešinius, skirtus Lietuvai.

2021 m. balandžio 19–21 d. įvyko pirmasis ryšių su diaspora stiprinimo forumas, skirtas Lietuvos diplomatinį ir konsulinį įstaigų bendradarbiavimui su diaspora stiprinti.

Lietuvos XVIII Vyriausybė skiria itin didelį dėmesį valstybės ir diasporos ryšiui stiprinti, todėl pagrindinis šio forumo tikslas – aptarti diplomatinį atstovybių ir diasporos organizacijų bendradarbiavimą, stiprinti pilietiškumą ir diasporos įsitraukimą į valstybės gyvenimą, spręsti lituanistinio ugdymo užsienyje iššūkius, tautinės tapatybės puoselėjimo klausimą, taip pat didinti diplomatinį atstovybių vaidmenį skatinant grįžtamąją migraciją ir sprendžiant kitus klausimus.

Užsienio reikalų ministras Gabrielius Landsbergis pažymėjo: „Siekiant Lietuvai svarbių tikslų įgyvendinimo, tautiečiai užsienyje mums buvo ir yra vienas svarbiausių partnerių. Tad ir mūsų atstovybės turi būti pagrindiniu partneriu mūsų diasporai, siekiančiai išsaugoti ir puoselėti lietuviybę. Ketiname skatinti aktyvesnį diasporos įsitraukimą į Lietuvos gyvenimą.“

Užsienio reikalų viceministras Egidijus Meilūnas, pristatydamas XVIII Vyriausybės programos nuostatas diasporos srityje, akcentavo būtinybę stiprinti diasporos organizacijų ir atstovybių atvirą dialogą ir bendradarbiavimą, pažymėjo pilietiškumo skatinimo svarbą,

būtinybę gerinti konsulinių paslaugų prieinamumą, skirti deramą paramą lituanistiniam ugdymui užsienyje bei skatinti grįžtamąją migraciją.

Susitikimo metu taip pat buvo paskelbta, kad už ypatingą aktyvumą ir išradingumą telkiant diasporą ir pristatant Lietuvą JAV Vakarų pakrantėje Lietuvos generaliniam konsulatui Los Andžele įteikiama Didžioji vienybės trispalvė. Šis apdovanojimas įsteigtas 2019 m. ir kasmet skiriamas Lietuvos diplomatinei arba konsulinei atstovybei, labiausiai nusipelnusiai bendradarbiaujant su diaspora.

Generalinis konsulas Los Andžele, kuriam vadovauja konsulė Agnė Gurevičienė, pasižymėjo labai aktyvia, veiksminga dalyvavimo Seimo rinkimuose kampanija, organizavo išskirtinius telkiančius renginius: „Neužmirštuolių pievą“ Ramiojo vandenyno pakrantėje, Šv. Kazimiero parapijos bažnyčios stogo nudažymą (didžiausia iš viršaus matoma trispalvė už Lietuvos ribų), trispalvės instaliaciją vandenyno bangose ir kitų projektų, sutelkusių diasporą bendriems darbams dėl Lietuvos.

Forume dalyvavo per 110 visų Lietuvos diplomatinėjų atstovybių ir konsulinių įstaigų atstovų. Pranešimus skaito ir diskusijose dalyvauja įvairių valstybės institucijų atstovai bei diasporos organizacijų lyderiai.

2021 m. balandžio 21 d. Ministrė Pirmininkė Ingrida Šimonytė nuotoliniu būdu susitiko su PLB pirmininke Dalia Henke, LR Seimo ir PLB komisijos pirmininke Dalia Asanavičiūte ir PLB viešųjų ryšių komisijos pirmininku Vaidu Matulaičiu. Susitikimo tikslas – pakviesti svetur gyvenančius tautiečius, kad šie paragintų Lietuvoje likusius savo artimuosius senjorus skiepytis vakcina nuo COVID-19.

2021 m. balandžio 22 d. Lietuvos konsulato Seinuose vadovas ambasadorius Remigijus Motuzas susitiko su Suvalkų (Lenkijoje) miesto prezidentu Czesławu Renkiewicziumi.

Ambasadorius pažymėjo, kad Lietuva ir Lenkija turi daug bendrų interesų, todėl vyksta nuolatinis dialogas aukščiausiu lygmeniu. Kovo pabaigoje nuotoliniu būdu vyko Lietuvos ir Lenkijos parlamentinės asamblėjos posėdis, kurio darbotvarkėje svarbiausias klausimas buvo sąlygų tautinių mažumų švietimui sudarymas.

R. Motuzas atkreipė dėmesį, kad praėjusių metų rudenį Suvalkuose pradėjo veikti lietuviškas darželis, kuriame ugdoma per 20 vaikų. Norinčiųjų jį lankyti būtų dar daugiau, tačiau Suvalkuose gyvenančių lietuvių šeimas jaudina tolesnio mokymosi lietuvių kalba galimybės. Todėl ambasadorius kartu su lietuvių bendruomenių lyderiais kreipėsi į Cz. Renkiewiczį, prašydami spręsti patalpų klausimą Lietuvių švietimo ir kultūros centrui įkurti Suvalkuose.

Lietuvos Respublikos Prezidentas ir išeivija

2020 m. gruodžio 12 d., šeštadienį, Diana Nausėdienė, kuri yra lituanistinio švietimo globėja, dalyvavo Italijos lituanistinės virtualios mokyklos bendruomenės parengtame teatralizuotame muzikiniame advento tradicijų labdaros spektaklyje.

2021 m. sausio 11 d. Diana Nausėdienė įteikė „Globalios Lietuvos“ apdovanojimą už jaunųjų talentų ugdymą pasaulyje. Jis atiteko Virtualios lituanistinės Italijos mokyklos įkūrėjoms Aurelijai Orlovai ir Elzei Di Meglio.

Reaguodamos į COVID-19 pandemijos sukeltus pokyčius švietimo srityje, Romos ir Pjemonto lietuvių bendruomenių pirmininkės A. Orlova ir E. Di Meglio ėmėsi vienyti Italijos lituanistines mokyklas, siekdamas perkelti mokymąsi į virtualiąją erdvę.

2021 m. sausio 25 d., vadovaudamasis Konstitucija, Pilietybės įstatymu ir atsižvelgdamas į Pilietybės reikalų komisijos pasiūlymą, Prezidentas Gitanas Nausėda pasirašė dekretą, kuriuo Jungtinės Karalystės piliečiui Antony'ui Lukoszevieve'ui išimties tvarka buvo suteikta Lietuvos Respublikos pilietybė.

Šalies vadovas sausio 22 d. nuotoliniu būdu susitiko su Lietuvos Respublikos pilietybę siekiančiu įgyti A. Lukoszevieve'iumi ir aptarė jo integraciją į Lietuvos visuomenę ir muzikinę veiklą, kuri ypač reikšmingai prisideda prie šalies valstybingumo stiprinimo ir autoriteto tarptautinėje bendruomenėje didinimo.

Prezidentas atsižvelgė į tai, kad atlikėjas remia, palaiko ir skatina Lietuvos menininkų kūrybą, aktyviai prisideda prie jų kūrinių sklaidos Jungtinėje Karalystėje ir Europoje. Lietuvos muzikantų kūrinius jis atlieka tarptautiniuose festivaliuose ir BBC radijuje. Mūsų šalies kompozitorių kūrinius, tarp jų ir pasaulines premjeras, jis nuolat įtraukia į savo koncertų programas ir atlieka garsiausiose Europos koncertų salėse.

A. Lukoszevieve'iaus nuopelnus Lietuvos valstybei yra įvertinę Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Lietuvos kompozitorių sąjunga, Lietuvos muzikos informacijos centras. Pasak jų, A. Lukoszevieve'iaus kūrybinė veikla ir pasiekimai kultūros srityje vertintini kaip ypatingi nuopelnai Lietuvai. Už ypatingus nuopelnus puoselėjant ir plėtojant tarpvalstybinius santykius, garsinant Lietuvos vardą kompozitorius 2009 m. buvo apdovanotas „Lietuvos tūkstantmečio žvaigžde“. 2020 m. jam buvo įteiktas Karališkosios filharmonijos draugijos apdovanojimas už ypač reikšmingą įnašą į kamerinę muziką Jungtinėje Karalystėje.

2021 m. sausio 26 d., antradienį, Prezidentūroje įvyko Marijos Gimbutienės šimtmečiui skirta konferencija „Stiprybės semiuosi iš Lietuvos“, inicijuota ir globojama ponios Dianos Nausėdienės.

2021 m. sausio 28 d., ketvirtadienį, Lietuvos Respublikos Prezidentas Gitanas Nausėda paskelbė „Globalios Lietuvos“ apdovanojimų nominacijos „Už bendrystę su Lietuvos regionais“ laureatę. Ja tapo Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės laikinoji pirmininkė, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės Švietimo komisijos pirmininkė, lituanistinės mokyklos ir darželio „Obelėlė“ steigėja ir vadovė Alviya Černiauskaitė už aktyvų lietuviybės puoselėjimą ir glaudų bendradarbiavimą su gimtuoju Alytaus kraštu.

Laureatė dalyvavo steigiant ir įveiklinant Alytaus lietuviybės centrą, kuriame lietuvių kalbos ir istorijos žinias gerina iš užsienio sugrįžusių šeimų vaikai. Centre taikoma speciali programa buvo perimta ir kituose miestuose steigiamų lietuviybės centrų.

Viena naujausių A. Černiauskaitės iniciatyvų – reaguojant į COVID-19 pandemiją sukelkti lėšų ir suorganizuoti daugkartinio naudojimo apsauginių skydų gamybą. Jie buvo perduoti Alytaus miesto poliklinikai ir Alytaus rajono savivaldybei. Prie tos pačios iniciatyvos buvo prijungta ir kitų regionų.

2021 m. kovo 19 d. Diana Nausėdienė atidarė Baltistikos centrą Ukrainos nacionaliniame Taraso Ševčenkos universitete Kijeve. Už apsilankymą pirmajai poniai padėkojo Taraso Ševčenkos universiteto rektorius akademikas Leonidas Huberskis ir Baltistikos

centro vadovas profesorius Igoris Koroliovas. Nuotoliniu būdu atidarymo renginyje taip pat dalyvavo Vytauto Didžiojo universiteto rektorius prof. Juozas Augutis ir Švietimo, sporto ir mokslo ministerijos kancleris Julius Lukošius.

Vytauto Didžiojo universitete (VDU)

2020 m. gruodžio 31 d., Naujųjų metų išvakarėse, virtualiu būdu buvo įteikta jubiliejinė, dešimtmečio sukaktį žyminti L. ir F. Mockūnų vardinė stipendija. Šių metų stipendijos laureatė – VDU Lietuvos istorijos doktorantė Marija Navickaitė, rengianti disertaciją tema „Lietuvių tautinio judėjimo sąveika su lietuvių emigracija XIX a. II pusėje – XX a. pradžioje“.

M. Navickaitė vieno mėnesio trukmės stažuotę planuoja atlikti Čikagoje veikiančiuose Balzeko lietuvių kultūros muziejuje ir Lituanistikos tyrimo ir studijų centre (angl. Lithuanian Research and Studies Centre), kuriame lankėsi ir pirmieji, 2010 m. stipendijos laureatai.

2021 m. kovo 12 d., siekdami atkreipti dėmesį į lietuviškosios tapatybės išsaugojimo ir lituanistinio ugdymo situaciją išeivijoje, Vytauto Didžiojo universitetas kartu su LR švietimo, mokslo ir sporto ministerija, LR užsienio reikalų ministerija, Lietuvos Respublikos Seimo nare Dalia Asanavičiūte, PLB švietimo komisija ir Lietuvos ambasada Airijoje suorganizavo pirmąjį nuotolinį Lituanistinio ugdymo forumą. Programoje dalyvavo akademikai, diasporos tyrėjai, lituanistinio ugdymo mokytojai, politikai ir jaunimo atstovai. Forumo tikslas – nesislepiant išsakyti skaudulius ir ieškoti konkrečių sprendimų. Svarbiausios temos – lietuviškosios tapatybės išsaugojimas, dvikalbystės iššūkiai ir lituanistinio ugdymo problemos.

VDU Lietuvių išeivijos institute

2020 m. gruodžio 17 d. VDU Lietuvių išeivijos institutas ir Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus pakvietė į tarpdalykinę konferenciją, skirtą išeivijos filosofo, sociologo, kultūros istoriko Vytauto Kavolio 90-ties metų sukakčiai paminėti.

V. Kavolio kultūros civilizacijos, meno sociologijos darbai yra žinomi pasaulyje, o jo lietuviškos idėjos telkė išeivijos intelektualus į „Santaros-Šviesos“ sambūrį, „Metmenų“ žurnalo bendradarbių bei leidybos gretas. Po Nepriklausomybės atkūrimo profesorius įsijungė į Lietuvos akademinį gyvenimą, „Santaros-Šviesos“ idėjas skleidė Lietuvoje.

Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje

2021 m. balandžio 22 d., minint Tarptautinę Žemės dieną, buvo paskelbtas Valdo Adamkaus premijos laureatas. Juo tapo dokumentinio filmo „Sengirė“ režisierius Mindaugas Survila, atkreipęs plačiosios visuomenės dėmesį į būtiną išsaugoti neeksploatuojamus

miškus. Premiją įsteigė Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus ir Danos Gedvilienės fondo valdytojas Gabrielius Gedvila. Ji teikiama už visuomenės dėmesio ir pagarbos vertus pasiekimus bei pastangas apsaugoti ir atkurti gamtinę aplinką Lietuvoje ir kaimynystėje bei užtikrinti išteklių tvarumą.

Kitose institucijose

2020 m. gruodžio 22 d. Gavusi finansinę paramą iš Lietuvos kultūros tarybos, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka įsigijo 131 išskirtinį spausdintinį ir rankraštinį dokumentą. Iš įsigytų leidinių penkiasdešimt trys yra garsaus keliautojo, žurnalisto Mato Šalčiaus (1890–1940) dokumentai. Tai – dviejų rankraštinių veikalų apie Amerikos mokyklas ir lietuvių kalbą fragmentai, įvairių asmenų laišakai ir atvirlaiškiai M. Šalčiui, taip pat dvidešimt septyni paskaitų Irane, JAV, Urugvajuje 1915–1936 m. plakatai. Paminėtinas ir 1930 m. M. Šalčiaus laiškas Lietuvos poetui, vertėjui, diplomatui Jurgiui Baltrušaičiui (1873–1944) apie lietuvių emigrantų gyvenimą Kinijoje, ateities planus. Šie dokumentai svariai papildys Nacionalinėje bibliotekoje saugomą M. Šalčiaus fondą (f. 189), didžiausią iš visų atminties institucijų Lietuvoje.

Nacionalinė biblioteka įsigijo ir dvi retas lietuviškas knygas. Lietuvių išeivijos JAV leidinys „Laimės spėjimo rateliai ir planetos“ (Boston, 1914) yra trečiasis žinomas egzempliorius Lietuvoje, o knyga „Labay dabotins nusidawimas Franciskaus Spiero, Sudponio iz Italijos...“ (Bitėnai, 1903) yra antrasis šiuo metu žinomas egzempliorius Lietuvoje.

2020 m. gruodžio 29 d. Lietuvos nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai buvo perduotas buvusios Lietuvos Respublikos kultūros atašė Jungtinėje Karalystėje Justės Kostikovaitės sukauptas archyvas. Rinkinyje išsamiai iliustruoja 2016–2020 m. laikotarpio mūsų šalies kultūros ženklų reprezentavimą. Ypač daug dėmesio skirta Valstybės atkūrimo šimtmečio renginiams.

Perduodama archyvą, J. Kostikovaitė pažymėjo, kad per ketverius jos kadencijos metus, atstovaujant Lietuvai Jungtinėje Karalystėje, atsirado aktualių kultūrinio turinio temų poreikis. Reikšmingi tapo renginiai, nukreipti į virtualų turinio sklaidos procesą, – toks poreikis ypač išryškėjo per pandemiją, todėl kultūros operatoriai ir kultūros institutai, kurie spėjo prisitaikyti prie pakitusios situacijos, įgavo konkurencinį pranašumą.

2021 m. vasario 8 d. Praėjusiais metais Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos parengta virtuali paroda „Lietuvių išeivijos žiniasklaidos lūžiai po 1990 m.“ buvo papildyta keturiomis edukacinėmis užduotimis. Jos padės Lietuvos mokytojams supažindinti vyresniųjų klasių moksleivius su lietuvių išeivijos istorija ir jos žiniasklaidos raida po 1990 m.

Virtualioje parodoje kviečiama susipažinti su laikraščiais ir žurnalais iš Europos, JAV, Pietų Amerikos, Kanados ir Australijos. Ypač gausiai ir įvairiai JAV lietuvių periodinei spaudai – atskiras skyrius. Apie JAV lietuvių spaudos aktualijas užsimenama ir apžvelgiant lietuvių išeivijos spaudą, perkeltą į Nepriklausomybę atkūrusią Lietuvą.

Dėmesio skiriama ir užsienio lietuvių radijo ir televizijos laidoms. Tendencija keltis į virtualią erdvę išsamiau aptariama pristatant lietuvių bendruomenių užsienyje interneto svetaines.

Sulaukus užsienyje gyvenančių lietuvių ir užsieniečių, besimokančių lietuvių kalbos bei istorijos, didelio susidomėjimo, paroda šiais metais buvo išversta į anglų kalbą.

2021 m. balandžio 8 d., minėdamas 15-uosius veiklos metus, Rytų Europos studijų centras (RESC) atidarė Prezidento Valdo Adamkaus vardo konferencijų salę.

RESC direktorius Linas Kojala sakė: „V. Adamkus savo veikloje ne tik skiria didelį dėmesį rytų kaimynystei, bet ir kuria Lietuvoje vakarietišką diskusijų kultūrą. Mums garbė, kad Prezidentas sutiko suteikti savo vardą, įpareigosiantį ir mus, ir atnaujintos RESC konferencijų salės svečius“.

Centre taip pat yra *diplomatijos šefo* Stasio Lozoraičio vardu pavadinta posėdžių salė ir nedidelė biblioteka, kurioje kaupiami leidiniai Lietuvos užsienio ir saugumo politikos temomis.

Kroniką parengė Ričardas JARAMIČIUS

Šaltiniai

<https://adamkuslibrary.lt/>

<https://plb.lt/>

<https://plb.lt/document-category/2020-m/>

<https://plb.lt/document-category/2021-m/>

<https://www.lrp.lt/>

<https://lrs.lt/>

<https://lrv.lt/>

<https://www.lnb.lt/>

<https://www.smm.lt>

<https://www.urm.lt/>

<https://www.vdu.lt/>

<http://pasauliolietuvis.lt/>

<http://pasauliolietuviai.lt/>

Apie autorius

ADOMAVIČIENĖ

Laimutė

Humanitarinių mokslų daktarė,

Nepriklausoma tyrėja

El. paštas: laimute.adomaviciene@gmail.com

BARTUSEVIČIUS

Vincas

(1939-2020)

Humanitarinių mokslų daktaras,

istorikas, pedagogas, buvęs Lietuvių kultūros instituto

(LKI) Vokietijoje direktorius, Vokietijos lietuvių

bendruomenės (VLB) garbės pirmininkas

BUTKUS

Zenonas

Humanitarinių mokslų habilituotas daktaras,

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Naujosios

istorijos katedros profesorius

El. paštas: zenonas.butkus@if.vu.lt

ČIČELIS

Ramūnas

Humanitarinių mokslų daktaras,

Vytauto Didžiojo universiteto

Lituanistikos katedros lektorius

El. paštas: ramunas.cicelis@vdu.lt

EIDINTAS

Alfonsas

Humanitarinių mokslų habilituotas daktaras,

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Naujosios

istorijos katedros vyriausias mokslo darbuotojas

El. paštas: alfonsas.e@gmail.com

JANAUSKAS

Giedrius

Humanitarinių mokslų daktaras,

Vytauto Didžiojo universiteto

Istorijos katedros docentas,

Humanitarinių mokslų fakulteto prodekanas

El. paštas: giedrius.januskas@vdu.lt

JARAMIČIUS Ričardas	Istorijos magistras, Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantas El. paštas: ricardas.jaramicius@vdu.lt
KABAŠINSKAITĖ Akvilė	Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantė El. paštas: akvile.kabasinskaite@vdu.lt
KILINSKAS Kęstutis	Humanitarinių mokslų daktaras, Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Naujosios istorijos katedros asistentas El.paštas:kestutis.kilinskas@gmail.com
MYKOLAITYTĖ Aurelija	Humanitarinių mokslų daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Lituanistikos katedros docentė El. paštas: aurelija.mykolaityte@vdu.lt
NAVICKAITĖ Marija	Istorijos magistrė, Vytauto Didžiojo universiteto Istorijos katedros doktorantė, Istorinės LR Prezidentūros Kaune muziejininkė El. paštas: marija.navickaite@vdu.lt
PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ Asta	Humanitarinių mokslų daktarė, Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja El. paštas: asta.petraityte-briediene@vdu.lt
SKIRIUS Juozas	Humanitarinių mokslų daktaras, profesorius, Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos instituto vyriausias mokslo darbuotojas El. paštas: juozas.skirius@vdu.lt
STRUMICKIENĖ Ilona	Humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Vyriausioji metodininkė-tyrėja El. paštas: ilona.strumickiene@lnb.lt
VALIENĖ Eugenija	Humanitarinių mokslų daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto Lituanistikos katedros lektorė El. paštas: eugenija.valiene@vdu.lt

Reikalavimai straipsniams

Nuo 2006 m. Lietuvių išeivijos instituto leidžiamas akademinis žurnalas „Oikos“ (gr. *na-mai*) yra skirtas Lietuvos ir kitų kraštų migracijos procesų, migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinių dokumentų publikacijos. Skatinant tarpdalykinius tyrimus, žurnale publikuojami įvairių mokslo šakų (sociologijos, antropologijos, migracijos politikos istorijos, literatūros istorijos, literatūrologijos, diasporos istorijos, teatrologijos ir kitų sričių) mokslinių tyrimų rezultatai.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Žurnalui teikiami straipsniai yra recenzuojami dviejų redakcijos kolegijos paskirtų recenzentų.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – ne mažesnė nei 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto tartis su redakcija. Tekstai žurnalo redakcijai pateikiami A4 formato „Times New Roman“ 12 šrifto, 1,5 eilutės intervalu.

Straipsniai turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie teksto būtina pridėti santraukas ir raktažodžius anglų bei lietuvių kalbomis (600–1 000 spaudos ženklų).

Išnašos pateikiamos puslapio apačioje, numeracija ištisinė. Straipsnio pabaigoje pridama literatūra.

Straipsniuose citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto. Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo kalba laikantis nustatytų svetimvardžių gramatinimo taisyklių (žiūrėti <http://www.vlkk.lt/aktualiausios-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). Pirmą kartą tekste pateikiamas visas asmens vardas ir pavardė, toliau rašytina jo (jos) vardo pirmoji raidė ir pavardė. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti vietovardžių pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Straipsnio pabaigoje autorius (-iai) turi nurodyti savo vardą, pavardę, instituciją, kuriai atstovauja, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Tekstus prašome siųsti Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutui el. paštu lii@vdu.lt arba vyr. redaktoriaus pavaduotojai Daliai Kuizinienei el. paštu dalia.kuiziniene@vdu.lt. Jeigu kiltų neaiškumų, prašome kreiptis į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, el. paštas lii@vdu.lt, tel. (8 37) 327 839).

Žurnalas recenzuojamas ir skelbiamas tarptautinėse „EBSCO Publishing“ duomenų bazėse <http://www.ebscohost.com/>.

Bibliografiniai aprašai rengiami pagal Čikagos citavimo stiliaus bibliografijos metodą („Chicago: notes and bibliography method“).

Išnašų pavyzdžiai

Knyga: 1 autorius

Pavardė, Vardas, *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas (-i) puslapis (-iai).

¹ Kiaupa, Zigmantas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.

² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.

³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braunnmuller. New York: Penguin Books, 2000, 69.

⁴ Tatariewicz, Wladyslaw, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

Vėliau tekste pakartotinai cituojant tą patį šaltinį, išnašoje pateikiamas sutrumpintas bibliografinis aprašas: autoriaus pavardė, sutrumpintas cituojamo šaltinio pavadinimas (rekomenduojama trumpinti iki 4 žodžių), cituojami puslapiai.

⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.

⁶ *Ibid.*, 67.

⁷ *Ibid.*

Knyga: 2 arba 3 autoriai

Pavardė¹, Vardas¹ ir Pavardė², Vardas², *Knygos antraštė: paantraštė*, laida. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojami puslapiai.

¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

4 ir daugiau knygos autorių

¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Knygos dalis (skyrius)

Pavardė, Vardas, „Knygos dalies / skyriaus antraštė: paantraštė“, in *Knygos antraštė: paantraštė*. Leidimo vieta: Leidykla, metai, cituojamas puslapis.

¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Straipsnis

Pavardė, Vardas, „Straipsnio pavadinimas“, *Žurnalo pavadinimas* nr. (metai), cituojami puslapiai:

¹ Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.

² Bielinis, Laurus, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.

- ³ Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.
- ⁴ Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfo seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archyvinis šaltinis

Šaltinio pavadinimas, Archyvas (pirmą kartą visas pavadinimas, vėliau – sutrumpintas), fondo / kolekcijos pavadinimas arba nr., aplanko nr., bylos nr., cituojamas puslapis arba lapas:

- ¹ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- ² 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Braziulevičiaus slaptas raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- ³ 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- ⁴ 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Interneto puslapis

Pavardė, Vardas, „Internetinio puslapio pavadinimas“, *Interneto tinklalapio pavadinimas*, paskelbta / atnaujinta / žiūrėta data, interneto adresas:

- ¹ Hand, Becky, „All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes“, *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- ² „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- ³ „Chicago-Style Citation Quick Guide“, *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Literatūra

Straipsnio pabaigoje pateikiamas literatūros šaltinių sąrašas, sudarytas pagal autorių pavardės abėcėlės tvarka (be numeracijos). Jeigu autorių nėra, rikiuojama pagal antraštes, jeigu antraštė prasideda artikeliu (*a, an, the, der* ir kt.) – pagal antrąją antraštės žodį.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilų asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satenai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

„The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940“, in *Documents and Materials*, eds. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, „Autobiography and the Cultural Moment“, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Submission Guidelines

Since 2006 the Lithuanian Emigration Institute has been publishing a scholarly journal called “Oikos” (from the Greek word meaning *home*) devoted to discussing contemporary migration processes involving Lithuania and other countries, the migration policies of Lithuania and other countries, and problems of diaspora history and culture. The journal publishes original scholarly research and review articles, critical notices, and archival documents. In order to foster interdisciplinary research it also publishes the results of scholarly research in sociology, anthropology, literary studies, history of literature, theater studies, history of migration policy, history of the diaspora, and related disciplines.

Articles are published in Lithuanian and English. Submissions are evaluated by two reviewers assigned by the “Oikos” Editorial Board.

Articles should not exceed 40,000 characters in length, while reviews should be at least 10,000 characters in length. Articles exceeding, or reviews falling short of, the recommended length should be discussed beforehand with the Editorial Board. Texts must be submitted in A4 format, “Times New Roman” 12-pt. font, and be one-and-a-half spaced (1,5).

Articles must meet standard academic requirements. These include a statement of the research purpose; an indication of the overall state of research with respect to the problem under analysis; a statement of the conclusions reached; and a disclosure of the sources and of the literature used. The text must include summaries (from 600 to 1,000 characters long) and keywords in both English and Lithuanian.

Footnotes consecutively numbered must be placed at the bottom of the page. The article must end with a bibliography.

Quotations are to be placed within double quotation marks without changing the font. In Lithuanian texts, non-Lithuanian personal names are written in the original language in accordance with the established rules for grammatically rendering foreign names

(<http://www.vlkk.lt/aktualiausiasios-temos/svetimvardziai/gramatinimas/>). On the first occasion of use in a text, the whole of a person's name and surname is given. In Lithuanian texts, frequently used place names about which information is readily available in standard encyclopedias are to be rendered traditionally according to the way they are pronounced, whereas rare place names not having a transliteration are to be written in their original language.

At the end of the article the author(s) must indicate his, her, or their name(s) and surname(s), institution(s), academic degree(s), electronic address(es), and telephone number(s).

Please send the text(s) to Vytautas Magnus University's Lithuanian Emigration Institute at lii@vdu.lt or to the Deputy Editor Dalia Kuiziniene at dalia.kuiziniene@vdu.lt. If you have any questions please contact the Lithuanian Emigration Institute by mail at S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, or by e-mail at lii@vdu.lt, or by phone at 837 327 839.

"Oikos" is peer-reviewed and included in EBSCO databases at <http://www.ebscohost.com/>.

Notes and bibliography follow "The Chicago Manual of Style".

Sample footnotes

Book: one author

Surname, name, *Title and subtitle* (if any). Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

¹ Kiaupa, Zigmantas, *Lietuvos valstybės istorija*, 2-asis leid. Vilnius: Baltos lankos, 2006, 150–151.

² Augustinas, *Mano motina Monika*, iš lotynų kalbos vertė E. Ulčinaitė. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1998, 99.

³ Shakespeare, William, *The Merchant of Venice*, ed. A. R. Braunmuller. New York: Penguin Books, 2000, 69.

⁴ Tatarkiewicz, Władysław, *Filosofijos istorija*, 3 t. Vilnius: Alma littera, 2003.

If in the same text this source is cited again, a brief bibliographic description in the footnote suffices: Author's surname: shortened title (up to 4 words), page(s) cited.

⁵ Kiaupa, *Lietuvos valstybės istorija*, 64–65.

⁶ *Ibid.*, 67.

⁷ *Ibid.*

Book: two or three authors

Surname1, Name1 and Surname2, Name2, *Title and subtitle* (if any), edition. Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

¹ Vilpišauskas, Ramūnas ir Nakrošis, Vitalis, *Politikos įgyvendinimas Lietuvoje ir Europos Sąjungos įtaka*. Vilnius: Eugrimas, 2003, 180–181.

Book: four or more authors

¹ Almond, Gabriel A. et al., *Comparative Politics: A Theoretical Framework*, 3rd ed. New York: Longman, 2001, 24.

Book: part, section, chapter

Surname, name, "Title of book part, section, chapter: subtitle", in *Book title and subtitle*. Place of publication: Publisher, year, page(s) cited.

¹ Berenis, Vytautas, „Egodokumentų tyrimai: ištakos, metodai, perspektyvos“, in *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, 14.

Article

Surname, Name, "Title of article", *Name of journal* (year), page(s) cited.

- ¹ Avinaitė, Eva, „Lietuva viduramžių Europos žemėlapiuose“, *Naujasis židinys-Aidai* 7 (2013), 501.
- ² Bielinis, Luras, „Mediatizuota politika – nauja tvarka, nauji veikėjai, nauja galia“, *Agora* 4 (2016), 30, <http://dx.doi.org/10.7220/2424-3663.2016.4.2>.
- ³ Zykas, Aurelijus, „The Transforming Aims of Japan's Post-Cold War Cultural Diplomacy“, *Regioninės studijos* 7 (2013), 123–124.
- ⁴ Grinius, Antanas, „Sėkmingas Balfio seimas Detroite“, *Dirva*, 1981 lapkričio 5, nr. 43, 8.

Archival source

Name, Archives (full name at first, short version on later occasions), collection name or no., folder no., file no., page(s) cited:

- ¹ 1943 03 15 VDU Medicinos fakulteto liudijimas nr. 1065, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 631, ap. 7, b. 1043, l. 1.
- ² 1935 12 05 LR KAM Karo stovio reikalams referento plk. V. Braziulevičiaus slapta raštas nr. 874 apskričių karo komendantams, LCVA, f. 384, ap. 2, b. 502, l. 12.
- ³ 1960 05 11 J. Budrio laiškas LDT šefui S. Lozoraičiui, VDU S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 183–184.
- ⁴ 1954 11 26–27 BALF'o jubiliejinio seimo, vykusio Hotel Cleveland, protokolas, LTSC / PLA, BALF fondas, d. 5, b. 7, l. 50.

Web page

Surname, Name, "Name of web page", *Name of web site*, "Title of book part, section, chapter: subtitle", Date of publication, renewal or last perusal, internet address:

- ¹ Hand, Becky, "All about Artificial Sweeteners: The Lowdown on Zero-Calorie Sugar Substitutes", *SparkPeople*, paskelbta 2004 rugsėjo 29, http://www.sparkpeople.com/resource/nutrition_articles.asp?id=289.
- ² „Bibliografinės nuorodos ir literatūros sąrašai“, *Vytauto Didžiojo universiteto biblioteka*, atnaujinta 2017 vasario 14, <http://biblioteka.vdu.lt/bibliografines-nuorodos>.
- ³ "Chicago-Style Citation Quick Guide", *The Chicago Manual of Style Online*, žiūrėta 2017 kovo 10, http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html.

Bibliography

The bibliography lists the authors by surnames in alphabetical order (without numbering). If there are no authors, the works are listed by their titles; if the title begins with an article (*a, an, the, der*, etc.), the titles are ordered by their second word.

Adamkus, Valdas, *Penkeri darbo metai: kalbos, interviu, laiškai*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

The American Educator Encyclopedia, a Thoroughly Modern Work Designed to Meet the Needs of Every Age, ed. H. O. Gillet. Lake Bluff: United Educators, 1954.

Anglų-lietuvių kalbų specialiojo ugdymo žodynas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2005.

Books Abroad: A Look at Baltic Letters Today, Board of Regents of the University of Oklahoma, 1973, vol. 47, no. 4, žiūrėta 2016 birželio 11, <https://www.jstor.org/stable/i40003862>.

Ilgiewicz, Henryka, „Lenkų visuomenės pastangos įamžinti Vilniuje iškilią asmenybių atminimą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje“, *Kultūrologija* 18 (2010), 242–257.

Ivask, Ivar, „Baltų egzilio literatūra. Šimtmečio ketvirčio apžvalga“, *Aidai*, žiūrėta 2016 birželio 6, http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=224:li&catid=45:7301&Itemid=63.

Kačkutė, Eglė, „Apie kultūrinį (ne)priklausymą“, *Šiaurės Atėnai*, 2013 gruodžio 13, žiūrėta 2016 birželio 6, <http://www.satenai.lt/wp-content/uploads/2013/01/Nr.47-1161-2013-12-13.pdf>.

Lietuvos ir Lenkijos diplomatiniai santykiai 1938–1940 metais: dokumentų rinkinys, sud. A. Kasparavičius ir P. Libera. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2013.

“The Occupation and Annexation of Latvia: 1939–1940”, in *Documents and Materials*, sud. I. Grava-Kreituse et al. Riga: Libro, 1995, 8–29.

Olney, James, “Autobiography and the Cultural Moment”, in *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. London: Penguin, 1991, 40–112.

Oikos : lietuvių migracijos ir diasporos studijos / Vytauto Didžiojo universitetas. Lietuvių
išėivijos institutas ; redakcinė kolegija: Egidijus Aleksandravičius ... [et al.]. – Nr. 1 (2006)- . –
Vilnius : Versus aureus, 2006- .
Nr. 1 (31). – Kaunas : Vytauto Didžiojo universitetas, 2021. – 208 p. – Bibliografija straipsnių gale.

OIKOS 2021 Nr. 1 (31)
LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
<https://doi.org/10.7220/2351-6561.31>

Redaktorė *Simona Grušaitė-Šukienė* (lietuvių k.)
Redaktorius *Mykolas Jurgis Drunga* (anglų k.)
Maketuotojas *Kęstutis Obelenis*

2021 xx xx. Tiražas 100 egz. Užsakymo Nr. Kxx-xxx

Išleido:
Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@vdu.lt

Spausdino:
UAB „Vitae Litera“
Savanorių pr. 137, LT-44146 Kaunas
www.tuka.lt | info@tuka.lt